

Ираæф

I

2009

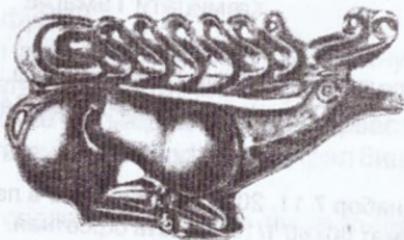

Ираæф

АЙЙЕВ - ЛИТЕРАТУРОН ЖУРНАЛ

|
2009

ЖУРНАЛ АНЗ ЦÆУЙ 4 ХАТТИ

г. ДЗÆУÆГИГЪÆУ

ИРАФ
№ 1, 2009
Литературон-айевадон журнал

ИРАФ
№ 1, 2009
Ежеквартальный
литературно-художественный журнал.
Издается с 1991 г.

Учредитель: Комитет РСО-А. по печати
и делам издательств.

Сәйраг редактор - Малити Васо

Редколлеги:
Бабочити Руслан
Джиккайти Шамил,
Колити Витали (бәрнөн секретарь),
Скъодтати Эльбрус,
Тетцойти Таймураз,
Хәмицати Тамарә

Адрес редакции: 362040, г. Владикавказ, пер. Соляный, 9.
Телефоны: 53-28-21, 53-14-32

Сдано в набор 7.11. 2008 г., подписано в печать 11. 01. 2009 г.
Формат 60x80 1/16. Печать офсетная. Усл. печ. л. 19.

ГПП «Рухс»
362015 РСО-А., г. Владикавказ, пр. Коста, 11
© Ираф, 1, 2009 г.

ÆГЪУЗАРТИ Саукуй

ÆСКЪÆРНÆГУТАË

(Радзурд, прозæй финст æмдзæвгитæ,
миниатюритæ, нивæфтудтæ).

ЦОМА

Биццеу адтæй фудхуз.

Цудайдæ ибæл дæс анзей бæрцæ. Ка 'й зонуй, уотæ борхелæ дæр нæ хаста, фал хор сугъта, æма - уой. Æ даргъ сæригъунтæ мækъурæй фæстæмæ исկъæдзæ æнцæ, сæрвасæн сæбæл некæд бамбалдæй, зилдгъæуагæ æййафтонцæ, фал биццеу уонæмæ нæ евдалдæй.

Сæрдигон хор содзагæ 'й. Сугъта ин æ къæсхур иуæнгтæ, æ даргъ сæригъунтæ, сауæнгæ е 'рфгутæ дæр хорæнгæс радардтонцæ. Æрмæст е 'стур цъæх çæститæ - арви æнгæс.

Биццеу адтæй çæмæдес. Фæндидæй, цит, алци зонун дæр, фал зонгæ ба неци кодта. Дессаг имæ каstæй: гъог цъæх кæрдæг ку

бахуаеруй, уәд уорс әхсир цәмән әркәенүй. Дессаг имә кастәй: сәе сау далис бонизәрмә хуасгәрци ку фәххезүй, уәд Бурыйау бор цәмәннә даруй хори содзгә тунтәмә. Дессаг имә кастәй: еу хатт сәе игон хъур уасәнгән әңгурстаянни дзаг арахъ ку бадардта, уәд кәркитә ә разәй цәмән исходта. Ку еуей, ку ба инней ә буни фәккәнидә әма сәе сабур цард фехалдәй.

Никки дессагдәр ба 'ймә әндәр гъуддаг кастәй: ай-фицаг се 'рваддәлти зәронд ләг рамардәй. Биццеу кәмәйдәр фегъуста: зәрондән ә еу къах ингәни дуарбәл әй, зәгъгә. Фәууәд уотә. Фал се 'рваддәлти ләги хуәдфәсте дәлә Додтани сауәрфуг, тункъунрос кизгә цәмән рамардәй? Сәйгә дәр ку некәд фәецәй, скъоламә еци рәүәгәй ку фәууандә, уәд Бури ба ә фәдбәл кәсунәй дәр не 'фастәй. Әма е дәр рамардәй. Әнәнгъәлти, нецәмәй исгъәртәй, бафунәй әй әма нәбал райгъал әй. Зәронд ләги ци уәлмәрдтәмә фәххастонцә, уой дәр уоми ә фарсмә байвардтонцә. Еу каргунәй рамардәй, иннәе - әвзонгәй. Цәмән уотәй? Әви уәлмәрдти дәр, мәнә әнәуюй царди куд әй, уотә хестәртә әма кәстәртә гъәуий?

Биццеу кәд Бури худтонцә, уәддәр е ә әңәг ном нәе адтәй, фәсномугәй имә дзурдтонцә уотә, фал е 'мгәртти мәстәймарәнтә әрдомә дәр нәе дардта. Кәд Бури, уәд Бури! Ном ци давуй, ном? Биццеуән зин е нәй. Зин е әй әма ке неци ләдәруй. Неци әеппундәр, әндәр ма әй уәртә әндаг синхаг Серәэуз Пихцил цәмән хонүй? Бури ә фагә нәй? Дуккаг фәсномуг ма си цәмән багъудәй? Әма 'ймә нур Бури дәр Серкәе-номәй ку дзора, уәд не 'смәстгүн уодзәнәй? Гъо, не 'смәстгүн уодзәнәй! Бунмә кәсүй Буримә, фәххилә әнцә, зәгъгә, уәд ин ә цәсгоммә хъәртгә дәр не 'скәндзәнәй. Әма нәе хилә кәнунцә. Ка имә әндеүй?.. Фал имә ә масти гәнкъуртә ба хуәрунцә.

Адәм изәри зилдитә ку бакәнунцә, хәдзәртти сәе хуссанти сәхе ку аеруадзунцә, алли хатт дәр еци афони фәэзиннүй Серәэуз. Ә даргъ хъур колдуари сәрти әрбайвазүй, нилләг гъәләсәй әрбадзорүй:

- Пихцил, гъәуис мә!

Зийнадәе кәнгәе рахелуй. Әнәуюй Бури зийнадәгәнагә нәй, коммәгәс, цурд әй ә февнәлд. Хестәртә 'й туканмә арахъмә ку ферутенцә, уәд цуппарвадәй фәлледзүй, фәстәдәр сәппәй. Тукаңгәс ци листәг әхца радтуй фәстәмә, уони ә хәлафи уәргути уәнгәе ци дзиппәе ес, уоми раудзүй әма сәе ләгти рази еци

тухстхузәй агорун райдайуй, цалинмә ин нә фәэzzәгъунцә: «Дәхеңән сәе уадзә. Дәе сәр нә иннәе хатт дәр бағъаудәнәй». Листвәг әхшатә имәе ке байзайуй, уомәй хъал фәүүй Бури, фал имәе ку нә байзайуй, уәеддәр нә фәттүхсүй. Хестәртән сәе гүддаг ке исараста, уомәй дәр әхемә ниууй. Іермәст аци Серәүз әгәр езгард хәссүй, цума 'йбәл цәсгон нәйиес, еуәй-еу хатт уотә фәккәсүй Буримә.

Агууэндагә, цума әндаг синхи дәр, аци синхи дәр уомәй хъаурәгингәр неке ес, ә финдзи буни ци дууәе нараң беңъой ес, уонәй ба әхе уәлдай имонау даруй. Аербасхъәл уй әхсәвигон.

- Пихцил, гъәуис мә!

Ку нәси тәрсидә, уәд имәе еу каст дәр бәргәе нә ракәнидә. Медәмәе кәсунәй ә дууәе дингәси дәр рахауәнтә.

Аңцад бадидә хәдзари, Серәүз ба бонмәе дәр ә хүр аәрбадарә-әрбадарә кәнәд. Алли изәр нәе, фал къуәре аәртә хатти:

- Пихцил, гъәуис мә!

Бунатәй фесхъеүй Бури, рафицуй мәстәй, фал уәеддәр раңауий ә размәе. Цума ин тәфирфәс фәккәнүй, уоййау сәркъоләй аәрләуүй әма зәнхәмәе кәсгәе байзайуй, Серәүз уайтагъд фемәхсүй:

- Аң дин дәе хуәртәе нә феронх уодзәнән, Пихцил. Еске дәе ку нәма, уәд әз... Аң ин ә хәнхудтә нимморә кәндәнән. Аңма пъо, мараудзә, бадзорә 'ймә...

Бадзоруй имәе, мадта ма бадзорә? Гумудзай коммәе ма байгъосәе әма дәе хәдзарә кырәй исцагътай. Бадзоруй, дзәхәрадәнти ниуайуй, колдуар ә сәрәй басхуайуй әма цәлгәнәни ә къаҳти гъәр аәрбайсәфүй:

- Зәринә!

Дессаг, нурма мадәе еу хатт дәр некәд ма ракастәй Буримә. Кизгәе къаephәнтәбәл аәртәхүй әма е 'нгъәлмәе кәсагәе цәститәй биццеуи къаҳәй сәрмәе, уәдта сәрәй къаҳтәмәе рабаруй

- Дзоруй дәмә...

Аң ном ин некәд зәгъта әма 'й зонун дәр нә гүдәй. Кизги аәхсирхуз цәсгом пеллон арт исуадзүй, тәнбазур аәрфугутә тәрнихи астәүмәе истәхунцә, ә къубур реутә фәндури тәнтәе фестунцә, ә гъәләс базир-зир кәнүй.

- Цәун... Нурутәккә...

Раңауий, әви нәе раңауий, уой Бури нәбал базонуй. Фәстәмәе

æ над-над иссæуй, Серæузи рази æрлæууý, зæнхæмæ кæсгæй фæззæгъуй:

- Загътон...
- АЕма?..
- Рацæудзæнæй...
- Пихцил, æз дин дæ хуарз...

Кæронмæ нæбал рахъæртун кæнүй æ дзурд, дзоргæ-дзорун Заринети колдуармæ нийярцæ уй. Цæбæл фæддзорунцæ, уомæн Хуцау æ зонæг, фал дессаг ци æй: Серæуз бонигон Зæрини хæццæ дзæбæх дæр ку нæ фæууинүй, уæд æхсæвигон ци æрбансæндүй? Бонигон æй хæстæгдæр неке фæууиндзæнæй фалдзости, æрмæст æхсæвигон. Гъома, уæдта дзурд бакæнæнтæ, ци рæстæг исæмбæлдзæнцæ, уобæл æма Бурый æ мæгурбæл ниууадзæнтæ.

Бæллах æрцудæй. Уотæ устур бæллах дæр не 'рцудæй, фал уæддæр æрцудæй: гъæуи Бурити синх æй æгасей кæройнагдæр æма нур уордæмæ дæр рохс æрбауагътонцæ. Раst Заринети тæккæ рази телгъæдæн арф искъахтонцæ æма 'й уоми ниссагътонцæ. Цирагъ иссугъæдæй æма гъæунгæ ниррохс æй. Бурый минкъий зæрди кьюмтæ дæр ниррохс æнцæ. Цийнæхузæй æхеçæн загъта: «Гъенур дæ кьюбалæ ærbайвазæ-ærbайвазæ кæнæ. Дæ цома рамардæй, нæбал æй!»

Бури райдайæни бæргæ цийнæ кодта, фал Заринæ æвеппайди ке фенкъард æй, е ба ин зин адтæй. Кæд неци лæдæрдтæй, уæддæр кизги цæсгомбæл фæууидта гъенцъун æма æрхун. Биццеу æма кизги æхсæн цирагъ иссугъæдæй æма кæрæдзей над нæбал ерунцæ. Серæузи цомайаг нæбал гъæүй, дунддалагъан фæцæй. Бури цæлгæнæни гъæди хуссæнбæл хъанаэй лæууй, стъалутæмæ кæсүй æма гъудитæ кæнүй:

«Куд æрæгæмæ зиннүй Серæуз? Гæр, уобæл рахеçæн æнцæ?»

- Пихцил, гъæуис мæ!

Æбунатæй фæссæрраат ласта: æ пьюстæбæлрауадæй? Нæ, дзоруй имæ.

Зийнадæ кæнгæ нæ, фал тагъд-тагъдæй фендæбилæй, колдуарæн æ медæгæрдигæй, рохсаууони, æнгозæ бæласи буни раудита Серæузи. Цума фæммæллæгдæр æй, æ сæрустурдзийнадæ дæр кæмидæр надбæл ниууагъта, уотæ фækкастæй Буримæ. Къæхти бунæй ниууолæфтæй. Уотæ ниууолæфтæй æма æнгози сифтæ гæзæмæ базмалдæнцæ.

- Пихцил, гъæуис мæ! Хъæбæр мæ гъæуис!

- Аз дæ цори дæн...

- Гъәуис, Пихцил. Хъәбәр, хъәбәр... Дәләе уоци цирагъ уинис?
Исафун ай гъәуй, гъома сәттүн. Ләдәрис!

- Ёма 'й расәттә! Ка нә дәе уадзуй?

- Ёз нә - ду ай расәттә. Ду мәнәй берә дәснидәр дә!

- Нәймә исхъәртдзәнән, Җәмәй дин ай расәттон?

- Мәнә дин дорәхсән. Абоний мәхүәдәг исходтон. Уинис, бор резинәй конд.

Бурый дорәхсәнәй неке мулдта. Ёмгәрттә, цит, фиццаг ае хәеццә
орис кодтонцә, фал еу хатт тәхгә-тәхун цьеу кү аәргәлста, уәед
нигъьюс аенцә.

- Гъа, райсәй. Ләвар дин ай кәнун. Корун ди, расәттәй, Пихцил!

Пихстә гъәлләсәй ке дзурдта, е Бурый зәрдәмә фәецциудәй,
уәдта Зәринә тәрегъәд ай аема запъта:

- Ами ләууә, аэз нуртәккә фездәхдзәнән.

Урзәй зәнхи райагурдта, еу цалдәр дзикидори фелваста, дәлдәр
нициудәй, фәйнердәмә рагъәуай кодта аема неке ес фалдзости,
уой кү базудта, уәед цьеуәхсәнәй нигъявта.

Цирагъ тәгәлтәй аеригъзалдәй, телигъәдәе аәхсәви тари
әрбайсавдәй. Бури аңгозә бәласи бүнмә иссудәй, Серәуз ин ае
усхъә аәрхуаста:

- Уәлләгъи, Пихцил, дәуәй ләг руайдзәнәй.

- Пихцил мәе ма хонә...

- Ёма Пихцил ци кәнүй?

- Нәе уарзун еци ном.

- Бури дәмә хуәздәр кәсүй? Гъома-гъо, хондзәнән дәе Бури, -
еу усмә аенцад раләйтәй, уәдта:

- Пихцил, ци, уой зонис?

- Уәеддәр бабәй Пихцил!

- Гъома-гъо, Бури, ци, уой зонис?

- Бадзорон имә?

- Гъо, бадзорә. Фал исон клуби кино аәвдесдзәнәнцә. Уой дәр
циуавәр кино! «Тарзан».

- Мәнмә аәхца наийес...

- Ёз дин ратдзәнән, аәрмәстдәр бадзорә...

Нур Бурый цома дзәвгарә фәүүәззаудәр ай, фал ай уәеддәр
әнхәст кодта. Еуәй ин Серәуз алли хатт дәр аәхца ләвардта,
иннемәй ба Заринә фәеццәрдхуздәр ай.

Фиццагай ибаәл уозәлун райдәйтта. Ёрмәст дзәгъиндзәг Гега
мәстәй мардәй. Куддәр Бури цирагъ расәттүй, уотә дуккаг бон

исхъяртуй, æ даргъ къаҳтæбæл цидæр æфсæйнæгтæ бакæнүй, исбуруй телигъæдæмæ, цирагъ си низзелуй æма фæстæмæ цæф арсау хъурхъургæнгæ æрхезуй: «Ани ка сæттуй, уомæн æ къохтæ бахускъæ уæнта!»

Бури бафæллад æй цирæгтæ сæттунæй, Бури бафæлладæй Серæузи æхцатæй кинотæмæ кæсунæй, фал Зæринетæ нæ фæлладæнцæ. Уагæри цæбæл фæдзdzорунцæ, уæдта æхсæвæмæ цæмæн фæббадунцæ?

Бури цæмæдес адтæй æма еу бон исфæндæ кодта уой базонун.

Цирагъ ку расаста, Зæринæмæ ку бадзурдта, уæд клубмæ нæбал рандæй, сæхемæ дæр нæбал бацудæй. Еу усмæ горенræбун ралæудтæй, уæдта нартихуæртти æхсæн æхе дæлæрдæмæ гъавгæ нийиста. Æхсæвæ адтæй майдар. Бури синхонти хæдзари къилдуңмæ æрлæудтæй æма байгъуста. Æстуф кæцæй исигъустæй, уоцирдæмæ фæккастæй. Еу æндарг дууæ дехи фæцæй æма кизгæ тухст гъæлæсæй загъта:

- Нæ гъæуй...
- Ци кæни, Зæринæ? - бафарста Серæуз.
- Ду мæ сайгæ кæнис, ду мæн нæ ракордзæнæ, Серо...
- Райдæйтай бабæй... Гукк, цал хатти дин загътон: «мæн дæуæй æндæр неке гъæуий?»
- Æз дæ цæмæн гъæун, уой зонис?

Цæмæн гъæуий, уой Зæринæ нæбал загъта. Цæйбæрцæдæр рæстæг гъосæй ралæудтæнцæ, уæдта дууæ æндæрги нæуæгæй баев æнцæ, цидæр æнахур хæстуолæфт райгъустæй.

- Нæ гъæуий, Серо...
- Мæн фæндуй, Зæринæ... Хъæбæр мæ фæндуй...
- Ду мæн нæ ракордзæнæ, Серо... Сайгæ мæ кæнис, Серо...
- Нæ дæ сайун. Ракордзæнæн дæ. Тағьд... мæнæ фæzzæги.
- Фæzzæги байрæги уодзæнæй, Серо...
- Цæмæн байрæги уодзæнæй, цæ?
- Æнгъæлдау дæн, Серо... Æзмæлун райдæдта...

Цидæр æнод хъæрзун фегъустæй, уой хуæдфæсте ба дуйне фегуппæг æй, ниссабур æй, æнæстуфæй байзадæй.

Уоци æхсæвæй фæzzæги æрцудмæ фенгъæлмæ кастæй Бури.

Фæzzæг æрцудæй, зийнадæгæнгæ, туххæй-фудти, цумай еске æсхуайгæ кодта, уойайа цъæх пæлæз бор хуарæнтæй исхурста æма æ хæстуолæфтæй æрдзæ баризтæй. Уæхæн æнæуаргæ, уæхæн фæлмæн къах фæzzæг æрцудæй æма адæм дес кодтонцæ.

Фал кæд цийфæнди сугъзæринæ фæззæг æрцудæй, уæддæр Бури базудта, киндæхсæвæр ке нæ уодзæнæй, уой æма æ фудхуз гурикондбæл ци æнахур уæзæ æринцадæй Зæрини тæргæдæй, уомæн æ бон нæбал адтæй хæссун æма 'й зæнхæ æхемæ æлваста...

МÆХÆМÆТ ЗАГЬТА...

Къæсхур цæмæн дæн, фæрсетæ? Куст мин берæ ес, рæстæг ба - минкæй. Æма æфес ку фæуун, уæд мин косун зин æй. Æфесæй зунд фунæй кæнуй, ахсæн ревæд ку фæууй, уæдта сæр хуæздæр косуй. Гъома, зæгъун, уой бæсти сæр æппунæдзох косæд, ахсæн ба æнгъæлмæ кæсæд. Хуæрунæй, дан, æнгъæлмæ кæсун хуæздæр æй.

ХЪАНАМАТ

Фиди æнсуvæр...

Цалинмæ уæлæбæл адтæй, уæдмæ куд хъал адтæн, уæдмæ куд некæбæл æнвæрстæн, уæдмæ мæ уодбæл уæзæ куд не 'нцадæй.

Æнгъæлмæ, цит, кæсидае ме 'рцудмæ. Æз ба ймæ арах нæ цудтæн. Сахари, устур горæти зæрдæ ревæд кæнуй. Сахар тæхгæ-араугæ дуйне æй æма æ бæрнæхсти ка бахaya, е муттагмæ сæйгæй байзайуй.

Байзадтæн æз дæр. Æма ин æ гъæлæс нæбал æстафтæн. Æ фæлмæн, уодбæл æмбæлагæ гъæлæс, зæрдæ кæмæй æрфæлмæн уидæ, зæрдæ лаусау кæми хæттæй, еци гъæлæс...

Мæ курмæ фиди æнсуvæр... Куд уинагæ адтæ, æз ба абони уæнгæ берæ цидæртæ куд нæма лæдæрун.

Ex, гъæумæ дæмæ ку ниццæуинæ!

Нæбал дæмæ ниццæудзæнæн... Тæргæ бæхæй ма мæмæ бæргæ фервиста, фал...

Уодæгасæй ма дæ бæргæ нийяфтон, æрмæст мæ нæбал базудтай.

Мæ алци уинагæ курмæ фиди æнсуvæр! Цума мин ци фæдзæхсуйнаг адтæ дæ царди фæстаг бон?

ЦАРДÆЙИЕВÆНИ

Цалх дæндаггай зелуй, цард ба бонгай. Цæрун æз дæр, мадта ци кæнон?

Ку мæбæл мет фæууаруй, ку ба дони æртæхтæй мæ бауæр исфæлмæн уй.

Ку мæ хор фæссодзуй, ку ба уади унæрмæ къехæй игъосун.

Ку кæугæй фæццæрун, ку ба ходæгæй бафсæдун.

Ку мастæй - хайгин, ку ба - æнæмаст. Ех, куд адгин дæ, цард, æма ди бафсæдæн ку нæйис!

Аци сау зæнхæбæл неке ма бафсастæй цардæй.

ТÆРЕГЬÆДДАГ

Дууæ хæрæги цардæй нæ хæдзари. Фиццаг хæрæг цидæр бахуардта æма ниммардæй. Мæ фиди хæццæ 'йбæл фæккудтан æма 'й гъæугæрон банигæдтан.

Фæммæгур ан æма ниффæндæ кодтан нæуæг хæрæг балхæнун. Æнæ финдæс сомемæй Хуцау хæрæг кæми дæттуй, мах ба 'й фондз туманемæй балхæдтан.

Нæ хæдзарæмæ дудзи хор æрбакастæй.

Фæццæрдхуз ан.

Уалинмæ дуйне ниддæлæ-уæлæ кодта æма дин нæ бæстæ уæхæн паддзах фæууина!

Унаффæ рапаста: цидæриддæр хæрæги муггаг ес - фесафун сæтьæүй.

Бæргæ ма æрдеуагæ кодтан нæ хæрæги фæсте, фал нецибал бантæстæй къохи: куй гæлдзæн къæхæнæй æй расхустонцæ æма нийязуимæг æй.

Еу маст æүүелүй мæ реу: адæми уодхуартæн циртдзæвæнтæ аразун ку райдæдтонцæ, уæд цума хæргути ба не 'ргъуди кæндзæнæнцæ? Етæ мæгурти ку ервæзун кодтонцæ æма, гæрр, муггагмæ фудгинæй байзайдзæнæнцæ?

Устур тæрегьæддаг Гъуддаг...

КУРДИАДÆ

Арвбæл хор нæбал хæтдзæнæй.

Зæнхæбæл дор нæбал толдзæнæй.

Уæддæр уодзæнæн æз.

Мæ циртбæл синдзæ æрзайдзæнæй, мæ байæр зæнхи æмбайæр исуодзæнæй.

Уæддæр уодзæнæн æз.

Мæ фурттæ, мæ кизгæ уæлæбæл дуйней ниууаддзæнæн æма æз дæр сæ хæццæ цæргæ байзайдзæнæн... Мæ тог, ме 'гъæстæ

уәлзәнхә кү я, уәд әз дәр цәрдәнән.

Фал мәмә еу курдиадә ес мә кәстәртәмә. Аци зәнхәбәл вәгасемәй устурдәр хәзна ай - уарзун әма уарзетә. Кү нәбал уарзайтә, уәд әз дәр рамәлдәнән.

Мәрдти бәсти дүккаг мард ракәндәнән.

МӘ БАЙЗӘЕДДАГӘН

Мә кәстәр... Не 'гасей минкъийдәр. Нурма неци ләдәрис, нурма падзахи бунати дә, зәнхәмә дә уадзгә дәр нәма кәнүнцә. Фал әндәр дөгә раләудәнәй. Ду уодзәнә гъәйтмардәлә ләг, әз уодфәллад зәронд. Ду зәнхәбәл хәпполти хаугә цәудәнә, мән ба зәнхә әхемә вәлвасдәнәй.

Еу хуарзәнхә ди корун: мә мард мин ду байвәрә, дә цәстисуг мин ма бавгъау кәнә. Цәйбәрцә хъазар уодзәнәй дә цәстисуг мәнән. Уомән әма уәләбәл цәргәй дәу ўәппәлдән, дәуәй адтән сомигъон. Дзурдтон мә лимәнтен:

- Аци уәйүг ләг мә уадзимисти хуәздәр ай. Мә 'гас исфәлдистади хуәздәр зинги әстъәлфән. Мә уодләууән.

Еци дзурдти аккаг разиннә, мә бундар!

ИГЪӘЛДӘЕГ ДЗУАПП

Мә цәстәмә мин дарунцә:

- Ци дәбәл әрцидәй, фингә цәмәннә нәбал кәнис?

О, нәбал финансун. Фәллайгә нә бакодтон, мә меддуйне дәр нәма иревәд ай.

Фал нәбал финансун.

Мә хәдзарә - гъар әма парахат.

Мә зәрдә - әңгад-әңцойнә.

Неци гъәугә дән, нецәбәл тухсун, алци дәр мин ес.

Æма цәмән финансон?

Æфсес ләги финст неке кәсүй, уод си нә тәлфүй, зәрдә нә агайүй. Æфсес ләги финсти әңкъарәнтә нәйиес әма уәхән мард ба ке гъәүй?

Мә дзуапп уә зәрдәмә фәецүдәй?

Мәхе зәрдәмә цәүй.

ИМИСӘН БОН
Тебиати Юрийән

Хор арвбәл ратулдәй әма денгизи сәрмәе ауигъдәй байзадәй. Билгәрон-дүйней адәм, мәнәуәе бауәр адәм. Сәхе цъәх уоләнти раниғылунцә, уазал бауари күрагъаруй, уәдта сә тъәпп тәвдә әзменсәбәл фәеццәүй.

Әндәр бәсти әндәр денгиз. Мә фәлләд си уадзун, мәхе хормәе содзун әз дәр. Хуссун әзменсәбәл. Әлпундәр кү неңәбәл гүди кәнинә, е мә фәндүй, фал мә къохи не 'фтуйүй.

Мә цәститәбәл руадәй:

Мә лимән кустәй әрбацәүй.

Кудәр ә үәэззау пъартфели хәеццә тургъәмәе әрбахизтәй, уотә ә размәе сау-сауид данкъа ниййарцә әй.

Ә къәхти буни еуәрдәмәе, иннердәмәе ратулуй, цийни рәйд ибәл кәнүй. Фәггәпп ласуй, ә реумәе әхе ивазуй, ә билтәе ин растәруй.

Мә лимән исесүй хъазар къалбас, хиринкъайәй әй әрлүх кәнүй, уарзәе гъәләсәй фәэззәгъуюй:

- Исәестонг дәе, лимәнникъо? Әз дин уәхән къалбас балхәдтон әма дессаг. Әмбес - дәу, әмбес ба мән.

Уотә алли бон дәр әртәе хатти - сәүмәе, рәefti, изәрәй. Әрәгәмәе кү фәэззинүй, уәд данкъа хәәдзари ракомкоммә исбадуй әма әстәймаг уәладзуги дууәе къәразгемә ә каст искаңүй. Ә хеңау әй гъәүнги иссиридта. Машинә ибәл батулдәй, еу минкъий әй рауурста, уотемәй. Ә комидзәйтәй әй хаста, Пумпуси номәй уәлдай имә дзоргәе дәр неци кодта.

...Нәхемәе кү исәздәхтән, уәд мәбәл мә лимән тургъи хәрхәмбәлд фәецәй. Ә цәсгон - әңкъард, ләкъун.

- Ести әрцудәй?

- Әрцудәй... Раймардтонцә. Пумпуси нәбал ес. Дзәгъәл күй әй фенгъялдтонцә әма... Мә зәрдәе 'йәл хъәбәр фәерристәй. Цәүән медәмәе, аеримисән әй...

- Ци бон әй рамардтонцә?

- Еци бон, еци сахат...

Әз раст еци бон әма еци сахат мәхе хормәе тавтон әндәр бәсти денгизи биләбәл, мә цәститәбәл ба уадәнцә мә лимәнни ходгәе цәсгом, данкъай цийни кафт... Имистон сәе.

БАЛО

Цис дуйне æ нæргæ гъæлæсмæ æригъуста. Дуйнети деси
фрулта. Фал зарун ба нæ зудта.

Отолло... Еци устур тугъдон æма еци саби-сувæллон.

Отолло... Бало ци уодгоймаги æмбауæр бацудæй, уой хузæнæй
байтидæй æ рамæлæтмæ дæр.

Цизгæ мин еу хатт загъта:

- Зпрун нæ зудта. Уæд та кæд зудта, уæддæр æфсæрми кодта.

Цизги ма мин загъта:

- Ку æрсæйгæй, уæд æй еу хатт авари еунæгæй заргæ байяфтон.
Ниллаагр пъæлæсæй базардта: «Гъей, мæ бон, æз кæмæн адтæн,
æма нæз кæмæн нæбал уодзæнæн? Гъей, мæ бон...»

Цилдæр болни ма рацудæй æма рамардæй. Театр седзæрæй
байтодæй. Театри фарнæ фæллигъдæй. Цума 'й мæрдтæмæ æ
шонциæ фæххаста.

О, Бало, ду кæмæн адтæ æма ду кæмæн нæбал дæ!..

ХУАРЗÆНХÆ

Анитæн

Ци лæмæгъ зæрдæ дин ес æма куд некæд фæккиудтæ, куд
некæд искууæрдтай дæ къах.

Ци мæгур дæ æма ци хъал дæ!

Мæгур - мæнæй, - æфхуæрд, маst, рæхуст дæн æз.

Хъал дæр мæнæй - дæ сабийти фидæ, хæдзари хеца.

Ескæд мæ фæстаг балций ку нæхстæр кæнон, уæд кæд мæ бол
ногъун бауидæ:

- Еу Хуцау мæ исæагæ кодта, иннæ Хуцау ба мин дæу равардта.

Зæнхæбæл мин устур хуарзæнхæ ракиндæй, æма мæгур нæ дæн.

Ду дæр мæ фæсте мæгурæй ма байзайæ.

ЗУМÆГ

Мет. Уорс мет...

Гъизт зумæг...

Сабийтæ къубурæй бурунцæ. Цонæгътæй, æнæуой. Сæ гъæр-
цыæхсæгæ арви тегътæбæл æмбæлуй.

Æз ба æнкъард дæн. Уомæн æма гъуди кæнун мæлæтбæл.

Кæсун къæразгæй зумæгмæ, сабийтæмæ, мæ гъудити ба зелдох кæнүй мæлæт. Рæууонæ ин нæййес, уотемæй.

Уогæ куд нæййес рæууонæ.

Зумæгæй мæлæтмæ над цубурдæр æй, дзæвгарæ цубурдæр. О, уотæ æй. Æма æнкъард дæр, уомæн дæн. Е мæн зумæг ралæудтæй.

РИСТ Тебиати Юрийæн

Мæ зæрдæй бабæй еу къæртт фæххаудтæй. Зæрдæ ресуй, гъæрзуй, дзиназуй.

Ци къæртт фæххаудтæй, е, æвæдзи, некæдбал байгас уодзæнæй. Кенæдта, ка 'й зонуй, байгас уа. Фал ку байгас уа, уæддæр зæрдæ æнæгъæнæ нæбæл уодзæнæй. Тæлфдзæнæй, цæрдзæнæй, уарздзæнæй, æрмæст æнæгъæнæй нæбæл - къахирæй, цæнкулæй, фæлмæстæй.

Мæ зæрдæй еу къæртт фæгъпьюдæй.

Ду нæбæл дæ...

Горæти æгасемæй устурдæр хæдзарæ, уотæ берæ адæм кæми цæруй æма еунæг ду кæмæй фæгъпьюдтæ, е æдзæрæгæй байзадæй. Ду си нæбæл цæрис. Æ рæэти алли бон ци бæрзонд хæдзарæн фæццæун, е мæмæ куд ниллæгæй, куд мæгурхузæй зиннуй.

Ду си нæбæл цæрис...

Ци дуйнемæ фæццudтæ, еци дуйней мæнæн бунат нæма ес. Ду ке ниуагътай æма æз кæми цæрун, уоми ба мæ зæрдæй агъззаг къæртт фæххастай дæ хæццæ.

Дууæ дуйней æхсæн ауиндзæгæй байзадæй мæ ресгæ уод...

КЪÆРАЗÆЙ КÆСГÆЙ

Æндегæй - ме 'взонг цард, медæгæй - мæ зæронд.

Къæразгæй - æвзонг дуйне æма зæронд дуйне ка еу кæнүй, е.

Къæразгæ - æнзти тæразæ.

Æригонæй къæразгæй неци хузи кастайнæ. Æригонæй мæ тъæбæртт гъæунги хъæбæртæбæл тæлфдайдæ.

Зæрондæй... Уогæ цæй зæронд дæн нурма. Фал мæ фиццагай мæ къах æндæмæ нæбæл хæссуй. Нур мин къаразгæй æндæмæ кæсун цидæр æнкъард-æхсицгон усмæ дæттүй.

Кæсун æма уинун. Уартæ мæн хузаш борхелæ биццеу

фæлледзуй. Дæлæ уой карæнæй ба кизгуттæмæ кæсун райдæдтон. Уæртæ... Дæлæ...

Къæразгæй кæсгæй мæ тæрнихбæл æнзти фæд зинний. Індегæй ма ка уинуй, уонæй мæмæ еу дæр нæ хицæ кæнуй...

УОРС ГÆГЪÆДИ

Рист æма цийнæ зæрди ку нæбал фæццæунцæ, æбæрæг гъудитæ мæ сæ уæлнихти ку исесунцæ, уæд цума мæхе уорс гæгъæдий евгет цæмæн бакæнун? Ме 'стурдæр æууæнкæ хумæтæги уорс финсаен гæгъæди цæмæн исуй? Некæд си неци басосæг кодтон, некæд ибæл исустурзæрдæ дæн.

Æрмæст си еуæй-ey хатт æфсæрми фækкæнун. Æгæр арæх æй бафхуæрун, æгæр арæх æй ракалун бугъæдонæмæ. Уой фудæй нæ - мæхе фуд фæуүй. Фудгин æз, æфхуæрд ба уорс гæгъæди байяфуй. Фæразонæй, бухсагæй. Мæнгæдтæн дæр, рæститæн дæр фæразуй, апçæмæн дæр...

Дууемæй бабæй байзадан - æз æма уорс гæгъæди. Нурутæккæ мæ гъудитæ, мæ кæдзос фæндитæ, мæ уæлмонц баллецтæ кæрæдзей фæсте ниххалæ уодзæнæнцæ. Нурутæккæ мæ гъудиæдтæ догъ раудзæдзæнæнцæ.

Нурутæккæ мæ Хуцау ду дæ, уорс гæгъæди, æма дæбæл мæхе фæдзæхсун: рæдууд гъудитæй мæ бахезæ, мæ уодлæууæн!

ТЕЛЕФОН

Фæххилæ ан, агъаззаги хилæ, кæрæдземæй нæхе римæхсæн. Еу бол, дууæ боли. Іма уæд мæ нифс, мæ уодлæууæн исуй телефон. Гæрр, не 'рбадзордзæнæй? Гæрр, хæтæлæй мæмæ æ фæлмæн гъæлæс не 'рбайгусдзæнæй?

Авари еунæг дæн. Телефон дæр нурутæккæ мæ бауæрæй æй, дууæ уарзæгой зæрди ка еу кæнуй, еци дадзийнæ æй.

Æнгъæлмæ кæсун дзæнгæрæгмæ. Інæ аэрбадзоргæ ин нæййес. Гæрр, æгириидæр мæ нæбал уарзуй? Іербадзордзæнæй. Рæфти, кенæ ба изæрæй. Кенæ ба сæумæй, исон, иннæбон. Іербадзордзæнæй. Мæ фудæнæн нигъæтæс æй, мæстæй ма маруй. Кенæ ба кæд телефон ести кæнуй? Нæ, косуй, дзæбæх косуй.

Тухсун. Катай кæнун. Мæ цæстæ нæбал есун мæ фæстаг нифсæй. Е ба гъосæй лæуүй. Гъосæй лæудтæй æртæ боли, уæдта æ зæлланг

Дунгæ толуй ходи, ходи фæдбæл къæл-къæлæй ходгæ уайуй бицьеу, бицьеу фæдбæл ледзуй мадæ æма æлгъетуй: «Дæлдæр ниххауæ, кæд кæцæй фæззиндтæ?»

Сувæллон ци адтæй, уомæй авд хатти байрæзтæй. Æхсицгон ин æнцæ дунги футтитæ, уæдта ин æ ходæбæл ке бањвæрстæй, уомæй ба уæлдай хъалдæр æй.

Æрæгиау æ ходæ нийяхæста, æ цийнæбæл ма еу уойбæрцæ бафтудæй. Уæдмæ 'й æ мадæ ærbаййафта, зустæй æй расхуста:

- Æнæнтæст ма фæууай, дæ разæй æй ци иселлæг кодтай?
Машини бунмæ ку бахаудтайсæ, уæдта?

Сувæллон æппæлун дзурдтæмæ æнгъæлмæ кастæй æма фæкъкъех æй. Иннæ усми ба æхеçæн загъта:

«Æз дунгæбæл фæууæлахез дæн, нур мæ нæмгæ дæр кæнæ!»

ÆМБЕСÆХСÆВÆ ГОРÆТИ

Æмбесæхсæви дзахъула сабургай нихъуæруй цирæгъти рохс. Фунæй кæнуңцæ берæуæладзугон хæдзæрттæ. Еуæй-еу хатт къæрæзгитæй фæззиннүй рохс, уæдта нæуæгæй æрталингæ уй. Ами ревæд гъæунгтæ дæр ревæд некæд фæуунцæ. Дæлæ машинæ пихсæ æ сиусартæбæл фæххæссүй. Тагъд æнхуси машинæ. Кедæр сæйгæ тухстdæр æй, æвæдзи. Мæнæ дууæуæладзугон хæдзарæй цъæххахст райгъустæй. Дуйнемæ фæззиндтæй адæймаг. Цæруйнаг уæд, цæруйнаг! Фал цума сувæллæннтæн сæ фулдæр æхсæвигон цæмæн игурунцæ? Е дæр æрдзи сосæгдзийнадæ æй?

Сувæллæннтæ дуйнемæ кæми фæззинунцæ, еци хæдзари рæэти фæццæунцæ дууемæй - кизгæ æма бицьеу. Бицьеу пиджак - кизги усхъитæбæл. Уарзæннтæ. Тагъд сæ киндзæхсæвæр, сæ унаффитæн кæрон дæр нæййес. О, дуйней фарнæ, уæхæн амонд руаядзæ, æма иннæ анз аци афони уæртæ еци бицьеу æй æхуæдæг ерæндонæмæ куд фæлласа! Фури гъоли хузæн фурт, фури гъоли хузæн кизгæ!

Æвеппайди мæ гъудий февзурдæй: «Нур базудтай сувæллæннтæ æхсæвигон цæмæн игурунцæ, уой?»

Базудтон, базудтон!

... Айфонмæ нæхемæ ба нæ хæдзардар гъог æ фуни цæбæлдæр инæфуй. Адгин хезнитæй фагæ æхсир ке не 'рхаста, кенæ ба æ уæс æгæр къолибадæг ке æй, уобæл мæтæ кæнуй?

Дуармæ хуссүй нæ къубургъос куй.

Е дәр хаттәй-хатт исина^{күү}, А тине иш синхи күвд адтәй, нә уәллаг фарс ка цәруй, уони күй шигисомай устурда^р аестәг фәэххаста аёма 'йбәл нүр аё фуни исрәйүй.

Медәгәй, уати, гъәдин хуссәнба^п фәллапад къохтәе реубәл аёвәрдәй фунаёй кәенүй мәе мадә. Фуни уинүй^ш горәтаг фурти.

Горәтаг фурт еци рәестәг берәуапла^шугон хәдзари балкъонәй аэндәмә кәсүй, аё хуссәг фәллигъ^ши, уоман аёма аёмбесәхсәви еу устур гъуддаг базудта: сувәлләенттә^ш ахсацнигон цәмән игурунцә, уоми дессагәй неци ес, аёппундәр неци. Цард алли^шфони дәр цард аёй!

ПУРСА Хъойбайти Сергейән

Мәе лимән, цәудзинан бабәй Тамакути къуммә. Хуәздәр адтайдә, Пурсати къум аёй ку исхудтайуонцә, уәд, фал нүр уой түхәй нәе фиддәлти азуми куд дарән?

О, аёма цәудзинан Тамакути къуммә. Ами уалдзәг тагъддәр раләүүй. Хонсари мети уорс гъәддзол уайтагъ^ш фәгъыльәенттә^ш уй, ләкъун дәннәттә^ш мәскүи дәлләмә нийтарцә унцә, хори гъармә пурса ахебәл исхүәций.

Нәе хәңцә^ш рахәсдзинан цәнхәе аёма кәрдзин. Ка 'й зонуй, кәрдзин нәе къохи нәе бафтүйдзәнәй, фал уәеддәр тукани әлхәд дзор иссердзинан.

Цауән кәндзинан нәуәгигурд пурсатәбәл. Нәе урзәе нин содзда^шнәнцә, арми тъәпәнтә^ш нәе бухсдзәннәнцә, фал мах аёуаэрцъ^ш аёуаэрцъ^ш фәдбәл хуәрдзинан, аәнәдзоргәй аәрдзи десса^штәмә фәлгәсдзинан, уәдта имисүйнәгти зәйә фемәхсдзәнәй:

- Гъуди ма кәенис?

- Дәе зәрдәбәл ма ләуүй?

Уәд ма аәригәнттә^ш адтан аёма пурсадзауәни ку нәе базонгәе адтайланә, уәд, аёвәдзи, уотә нәе бахәлар адтайланә. Гъуди кәнүн алци дәр. Зин сахати дәр, цийни дәр уалдзәги райгурди хәңцә^ш цудан пурсадзауәни, цудан нәе сосәг бәллеңтә^ш кәрәдзәмән радзорунмә...

Азинә горәти устур базари пурсатә^ш уәйәгәнгә^ш фәүүидтон. Сә фәүүиндә мин уотә ахсацнигон адтәй, аёма аәгасей фиццаг ду аәрбаләудтә^ш мәе зәрдәбәл. Кәдәй нәбал бахуардтон аёуаэрцытә, кәдәй нәбал адтан еумә.

Тамакути къуми нәмән пурса аәнгәелмәе кәсүй, мәе лимән!

Ка 'й зонуй, нартихуари кæрдзинбæл нæ фæххуæст уодзинан, фал нæ хæццæ рахæсдзинан цæнхæ æма тукани æлхæд дзол. Никки ма нæ хæццæ хæсдзинан нæ имисуйнæгти фæйнæ дзækъоли æма сæ не 'взонгади къуми ниуудздинан.

Арази дæ?

КАЕМИ ДÆ?

Æз кæмæн адтæн æма кæмæн нæбал дæн, куд цæрис?

Æз уотæ сæрустур кæмæй адтæн, фал нур æрхун зæрдæй ke имисун, кæми дæ?

Ци бæсти цæрис, циувæр зæнхæбæл цæуис?

Циувæр мæйрохс æхсæвтæ дæ рæвдаунцæ, циувæр хор бонтæ дæ тавунцæ?

Ке нифсæй цæрис? Ке зæрдæ хæссис дæ зæрди?

Ка дæ? Кæмæй дæ?

Фæрсæг сонт фæууй, æз ба дууæ сонти.

Зонун æй: еу зæнхæбæл цæуæн, еу хор нæ тавуй. Кæрæдземæ дæр идард нæ цæрæн. Не 'хæн æрмæстдæр æртæ синхи ес. Уæдта араЦен. Æнæбасæтгæ араЦен. Нæ еуей бон дæр æ сæрти бахезун нæй. Фиццаг ибæл мæлæти æнционæй хизтан, фал нура нæбал. Æппундæр нæбал.

Кæми дæ?

МАРÆГ

- Марун мæ нæ фæндуй! Нæ мæ фæндуй! - тæхгæ-тæхун дзиназта изди, фал уæддæр лæги зæрдæбæл исæмбалдæй. Изди неци фудгин æй - адæймаг æй æхуæдæг марунмæ æргъуди кодта.

ДУУЕМæЙ

Мæйæ стъалутæн фиййау ниллæудтæй æма се 'хæенти еци ездонæй семгæ фæццæү.

Кизгæ арвæй æ цæстæ нæбал есуй, сагъæсхузæй дзоруй:

- Зæгъунцæ, алли адæймагæн дæр е 'стъалуй хай арвбæл æй...

Биццеу не 'сарази æй:

- Мæнæн ме 'стъалуй хай зæнхæбæл æй.

- Цæмæннæ мин æй некæд фæуунун кодтай?

- Фәндүй дәе әе фәууинун?
 - Фәндүй.
 - Ду дәе ме 'стъалу...
- Биңдеу раст наэ загыта, фал кизгәй баруагәс аей...

ХҮРРОЙТАЕ

Мегъдәстәс арви буни никкалае аенцәе хүрройтәе.

Цал фәззәги цәрис, уал фәззәги сәе фәууинис. Уалдәзәг дәер зәгына, фал хүрройтәе фәстәмәе наехе зәнхәмәе ку аериздәхунцәе, уәед сәе фулдәр хатт неке аерәстәфүй. Сосәтәй аәрбатәхунцәе? Магъа, наэ зонун, Нур ма се 'рәздәхтән аәвдесән наема адтән, сәе фәттахтән - алли хатт дәер.

Зәгъунцәе, хүрройтәе гъар бәстәмәе ку фәттәхунцәе, уәед, дан, сәв уарзон бүннәттәе ниуадзун наэ фәффәндүй, аема сәе фуркатайәй, сәе зәрди ристәй фәеккәунцәе. Ес уотәе зәгъән дәер. Нури уәнгәе аәз дәер уәхән гъудибәл хуәст адтән. Ку тахтәнцәе, уәед син сәе уодәнст гъәрман тәрепгъәдәй мәрдан.

Нур маэ гъуди райийвтон.

Хүрройтәе тәрепгъәд наэ 'нцәе. Аз сәмәе хицәе кәнүн райдаәдтон. Ка загыта, хонсармәе тәхләй, кәугәе фәеккәнүнцәе, зәгъәе? Ама е кәед сәе зар аей, уәедта? Еуетән, дан, сәе зар пъараңы, сәе гъарәнгәе ба зари хузән аей. Кәед уонаэй аенцәе хүрройтәе дәер? Ка син ци базондәенәй.

Уәедта кәед кәугәе фәеккәнүнцәе, уәеддәр сәхебәл наэ - маҳбәл. Идару бәстәмәе ке фәттәхунцәе, уомәй сәрустур фәуунцәе. Берәе деоссәтәе фәууиндәенүнцәе наедтәбәл, берәе цәбәлдәрти фәмбәлдәенүнцәе, маҳ ба наэ еуъәедон цард идардәр кәндзинан.

Кәед маҳбәл кәүнүнцәе, уәедта?

Наэ, маҳбәл кәүн наэ пъәүй, хүрройтәе! Тәхетәе, хонсармәе аема рәестәвәндәг уотәе!

Аермәст фәстәмәе ку 'здахайтәе, уәед бабәй уәе пъәрнәгәй уәхе базонун кәнтәе. Басәттәе: маҳ зәнхәе аәгасемәй хуәздәр, аәгасемәй бәркадлиндәр, аәгасемәй рәесуъидәр аей.

Кәед уотәе наэй, уәед наемәе цъәх уалдәзәги фәстәмәе цәмән аериздәхетәе?

МУЛК

- Мулкән дәе ци пъәүй?
- Адәми хуарзәнхәе.

- Аңдәр ма?
- Аңаңыз цард.

МАЕ НОМ

Бафәнсүнцәе мәе:

- Дәе ном даеҳе зәердәмәе цәеүй?

- Цәеүй. Нәе зонун - җәемән, фал мәе аңдәр ном нае пъаеүй. Еу хатт наңай рәсүлъд кизгәе аәфсаәрмитәе қәңгәе уотәе бакодта:

- Дәе номаең дзорун дәмәе не һәдеун. Куддәр мәемәе қәесүй...

- Иннае хатт мин кадәр пъазгәй запъта:

- Аәма сау ку нае дәе?

Исаրәхстәй дзуапп дәеттүнмәе:

- Аәма күй дәен?

- О, сау дәр нае дәен, күй дәр нае дәен, фал мәе хонунцәе Саукуй. Фонси ном, дан, Хуңау ахемәе нае райсұраңаңай әема цәргәе байзайдәнәй.

Тарстаңцәе мин рамаәлүнәй. Аәз ба нури уәенгәе цәрун. Мәе номи фәрци? Нәе зонун.

Зонун: ном ләптәнәег най, ном фәккәсүнмәе ай.

Мәе номаәвәрәег, сұлзәрийнае тәбәегъти дин ковун!

ХАТИР!

Мәен уотәе берәе ка уарзта, фал аәз ке нае уарзтон - никхатир мин қаңае! Уәелзәнхәсій дәелзәнхәмәе дәмәе дзорун:

Хатир!

Уәед аәз хъалзәрдәе адтән, уәед аәз арваей зәнхи астәеути тахтән. Гораетаг мудхузәести уацари баҳаудтән, дәуе ба уингәе дәр нае кодтон. Уарзтай мәе - аәппүнаедзю дәе мәтәйдзаг цәститтәе мәе фәеббәел зилдәнцәе. Аәз адтән уазал әема аәнаеләедәргәе. Уазал - дәуаен, қәмәндәр ба - содраге ахөедарф. Некәед дәе нецәмәй бараевдудтон, некәед дәмәе аәрбакастәй хори тунәе мәниәрдигәй. Дууемәй дәр аенъәлтимәе қастан: ду - мәнмәе, аәз - аңдаәрмәе. Нәци раудәй не һңъәлмәе қастәй - дәуаен дәр, мәнән дәр.

Царди зелдохәенти баҳаудтан, аенахур наедтәе нае фәйнердәмәе фәххудтонцәе. Кәрәедзей наебал уидтан. Зудтон: ескәед, берәе аензти фәсте, исәембәлдзинан.

Исаәмбалдан...

Аәрәги нае пъаеүи уәелмәрдәмәе бафтудтән. Еу цирти дорәй мәмәе дәе мәтәйдзаг цәсгом разиндтәй, де 'рхәндәг цәститтәмәе

фенгаст дæн æма къæхти бунæй нигъпъærстæн.

Нæбал дæ уæлæбæл...

Къæндзæстугæй байзадтæн. Мæхе хуæрун абои дæр.

Кæд мæн фудæй... Кæд мæ дорзæрдæй... Кæд дæ содзæг уарзтæй басугътдæ?

Æма дæ цирти рази сæркъолæй, мæ цæстисуг калгæй лæуун.

Цалинмæ цæрон, уæдмæ де 'нгъæлмæкæсæг цæститæ мæ фæдбæл аууонау зелдзæнæнцæ.

Хатир, мин хатти хатир!

Дæ УАРЗОН Дæ КУ НИУУАДЗА...

Дæ уарзон дæ ку ниууадза, дæ базургин бæллецтæ дин æ хæццæ ку фæххæсса, æндæрбæл дæ ку байева, уæд еци рæстæг лæг разиннæ. Ниффæразæ дæ зинæн æма базонæ: уарзт, æцæг уарзт уæййаг некæд адтæй.

Уарзт, æцæг уарзтæн балхæнæн нæййес.

Дæ уарзон дæ ку ниууадза, уæд дæмæ кæун цæудзæнæй, фал ма никко. Ку никкæуай, уæдта сосæггæй, куд неке дæ фæууина, уотемæй.

Мæхецæй æй зонун: зин æй еунæгæй, зин æй зæрдæй фæстæмæ цавд хъæма исласун. Æма бабухсæ, фæразон разиннæ.

Гъæдгин байгас уодзæнæй, байгас...

Дæ зæрдæ фæстæмæ уарзун ку æрагора, уæд еци рæстæг да уарзон ба фæсмонаэй мæлдзæнæй. Æрæгиау балæдæрдзæнæй, ду дæ æцæг уарзти аккаг, æрмæстдæр ду, æндæр неке. Фæстæмæ да хондзæнæй æхемæ, хатир ди кордзæнæй, лигъстæ кæндзæнæй, фал ду ма исарази ўо.

Рарветæ 'й. Æнæ хилæй. Æнæ мастæй. Дæ зæрдæ реsdзæнæй, дæ зæрдæ фæрkitæ хаудзæнæй фæйнердæмæ, фал æй уæддæр парветæ.

Нæ фæррæдуйдзæнæ. Рарветæ 'й. Æрмæст ма никко. Федар разиннæ!

БОНИ РОХС

Цума æхсæвæ бонæн цæмæн радтуй æ бартæ? Æрдзи финст закъонæй, зæгъетæ? Æвæдзи, уæ гъуди раст æй, фал мæнмæ дæр байгъосетæ. Талингæ æма бон кæрæдзей хæццæ бунити хуæцуун ку райдайунцæ, уæд уасæнгитæ райгъал унцæ, æхсæви æзгули сæ

Пълнастото райсунцето, ахсава фаеттэрсий, гъузгэ-гъузгэ раледзуй.

Уасенгито фэссорунцето талингэе. Уасенгито уасунай райгуруй бони рохс. Най уи аруагэс кэнуй? Барэ уаже. Аермэст зонетээ: уасенгито бони рохсмэ кэркито фулдэр уарзунцето ама ахсава бэл комдзэуяа уомаан рацэунцето.

УАРЗУЙ - НАЕ УАРЗУЙ

Уарзуй - нае уарзуй...

Уарзуй!

Е ба мэ нае уарзта.

Уарзуй - нае уарзуй, нае уарзуй - уарзуй.

Е ба мэ нае уарзта.

Деденэг, аевадзи, лэппой хъурдохэн лэдэрдтэй. Мэ зээрдихудти некэд бацудэй. Аэз ин аэнэтэргээдэй э гэлэбутаа тудтон, еугай-дугаййэй сээ зэнхэмэе гэлстон, е ба уэддэр мэе фарс хуастэй, мэгур. Арфэе ин ракэнинэ, фал...

Exx, уой бэesti уотэе ку адтайдээ:

Уарзуй... Най уарзуй...

Е ба мэ уарзта!

Уарзуй... Най уарзуй...

Е ба мэ уарзта!

Гъаунги

Ангъелдзаа силгоймаг гъаунги фэццэй. Аэ бэдолаа зэрди буни куд тэлфуй, уой аенкьаруй. Ама ходуй ахецаан.

Ходун аээ дээр. Мэ медгъяллаас ба мин дзоруй: «Силгоймаг кэми уя, уоми мэлдээт наэййес. Max аносон ан, max аэнэмэлгэе ан!»

Гъаунги фэццэй ангъелдзаа силгоймаг.

Адэн, над ин радтетээ, уяа сэргтэй ин ниллэг аэрковетээ! Е нае Мадээ 'й, нае тог, не 'гъастээ е стур зэрди ка хэссүй, еци Мадээ, ама 'й гъауй кэнетээ!

ЗЭРДЭММЭ НАД

Кэд дээ зэрдэй мэ зэрдэммэ над нае ерис, уяд дин ай амонун, сосэгтай дин ай зэгъун, аермэст ай макэмэн зэгъэе. Къумаэвэрд уарзти дэгъа мин радтээ, аргомаа басэттээ, иннэе биццеутэй

мæнмæ хъæбæрдæр ке æнгъæлмæ кæсис аëма мæ рохс саgъæстæй дæ рази нæбал тæрсдзæнæн.

Зæрди дуæрттæ фегон уодзæнæнцæ, нæ дууæ дæр сосæг уæйхерий фервæздзинан.

Гъæйдæуай, кизгæ, æнгъæлмæ кæсун мæ бон нæбал æй.

Дзуапп мин неке дæттуй.

Дæ зæрдæй мæ зæрдæмæ надбæл цидæр бæллах æрçудæй.

Кæд дæ уарзти къумайæн æ дæгъæл фесавдæй?

СУМАХæЙ ДæН

Рацо устур гъæунгæмæ аëма адæми денгизи ранигъулæ. Дæхеçæй нæбал тухсдзæнæ, медхъурдохæн дæ нæбал хуæрдзæнæй. Ду дæр ey æртæх уодзæнæ аëма зæгъдзæнæ: «Æз дæр сумахæй дæн, адæм!»

Æз дæр адæмæй дæн... Сæ тог, се стæгæй... Сæ рист, сæ цийнæй... Мадта мæ адæми денгизи ранигъулун çæмæн нæ фæндүй? Адæмæй çæмæн ледзун, уæдта сæмæ фæстæмæ çæмæн здæхун? Æви уотæ тухуаст ке уарзай, ледзгæ дæр гъæуама уомæй кæнай?

Зæрдæ, зæрдæ! Денгиз дæ нæ фæндүй, æртæх дæр дæ нæ фæндүй. У-у, гормон, дæхе ци тохæнæй марис? Рацо устур гъæунгæмæ, ранигъулæ адæми денгизи аëма гъæрæй зæгъæ: «Æгас цотæ, дзиллитæ, æз дæр сумахæй дæн!»

Зæгъæ уотæ аëма еске медбилхудт ку фæууниай, уæд дæ меткataй мартъий метау ратайдзæнæй...

ДУ РАНДæ Дæ...

Залинæн

Ду рандæ дæ...

«Байзайæ мæ хæццæ!» - лигъстæ кодтонцæ мæ цæститæ.

Нæ байзадтæ.

«Ма цо! «- курдта мæ цæстингас.

Ду рандæ дæ.

«Раздæхæ!» - дзиназта зæрдæ.

Нæ раздахтæ. Бустæги дæр рандæ дæ.

Хуарз, мæ хор! Æз дæмæ нæ мæстгун кæнун. Хуарз, мæ хор, æз ди неци агорун.

Æрмæстдæр дæ еске ку бафæрса, кæми цæрис, зæгъгæ, уæд ин байамонæ мæ зæрдæ. Байамонæ, мæ хор.

Нæ фæррæдуйдзæнæ.

Ду рандæ дæ...

ЦÆСТИНГАС

Еу хатт, æрмæстдæр еунæг хатт фæууидтон уоци цæститæ.

Е бадтæй идардомау кизгутти æхсæн.

Æз бадтæн æндæр рауæн биццеути хæццæ. Æвеплайди фендзаст ан.

О, уоци цæстингас! Зæгъæн кæмæн нæййес, уæхæн рохс си калдæй. Кизги цæстингаси еци еу рæстæг æрцардæнцæ медбилти худт, æрхун, æнгъæлмæ каст æма уарзон монцæ, федуд æма, рабарæн кæмæн нæййес, уæхæн æхемæскъæфагæ тухæ.

Кастæй мæмæ, кастæн имæ. Еу æма дууæ хатти нæ кастæнцæ кизгæ æма биццеу кæрæдзэмæ. Уоми дессагæй неци ес.

Æрмæст уоци бонæй аци бонмæ мæ фæдбæл зелуй кизги цæстингас. Алли хатт нæ, фал зæрдæ ку стухсуй, еунæгæй ку байзайуй, уæд æрлæуүй мæ уоди. Зонун æй: еци цæстингас æрхæсдзæнæй цийни усмæ, æнгъæлмæ кæсуни тухæ, рæсугъд æнкъарæнтæ.

Æма 'й агорун еци бонæй аци бонмæ. Гъæути дæр, горæтти дæр, сæумæй дæр, изæрæй дæр.

Нæбал æй иссердтон, нæбал ибæл исæмбалдтæн.

Кæд нæ алке царди дæр еунæг хатт фæуүй уæхæн цæстингас?

НИФСÆВÆРÆН

Хаттæй-хатт нæ куд фæгъæуүй рæвдауæн загъд...

Минкъий естæй туххæй дæр нæхемæ нийгъосæн. Арв цьеуи цæсти асæ дæр нæбал фæуүй, аци устур дуйне нин сæгъи цар фестуй. Цæрун нæбал фæццæуүй адæймагмæ, æ зæрди тогтæ никкæлунцæ, медкатай æй фæххуæруй.

Уæхæн рæстæг куд хъæбæр фæгъæуүй рæвдауæн дзурд. Æппæлгæ нæ, коzбау дæр нæ - рæвдауагæ, нифсæвæрæн дзурд æрмæстдæр.

Уотæ зæгъæ: «Гъей, ме 'рдхуарди гæбазæ, ци æруагттай дæхе? Æви нурма цард разæй ке æй, е ди феронх æй?» Кенæ зæгъæ: «Ниуадзæ дæ кæун, мæ лимæн лæг, лæг дæ æма лæги миутæ кæнæ!»

Көнөв ба топпундай маци әзгүй. Зин сахат ә размәе аярбалыууда, маци дарорат, уотемәй ие усхыла фәлмән аярхуайә, еу къохәй ай аярбагъабес көнөв. Індир нәци гъәүй.

Фалеци, «әндайр нәци гъәүй ми» цийбайрцә фегъәлмәе кәсун фәгъәтгъәүй, цәе!

...Цәрун бабәй өунәгәй ми гурасхити хәеццә. Фәэззиннәед мәмәе еске! Аермәст мин еу нифсаңвәрән дзурд зәгъәед. Фәэззиннәед еске. Ма иронх кәнташ: адашмаг адәймагән цәруй...

МАРТЫИ

Аяуәнкәй райгурдәй.

Адәм әнгъәлунцә: уалдзәг ай нур. Уотемәй ба нәма 'й. Адәм дзорунцә: «А хуарзәнхәе уәе уәед!» Мән ба уәхән хуарзәнхәе нәе гъәүй.

Мартый дәлуймон миутәе.

Сәгын цәстәй ракәсүй сәумәе. Рәүәг дарәси фәццәуис күстмәе. Рәфти уати къәразгәй ракастәе әма дә цәститәе рауурстай. Аңдегәй мети гәләбутә зәнхәбәл әнәбари әнцайунцәе.

Фәссехуар арви цәстәе ниррохс ай. Тәдзунгутә фемәхстәнцәе. Сәе зарти мартый фудкой кәнунцәе.

Мәнмәе дәр дәе миутәе еуәй-еу хатт уотә фәккәсунцәе.

Ку - ходгәе хор, ку - уадтумугъ, ку ба - фәлмән думгәе фәүуис бони дәргүни. Аңзи цуппар афони цәрунцәе дәе зәрди әма мин алқәмәй дәр хай кәнис.

Гъәуя-нәе гъәуя, уәeddәр.

Мартыйбәл не 'уаңдун. Дәубәл - агууәндун.

Аңаууәнкәй цәрун ке бон ай?..

ЦИЙ АМОНД?

Ма ми фарс, ций амонд? Нәе дин ай әзгүдзәнәен. Уәдта дин ай ишкән әзгүдзәнәй. Уогы әзгүдзәнәй. Алке дәр әхе шригени. А ма ми хинцәфарст көнис; әзгүй, ций амонд?

Дауыт дин дафтүн.

Сиумей дау дуссанни шригъап уо шма ди маци ресәед.

Дафтүн уо шма дау фарс дау башоли фәлмән уоләефт (фарс).

Æригъал уо æма дæ хъæболи гъар бауæр банкъарæ.
Æригъал уо æма дуйне сабур уæд!

КЪАХФÆДТÆ

Нæуæгуард метбæл - къахфæдтæ.
Гъудитæбæл мæ бафтудтонцæ.
Ка сæ ниууагъта?
Кæд саударæг мадæ æ хъæболи ревæд игæнмæ абæлти
фæццæйцудæй. Кæд фудгæнæн æ сай фæндæ æнхæст кæнунмæ
тагъд кодта æма уой фæдтæ æнцæ?

Кæд биццеу æ уарzon кизгæмæ цудæй æма сæ е ниууагъта?
Нæ зонун, нæ зонун...
Ex, нæуæгуард метбæл къахфæдтæ дзорун ку зониуонцæ!

НÆ ЦАРД

- Ций цард?
- Хорискаст æма хорнигулд.

НЕЦÆЙЙАГ

Адæймаг æносон æй, зæгъгæ, уæд куд нецæййаг уайдæ нæ цард!

ИУАЗÆГУАТИ

Иуазæгуати цæунмæ зийнадæ фæккæнун. Фусун дæ цæрайæй
цæрдзæнæй, ци дзæбæхдæр рахуæрай, ци хуæздæр раниуазунбæл
æ уод гъардзæнæй, ду ба тухсдзæнæ æ козбауæй, æ уозæлдæй.
Æнкъард Гъуди дæ сæри магъзи зелдох кæндзæнæй.

Тæходуй, лæг æ иуазæгæн куд рæдау фæууй, æнæуой дæр
уотæ ку уайдæ, уæд царди сай стъæлфæнтæн сæ кой дæр
фесæфидае.

Ескæмæ цæун мæ нæ фæффæндуй, уомæн æма фæстæмæ
здæхун фæгъгъæй.

Ку æрбаздæхун, уæдта мæ æбæрæг сагъæс æ буни искæнүй
æма хуссæги гъæстæ нæбал фæуuin...

ÆНОСОН КАДÆ

Зæнхи цъарæбæл æгасемæй устурдæр тугъди фæстаг салдат ци бон ражецаен уа, еци бон æрдзæ æ саутæ исказдæнæй. Дуйнæ кæудзæнæй, дуйне дзиназдзæнæй. Еци тогниккалди фæстаг æвдеси ку нæбал уа, уæд махæн цидæр нæбал фагæ кæндзæнæй. Саударын бон уодзæнæй уæд махæн дæр.

Æгæр арæх мæлунцæ раздæри тугъдонтæ. Зæрондæй нæ рандæнцæ - сæ цæфтæ, сæ берæ гъæдгæмтæн нæбал нибухусунцæ. Зæрондæй нæ рандæунцæ - цæрун ма сæ хъæбæр фæффæндай.

Уæлмæрдтæмæ бабæй кæрæдзey фæсте ниххалæ æнцæ адæм Уонтæхъел, сæргубурæй фæххæссунцæ зиан. Кадæр мин мæ гъоси дзорум.

- Кирæ ка хæссүй, уонæй еске байевæ, кæстæр дæ.

Хæссæн кирæ цуппаремæй æма гъуди кæнун: «Минкъий лæг, цар æма æстæгутæй æндæр ку неци æй, уæд уотæ уæззау цæмæн æй?». Фæстæдæр мин рацæргæ лæг дзуапп равардта: «Æ хуарзæнхитæ сæхуæдтæ уаргæ æнцæ. Фестæгæй Берлинмæ фæццудæй. Цуппар анзи имæ фæццудæй. Уæдта æ цæфтæ... Æ бауæри - æфсæйнаги æрхъезтæ, издий къæрттитæ. Гъай-гъай æй уæззау».

Нурæй фæстæмæ зондзæнæн: фæстаг тугъди ка адтæй, уой мардæн уæлмæрдтæмæ ку хæссон - уæлдай уæззаудæр уодзæй.

О, фал зæнхæбæл ци нæма æргъуди кодтонцæ, еу уæхæн ку нæбал байзадæй, уæд устур тугъди фæстаг тугъдони мæлун куд бауаддзæнæнцæ?

Дун-дуйней адæм, æргъуди кæнæн æносон зæрдæ æма и ниссадзæн салдати реуи. Уадзæ, æма муггагмæ цæра!

Цæмæй зонæн: æ фæрци ан. Цæмæй зонæн: æ фæрци ес на сæрмæ цъæх арв.

Цæмæй зонæн: нæ ервæзунгæнæг Салдатæн гъæуий ковун.

Ескæд саударæн бон ралæудзæнæй. Махæй рандæ уодзæнæй фæстаг тугъдон. Ма 'й бауадзæн рамæлун. Ести æргъуди кæнæн æмæн уæллæбæл æностæмæ цæргæ байзайæд.

Æносон кадæ æ тогæй балхæдта!

ХИЛÆ

Æзинæ мæ уарзтбæл залти мет ниууардта. Нæбал æртæфстæй, нæбал исгъар æй.

Абони сæумæй райгъал дæн æма загътон: «Хуæрзбон! Нурæй

Фаєстәмә - ду дәхеңән, әз - мәхеңән!»

Нәбал даे уарзун. Дае мәтәй нәбал тайдзәнән, нае фембәлдитәмә нәбал аенгъәлмә кәсдзинан. Ёндәри хәңцә дәе фәууидтон - не срэдзәнәй мәе зәрдә. Мән нәбал дае. Мән дәр аендари хәңцә кү фәууинай, уәд ма срэсәд дае зәрдә. Дае нәбал даен.

Уарстан - нәбал уарзән! Хеңцәнтә ан нур!

Фал ма зәрдән дәр зәрдә ес.

Фал ма зәрдәй уәлдай зунд дәр ес.

Карз тугъд син баудагъ аей.

Токалән тугъд цәүй се 'хсән. Ка фәууәлахез уодзәнәй - нае юнун, аермәст уотемәй мәе бон нәбал аей.

Ку мәе зунд фәххонүй дае размәе, ку ба зәрдә байагорүй федуд. Зәрдә - арази, зунд - нае. Исон ба зунд - арази, зәрдә ба - нае. Кәмәе си иғьосон? Уә еумәе дәр нае иғьосун!

Фал аци къәхтә. Ци син зәгъюн, ци! Зундмәе дәр иғьосунцә, зәрдәмәе дәр иғьосунцә. Еу къахдзәф - зәрди фәндон, иннае къахдзәф - зунди фәндон.

У-у, дзәгъәлдзо къәхтә, корун уи, еци 'рдәмәе мәе мабал баҳонетә, раздәхетә фәстәмәе!

Не 'здәхунцә, нае иғьосунцә.

Ёз дае нәбал уарзун...

АГУРДТОН ДАЕУ

Агурдтон даеу әема дае нае иссиридтон. Ёвәдзи, ду дәр агурдтай мән, фал мәе не 'ссирдтай.

Не 'ссирдтан кәрәдзей. Уәддәр аенгъәлмә кәсән: ду - мәнмәе, әз - дәүмәе. Мәе сәентти цәрис, дае сәентти цәрун. Ёрмәст некәед фембәлдзинан, аермәст некәед уодзинан еумәе. Ду дәр аей зонис, әз дәр аей зонун.

Ка 'й зонуй, некәми дае, фал әз уой бәлвурдәй кү базонон, уәд мәе цард ций?

Ёнгъәлмәе кәсун әз амондбәел нимайун.

Ёнгъәлмәе кәсәг некәед фәллайү...

МӘ ЛИМӘН РАНДАЙ

Ёзинәе 'й байвардтонцә.

Царди хәран гъуддәгтә берә ес.

Улакон таңылғанда олтасынан көзүнүмдө. Нәе зонун, ци масти ай
куардта мөлдөмдө. Иштердің жабын көпчөлө фәгъъазта, ахсәви
байтуштап жә, боянын төбөндөн райтынан ай. АЕ фуны аз зәрдә
раскүдтәй.

А фандбап түүнийн алдым раңдуудай. А цаглымæн, æновуд синхон, хуурагатыдаа адтай. Хүртэ нэмээ минкүйидær цæруй, таътдæр басодчийн тэрэлдэй.

Æ хисти ин архітектуре розривів.

Арахъ нээ цума адоми цэвстисугүй биниуазтон, уота мэмээ фækкастай. Аёви мæхэ цэвстисугүй ниннихъярдтон ёма сæ нæбал гыуди кæнун?

CÆPYCTYP

Тугъди фæсте, сувæллон ма адтæн, уотемæй гъэди къохи, фæруæ бæласи сагели иссирдтон фæттæ. Цъухæй цæгъдгæ фæндури хузæн рæнгъэй лæудтæнцæ. Тæргæ-резгæй сæ райстон æма сæ ивулд дони багæлстон.

Нур мæхеçәй сærустур дæн. Уотæ гъуди кæнун: еци нæмгутæ фудгæнæг ку иссирдтайдæ, уæд си еске рамардтайдæ. Фондз нæмуги фесафтон - фондз уоди баgъæуай кодтон.

Ex, зәнхи цъарæбæл æгас адæм дæр уотæ ку гъуди кæниуонцæ, уæд euнаæг тохæндзаумай дæр нæ уидæ, бæргæ!

ОРС АЕМДЗÆВГÆ

Æмдзæвгитæ финстон æвзонгæй. Æмдзæвгитæ финстон æстонгæй. Нур бафсес дæн æма ниуугътон æмдзæвгитæ финсун. Нур бафсес дæн æма тар авари мæ рагон рæнгъйтæй мæ зæрдæмæ цæстисугтæ лæдæрсүй.

Финстон әмдзәевгитә әевзонгәй...

АЕЦАЕГ ХАБАР

Цэлгэнхэн, бийнонтæ сэрдигон сæ фæллад кæми уагътонцæ, уоми стъолæбæл лæудтæй телевизор.

Телевизор аэвдиста, телевизор зардта ўма кафта, алли хабәртәе иғъосун кодта. Еу рәстәеги аэрхуәцүн райдаётта, экранбәл хүзәтә

аэрбайсæфионцæ, диктори хъури цума къæрмæг рацæвионцæ, уоййау фæгътъос уидæ.

«А ци бæллах æй, аэрæги æй ку балхæдтон?» - батухстæй хæдзари хецау. Ієрихалдта æй æма цавддорау лæугæ байзадæй.

Телевизори хурфи, къумæрдигæй - астьонæ. Бæмпæг æма хъумаци листæг гæбæзтæй конд астьонæ. Астьони - мисти цуппар бæдоли. Сæ цæститæй дæр нæма ракастæнцæ. Уæхæн гъæргæнагæ, уæхæн игъæлдзæг ераэндонæ равзурста мистæ æхецæн.

Цæмæн цума? Ієхæцæй æндæр æй ка базондзæнæй?

Хæдзари хецау фæлмæнзæрдæ разиндтæй. Дзæхæрамæ сæ æд астьонæ фæххаста, уоми сæ рæуагъта, еу рæстæги фæсте сæ и мадæ иссиридта æма сæхецæн æндæр цæрæнбунат байагурдтонцæ.

Телевизор замманай хуарз æвдесуй уæдæй фæстæмæ.

MAX ІєНОС

О, аци æнос!

Кумæдæр тундзæн, цæбæлдæр тухсæн, цуппарвадугæй ледзæн. Цæмæн? Уобæл нæ гъуди кæнæн.

О, аци тæхгæ-нæргæ æнос!

Феронх ни æй æмбалæн фæлмæн дзурд зæгъун. Феронх ни æй кедæр барæвдаун. Феронх ни æй: кæмæй ан æма ци ан.

Кæмидæр мæ зæрдæлæууæн дзурдмæ æнгъæлмæ кæсунцæ. Ієз ба иннердæмæ ледзун.

Мæнæн уотæ хъазар ка æй, уой уиндмæ бæллун. Ієз ба æндæр аэрдæмæ уазал зæрдæй тундзун.

Тæхæн, ледзæн, содзæн, фал кумæ, фал цæмæн?

Хуссæни æртæфстæнцæ мæ фæллад иуæнгæ. Сагъæс кæнун мæ бони цардæл. Мæхецæй нецæмæй боз дæн. Еу гъуддаг исараузун мæ гъудæй - нæй исараэтон, феронх ми æй.

Мæ лимæни уадзимис бакастæн - арфæ ин гъудæй. Уæддæр имæ телефонæй бадзорæ.

Ієнгъæлмæ мæмæ кастæнцæ - не сæмбалдан, феронх ми æй.

Ме 'нхуси хай кедæр гъудæй, зæрдæ ин байвардтон, фал мæнæ нур мæ хуссæни æрæфтудæй.

О, аци тæхгæ-нæргæ æнос! Кæрæдзей хæццæ нæ гъар, фæлмæн, уарзтæй æмидзаг дзурд кæнун уадзæ. Кенæ ба тæрсун: бони фæстагмæ дорзæрдитæ ку фестæн.

Кенæ ба тæрсун: бони фæстагмæ ку некебал уæн.

О, аци әнос! Тахш, наирт!

Æрмæст наэ каиртдæбаш тибоддаш киенун уадзæ, æрмæст наэ кæрæдзебæл уарзти хамиттай фодир бæттæв!

О, аци тæхгæ-наргæ әнос!..

ЗИН УАВÆРИ

Цудæй мæ зæрдæмæ еу лæг. Е 'тъдауæй, æ зундæй, æ бакастæй.

Фæндæ мæ адтæй æ хæццæ хæстæгдæр базонгæ ун, кæрæдзей хæццæ балæдæрун, цæмæй не 'хæн хæлардзийнадæ райгурा, цæмæй нин аци әнахур дуйней әңцендæр цæрæн уа.

Мæ кьохи наэ бафтудæй.

Æз имæ куд хæстæгдæр цудтæн, е ба уотæ идарддæр кодта. Тухстæн, мæхе æфхуардтон, хенимæри гъенц'ун кодтон.

Уæд мин еу хатт мæ лимæн загьта:

- Дæ уавæр дин лæдæрун, мæ хæнц'ойлаг! Уоци лæги зæрдæмæ над агорис æма 'й наэ ерис. Магъя, цæмæн дæмæ кæсүй уотæ хуарз... Базондзæнæ æй. Æз ба дин æ сосæнгдзийнадæ гъæр кæнун. Уомæн æ зæрдæмæ над æ ахсæнбæл цæуй.

Мæ дзæбæх фæндитæ сæумон думгau ратадæнцæ. Мæ бæллецтæ меғъæмбæрзт арви буни ærbайсафтæнцæ.

Губунæй æлхæнгæ лимæн мæн лæварæн дæр наэ гъæуий.

ФАРСТ

- Куд дæ?

- Цæрун.

- Цæмæй цæрис?

- Адæми нифсæй.

ÆРГЪУДИ

Цардæй фийай, мæгур фийай.

Еу хатт æй лæги сæр багъудæй.

Залти мот ниууардта. Мартый фистæмæ æрзумæг æй. Хуаллæгтæ фистæмæ, Фустæнци, Фустæнци хуаронцæ, е - наэбал.

Цаплинните фогон уа, унæдмæ æртæ бони рацæудзæнæй, портæ бони фонси хуарун гъудæй.

Ци киндшум?

Лæги сæр багъудæй мæгур фиййауи, фал зундагор некæмæ фæццудæй.

Баздахтæй æма цалдæр мисти ниййахæста, къала агъоди сæ бакодта æма сæ скъæти тугурмæ исгæлста.

Уордæгæй сæ хирт-хирт райгъустæй. Фустæ сæ сæртæ уæлæмæ дарунцæ, стъæлфунцæ. Синæр цæгъдуни бон дæр сæ нæбал ес. Фус синæр ку нæ цæгъда, уæд æрæгæмæ јестонг кæнуй.

Æртæ бони, æртæ æхсæви миститæ сæ уодæй арт фæццæгъдуңцæ. Уал бони æма уал æхсæви фустæй синæр цæгъдуң неке бандиудта фуртæссæй.

Уой фæсте мет æртадæй. Фæсалæ фегон æй. Хезунмæ фæббæзтæй. Дзогæ фæййервазтæй.

...Хатгай дæ ном уæлæбæл цæмæй байзайа, уомæн куд минкүй фæгъпгæуи. Уогæ фиййауи æргъуди мæнмæ устур гъуддаг кæсүй. Дессаг мæнмæ фæккастæй æма зæронд лæги тауæрæхь ниффинстон.

ГУРУСХÆ

Аци зæнхæбæл гъавгæ цæун. Кæми гъæуа, уоми ходун, кæми гъæуа, уоми никкæун. Фæнзун адæми, сæ цæнхæ, сæ кæрдзинæй хайгин дæн. Берæ хуарз лимæнтæ мин ес. Еумæ ку баниузæн, дуккаг бон ба æ сæр ескæмæн ку фæрресүй, уæд мæ уотæ фæффæндүй, мæн сæр дæр ку ресидæ. Кæд еумæ ниуазæн, уæд ресгæ дæр еумæ!

Ниуæзтæй ций? Е æ кæнæгæн дæр нæ хатир кæнуй, фал царди жæндæр гъолон гъуддæгтæ берæ ес. Цард хицæй конд цæмæн æй?

Гурусхæ мæ еци æууæрдæги æууæрдуй, фал еци фарстæн дзуапп нæ ерун.

...Кусти мин фатер равардтонцæ. Æз хуарз ке хæццæ цардтæн, е зæнхæбæл нæбал лæудтæй: «Нæ ин æмбæлдæй! Мæ кезу адтæй!» Мæхæцæн ба мин загъта: «Арфæ дин кæнун, æгайти-ма еске къумти нæбал рахay-бахay кæндзæнæ».

Мæ хуарз зонгæ мин уайтагъд мæ финст мухури рауагъта, раппæлдтæй си, мæ фæссauуонмæ ба загъта: «Лæмæгъ финст æй, фал ин фæттæрегъæд кодтон. Бийнонтæ хæссуйнаг... Фæккæсун гъæуагæ...»

Гурусхæ мæ æ буни искæнуй. Кæд раст нæ цæрун? Кæд ке цæрун, уомæй еске гъигæ дарун? Цæмæй æз хуарз цæрон, уомæй кадæр ба зин уавæри уа?

Еуæн - хуарз, иннемæн - фуд?

Нæ мæ фæндуй уæхæн цордай цæрун!
Кадæр мин мæ билтæ армитъшашаңыз рахгæдта:
- Ус, сабур, æдули, хор дæр ягасей нæ тавуй!

ЕУНАЕГÆЙ

Бафæлладдæн. Цæмæй, уой мæхуæдæг дæр нæ зонун. Йевæдзи, мæхеçæн ци дуйне æргъуди кодтон, уомæй исфæлмæстæн. Еунæгæй цæрун хуарз æй. Йермæст еу бон. Йермæст дууæ бони. Уæдта дæ гъудитæ ниппæррæст кæндæнæнцæ, дæ сагъæстæ тæхун райдайдæнæнцæ фæйнердæмæ æма агордæнæнцæ зонгити, лимæнти, хæстæгути...

Мæ зæрдæмæ ка цæүй, уой гъæлæс фегъосæ, æндæр мæ неци тъæүй, æндæр хуарзмæ бæлгæ дæр нæ кæнун.

Мæ размæ, æгас гъæлæстæ дæр ка еу кæнуй, уæхæн дзаумая. Мæ размæ - телефон. Нуртæккæ æнафонæ 'й, фал мæнæн уæддæр мæ бон æй кæмæдæр бадзорун.

Бадзордæнæн. Е хæтæл исесдæнæй, рæвдаугæ гъæлæсæй зæгъидæнæй: «А-а, ду дæ?»

Базондæнæй мæ мæ гъæлæсæй. Кæрæдзеј хæццæ расалан-келантæ кæндзинан. Фал мæ фæллад фесæфдæнæй, æма мин фенцондæр уодзæнæй, æма æз дæр мæхе гъæздуугбæл банимайдæнæн!

ҮÆРÆСЕ

Үæрæсе - сæрæй ахуадгæ, бунæй есгæ æхчин.

Үæрæсе - доцгæ гъог.

Үæрæсе - ка æрсæйгæй, æхе ка нæбал уорамуй, æ еу фаробæл ка æрхъян æй, уæхæн нард косæрттаг.

Урутæй ка мæнгардæр, ка æдзæсгондæр, ка зудæдæр æй, уотæ 'ймæ лæборунцæ, тонунцæй фæнердæмæй скъæфунцæ, хуæрунцæй.

- Хæлæф, дзагури мæрдтæ! - еу гъæздууг дзоруй иннемæ æма син бафæсæс нæбал ес.

Ратон-батон кæнунцæ Үæрæсей, е ба - бухсагæ, фæрзон, гæдзæ кæнуй алцæмæндæр æма алкæмæн дæр. Фал еу бон æ маст æ реуæй ратондæнæй. Нæрдæй тъæпп ка хауй, еци урутæ кæрæдзеј фæсте æсхъеугæ ледзæнæнцæ. Сæ цъæстæ туманæй дæр нæбал ердæнæнцæ, гоппойти къуар хæдзарихæлд фæууодзæнæй.

Фудбон аёма фудлæг берæ нæ хæссунцæ. Ёма Уæрæсе дæр, æ цъулбертæй рæхги фæййервæздзæнæй. Ци дуйней дзиллитæ си цæруй, етæ æхсицгонæй се 'уæнгтæ бацæгъддзæнæнцæ, арвæй сæхор æртавдзæнæй, сæ зæнхæбæл æндидæй цæрунрайдайдзæнæцæ.

Уæрæсе бухсагæ 'й, фал еугæр æ маст ку исраэгъæд уа, уæд æй уорамæг нæбал бауорамдзæнæй!

МАДИ ФИНСТАÆГ

Мæ хъæболæ, мæ зæрдæлæууæн!

Еунæг хузæ мæмæ адтæй, дæ хузæ, аёма мин фесавдæй. Мæ хæдзарæй устур хæзна фæгъпудæй. Ёхсæвæ мæбæл хуссæг нæбал хуæцүй, бонæй цæбæлдæр фæттухсун. Цæбæл фæттухсун, уой зонун - истæрсун, ку нæбал дæ фæууинон, ку нæбал исæмбæлæн кæрæдзей хæцæ...

Зонун æй: ци бæсти цæрис, уоми дин устур кадæ ес, рæстæг ба дин æппундæр нæййес. Нæййес, æндæр ауал анзи уæддæр еу хатт не суадайсæ нæхемæ? Нæййес дин рæстæг аёма дæ азуми нæ дарун, мæ бундор!

Косæ фарнæй, дæ дзæбæхи хабæртæ мæмæ игъусæнтæ. Ёз дин ардигæй уордæмæ цирағъдарæй лæудзæнæн, естæбæл ку тухсай, уæд æй мæ зæрдæ базондзæнæй аёма дин табу-мендар кæндзæнæн. Тухсун дæ нæ бауаддзæнæн. Ёма æз дæр цæмæй мацæбæл тухсон, уой туххæй мин мæ фæндон исæнхæст кæнæ. Дæхеçæн еци зин искæнæ аёма мин дæ хузæ исæрветæ. Дæ хузæ дин алли бон ку уинон, уæд мæмæ хæстæгдæр уодзæнæ...

Рарветæ мин дæ хузæ, мæ еунæг! Дæуæй мæ хуæздæр хуарз нæ гъæуий.

Мæ фæззийнадæ кæнæ.

Рарветæ 'й...

ЗАГЬТА. ЗАГЬТОН...

Æрбадзурдта аёма телефони хæтæл мæ къохи сурх зинг фестадæй. Бафарста:

- Ду дæ?

Загьтон:

- Ёз дæн...

Бафарста:

- Гъуди мæ кæнис?

Загътон:

- Мин анзей фæстө дæр... Нурмаø кæми адтæ?

Загъта:

- Дæуæй ку фæххеçæн дæн, уæд фæдзæгъæл дæн.

Загътон:

- Уой зонун.

Загъта:

- Хатир мин кæнис?

Загътон:

- Мæ зæрдæ мин кардæй кæми барæхустай, уордигæй ма нур дæр тог гъаруй.

Загъта:

- Гæр, фæлмæн зæрдæ дин ку ес...

- Ес, - загътон, - фал мæ цифуддæр знагæн гъазæнгъолæ ка адтæй, уомæн мæ бон ниххатир кæнун нæй.

Загъта:

- Аæз дæ имисун. Аæз дæ имисдзæнæн.

Загътон:

- Аæз дæр. Аermæст еумæ некæд уодзинан.

Бафарста:

- Цæмæннæ?

Загътон:

- Зæрдæ ку скъахай, кард си ку ниссадзай, уæд уарзун нæбал фæззонуй...

РАНДÆ Дæ... Аегъузарти Ахсаарбæгæн

Нур нæбал дæ, курдони фурт, æма дин ци кæнон? Дæхуæдæг ма уæлæбæл дæ, де 'фхуæрд уод ба фæттахтæй, Салиуæгæрдæни уæлмæрдти балæудтæй, дæ фидæ Тæтæрхъан, дæ мадæ Басиони цирти дортæ ниххустай: «Бауадзетæ мæ уæ размæ. Уæлæбæл дуйней мин бунат нæбал ес æма дуар бакæнетæ. Ацал-аяул анзи уæмæ мæ били цъæрттæ ку хуæрун»...

Нæбал дæ... Аегæрон уадæй догъи фæууадтæ æма дæ зæрдæ нæбал бафæразта, аци ихæлд-расуг дуйне æй гæркъай хурфи рауагъта. Аци мæнгæ дуйней ин уæнгæли адæ исходта...

Рандæ дæ, ме 'рвадæ, æма рандæ уо. Нури уæнгæ адзalæн

мадзал неке ма иссиридта.

Цо, фал еу каст ку ракодтайсæ фæстæмæ, уæд фæууидтайсæ: де 'знæгтæ, дæу афонæй раздæр мæрдтæмæ ка барвиста, етæ хисти фингæбæл уæллæй рабадтæнцæ, сæ цæститæ цæхæртæ калдтонцæ, уотемæй хæлæфæй - сæ хуæрдæ, сæ ниуæзтæ... Цæмæ бæлдтæнцæ, е æрцудæй, æма цийнæй мæлунцæ...

Нæбал дæ, курдони фурт. Дæ фæсте ниуугæтai рист зæрдитæ, дæ тог, де гъæстæ, дæ киунугутæ æма берæ-берæ цæстисугтæ.

Рандæ дæ, ме 'рвадæ, æма рандæ уо. Фал кумæ фæндi ку цæуай, уæддæр нæ хæццæ байзайдзæнæ æма де 'нкъард-фæргæ цæстингас нæ фæдбæл аууонау зелдзæнæй...

ÆФХУÆРД

Кæдæй уæдæй ма, дан, дæ фæууидton. Æнабæри табедзæ мæбæл кæнуи, ходун æвзаруй.

Исдзорун имæ нæ фæразун. Мæн дæр ести зæгъун фæндуй, фал мæ бон нæй. Мæ тухстæй ма цi фæууон, уой нæбал зонун. Мæ кæддæри æвзист мæ зæрдæбæл æрбалæуүй: «Æз дин ескæд фæууинун кæндзæнæн!» Уой дæндæгти къæс-къæс дæр мæ гъостæбæл рауадæй: «Æз дин уæллæй дæлæмæ еу ку ниддауон, уæд зæнхæбæл дудагъæй байзайдзæнæй!».

Мæ кæддæри æртхъерæн мæ бон иснæхæст кæнуун æй. Е - незæфхуæрд, цар æма æстгутæй уæлдай ибæл - неци, æз - æригон, æнæнæз. Мæ бон ин алцидæр æй, æрмæст æй нæ нæмун. Нæй нæмун...

Ex, фал мæ еу хатт куд хъæбæр бафхуардта, куд! Æз саби-сувæллон адтæн уæд, уомæн ба æ финдзи буни сай мелтæ фæззиндтæй. Фæтæнреу, хъаурæгин. Æз си тæрсгæ кодтон. Гъæунги дæр, будури дæр.

Æма цæмæй тарстæн, е мæбæл æрцудæй.

Дацци, æ хуссæни сæйгæ мадæ, æ тухстæй загъта: «Кæсалгæ... Еу морæ, еу комидзаг»... Даргъ тæгæмæ еци тъæбæрттæй баҳъæрттæн. бæстæбæл хор ратулдæй, арви асæ хор. Цæугæдон байсустæй, æ тæнæг гъар уолæнтæ ма æнæбари рæвдудтонцæ гъуна дортæ.

Цауæн кæнуун цъалати, доити буни. Фиццаг цæбæл рамбалдтæн, е адтæй хæпсæ. Уæлбилæмæй исгæлстон, зæгъун, дæхе цъалай цi баримахстай, дæ дзугъур бауæр хормæ батавæ. Уæдта

фæууидтон хелагæ. Хустæй дори сærбæл, æ саусиконд хормæ аæттивта. Цæллахъмæ фегъал æй. Уайтагъд дони исмедæг æй. Ледзgæ, аци хъуми дин бунат нæбал ес, дæ над идарддæр радарæ.

Радардтон, бæргæ, фал цидæр циргъбæл фефсаrстæн æма мæ къахи къели хиррист райгъустæй: тог син фемæхстæй. Аæтæ боней размæ ци майкæ балхæдтон, уой дууæ рафастон, нибастон мæ къах æма агорун идарддæр. Зæнхæбæл неци ес, зæгъгæ, ка дзоруй, е раст нæй. Аæз берæ дессæгтæ нæма фæууидтон, фал си еу дессаг мæнбæл аæцудæй. Цылай мæ къох бакодтон æма хуарзыу нæбал адтæн. Цидæр фæлмæнбæл бандзæфтæн. Хæпсæ нæ уодзæнæй. Хелагæ дæр нæ. Кæсалгæ! Бецъо кенæ ба хъæдæгъя. Мæлæти сабур лæуүй. Ме 'нгулдзитæ æй цума рæвдаугæ кæнуңцæ, уоййау урзацауæ кæнуң. Мæнæ æ сæр, мæнæ æ уолæфæнтæ. Ме 'нгулдзитæ си руагътон, уæлбилæмæ æй исгæлстон. О, дуйней искæнæг! Бецъо кæсалгæ! Мæ цонги аæ: таги уоййасæ кæсæлгæ неке ма ниййахæста. Нурутæккæ гъæунги ку ранæхстæр уон, уæд цъæдæхтæ мæ фæсте ниббæрцæ уодзæнæнцæ.

Кæсалгæ æ гæндæхтæ телуй, хорсугъд кæрдæги хæрдмæ фæххай. Райстон æй дууæ къохемæй æма мæ нади кой кодтон.

Гъæугæронмæ күддæр бахъæрттæн, уотæ уæларвæй аæрхайæгай мæ размæ февзурстæй... Аæ сор билтæ е 'взагæй куд растардта, уой фæууидтон. Фæууидтон ин æ аæрдæгцъундæ цæститæ дæр, æ мæстгун цæсгон дæр. Ме 'уæнгтæ баризтæнцæ, фал уæддæр загътон:

- Дацци хуссæни сæйгæ æй æма 'й уомæн хæссун...
- Аци бецъо мæнæн дæр неци кæндзæнæй.
- Аæрдæг дин дæттун...
- Цæйбæрцæ æй дæ дзæнгæда? Рахæссай æй ардæмæ!
- Аæрдæг нæ... къæдзелæ. Дацций хъæбæр гъæуүй.
- Берæ ку дзорай, уæд дин уæллæй дæллæмæ еу ку ниддауон, уæд зæнхи хусгæ байзайдзæнæ!

Расхуста мæ. Уæхæн æсхуст æмæ ме 'мбодæнтæ руги буни фæцæнцæ. Кæсалгæ байста æма мæмæ нæуæгæй февзиста. Аæз еуварсмæ ралигъдтæн æма ин кæунгъæлæсæй уотæ: «Аæз дин ескæд фæуунун кæндзæнæн!»

Кæддæр куд æнæнгъæлти исæмбалдтан, уотæ исæмбæлдан нæуæгæй. Зинтæй ма 'й базудтон. Аæ цæститæ медæмæ бахаудтæнцæ, сæ зинг ниххустæй. Аæ гуриконд ин зæнхæ æхемæ æлвасуй. Фиццаг мæ сæри февзурстæй гъуди: «Е - мæ тæрегъæдæй,

уәедта Дацций тәрегъәдәй. Нәе дин батадәй еци кәесалгә»... Ихнәе усми мәе гүудитәбәл әрфәсмон кодтон: «Гормон, дәе размәе тухст ләг, ести зәрдәвәрән дзурд ин зәгъә»...

Нәей мәе бон... Јәрмәест мәе медгъәләс әнәбандайгәй дзорун: «Фәндүй дәе, уәед дин аэз фенхус кәндзәнән. Мәнән еу зонгәе дохтур ес, устур дохтур, әма дәе уомае фәлласдзәнән. Е дәе исдзәбәх кәндзәнәй, е мард дәер әригас кәндзәнәй. Исдзәбәх уодзәнә... Јәрмәест мәемәе еу курдиадә ес дәумә: «Макәд бал фәрреспүн кәнәе сувәллони зәрдә. Макәд бал, макәд бал»...

АВДӘЕНИ ГЪАСТ

Цардәй фәесте байзадтән, әввәдзи. Кенәе зундәй фәэммәгур дән әма аци дуйне нәбал ләдәрун, кенәе ба әндәр цидәр бәллах тәркудәй әма мәе гүудити нидзdzәгъәл дән. Јәз берәе зартәе фегъустон, аэз берәе җәстисугтәе фәууидтон, аэз берәе маддәлтән ңидтән сәе нифс.

Авдәни зартәе фур берәе әнцәе, се 'гасей дәер зонун, фал мәе ңаердәбәл ба мәнәе аци зар әмбәелүй:

- Булла, булла, дәгетә,
- Минкъий биццеу, мәхе дәе.
- Адтәй дәуән хуарз фидә,
- Фур берәе дәе уарзидә...

О, берети фәррәевдудтон, беретәе фәффунәй кодтонцә мәе гъар тъәбеси. Мәе җәргәе бонти ке туххәй тулдтән, ке туххәй цардтән, ке туххәй сәрустур адтән, етәе мәе феронх әнцәе, скъәти тугурмә мәе исгәлстонцә әма си бустәги феронх дән. Ци фәәцитәе Сослантәе, Фатиметәе, Батраztәе, Сәлимәттәе? Цәмәннәе мәе ңекәд рабәрәг кәнтәе? Јәз уәе фәууиндәе әрхунәй ку мәлүн.

Јәзинәй нурмә мин фенциондәр ай. Еу карк тугурмә исхизтәй, иссердта мәе, мәе хурфи айкәе әрәфтудта. Је хуәдаттәй бәстәе байдзаг ай, мәнмәе дәер цидәр рохи цыита әрбакалдәй, цума сувәллон узтон, фәлмәнрос, хәмпос, мадәмәе әе гүккитәе ивазгәе саби.

Уотә мәмәе фәеккастәй әма мәхеңәй хумәтәги хъал ниддән! Ігайтима мәебәл уәе карк башвәрстәй, әгайтима уәе карки хуәдатт ңаеүй мәе гъәбесәй.

- Булла, булла, дәгетә,
- Минкъий биццеу, мәхе дәе!

САБИЙДОГÆ

Евгъуди тари ранигъулдæй сабийдогæ - «тари» дзæгъæли загътон. Сабийдогæ алкæддæр зæрди рохсдæр къумти æрцæруй, æнзтæ ибæл нæ уæлхонх кæнунцæ, рæстæги мегъи нæ фесæфунцæ.

Рæстæг рацæуй æма еу кенæ иннæ фæззелæни уотæ ирдæй æрфестæг уй çæстити размæ æма зæрдæ æхсицгон истæлфуй.

Кизгæбæл уæд цудæй аст анзи, æз ба си адтæн æртæ анзи хестæр. Еу хатт мин загъта:

- Аæз ку исустур уон, уæд мæмæ дæ минæвæрттæ æрбарвæтдæнæ?

- Цæмæн?

- Баба уотæ загъта, уæдта нана дæр. Дæуæн мæ дæтдзæнæнцæ киндзи.

- Мæнæн дæр нæхемæ уотæ ку загътонцæ.

- Куд загътонцæ?

- Ку ралæг уон, уæд дæумæ барвæтдзæнæн корæг. Бакомдзæнæ мин?

- Бакомдзæнæн.

- Аæма куд бакомдзæнæ?

- Нæ зонун... Хестæрти бафæрсдзæнæн...

Рæстæг тъæбæрттæй лигъдæй размæ æма нæ æнзти нимæдзæбæл куд æфтудæй, уой зонгæ дæр нæ бакодтан.

Фæстæдæр е фæццудæй нæ гъæуæй æндæр гъæумæ киндзи. Аæ фæццуд мин зин адтæй, фал ибæл æнкъард нæ кодтон.

Нур хæрхæмбæлд фæцан. Устур горæти тукани дуарæй рахистæй, æз ба медæмæ фæцæйцудтæн. Неци хузий базудтайнæ, фал æ рахез къохæй федар ци саби-кизгæбæл хуæстæй, уомæ сах кæсгæ байзадтæн. Мæ рагон киндзагæй дæлвæл-уæлвæд нæ ниггæлста. Еунæг усмæмæ, арви ферттивдау, зæрди цидæр истæлфтæй... Фæстæдæр бафарста:

- Гъуди мæ кæнис?

- Кæнун. Ду ма уосаг адтæ, æз ба - дæ сæри хецау.

- Куд цæрис?

- Цæрун. Хуцауи мæстæй марун.

- Цума сабийдогæй хъазардæр ести ес?

- Аæвеппайди зин зæгъæн æй...

- Мамæ, цæуæн, кенæдта дæбæл папи исардаудзæнæн, - æ мади къохбæл рахуæстæй кизгæ.

- Куд ибæл исардаудзæнæ?

- Еске лæги хæццæ ходуйнаг æй лæуун, - æ цæстæ дæр нæ фæнникъулдта сувæллон.

Мадæ баҳудтæй. Іенкъард худт, цидæр æнæзæгъгæ сосæгдзийнадæ кæми римæхст адтæй, уæхæн худт.

- Max цæуæн...

- Хуарзбæл рамбæлетæ...

Кæддæр нæ гьæуæй æндæр гьæумæ ку цудæй, уæд мин зин адтæй, фал æнкъард нæ кодтон. Нур, уал анзей фæсте, æнæнгъæлти исæмбалдан, æма мæ разæй уотæ тагъд ке рандæй, е мæмæ гьулæг фæккастæй. Фæргæ дæр æй нецæмæй бакодтон, фæргæ дæр мæ нецæмæй бакодта.

Ниуæрст цæхæрæй зинги стъæлфæн расхьиудтæй. Зæрдæбæл рагон имисуйнаг истæлфтæй. Цæститæбæл рагъазта...

Цума сабидогæй хъазардæр ести ес?..

МА КО...

Фатимæн

Цард цæмæй рæсугъд æй, уой дин зæгъон, мæ цæсти хъаппæ? Зæгъдзæнæн дин æй, æрмæст кæугæ ма кæнæ. Мæнæ дæу авдæнæ уозун, ду ба дæ гокkitæ уæлæмæ ивазис, цæбæлдæр мæ хæццæ арази нæ дæ, тухsic, дæ бæттæнтæ тонис.

Ма ко, мæ хъæболæ. Кæунæн дин æppundæр неци æфсонæ ес. Дæ губун - æфсес, дæ хуссæн - пакъйай, реcгæ ди неци кæнүй. Іенæ рæууонæй кæун неци пайдæ æй æма ма ко. Уой бæсти рацъундæ кæнæ, æз ба дæ рауодзæнæн, фæлмæн дæ рауодзæнæн, заргæ дæр дин ракæндзæнæн, тикис æма мисти зар. Зонун æй, дæ мади гьæлæс рæвдаягæ дæр æй, æ гьæбес - гьардæр, æ къох - фæлмæндæр, фал нуртæккæ ами нæй, тukanмæ фæттьæбæртт ласта, тагъд фездæхдзæнæй, бабухсæ ес усмæ, мæнмæ дæр байгъосæ.

Байгъосæ мæмæ, мæ цæсти рохс.

Ма ко, мæ хор. Нурма дæ берæ цæстисугтæ калун багъæудзæнæй æма сæбæл фæстæдæрмæ байаяердæ.

Цард, лæги цард цийнæ æма гьигæй конд æй. Мæнæ ду аци дуйнемæ ку фæззиндтæ, уæддæр кæугæй райгурдтæ. Іэз дæр кæугæй райгурдтæн. Дæ мадæ дæр. Нур ма ходгæй неке райгурдæй, мæ зæрдæдарæн. Іэма ма ко.

Æздин бе-е-е-рæ къанфеттæ балхæндзæнæн. Уæдта дæ цæйбærцæ уарзун, уой зонис? Уæ-æ-æ-лæ еци цъæх арви идзаг. Уомæй дæр фулдæр. Ду мæ исони бон дæ, мæ тог, ме 'стæг дæ... Мæ цæугæ хонх, мæ лæугæ мæсуг. Аци дуйнемæ кæугæй фæззиндтæ æма кæугæй цæун фæндæ ма искæнæ. Кæуйнагæй нæ дуйне фарнæ бахезæд!

Ма ко.

Мæнæ дæ авдæнæ толуй, толуй, фал кумæ, уой ду нæ зонис, æз ба 'й зонун. Зонун бацеу дæр: «Толуй, толуй, фал некумæ хъæртуй». Раst нæй. Авдæнæ алкæддæр устур царди надмæ толуй, уордигæй ба - уæлмæрдтæмæ. Фал ма дæу еци нæдтæбæл берæ фæууайун гъæу. Толуй дæ авдæнæ дæр æма дзæбæхæй байрæзæ. Æнæцæстисуг дуйне нæйиес æма нæ уæхæн дуйне гъæугæ дæр нæ кæнүй. Фал нуртæккæ ма ко. Нурма кæун цæбæл гъæу, уой дæ минкъий зæрдæ нæма зонуй, æма ма ко.

Авдæнæ кæми ес, кирæ дæр уоми фæуу...

Æма ма ко!

Æздин бе-е-рæ къанфеттæ балхæндзæнæн!..

ЕУ ХАТТ

Æма та ног цæрын...

Хаджети Таймораз

Цæрун, мадта мæлун ке фæндуй?

Мæлæт - е царди хуасæ нæй.

Мæлæт - е ни некумæ ервæзүй.

Е нæ райгурди фиццаг бонаëй фæстæмæ нæ хæццæ цæруй. Нæ уоди, нæ бауæри æй. Тæрун нæ комуй.

Мæлæт - царди фæстаг æстъæлфæ.

Куд гъузгæй, куд дзæндæлæй нæмæ цæуис æма дин дæ къæсæр куд тагъд бахуайæн, мæлæт!

«Æма бабæй нæуæгæй цæрун»...

Æма ести нæуæгæй райгурдтæ?

Раст нæ дæ, поэт. Æз уæхæн дуйне нæ зонун, æма дууæ хатти кæми цардæүй.

Еу хатт цæрæн. Æрмæстдæр еунæг хатт.

КЪОСТА

Иристони æстъалу, цума уотæ къæндзæстуг цæмæн ан дæ рази?

Иристонæн ном ка скодта, æвæдзи, дæлзæнхæй уæлхæнхæмæ нин
тилдæрис нæ медхурдохæн! Куд æнæнифс, лæмæтъ æма тифтируку
ли, уой æстæфис æма дæ зæрдæ дзоруй махмæ. Нæ Ири кьюрфæн ци
уутур сахар ес, уоми дæ номбæл гъæунгæ - æгасемæй кæйнагдæр,
тилдæрсемæй фуддæр, тъагъитайлагдæр.

Дæ номбæл ци преми ес, уой лæмæгъдæр финсгутæй кæмæн нæ
тилдæртонцæ, еу уæхæн нæбал байзадæй. Хъæбæрдæр ба хеçæутти
думæстæртæн, хеçæутти козбаугæнгутæн. Ци уæлмæрдти нигæд дæ,
уоми дæ алфамбулай æхсини лæгтæй байдзаг æй, ду авдагарци кæмæй
тилдæтæ, уони дин дæ аллифарс банигæртонцæ æма уоми дæр,
тилдæззи, сæ хæццæ æнахъæл хуæцис. Max фæрци.

Фал ми æруагæс кæнүй: еу бон сæумæй æригъял уодзинан æма
тилдæсодзинан радиоийæй:

- Ири бæстæбæл ес Къостай номбæл горæт. Ири зæрдæ иссæй
Къостай зæрдæ æма ди уæлдай сæрустур ан, нæ паҳампар, нæ
тилдæмонæг стьалу, нæ цæугæ хонх, нæ лæугæ мæсуг Леуани фурт
Къоста!

MÆ KÆSTÆР

Адтæн æма нæбал уодзæнæн. О, нæбал. Талингæ дуйнемæ раурдуг
тилдæ над. Мæ бонтæ мин миститæ бахсидтонцæ, ме 'хæвтæ мин
тилдæ сæхе бакодтонцæ.

Уæллæбæл цидæриддæр исфæлдистон, уонæй æгасемæй
тилдæрдæр - зæнæги кæстæр, мæ фæстаг фæххуæцæн.

Мæ фæстаг уодлæууæн. Ме 'сфæлдистади тækкæ хуæздæр
тилдæмис.

О, дуйне Искæнæг, æз нæбал уодзæнæн, тагъд дин хуæрзбон
тилдæнæн, фал мæ кæстæри дæ рахес базури буни бакæнæ!

ЕСКЕ

Кæрæдзи уарзgæйæ цæрут

Къоста

Цæрæн. Ёермæст кæрæдзей нæ уарзæн. Уарзæн. Ёермæст кæрæдзей
нæ. Ци нæбал æрцудæй, ка нæ ралгъиста? Кæддæр Ири къагъди арв
гъæр кæнун ку не 'ндиутда. Кæддæр арти содзун ка нæ кумдта, дон
ласун кенæ фæразта, еци нæртонтæ кæрæдзэмæ цæмæн
тилдæнцæ, ци руймон нæбæл уадзуй буларæ? Кæрæдзей ке нæбал

лæдæрæн, е уомæн уотæй. Кæрæдзæй нæбал уарзæн æма й зnaæтæ баллæдæрдæнцæ: атæ æнцон сæттæн æнцæ. Нæ кунауæтгаг зæнхи гæппæлтæмæ дæр нин уомæн лæборунцæ, агъуд күйтæ дæр нæбæл уомæн æнседунцæ.

Аланти тог, æризðæхæ нæмæ фæстæмæ! Хуцауæн дæр ка нæ хатир кодта, еци рагон фиддæлтæ: рабадетæ уæ ингæнти, уæ сæр нæ бальудæй.

Дæлзæнхæмæ фæгъосетæ Къостай дзурд: «Гъе, мardзæ, исчи бынтон сæфт кæнæм!»

Дæуæй неци...

Æз ke имисун æма мæн ка нæ имисуй.

Æз ke агорун æма мæн ка нæ агоруй.

Æз ke лæдæрун æма мæн ка нæ лæдæруй.

Æз ke дæн æма мæн ка нæй, ци дæ гъæуй мæнæй?

- Дæуæй - неци. Æцæгæлон мин дæ...

Сæгыи цæстæй...

Мæхе дæр нæбал уарзун.

Арв содзийни буни асæ дæр нæбал æй.

Зæнхæ мин искунаæт æй, уæлдай си дæн, æцæгæлон, гæвзук.

Ду рандаæ дæ мæнæй. Рандæ дæ æндæрмæ.

Рандæ дæ карди комбæл æма мæмæ, æвæдзи, æрдой надбæл дæр нæбал æрбаздæхдæнæ.

Дæ амондæн æви ме 'намондæн?

Магъа, нæ зонун...

Æма мæхе дæр нæбал уарзун. Арв мæмæ сæгыи цæстæй дæр уомæн кæсуй...

Мæ бон ку никкæла...

Ескæд еу хатт мæ гурусхæ бафæрсуй:

- Ду цардтæ æви нæ цардтæ?

- Ду адтæ æви нæ адтæ?

- Фæззæгъун:

- Цардтæн æма цæрун. Адтæн, фал ескæд аци рæсуг - пъæрнæгæ дуйнейæй рандаæ уодзæнæн.

Гурусхæ нæуæгæй бафæрсуй:

· Аёма цæмæн цардтæ?
· Цæрун гъудæй аёма цардтæн.
· Дæ цардæй ци пайдæ аёрхастай?
· Нæци...
· Мадта цæмæн цардтæ?

· Мæ царди еу гъуддагæй хъал дæн. Ескæд мæ бон ку никкæла, уæд
мæн рандæбæл ка исгъэрза, уæхæннтæ ниууаддзæнæн мæ фæсте...

ÆРЦО, БИЦЦЕУ... *Гадати Лазæрæн*

Æрцо дæ фиди къæсмæ. Нидæн рохомæ уæлиндзæбæл æхсæвæ –
номæ байзайуй фудбони аёрхæндæг. Бустæги ба дæ Ираæфи тугулдортæ
имисунцæ. Дæумæ аенгъæлмæ кæсгæй сæнтуорс иссæнцæ аёрхунæй.

Æрцо, биццуе, дæ фæлмæн, тумбулдзæстон Дигорæмæ! Дæ фæллад
уодри маехсæнтæ рагром кæнæ. Ахсæвæ дæ фуни уотæ ахид ци къæсæр
инис, уой цæститæ дæр ку исуорс аенцæ.

Æрцо, биццуе... Донгони дæмæ ци хуæнхаг дортæ аенгъæлмæ кæсүй,
уодри маи бауадзæ хуæнхаг уоди тулфæ, бараЛдауæ сæ дæ къохти гъарæй,
уодри адземæ дигоронау исдзоретæ аёма кæд уотæ тухуаст нæбал уорс
ийтæ...

Æрцо, биццуе...

Нæбал аёрцудтæ. Дигорæ имисгæй дæ уод батадæй дæ мæрдон
хуссæнбæл...

НИХХУССÆ, ДУГУССИ!

Мæ хурфи ци берæ гъезæмæрттæ цæруй, уонæй сæ еу аёригъал аёй
ома мæ зæрди къосмæ тог тынгтай лæдæрсүй, лæдæрсүй...

Рагон гъезæмарæ, мабал мæ ресун кæнæ, корун ди! Уой бæсти мæ
уодри уедæгтæбæл аёрхуссæ аёма аенæ гъэрзgæй мæ медæгæ цæрæ.
Аёрхуссæ, дугусси, аэз ба дин мæгур лæги зар ракæнон!

ÆНЗТИ ТÆРАЗÆ

Къæразги тæразæбæл ауигъдæй байзадтæн. Аендаæмæ кæсун аёма
мæн ракомкоммæ ци сосхъæдæ бæласæ ирæзуй, уой думгæ
бугæндзон егъуй, æ сифтæр зæнхæмæ аёгъæлуй. Бортæ, сурхитæ,
фæлпорсцъæх сифтæ. Етæ сифтæ нæ 'нцæ, етæ мæ аензти

дзæбæхдæртæ æрхустæнцæ зæнхæбæл æма æнгъæлмæ кæсунцæ сæ мæлæтмæ. Бæласæй нæбал æнцæ, зæнхæ ба сæ нæма ранихъуардта æма сæ уазал думгæ æнæбари рæвдауй.

Бæласæй ка æрхаудтæй, еци сифтæр дæн æз дæр. Æгæстæй мæрдти æхсæн тæрвазæбæл ме 'нкъард сагъæстæ æнцайунцæ, уотæ уæззау æнцæ æма мæ зæнхæ æхемæ æлвасуй.

Куд тухгин мæ фæндуй цæрун, фал мæ саумæрæ æхемæ æ федар архъанæй куд æнæвгъау æлвасуй, куд!

Хæпсæ хелаги гъæлæсмæ куд хъес-хъесгæнгæ фæццæүй, раст æз дæр уой хузæн дæн нуртæккæ. Æма мин неке тæрегъæд кæнүй, æппундæр неке... Къæразги тæрвазæ – æнэти тæразæ...

КУМÆ ЦÆУИС?

Æз цæун кумæдæр, æнгъæл кæмæн нæ дæн, уæхæн кумæдæр. Цæун, фал ацал-ауал анзи некумæ ма æрцудтæн.

Ку æрхъæртон, уæдта мæ цард фæууодзæнæй. Гъæуи фæсте ци уæлмæрдтæ ес, е мæмæ æ тæппæзтæ телуй, æхсицгæ зæрдæй мæ хонуй æхемæ. Цума си еу мæн хузæн нæйиес, уоййау. Мæ фæллад зæрдæ, кумæ цæуис?

- Мæрдти Баастурмæ!..

АФÆЙИИ АФÆНТТæ

Мæ уалдзæг – синдзæйдзаг бæгъæнбад къæхти тъæбæртт. Мæ сæрдæ – æмидолæ уарти рæвæйнæ. Мæ фæззæг – мæ цийиес-бийиес нимайæнтæ. Мæ зумæг - гъæуи кæрон уæлмæрдтæмæ мæ тæрсгæ-резгæ каст...

ÆЗГУЛИ

Нæ тугури – æзгули.

Миститæ сæ давæггаг хуари нæмгутæ иуарунцæ æма син хилæ раеудагь æй.

ÆНГЪÆЛДЗАУ

Æнгъæлдзау нæ фæллайуй, фал æнгъæлмæ кæсунæй зæронд кæнүй лæг.

ÆВЕЛЛОН

Мæ зунд – фæлсугъд, рæсог. Зæрдæ реуи фицагау тæлтæг цæлхъитæ нæбал кæнүй. Мæ æнзти уæзæ мæбæл æнçайуй, мæ къæхтæ коммæ уотæ фæндон нæбал игъосунцæ. Æсхъеугæ цардмæ зийнадæ кæнун райдæдтон. Е мæ зунд ке æрраэсог æй, уомæн уотæ 'й. Зунд зæрдæй фæттухгиндæр æй æма 'й уæлдай цæф кæнун нæбал уадзуй. Зунд къæхтæн сæ бози иссæй æма хевастi нæдтæбæл ку ранæхстæр унцæ, уæд син сæ илиггæндтæбæл æрхуæцуй, рæдудæй сæ бахезуй.

Зæронд æма æвзонги кадæ еу нæй, мæн ба æригонæй цæрун куд хъæбæр фæндуй, æма мæ цард æ унгæг фæлгæти куд тухгин бакодта, куд æвеллон, куд æнæтæрегъæд æй!..

АЦÆМÆЗ АЕМА ГЕУÆРГИ

Нартæмæ Ацæмæз адтæй, хъутазгъæлæс Ацæмæз. Дигорæмæ нбони дæр ес Геуæрги. Еунæг Геуæрги нæ – берæ Геуæргитæ. Фал си нури уæнгæ Малиони неке ма рамулдта. Е ледзуй æнзти тæрæй дуйней рохсмæ, уæртæ феййафуй Ацæмæзи æ нæртон къæсæрбæл. Ацæмæзи хæтæли цагъд æма Малиони цъухи дзурд блиуе æнцæ, уотæ къæбæлдзугæй баурзтонцæ кæрæдзей æма цæмæ æрдзæ, гъæди сирдтæ, хуæнхти къæдзæхтæ, Ири бæстæ, тигас Нартæ дæр сахæй, æгомугæй, десæ-местæй игъосунцæ. Азæлуй Ацæмæзи уадиндзи цагъд, фæрсаг ин кæнүй Геуæргий нæрæмон гъæлæс æма дуйней цийни æмзæлланг цадæ фестадæй.

КУЙИ УОД Нæ ХæТУЙ

- Нур дæмæ куйи номæй ку фæдзæзорунцæ, уæд æфсæрми нæ фæккæнис?

- Нæ фефсæрми кæнун. Куйтæ еуæй-еу адæмтæй фузæрдиуондæр, æхцулдæр, уарзæгойдæр æнцæ. Адæймаг пðæймаги æнционæй рауæйæ кæнүй, фурхицæй е 'мбалмæ æ цæстити фиутæ тайунцæ. Куй ба хицæ æма уæйæ кæнун нæ зонуй. Æ еузæрдиуон куйи уод нæ хæтуй æма уомæн не 'фсæрми кæнун мæ номæй.

РАГОН ИМИСУЙНАГ

«Агла - догла, фәндәгәла!...»

Мәе гъости азәлунцәе рагон удзевдзи дзурдтәе. Мәе реумәе кәлүй әнхахур уорс рохси тунәе, зәрдәбәл әндзәвүй, цийни ахсилкыитә кәнүй. Ци дзурдтәе нәе ләдәрун, етә мин уотә хеңон, уотә ахцәуән әнцәе әма сәе азәлдәй арвәй сай мегътәе аәrbайсавдәнцәе, хор әе ләфийнае тунтәй зәнхәе гъар рәвдауы әма мәе уоди дәр, зәгъән кәмән нәйиес, уәхән фәлмән удзәл әнәбандайгәй рахәссәе-бахәссәе кәнүй...

ТАРЕГЪӘД

Дзәвгарә ку фәссадтән, рист мәе хурфи дәр ку нәбал цудәй, уәд еуафони мәе зәрдәбәл аәrlәудтәй еци хорәфсес фәэззигон бон. Мәе карән биццеути хәццәе ахсәрбуни цауән кодтан уәгъәллитәбәл, могитәбәл, сифтәрти буни ци ләседә ахсәртә сәхе римахстонцәе, уонәбәл. Нәе гъәрәй худт арви кәрәнттәбәл әмбалдәй. Гъәди арфәй нәмәе фәстәмәе аәздахтәй нәе дудзи азәлд. Еу рауән уәгъәлий къотәри буни биццеутәй кадәр мисти уогән иссирдта. Уогәни – таригәрхуз ахсәртә, берәе ахсәртә. Аевәдзи, къибилай дзаг, кенәе ба фулдәр. Фәлмән листәнбәл цургъдәй ләудтәнцәе. Нәе ерәггаг мулкбәл цийнәй мәлән, уотемәй ахсәртәй нәе дзиппитә идзаг кәнән.

Фал уәдмәе фәэззиндтәй мистә, ае уогән ревәдәй ку раудта, уәд цүзбиндзәе фестадәй, ае фуркатаййәй дуурдәмәе ратәхә-батәхә кәнүй, къотәри бунмәе бауайуй, фәстәмәе радогъ кәнүй. Е 'хсәртә дунд-далағъан ке фәецәнцәе, е си ку баруагәс ай, уәд уогәни астәе фәлмән листәнбәл фәхъхъан ай, раззаг къәхтәй ае дууә цәсти ракъахта, цалдәр тибиртти ма фәккодта әма ае уод раскъудәй. Зумәгмәе ае фәрзеу цәттәе бәргәе адтәй, фал ин уотә аәвеппайди ке аәrbайсавдәй, уой нәе ниуодәнстәй әма аәхе рамардта.

Max къехәй ләугәе байзадан, аәrәгиау ба загытан: «Уәләмәе дәр, дәләмәе дәр – гъәddаг мистә. Ае уогәнбәл әнәнгъәлти ке исцурәвәрә ан, уоми нәхемәе ци фуд хәссән?»

Нур мәе сәйги, мәе тухст уоди гъәрзунмәе цәмән аәrlәудтәй еци хабар зәрдәбәл? Нур еци әнамонд мистән тәрегъәд кәнун

Цюмисиен райдээдтон? Аёви мæхецæн тæрегъæд кæнун аёма мæмæ уомишн багъардта, кæддæр аёхе ци цуппаркъахуг мистæ рамардта, уод тæрегъæд дæр?..

ДЗОРГЪА

Мæ царди дзоргъа уайæ фæккодтон. Бастадтæн. Мæ уæгæ димирдæй. Цæмæ аёнгъæлмæ кастæн, уомæй фæссайди дæн. Аци хонх дуйнебæл ма æрмæстдæр ey хуарзмæ бæллун – мæ царди фæстаг æстъæлфæмæ, æ бæрzonддзийнадæ Мæлæтмæ. Е мæбæл уотив æновуд аёй аёма мæ аёд - аёхсæвæ, аёд – бонæ æ билицъæрттæ хуæруй, хезүй мæ. Нæ фæллайуй мæнмæ цонгъæлмæ кæсунæй.

Мæ уод ин уотæ адгин аёй аёма мæ ey усмæ дæр не 'ронх кæнуй...

ФÆСТАГ БАЛЦИ

Нидæн дзорæ кодтон мæхенимæр: «Адзал дин ци къанц исцæттæ кодта, уордæмæ мæ мæ уод – бауæр æнæ хъинцæй хонуй, уолмæрдти дуæрттæ мин урух байгон æнцæ, мæ фæстаг балци мæ аё фæдбæл сайуй, хонуй мæ саудалингæ дуйнемæ. Цонгъузæнæн еци къанцмæ, æнæ цæугæ дæр кæми ес...»

Цардæй адзали аёхсæн над, ци сагъæсæй дзаг - аёма æнæбун дæр, ци! Фал ку æрсæумæ уй, фиццаг хори тунæ гъар бауæрбæл ку исламбæлуй, бæлæстæй мæлгъити аёвæлмæцгæ зартæ ку ройгъусунцæ, уæд мæ медкатайбæл зæнхон цийнæ фæууæлахез уй, мæ нидæн дзорæ гъæрмæ рахезуй: «Аёдзохæй мæлæти кой ци къенис, мæ фæлмæст зæрдæ?»

Хуæддзойæй дæбæл мæнæ ци алæмæти сæумæ ралæудтæй, уобæл цийнæ, табедзæ кæнæ, сугъæрийнæ тобæгъти ин ковæ аёма дæмæ е ба цард æ медбилти хода! Мæлæти кой æппундæр мабал кæнæ, ке кой кæнай, е къæсæрбæл – æмбæллагæ, мæ уод мин хуæрунæнгъæл ка 'й, о бал дуармæ æнæдзебæл æнгъæлмæ кæсæд, мæ къæсæрбæл фунæй кæнæд аёма æнгъæлдзауæй æ дуууæ сайæсти курмæй лæууæнтæ!»

Уæртæ бæлæстæй мæлгъитæ ци дессаги зартæ кæнунцæ! Уæллæ æнæмегъæ арвæй хор æ гъар тунтæ куд æнæвгъяуæй лæуаруй! Мæнæ цард ци хъазар аёма уарзон аёй, ци! Дæ уоди

талингæ, уазал къумтæ си исрохс, исгъар кæнæ, дæх бафсадæ царди æвеллаугæ дзæбæхтæй, мæнæ лæг!»

ЦУМА НÆ РАЙГУРДÆЙ...

Кæуæги фækкудтæй æ цард – цæрæнбон – ескæд зæронл кæндзæнæн. Неуæги фæнниудтæй – ескæд мæлгæ кæндзæнæн.

Тæргæ – резгæй фæццуддæй сай зæнхæбæл – еске зæрдихудти ку бацæуон.

Уотемæй лæг æ хози бампулдæй æма ку рамардæй, уæд ибæл куй исраëйæт дæр нæ фæцæй.

Цума некæд райгурдæй, адæммæ аборни дæр уотæ кæсүй..

СÆХЕМæ НИЙГЬОСУНЦÆ...

Цума иннæ мæргъти æхсæн Хуцау борæмæлгын уотæ тухуаст цæмæн бауарзта? Цæмæн ин равардта уæхæн азæлгæ гъæлæс?

Сæумæй гъæди къохæй борæмæлгъæ ку низзаруй, уæд хор тагъддæр цæмæн æртавуй зæнхæ? АЕ зармæ дуйне цæмæн æригъосуй, æ тъæлланг иннæ мæргъти деси цæмæн æфтауй?

КОЛИТИ ВИТАЛИ - 50 АНЗИ!

50 анзи поэтæн рæстæмбес карæ нæбал æй. Е æй скурдиадæн аккаг
аргъ искæнуни, сфæлдистадон тиллæг æмбурд кæнуни афонæ, поэзий
түзæрийнæ фæззæг. Колий-фуртмæ берæ ес, æ поэзий иуазæги цæмæй
тиххинца, уæхæн хуарз æмдзæвгитæ. Витали æй цармæбæллон,
цардуарзагæ лирик, реалистон финсæг, æцæгдзийнадæ æвдесæг. Е
программон æмдзæвгæ – «Цæргæс»-и, автор æхе сæрмагонд æвзагæй,
тихе сорæттæй дзоруй царди æносон темитæй еуебæл: мæнгæ козбаутæ,
цистæмæ миутæ цæхæн фæстуеæ расайнуиау æнцæ, уобæл:

Еу загъдæй ин сæ еугурдæр
Æппæлдæнцæ æ кондæй.
Исæргъувта æ реугудур.
Бунмæ кастæй бæрzonдæй.

Уойядæбæл фæххебарæ 'й,
Сæрбæрzonдæй фæллæсуý,
Фесхъæтæг æй æ хæдзарæй
'Ма къæдзæхтæбæл цæруй.

Поэт, «фесхъæтæг æй æ хæдзарæй», зæгъгæ, еци тухгин рæнгъæй,
æвдесуý, цæргæс, гъома, адæймаг куд исæйевуниау æй æфстауи
лæввæрд билдауæн миутæ æма дзубандитæй, куд минкъий æй гъæуý
уонæбæл бауæндæй, æхебæл бæнвæрсунмæ æма иннæтæбæл нæбал

аэнвәрсунмæ. Витали адæймаги меддүйне хонуй «хæдзарæ», аёма еци фæлгонц, аэнæмæнгæ, аёй поэти устур скурдиади аёцæг аёвдесæн. Аёмдзæвги еунæг уæхæн нæуæг рæнгъæ ку уа, уæддæр е устур гъуддаг аёй.

Колити Витали аё царди нисан раги, сауæнгæ ма Аæксæрисæри астанzon скъолай ку ахур кодта, уæд исбæрæг кодта аæхецæн.

Биццеу ма уогæй, равзурста поэзий аэнæкаæрон дессæгутæй идзаг итигъдадæ, аёма, аэнæмæнгæ, дигорон литературæмæ бахаста аæхе еппæрд аёввæрæнтæ, аæрахæста си аæхе сæрмагонд бунат. Уоци аæцæгдзийнадæ аэндиуддæй зæгъун гъæуý нур, поэтæн аё тæккæ сфæлдистадон тухи афони. Адæймаги хъяамæттæн аккаг аргъ кæнгæ аёй аё уодæгасæй, е ба аё зæрдæ барохс уа, никки хъæбæрдæр баууæнда аё хъауритæбæл, аёма фæннифçундæр уогæй ба, аё къохти бафтуя нæуæг аентæсттитæ. Аё хæццæ уоци неке хæссуй, аеппунфæстаг адæмæн ке изайунцæ, е иронхæнгæ некæд аёй.

Ес еумæйаг критеритæ, хуарз лæгъузæй аёвзарунмæ нин ка агъаз кæнүй, уæхæннæтæ, аёма уонæй рахезун фæрсæрдæмæ, уоци нæ нимайун ба аёй фудракондзийнадæ. Еци критеритæй сæе еу аёй мæнæ аүæхæн: финансæги сфæлдистадæн аргъ кæнун гъæуý, аё тæккæ фæлмæстдæр – нæ, фал аё тæккæ тухгиндæр уадзимистæмæ гæсгæ. Фиццæгти «цъатати» рæстæги думгæ ниххæлеу кæндзæнæй, дуккæгти «хуари нæмгутæ» ба байзайдзæнцæ федæни фæлтæртæн, еумæйаг аэмвæзади домæнтæн дæр ма ку дзуапп кæнонцæ, уæд.

Колити Витали аё поэтикон уадзимисти агоруй нæуæг фæггæнæнтæ, мадзæлтæ, формитæ. Тундзуй айьев дзурди азæлди аёфитæмæ. Раst аёй еци гъуди, - адæймаг аё царди фæстаг бони уæнгæ дæр естæбæл ахур кæнүй, бæллуй ести нæуæг базонунмæ аёма аёргъуди кæнунмæ. Уотæ ў Витали аæхуæдæр дæр, уотæ зæгъуй аё зæрдæ киунугæкæсæгæн дæр. Аё уæлвонг циренæй гъæст уод уомæй нæ римæхсуй, аёвдесуй ин аæхе, аё сагъæстæ, аё зæрдихатт аёргомæй аёма аёдæрсæй.

Скъодтати Эльбрус

КОЛИТИ Витали

СÆХОЛÆ

Базунд, хуæздæр хуарз а дуйнебæл ци ес,
Фæндүй дæ базонун, миййаг, кæд мæ уагæ,
Дæ цори ме 'мдзæвгæ – мæ уоди аёхъез,
Гъе уоми – мæ рист, мæ уарзт, мæ рæстадæ...

* * *

Уәeddәр мин ду цидәр әндәр адә
Фәккәенис, - мә зәрддаг – Иристон.
Ци дә радә, ци ба мин дә кадә –
Уоди хъаурә дәүәй фәйистон.

Фал кәрцәй хәстәгдәр әй хәдонә,
Еци гъуди мә зәрди хәсдзән.
Æрцудтән әз дәумә Диғоронәй,
Мәлгәе дәр Диғоронәй кәндзән...

* * *

Артәй фелвәст
Ирайгәе донау – рист
Ме 'уәнгти цәүй сонт агъудәй.
Зәрдәвдәрзән –

Ристади къанау
Ратудта сайд пъәзутә –
Райвулдәй...
Фәттәхун агъуд донәй тәрсгәй,

Кәмәе гъарон мәхе,
Кәмәе неуон?
Хәмпәлгәрдәг къәхтәй әмпурсгәй,
Бәргәе дзорун,

Тәхәмәе ка 'ндеуй.
О, әз дән,
Æз, - Хуцауәй әлгъист,
Ләхъумати әндәр күмә цудтән.

Фудкъуәрәх,
Æрвдзәхәртән фәлдист,
Коммәгәсбәл кәddәр
Гъәрәй худтән.

Коммәгәс цәфәен дәр ниббәлсүй,
'Ма цәрдзәй әд козывау –

Хуәрзәфсесәй,
Мәнән ба мә мәләт аерхәссүй

Калд бәласи бунгард циргъ аерхъезәй.
О, Елийа,
Æр-мә цәвәе аехсәй,
Утъиртән мә хуәрун ма бауадзә,

Уәхән цәф, -
Куд нирреза тәссәй
Æгас дүйне,
Цәвәе, мараудзә!

Иссодзон
Ма цәфсгәе фәттәхон,
Кәмән исдән кәддәр аңағәлон,
Гъе уой размә,

Уәддәр аевәсмон
Фунукәй а надбәл аерәгъзәлон...
Цидәр ес, -
Сәребари гъастәй, -
Ци фәццардтән мә цийни, ме 'рхуни,
О, Елийа!
Æр-мә цәвәе аехсәй, -
Кәд мәлгәе, -
Æрвдзәхәртән сәе буни...

Фәлмән кәрдәг ци дзәбәх ай фәлладәй, -
Ку ләууонцә дә дзабуртә
Дони хурфи фәлдадәй.

Дәу уарзунцә, ләдәрунцә - ку зонай,
Дә зәрдә дин сосәг сагъәс
Æргәронмә ку хона.

Идәрдадәй фәндури зәл игъусгәй,
Уарzon зарәг сонт зәрдәбәл
Дувәтъонәй аертухсгәй.

Бæсти фарнæ дæу де знæгтæй ку хеза,
Дæ уарzon дæ будургæрон
Изæрмелти ку хеза.

Фæлмæн кæрдæг ци дзæбæх æй фæлладæй, -
Дæ Поэзи дæ адæмæн
Ку фæббæзза лæггадæн.

МАЛИТИ ГЕУÆРГИЙ ЦАРД ИМИСГÆЙ

Дæубæл ба ка нæ финста æ доги,
Фудæзнаг кæмæн не сдæ æдта –
Фал де стухсти дæ фарсмæ, дæ цори
Изаидæ æрмæст ЗÆРÆДА.

Царди 'мбал!
Нæ, нæййес ин æййевдзи,
Æ тухст уодæй гье уой е зудта.
Дæхейай дин уарзта дæ поэзи,
О, ГЕУÆРГИ, дæхе ЗÆРÆДА.

Ду æскъуæлхттæ æмдзæвги исхарди.
Ду дзиллити рохс цардмæ худтай.
Фалæ дин дæхе ба дæ никъарди
Уарзти артмæ худта ЗÆРÆДА.

Бакодта дæу и цард фæрсæнцъолæ,
Фал е дæр минкъийдæр нæ уидта.
Ду арфиаг дæ, ГЕУÆРГИ, - ДИГОРИ.
Дууæ хатти арфиаг – ЗÆРÆДА!

* * *

Уорс цæнгти стилд...
Фæндури зæл...
Цийнæй низзилд...
Цъæх зæлдæбæл...

Зæронд къолвахс,
Зæронд сæхъес...
Мæ уодæн баз –
Дæ гъар гъæбес...

Æксæвæ тар,
Стæфун æрмæст.
Æнахур гъар...
Æма сос гъærzt.

СОЗУР БАГЪÆРАТИ (Монолог)

О, фудрун, исмæе уадзæ минкъий.
Къирругау ци ниббадтæ мæ хъури.
Æнæ дæу дæр мæ цард фуд зинти 'й,
Ци фæразун ристæй, ци нихъуæрун!

Æнккæтемæн исдæн сосдзурдтаг.
Мæ зингæй фæффулдæр æй мæ хъуæцæ.
Мæн тæруй топпи цъухмæ ме знаг,
Æнсувæр нæбал дзоруй мæ хæццæ.

Мæ хæдзарæ иссæй тар лæгæт,
Æнгъæлун, æрцæудзæй сæребарæ.
Мæ рист зар, мæ рист уоди тæлæт,
Цийни цори кудæн фæддæлбарæй.

Æгудзæг, æнирай æгудзæг,
Гæппæлгай фæррæдовуй мæ фæрстæ.
Салд къæрес мин иссæй уодхуæцæг,
Кадæн ба мæ кустæй фур æфсæст æй.

Къуæрæхау æз байзайун еуварс,
Уæ нимади фæуун æнæбари.
Фæллæууй ма поэзи мæ фарс,
Зæрди гъигæ цæуй зæрди зари.

Мæн мæ бæлдæ ме 'сонмæ хæссуй.
Нæй дессаг фæццæрун райдзаст уати.
Цъилинга ци лæгæти цæфсуй,
Ирддæр æй е сумах галауантæй.

ÆХСÆРИСÆР

Хуæрзбон, мæ гъæу, хуæрзбон, мæ къæс.
Хуæрзбон къолвахс, фæсгъæу æндзæр.
Цæун дæуæй, дæн тарæнгæс,
Æхсæрисæр! Æхсæрисæр!

Хуæрзбон, Ирæф, Сæхоли дон.
Хуæрзбон, Абузгæ, Цади сæр.
Нур зæрдхъурмæй нæ дæн дзурдгъон,
Æхсæрисæр! Æхсæрисæр!

Де 'ной ниццайнæ цардинод.
Ду дæ мæ заргути къæсæр.
Ду дæ мæ цард æма мæ уод,
Æхсæрисæр! Æхсæрисæр!

Мæнæн дæ адæм – устур нифс,
Ду дæ мæ зæрди тæгти сгъæр.
Мæ зунд, мæ тоги ду цæрис,
Æхсæрисæр! Æхсæрисæр!

Ма кæмифæндуй ку цæрон,
Мæнæн не суодзæнæ æндæр.
Уодзæн ди алкæд сомигъон,
Æхсæрисæр! Æхсæрисæр!

МÆ ЦАРДИ НИВÆ

Дигорæн æз есге некæд адтæн,
Уæлдæр мин сфæлдистадæ нæйье.
Ци фæццардтæн, уоми æз фæццардтæн, -
Цæмæй уа кæдзосдæр нæ дуйне.

Дæу уарзун, куд мади æ бæдолæ,
Мæ нифси хъуртт æма мæ тæлæт.
Мæ Дигорæ, бæлддагон, Дигорæ,
Дæ фæхъау мæ раст зæрдæ фæууæд.

УОСИАТ

Зæрдæмæ никкæсæнтæ ку уайдæ,
Еске фарст: зинаргъдæр дин ци йе?
Фиццагдæр си æхе фæууидтайдæ –
Æксæрисæр – мæ цард, мæ дуйне.

Гъæуи сæрæй кæсун гъæуи бунмæ –
Ковæндонæ бæласи бунæй.
Берæ мæ нæбал гъæуий скæнунмæ,
Уомæн æма мæлун æрхунæй.

Нæ фæдзæхсун, мийаг, ку нæбал уон, -
Мæн гъæумæ фæлласетæ, уæддæр, -
Нæ мæ фæндуй, цæмæй исæмбал уа,
Ке уарзтон, уони фарсмæ мæ сæр.

Ку цæгъдон, кæми фæндуй, тæппæэтæ,
Хъисмæт нин нивæгонд æй дзæхстæй.
Æмидол нæ кæндзæй мæрдти бæстæ,
Нæ фиддæлтæй нин е фæдзæхст æй.

Нæ уи корун, гъæубæстæ, беритæ,
Фал цæмæй мæрдти уон зæрдæфсæст,
Мæ зæрддæлтæ, гъæуæн æ сигитæй –
Мæ циртбæл æркаletæ æрмæст...

Æригъалæй... Æристадæй
Мæ Дигорæбæл хорбон.
Искатай æй сæумæраги
Нæгæ уайгæй Сардидон.
Цæбæл гъинзуй и адаги,
Цæбæл кæнуй уодагъай.

Е гъæуама æ догъуадæй
Æригъал кæна Уазай.
Еудзийнадæ ес сæ уодти.
Кæрæдзебæл æнцæ баст.
Exx, дæу ба цума мæ доги
Кæд райгъал кæндзæй мæ уарзт?

Фæххецæн ан, æма мин
Ду ниссастай мæ нифс.
Раст зæгъгæй ба – цума ми
Дæ уодхæссæг уинис.

Мæ фурфæллад зæрдæбæл
Лæдæрсуй дæ æрхун.
Мæ уæраги сæртæбæл
Хатиргорæг лæуун.

Æз ди корун, мæ бæлдæ,
Цæй, феронх уо дæ маст.
Æрæздахæ дæ зæрдæ,
Æрæздахæ дæ уарзт.

Цармæ кастæй исфæллад дæн,
Е ба дин зæрди уаг.
Æнæ дæу æдзæллаг дæн,
Æнæ дæу кæуйнаг.

Нæ, ме 'мгарæ, мабал дзорæ:
Нæ исон уодзæй хиццаг.
Циртгуройнæ мах лæхоруй,
Нæ дарæс ба – æхсæггаг.
Аци царди, аци доги
Ниннæрстæй нæ уодти тас.
Кæмæн ма ес нифс æ тоги, -
Нæбал фæууй сæрæгас.
Ан хецæуттæн æхсæрцæвæн,
Хæлæйфаг æй нæ ес-бес.

Нæ сæртæ ма кæми цæвæн,
Уæхæн дæр нин нæбал ес...

Фæццæуï, фæ, мæ царди кадæнгæ,
Хъисмæтæй ба æрмæст уой зудтон.
Æз цалдæнмæ кастæн, гъе уалæнгæ
Мæ дигорон æвзаг рæвдудтон.

Неке зæгъдзæй мæнæй мæ фæсмæрдæ –
Гадзирахатт адтæй а финсæг.
Адæмбæл нæ кодтон устурзæрдæ
Мæнгæ дзурд некæд кодтон æцæг.

Некæд кастæн фæрсаг фæххуæцæгмæ,
Зинбæнтти дæр, хатгай, æфтуфтæн,
Гъе уæддæр сфæлдистади æфцæгмæ
Мæхе зунд, мæхе хъаурæй цудтæн.

Æртæфстæнцæ мæнбæл мæ зинбæнттæ,
Ес фадуатмæ цæрун æбарæй.
Ци къæбæрбæл кустон, цæмæ бæлдтæн –
Æ бахуæрун мæ бон нæбал æй.

Синдзи цæстæй кæсун мæ дуйнемæ,
Мæ тæходуй иссæй æнос фун.
Фал мæ е дæр нæ есуй æхемæ,
Цæрун дæр мæ нæ уадзуй æппун...

Кæдмæ ма кæндзæнæн гъезæмарæ,
Кæдмæ ма мæлдзæнæн æз хорхæй.
Дæ кæддæри нибба – мæ уодмарæг –
Зæрдæбæл æфтуйуй æдзохæй.

Нурмæ дæ æз уидтон айдагъ фуни,
Нур ме 'гъали нæ ерун æллау.
Карз æрхун никкодта мæ æ буни,
Дæу фæуундбæл кæнун кудзаплау.

О, æрцо, фæййисусуй мæ ауæ,
О, æрцо, фæммин сорæ ме 'нкъард,
Кенæ мæ дæ уарзтæй барæвдауæ,
Кенæ ба мæ фækкæнæ дзухъмард.

АКРОСТИХ

Ледзунвæндæ кæнун мæхеçæй,
Урух над мин фагæ нæбал кæнуй,
Идарддæр ди çæун, фал хеçæн
Зæрдæбæл хъæбæрдæр дæу рахгæнуй.

Æнæргъувæн уæззау издин уарт,
Мæ реубæл æринцадæй æносмæ,
Æтт-æдта еци гуппгæнгæ арт,
Уæд цума кæд содздæй дæ фалдзосмæ?

Арази дæн мæлуунмæ, æрмæст,
Ристи дæр ке цардан æмедеуæй,
Зæрдæй, уой куд фækкодтан æнхæст,
Тæходуй куд кодтан кæрæдземæ,

Дæ цæрабæл дæттун æз мæ уод,
Æрмæстдæр, уой дарæ дæ зæрдæбæл,
Дæу æной ке уодзæн цæрдинод
Уæлæбæл дæр æма фæсмæрдæ дæр.

Æ зæрдæмæ ка нæ хæсса,
Мади сагъæс, мади маst,
Æ царди над нæ рахæсгæй,
Е дзухъмард фæууæд æвваст,

Æтт, кæми дæ, кæ, мæ мадæ,
Мæ катай æма æрхун...
Ду мин кæдæй, ду, нæбал дæ,
Уæдæй сонтæй æстъæлфун.

Мæ цард нивæ, ме 'носон,
Цæмæ фæббæллун, æдта,
Æрмæстдæр ма де 'нцъулд росæн,
Нимма кæнæ еунæг ба...

Дуккаг сахат... Æхсæвæ ай æ тари,
Хуссуй дзиллæ фæрнгун фунтæ уингæй.
Æз ба, куд алкæд, уотæ гъезæмари
Нæма 'сдæн цох ме 'мдзæвгити фунтæй.

Идзаг мæ раз: агайгæ сонт бæлдитæй,
Нæйиес уонæн исфедуйæн, кæрон.
Æма финсун, финсун тухст æмдзæвгитæ, -
Цæмæй кæна хæстæгдæр исонбон.

АНФИСÆН

Ку æрбæллун мæ царди кæронмæ,
Ку бацæүй мæ реуи фуд маst.
Ærimисун, куд мин дæ айфонмæ,
Мæ нийерæг, мæ уоди æмраст.

Мæ нийерæг, мæ мадæ, мæ зæрдæ,
Мæ царддæттæг, мæ финсти стур нифс.
Дæ рист уод дин кæнүй мæстигæрдæ –
Мæ расуг, мæ хæлхъой цард, мæ финст.

Зонæ, царди мæнæй æниронх дæ –
Мæ æмдзæвги рæсогдæр тæдзæн.
Ду ци федар зæрдæй бæрзонд цъонг дæ,
Ду – мæ уоди фæстаг фæххуæцæн.

Зæрдæмæ никкæсæнтæ ку уидæ,
Балæдæрисæ, уæд ду мæ уод.
Мæлгæй дæр æз дæу ном исзæгъинæ, -
Фæлдесонди бæрzonдdæр исконд.

Æрдхуардæй, лимæнæй мин ка 'сберæй,
Еугурей дæр идардмæ 'нтьохун.

Куд хъæбæр мæ 'рфæндуй, мæ ниййерæг,
Дæ гъæбеси мæ сæр ниттохун.

Витали (рахезфарсæй) æ мадæ
æма хуæри хæццæ

* * *

Изæдбæл дæ нимадтон кæддæр...
Дæ номæй сонт дзæгъæлтæ кæнинæ.
Дæу нæ, фалæ ма дин дæ гъæу дæр
Дæхе уодау дæу фæрци уарзинæ...
Фækкодтай mi du ба фудгириз,
Фæммæуагътай, æндæрмæ æрçудтæ.
Нæ зудтон, ке уарзтон ибилис,
Уæддæр ма мæ зæрди ба æфтутдтæ...
Нур рæстæг бакодта æ кæнон,
Æнæуинон мин 'сдæ, кæд игъоси!
Ду дæ лæги уарзæ æвæсмон...
Æвæсмонæй уарздæн æз мæ уоси...

ИВЕТАЕМАЕ

Ци адтæнцæ дæ цори дуйнетæ,
Дæу уидтон еци доги æрмæст.
О Иветæ, Иветæ, Иветæ –
Мæ рист зæрди кæддæри нигъгъærзт...
Дæу фæсте кæд фæууарзтон берети,
Уæддæр адтæн дæуаей æз æфсæст.
О Иветæ, Иветæ, Иветæ –
Мæ рист зæрди кæддæри нигъгъærзт...
Æз дæубæл нæ æйийивтон некети.
Ду мин адтæ Хуцауи фæдзæхст.
О Иветæ, Иветæ, Иветæ –
Мæ рист зæрди кæддæри нигъгъærзт...
Мæ рамæлдæ æма мæ æскъетæн,
Мæ уоди скъуд æма мæ рæхæст.
О, Иветæ, Иветæ, Иветæ,
Мæ рист зæрди кæддæри нигъгъærзт!

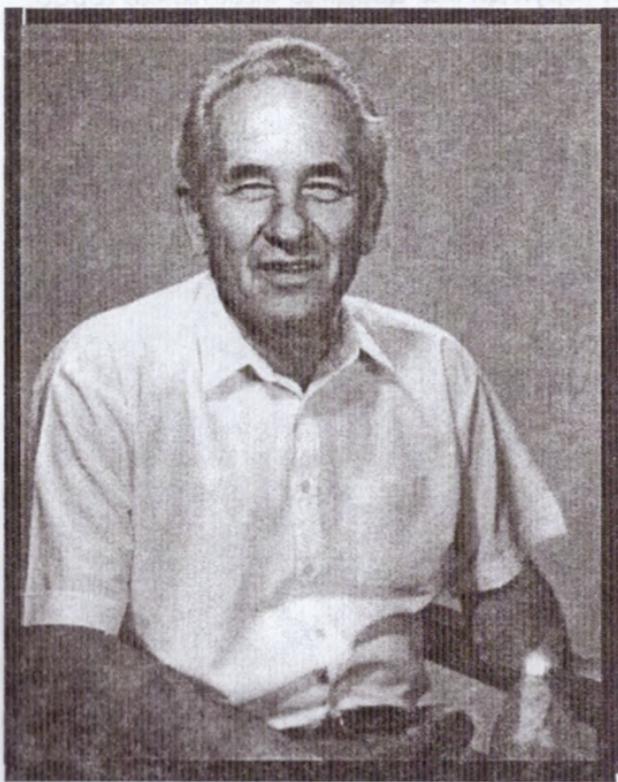
Нæ, æвæдзи, ду дæ æндæр тогæй æнтæст,
Æндæр дæмæ мæ рист куд нæ гъаруй.
Æз дæу уодмæ бæллæг, дæ дæлбазур æнсæнст.
Ци хузи ма мæ уарзт, куд багъарон?
Рæвдауидæ ахъуз дæ фурхæмпос дзикко,
Нæ дзуранди хъæрдтæй сæуми уæнгæ.
О, корун ди, фæстæмæ мæ цардмæ æрцо,
Æнæ дæуаей мæ къæс – тар-талингæ.
Æнæ дæуаей æз дæн фæрæтамад къодах,
Софадæни байзайæг æгъзери.
Æнæ дæуаей æз дæн æнæсодзgæ цирағъ,
Æнæ дæуаей мæ цард æй уæхери.
Дæу бауæр, гæр æдта, куд батавдзæй æндæр,
Æндæрбæл, гæр æдта, æмбæлдзæнæ.
Кæд мин маst берæ скодтай, уæддæр
Ду мæ зæрди æносмæ цæрдзæнæ.

Нур дær ма имисун дæ фурхæмпос дэйкко,
Уарзун ма дæ нурдær æнæмæнгæ.
О, корун ди мæ цардмæ фæстæмæ æрцо,
Æнæ дæуæй мæ бон тар-талингæй.

«Мæ зæнæги уарzonдæр æма гъолондæр Заирæ...»
Bumali

ГИБИЗТИ РУСЛАН

Нæ астæуæй фæгътудæй нæ хуæздæр лимæнтæй еу – Гибизти Руслан Сергейи фурт.

Руслан райгурдæй 1937-аг анзи, цæппорсей мæйи 23 бони Киристонгъæуи. 1946-аг анзи Гибизти бийнонтæ цæрунмæ рандæнцæ Архангельски облæстмæ, - Руслани фидæ Сергей ахæстæй ку суæгъдæ æй, уæд ин уоми кустæй зæрдæ байвардтонцæ.

Руслан райста аразæг инженери дæсниадæ. Институти фæсте службæ кодта 1962-аг анзи уæнгæ æфсади рæнгъити. Куста прорабæй æма хестæр прорабæй фæйнæ рауæнтеми: Узбекистани, Белорусий, Казахстани, Краснодари 1962-аг анзæй 1986-аг анзи уæнгæ.

1986-аг анзи æ бийнонти хæццæ рацудæй Дзæуæгигъæумæ æма райдæдта косун Финсгути Цæдеси айјевадон литератури пропаганди бюрой сæргълæууæгæй, уой фæсте ба журнал «Дарьяли», - игонгонд ку 'рçудæй, еци бонæй æ царди фæстаг бонти уалдæнгæ.

Кæмидæриддæр архайдта Руслан, уонæмити æхе бавдиста дæсни специалистæй, хуарз косæгæй. Куд адæймаг, уотæ Гибизи фурт адтæй түгъдæгзæрдæ, цæстуарzon, æ дзурдæн лæг, æнæсайd, e 'нхуси хайбæл кæ нæ аурста адæгонтæн дæр, уæхæн.

Руслан финста уацгъудитæ, радзурдтæ, уацаутæ уруссаг æвзагбæл. Фал æнæуаг берæ уарзта æ маддæлон дигорон æвзаг. Гибизи-фурт Уерæсей Федераций Фингугти Цæдеси иунг иссæй 2004-аг анзи.

Бæргæ æвгъуа лæг адтæ, Руслан, фал карнæ æгъатир æй. Адзап дæ сиу дзæмбутæй ратудта нæ астæуæй. Roxcar yo! Дзенети – дæ бадæн! Кæ дæ уарзта, уонæн хуарзбæл баудæ.

Дæ ном æноси имисуйнаг уæд, нæ хъазар лимæн, Руслан.

Журнал «Ирæфи» редакци

Руслан, æ бинойнаг Бæлæ, сæ кизгæ Ленæ
æма сæ кизги кизгæ Алинæ.

ТУГЪДИ АЕРХЪЕЗТАЕ

(Уацау)

- Мамæ, мæн ирæзун нæ фæндуй!

- Цæмæннæ, биццеу?

- Цæмæй... цæмæй... ду мæнæн макæд рамæлай!

Хæтæгти Астемур (6 анзи).

Алик игъæлдæг адтæй – мадта куд! – сæхе гъæунгæбæл цæрæг, æ мадирвадæ Юри æмбал Бурус ин гъæдин автомат «ППШ» ис코드та.

Автомат-автомати хузæн, æрмæст ибæл н' адтæй фатдонæ тумбулæг, фал æй е неци хъор кодта даргъ еудадæзуг æхстæн, айдагъдæр си билтæ ристæнцæ. Еу æхст бæргæ неци 'й, фал «кезу» - «тъæр-р-р-р» - билтæ тæхстæнцæ.

Алик бухстæй. Немуцæгти марун гъудæй. Немуцæгтæ адтæнцæ Заур, Игорь æма Казик, уæдта, дæ надбæл ка февзура, етæ еугурæй дæр. Фал Аликкæн æхебæл дæр нæ аурстонцæ.

- Нимади нæй, - гъæр кодта Алик.

- Фæммара дæ, - стуф кодтонцæ биццеутæ, æз дæ рапгъавтон...
... дæр... дæр...

Биццеутæ немуцæгти схъæтæг кодтонцæ хæдзæртæй, дæхъорлæй уæдта, гъæунги астæу цæрдæгæй уайæг къанаубæл ци минкъий куройнæ арæзт адтæй, уордигæй.

Юрæ æрбазилдæй велосипедбæл.

- Дæ хуæрæ Валя куд æй?

- Хæдзари 'й, мами хæццæ.

Тупъд ку райдæдта, уæд Юрæ алкæддæр Валябæл фæрсидæ.

- Юр-р-р...

- Фæббадæ, цæуæн.

- Аэз нæбал гъазун, - исдзурдта Алик беццеутæмæ æма сæхердæмæ фæрраст æй.

Е 'мбæлтти зæрдæ рахудтæй, фал Алик фарастанздууд адтæй æма унафæ дæр æхуæдæг кодта.

- Цæй, ци, - багæпп кодта Юрæ хæдзарæмæ, - куд æнцæ гъудæгтæ, нæ хуæрæ?

- Толик аёма Алик фудæгтæ кæнунцæ, Валя ба – æнхусгæнæг.
- Ёртæ сувæллоней хæццæ нæма ниууагæ дæ?
- Фæразæн, - загъта мамæ, - æрмæст Алик ба еугур немуцæгти дæр ниццагъта.

- Уавæр лæгъуз æй, - загъта Юрæ, дзækъолæй цидæр хуæруйнæгтæ есгæй. – Нæ фидæ уотæ загъта, немуцæгтæ, дан, кий зонуй, Киристонгъæу байахæсдзæнцæ. Карз тох цæүй. Гъема, ду дæр, къæрцц кæнæ дæв автоматæй, - Алиkmæ бакастæй. – Толик ба кæми 'й? – рафарста Юрæ биццеуи.

- Толик гьог хæзнæмæ раскъардта, - исдзуапп кодта мамæ.

- Гъæйдæти бал, æз цæуон, - загъта Юрæ.

Алик æ фæдбæл рагæпп кодта.

Гъæунги бадтæнцæ Заур, Игорь аёма Казбек.

- Ю-р-р, - автомати кезүй хузæн рауадæй биццеути дзурд.

- Ёрбабадайтæ!

Алик саргъбæл фæббадтæй, Заур аёма Игорь – рамæбæл, Казик ба фæстаг бадæнбæл. Юрæ сæ, рульбæл хуæцгæй, сабургай ырласта, уæдта æ цуд фæццурддæр кодта, аёма дин сæ дæлæ, пæдзgæй феддавуй.

- Федар хуæцетæ, - гъæр кодта е.

Юри хæццæ алкæддæр игъæлдзæг уидæ. Тегъæбæл велосипед кæрлæудтæй.

- Нура уæ хæдзæрттæмæ! – бардзурд равардта Юрæ.

Сувæллæннтæ рапурх æнцæ цийнæгæнгæй, ци дзæбæх адтæй, зæгъгæ. Алке си æ хæдзарæмæ бацудæй.

Аликкети кулдуар байгон æй, аёма гьог еци сæрустурæй бацудæй тапкай бунмæ. Ё фæсте æрбахизтæй Толик. Адтæй тарстхуз, дзатмардæмæ балигъдæй.

- Мамæ, - дуар фегон кодта, - немуц!

- Кæми? – фæттарстæй мамæ.

- Гъæунги, - загъта Толик. – Гьог баримæхсун гъæүй, фехсдзæннæнцæ нин æй.

- Бабайæн зæгъæ, - загъта Любæ. – Мæн сæр нецибал ахæссуй. Гъæунгæмæ уи маке рацæуæд. Нæ гьог нин ку фехсонцæ, уæд раст дæхе рамарæ.

- Мамæ, ду уæхæн нæ дæ: нæ фиди 'нсуваэр Коля уотæ загъта дæуæй, устур хуæрзеугутæ, дан, ин радтун гъæүй, - кæунхъæлостæй загъта Валя. – Ёртæ сувæллони, папæ ахæст...

- Кизгæ, зонис, нæ Устур Райгурæн бæстæ еугур æртæ

сувәллонггин силгоймәгтән хуәрзегутә кү дәдта, уәд ма си ци байзайдзәнәй?! Ма тухсә, кизгә, Хуңау нәе нәе феронх кәндзәнәй.

Алик ахе нигъунтъузтәе кодта. ІЕ автомат кәми баримәхса, уәхән ма ес, фал гыг ба...

- Немуц... ІЕма нахеуәенттәе ба кәми 'нцә? Гъәунги уотә сабур җәмән ай, ахсгә кү неке кәнүй? - ІЕ зәрдәбәл мами дзурдтәе әрбаләудтәнцә: «Зонис, нәе Устур Райгүрән бәстәе...» - Неци кәнүй, мах салдәттәе еугурәй дәр фәссордзәнцә. Мәнмәә әңгәг автомат кү уайдәе, аз син...

- ІЕрбайгъосайтәе, сабийтәе, - дзубандий баңудәй Хәмәт, - еу бәстәе иннемә баләбурдта. Уойбәрцә салдәттәе, хуәдтәхгутәе, танкитәе тохунцә, ду ба гъәдин автомати хәңцәе.

- Толик, танк әңгәг автоматәй бауорамән ес?

Толик байдзулдәй:

- Кай зонуй, ду ай исрәмодзай.

Гъәгу ниййәгомуг ай, адәм кәрәдзей хәңцәе нағал әмбалдәнцә, кәд ма, дзәхәрай косгәй, синхон синхонмәе исдзоридәе, әндәра...

- Куд айтәе?

- Нур бал уодәгас ан.

- Гыг, кәркитәмәне 'вналунцә?

- Хуңауи фәрци бал ервәзән. Хъайла нин кәнүн кәнүнцәе, уой бәсти ба къансервтәе, шикъалад ести радтунцәе. Берә нағ рахәссуниау ай аци уавәр.

- Нәә, уәлләгъи.

Гъашунгти немуцәгтәе фусунти хузән хаттәнцәе, къанауи цормәе стылтәе рахәссуионцә 'ма уонәбәл сәе хуәңгәртәе кәдзос кодтонцәе, ка си - пъисмо финста, ка - ае бийнонты хузиSTITАМӘЕ қастәй.

Раевгъудәй цалдәр бони. Алик бадтәй минкүй къелабәл тургъи. ІЕваст хуәдтәхгути гур-гур райгъуста. Биццеу фестъәлфтәй. Дууә хуәдтәхәги сәе тәккәе хәдзари сәрти расуффутт кодтонцәе: нуртәккәе уин фәүүинун кәндзәнәнцәе, зәгъгәе, рагъуди кодта биццеу. Е уотә әңгъәл адтәй, советон хуәдтәхгутәе 'нцәе, зәгъгәе. Сәе дууемәй дәр цидәртәе фертәстәй ама уәлдәфи хәлеутәгәнгәе ратахтәнцәе. Алик арәстәфтәй, етәе гәгъәдий тъәфтәе ке адтәнцәе. Хуәдтәхгутәе хъәбәр нилләгүти тахтәнцәе ама цурд фәййаууон әңцәе. Еци

Тъæфтæй уæлдай неци ракалдтонцæ.

Толик раудæй, мамæ æма Валя дæр рацудæнцæ. Иннæ уатæй баба, Хæмæт, рацудæй.

- Тъæфтæ, - загъта баба, - æвæдзи, нæхеуæннтæ немуцмæ нивзедунцæ.

Гæгъæдити фæлмастомау думгæ райста, уотемæй, бæлæути кьюарau, зæнхæмæ хæстæггæнгæ цудæнцæ.

Алик æвеппайди гъæунгæмæ ратахтæй.

- Кумæ? – фæззуст кодта баба.

- Аæз æй æрбаздахдзæн, - Валя гъавта æ фæдбæл рауайунмæ, фал æй мамæ бауорæдта.

Алик фæззиндтæй, е фæйийидта æцæг немуцæгтæ, етæ дæр гæгъæдитæ скъафтонцæ. Хеваст бицуеу æ мадæмæ бауадæй.

- Бабамæ 'й радтæ, - туххæйти исфæраста зæгъун и мадæ.

Баба æй идæрдзæфæй куддæр-муддæрти бакастæй: «Сабур çæрæг адæм, гъæдæмæ цотæ, Киристонгъæу бомбадзагъд кæндзæнæнцæ!»

- Хæдзари ба? – æхе хæцæ дзорæгай, загъта баба.

Дууæ боней фæсте мади фидæ, баба Кудзæг, æрбацудæй. Мамæ 'ймæ батахтæй, куд дæ, куд айтæ, зæгъгæ.

- Барæн, минкъий мæ кеми æрцæуон, сувæллæнти бал рауинон.

Баба кезугай Толик, Валя æма Аликки æ хъури тохгæ рацудæй.

- Юрик мин уотæ загъта, немуцæй, дан, цайуаг дæр нæбал ниууагттай.

Зæронд лæг æ дзиппæй минкъий сækæри къæрттитæ исиста æма алкæмæндæр æ хай равардта. Мамæбæл дæр си æруадæй:

- Нурмæти бал цардæгас ан Хуцауи фæрци.

Баба ма æ дзиппæй цидæр исесунмæ куд гъавта, уотæ ба мамæ Аликки дзиппи æ сækæри къæртт ратъунста, - сабур, зæгъгæ, 'ймæ æ цæститæй райамонгæй.

- Мæнай ба фæйийидтaitæ? – райгон кодта тухт гæгъæди. – Ами уотæ финст ес...

- Max æй кастан, - загъта Любæ.

- 'Ma уæмæ куд кæсүй?

- Нæ зонун, папæ.

- Мæнмæ гæсгæ, гъæдæмæ цæугæ 'й, бахезун гъæуй, цалинмæ немуци ратæронцæ, уæдмæ.

Дæ иннæ баба ба кæми 'й? – бафарста Кудзæг Аликки.

- Фæдзæздордзæнæн имæ.

- Мæхуæдæг.
- Ё сувæллæннтæ тургъæмæ дæр нæ цæунцæ. Тæргæ син кæнүй.
- Алик, бадзорæ еума зæронд лæг – Астемурмæ дæр, маха раунафа! кæнæн.

- Папæ... - искатай æй Любæ.
- Ёз ку æрбацудтæн. Ма тухсæ, кизгæ, аци æфсад фронти разæй цæуæг æнцæ, Гитлер сæбæл нæ ауæрдуй, фал «СС» ба – æвзурст лæгмартæ!

Алик фæллигъдæй.

- Толик, де 'нгæс имæ фæддарæ, - рафæлорс æй Любæ.

Толик рацудæй е 'нсувæри фæдбæл.

Æрбацудæй Астемур, кылук æфсаæргæй. Уæрагисæри уæнгæ аеу къахбæл гъæдин протез адтæй. Къах фæуд кодта резинæ къелæй: «Уæддæр мæ къахидарæс ке нæ гъæуй!» - айуан кæнидæ æхебæл.

- Люба, куд æнцæ уæ гъуддæгтæ, еугур дæр æнæнез айтæ?
Кудзæг, дæумæ ба ци хабæртæ ес?

- Нуртæккæ бал æнæбари цæудзæнæй. Немуц мæ еунæг хатт дæр нæма бауорæдтонцæ. Ёвæдзи, зæгъунцæ, аци зæронд лæгæй ци пайдæ ес. Цæй, цæуæн тургъæмæ, - загъта Кудзæг.

Хæмæт, Астемур æма Кудзæг даргъ къелабæл рабадтæнцæ æма пъдити ранигъулдæнцæ.

- Гæгъæдий финст мæ сæрæй нæ цох кæнүй, - райдæдта дзорун Астемур, - бомбадзагъд кæндзæнæнцæ, фал адæм ба ци фæууодзæнцæ?

- Е тугъд æй, - загъта Хæмæт, - хе фатæй мæлун ке фæндуй! Мæн куйтæ дæр бахуæраентæ, цæргæ дæр фæккодтон, кизгуттæ дæр æнæ маддæй байрæзтæнцæ. Мæнмæ гъæдæмæ рандæуни унафæ ес. Кудзæг, наz зæронд æстгутæ бацæгъдæн. Киндзæ – æртæ сувæллоней хæпцæ. Дæумæ ба куд кæсүй, Астемур?

- Сагъæси нæ ду бафтудтай, Хæмæт. Мæнæн си нецибал уæлдай ес, мæ бийнойнаг тугъди размæ рамардæй, мæ фурт ба – тугъди арти басугъдæй. Ци гæнгæ 'й, уой дæр хæзна нæ ахæссүй мæ сæр. Ду ба куд зæгъис, Кудзæг?

Кудзæг еци æнæнгъæлæги фарстамæ æнхæст цæттæ н' адтæй.

- Сагъæссаг фарста æй æцæгæй дæр. Ёма куд хуæздæр уодзæй, Хуцау æй зонуй?! Мæнæн дæр мæ дууæ фурти, Коля æма Тимофей, тугъди æнцæ, Юрæ – нæхемæ, æзиникон дæсæймагъласон, Марклен ба – кæстæр. Мæ кизгæ Любæ – æртæ æнагъон сувæллоней хæпцæ. Ёз сабийти фæтти бунмæ нæ ниууадзæнæн. Гъæйдæти, еу дууæ

бони ма бангъаэлмæ кæсæн.

- Мæн фæндуй исон рандæун, - загъта Хæмæт, - Кудзæг, гьог сувæллæнттæн ниуудзæнæн, гъæди фембæлдзинан. Кай зонуй, еумæ?

- Нæ рauайдзæй. Картоф мæ баримæхсун гъæуий. Ардæмæ ку цудтан, уæд немуцæгти хуæруйнæгти тæфмæ мæ били дæннтæ уадæнцæ. Фал тугъд тугъд æй, аборни ма сæхемæ ес хуæруйнаг, исон ба адæни стъегъун байдайдзæнцæ. Хуарз, Хæмæт, гъæди фембæлдзинан. Йæз Люби æд сувæллæнттæ хонун мæ хæццæ. Гьоги туххæн ба, - дæ лæвар берæ. Ду ба куд кæнис, гъæдинкъах зæронд лæг? - æрхатта Кудзæг Астемурмæ. - Ци дæ зæрди ес?

Кудзæг æма Астемур рагон лимæнтæ адтæнцæ.

Бæзæрхуг, курхон Астемури æ гъæдин къах æвèдауцæ нæ, фал ма æй цидæр уиндгунхуз дæр кодта. Йæ зæрдæ нæ раҳудтæй, æхсилкъæ ма 'й, æвæдзи, дзуапп радтунмæ дæр фæййаразта.

- Картоф римæхсæг, уотæ 'й баримæхсæ, æма фæстæмæ гъæдæй ку æрæздæхæн, уæд æй куд иссерай, - хийнæйдзаг идзулд бакодта Астемур. - Йæндæра æхсæрсæттæги хузæн, æхсæртæ баримæхсуй æма сæ нæбал фæййеруий. Йæз дæр сумах хæццæ цæун, кæд уин еу естæмæн исбæззинæ.

- Дæ сæр ба хуарз косуй, зæронд уогæй дæр, - байдзулдæй Кудзæг.

- Зæрондæй æй игъосун, - нæ ин састæй Астемур.

- Цæй, байбæлфедудтан, - балхий кодта Хæмæт, - уомæй ба нæ тæрсæтæ, нæ дзæбæх зæрæндтæ, æма ку æрбаздæхæн, уæд ами тохонатæй уæлдай нецибал æрбайяфдзинан?

- Йæз нæ тæрсун, - нийнæфтæй Астемур, - урух над мин байгон уодзæй уæлмæрдтæмæ.

- Ма 'ймæ хæлæф кæнæ, фиццаг бал мæмæ хæдзарæ аразунмæ фæккæсдзæнæ. Нæ уинис, ци 'й æрфæндæадтæй, - Кудзæг Астемурæн æ уæрагисæр æрхуаста. - Уæлахез ба ка бæрæг кæндзæнæй?

- Цæстисугти хæццæ Уæлахез - фурт нæбал ес.

- Roxcar уæд, - Кудзæг фæттархуз æй, - мæнæн дæр дууемæй тохунцæ.

- Зонун, зонун, - бахъонц кодта Астемур.

- Разитæ, Ленæ, - фæгъльæр кодта Хæмæт.

Дуар байгон æй.

- Ци 'й, папæ?

- Графинæ рахæссæ!

- Ами ма бабадт дәр уодзәнәй, - æ къохтæ кæрæдзебæл расæрфтигæ кодта Кудзæг. – Іермæст æз мæ ниуæстæ ку ниуагътон.

Ленæ графинæ 'ма гудуни хæццæ рацудæй.

- Ленæ, Разитæ куд æй? – бафарста Астемур.

- Дзæбæх.

- Толик, - нæуæгæй бабæй фæгъгæр кодта Хæмæт, - графинæ райсæ.

Толик, рагæппгæнгæй, графинæ æма минкъий агувзæ райста, гудун æ дæлуагис бакодта. Іерæвгæдта арахъ æма ниуазæн Астемурмæ балæвардта.

Астемур арæхсгай райста агувзæ.

- Кувдитæ берæ 'нцæ, сæтæккæ сæйрагдæр ба æй Уæлахези туххæн.

Хуцау зæгъæд, Уæлахез мах куд ya!

Толик гудун Астемурмæ даруй.

- Толик, ести дин лæгъузæй фæддæн?

- Нæгъ, - федарæй загъта Толик.

- Мадта мин мæ коми адгин адæ ма æнадæ кæнæ.

Толик дуккаг агувзæ байдзаг кодта æма 'й Хæмæтмæ балæвардта.

- Раздæр бал иуазгутæмæ, - раздахта ниуазæн Хæмæт.

- Е ниуазгæ ку нæбал кæнүй, - Кудзæгмæ амонгæй, сабурæй исдзурдта Толик.

- Толик, - дзурди бацудæй Кудзæг, - мах Уæлахез дæ нæ фæндуй? Ка мæ балæдæрдзæнæй, уæхæн устур гъуддаги туххæн æй ку нæ баниуазон, уæд?

- Неке дæ балæдæрдзæнæй, - нифсгунæй загъта Астемур.

- Уæлахези туххæн уæдта нæ фуртæ дзæбæхæй куд исæздæхонцæ, уой туххæн!

Толик имæу комидзаг балæвардта.

- Рагай дæр нæбал баниуазтон, цидæр хеуон, зонгæ мудадæ мин искофтæ.

- Нур æй цал хатти ниуагътай? – уайдзæф ин кодта Астемур.

Хæмæт дæр Уæлахези туххæн баниуазта æма е дæр гудунæй нæ парос кодта:

- Цæбæл ниуазæн нур, уой нин немуцæгтæ ку зониуонцæ...

- Хуарз бал фæууæд, нæхстæр кæнæн, - загъта Астемур, - Кудзæг, дууæ боней фæсте дæ хезун. Ма ди феронх уæд, дæ карæ – дæ ервæзунгæнæг! Уой гъæуагæ ма ан, æма нин нæ зæронд лæги ахæстити куститæмæ ракæнонцæ. Раst зæгъун гъæуий, немуц бал нуртæккæ сæхе сабур дарунцæ...

Иннæ бон Хæмæт раңдæй æртæ сувæллоней хæццæ – Разитæ, Ленæ

Ама е 'нсувәри кизгә – Реми. Хәмәт уәрдүни ласта, цәрунмәе фициагидәр ци дзаумәүттә гъәүй, уони. Кизгутти сәртәбәл баст адтәй зәронд сәрбәттәнтә.

Дүккән бол исцудәй Кудзәг ә бийн онти хәңцә. Еугурәй дәр сә размәе рацуудәнцә. Астемур дәр аәрбацуудәй.

- Бәхтәбәл бадгитә! – бардзурд равардта е.
- Кәд гъог, уәдта? – ходуй Алик.
- Уәддәр бәхбәл нимадәй. Сумах ба цәбәл ходәэмәлә кәнәтә?
- дзоруи Юрәе аёма Маркленмәе. – Зинәе гириз нәе уарзүй.

Любәе аёй сабур, ә фидәе сә рази ку фәеүүй, уәд, цума, къәдзәх фәэгъяяуай кәнүй уой дәр аёма ә сувәлләентти дәр, уотә 'ймәе фәеккәсүй.

- Аәрбакастәй Бурас: «Рәевдзәе нәма 'нцә?»
- Уинис аёй, ефтиндән, - бафеппайдта Кудзәг.
 - Гъог тургъәй ку ракәенайтә, уәд немуци ма фәеттәрсүн кәнәтәе.
- Уой уәзән уаргъ нәе рафәраздзәнәй.
- Сәрәй ба ма Алик дәр баддзәнәй.
 - Бәргәе нин зин аёй, - стори бәрзәй аәрхуаста, ә тәрних ин ранихта,
 - фал гъәяума нибүхсән, - гурасхәгәнгәй загъта Кудзәг.

- Фиртон дәр нийнәфтәй. Е адтәй аәнәзәнәт фонс.
- Астемур, дәе хәңцә ци райстай?
 - Голлаги – зүймон кәрцә. Гудун дәр – уоми.
 - Ду ба, Бурас?
 - Цумәданәй аәндәр неци есун.

- Юрәе аёма Бурас гъәунгәмәе рацуудәнцә.
- Исхезәе, - исдзурдта Кудзәг, аёма Алики исиста уәдта аәрбадун кодта гъоги сунтәбәл.

- Толик аёма Валя хицәкаст кодтонцә Аликомәе.
- Цәттәе ан нәе еугур дәр? Колдуәрттә фегон кәнән, - сагъәсхүзәй исдзурдта Астемур. Уасгерги, банинагъяз кәнәе!

- Кудзәг аёма Зинәе сәхебәл дзиуарә бафтудтонцә.
- Но... - гъогмәе радзурдта Алик аёма балциңәугутә гъәунгәмәе рахизтәнцә. Уоми ба ма сәбәл еу бәххүәрдүн дәр бафтудәй. Фурт Юрәе е мбал Бураси хәңцә гиризгәнгәй дзурдтонцә, зәгъгәе, аци бәхи дөгъәй ракодтан ардәмәе.

Гъәуи медәгәе беретәе байзадәнцә, немуц тагъд рәестәги тард аәрцәудзәнцә, зәгъгәе, аёма ма цәй номән цәүән. Уонәй уотә

бомбитә айдагъдәр знәгти сәртәе әргъаевдзәнцәе. Фал ма нур уавәр сабур адтәй.

- Кудзәг, гъоги руль дәу у къохти 'й, «праватә» дәмәе кәд нәйиес, уәд нә немуц нә раудадзәнцәе.

- Хәэна шофир нә дән, фал кәд баервәзианәе, - аккаги дзуапп равардта Кудзәг.

- Раст унафәе рахастай, - дзурдта Астемур, - бомбитәг гъәүи медәгәе сувәлләнти кәми багъәуай кәндзәнәе? Уәрми тәссаг әй, хәдзарә ку никкәла, уомәй. Акъоппитә дәр хузәнен нәйиес, - сәе сәртәе, асийни сәститәе, фәйнәги гәппәлтәе, пихситәй әмбәрзт...

- Цәбәлл искатай дә, мәнәе гъәдинкъах? – уотемәй әхе сабур кодта Кудзәг.

Тугъди райдайәнәй нурмәе аци зәронд ләг ләборгүти туххән хуарзәй нецима фегъуста. Бунәттон газетти финстонцәе ләгсирдти әбуалгъ миутәбәл. Адәм әй ләдәрдәнцәе, «СС»-и сәрмагонд хәйттә ку 'рбацәуонцәе, уәд сәе ци хезүй, уой.

Дессаг е адтәй, әма немуц гъәүи җәргүти рандәунмәе нә хъор кодтонцәе. Йәвәдзи, сәе къәхти бунмәе ма җоппай кәнән, уой туххән, зәгъгә, гъуди кодта Кудзәг.

Гъәу ниймир әй, сувәлләнти хъәләба некәецәйбал иғъусүй. Хъалагъурти хузән сәе хәдзәртти дзатматәбәл ләудтәнцәе, гъәдәмәе ка нә рандәй, еци силгоймәгтәе.

Еу мотоцикл немуцәгти хәецәе тъәр-тъәргәнгәе әрзилдәй гъәдәмәе җәугүти колоннәбәл.

- Финдәдзәуяәгәй дә нә фәндуй нә къуарән? – дзурдта Кудзәгмә Астемур. – Унафәе дәхемәе райсәе, махмәе алкәедәр күстәртән над дәедтунцәе, - ә масть феронх кәнуни туххәй, гириз кодта е.

Тургъәмәе дуараәй рагәпп ласта Бурас.

- Нана, ами дә? Цәуәен, рәхги немуц рандәе уодзәнцәе әма фәстәмәе әрбаздәхдзинан.

- Мән бон нәй, - кәүнәрвонгәй загъта нана, - исон немуц ку рандәуонцәе, иннәбон ба дәе фидә ку 'ссәяя отпуски,' ма хәдзары ку неке исәйиафа, уәдта? Цо, Бурас, Юрә дәмәе ә къох телүй.

Бурас инәйнен цумәдан раскъафта, рацәйцудәй, уәдта әхе фәстәмәе фәххатта әма зәрдәхъурмәй загъта:

- Нана, цәй отпуск ес тугъди ба?!

- Цо, мәе дзәббәх, ами бомбитә кәлдзәнәй, уәдта уәлмәрдтәе

Нур хæстæг æй æма мæ рохсаггаг ниййергуту æвæгæсæгæй куд
ниуудзон фудазари дзамани.

Разæй цудæй бæхуæрдун, хæдзари дзаумæуттæй идзагæй.
Хмæ дзурдтонцæ биццеутæ. Еци æгыццаг «каравани» фæстегæй
топхий кодта гъогуæрдун дууæ gobани æма дууæ гъæццолей хæццæ,
дууæ голлагеми си цайдантæ, кæстиронкитæ, тæбæгтьтæ, уедгутæ,
къостæ, къоппатæ, цæнхи мортæ, гъæдиндзæ æма æндæр уæхæн
листæг миутæ цурхт. Дууæ-æртæ куййей фæндæадтæй сæ хæццæ
рацæун, фал, æвæдзи, рагъуди кодтонцæ, атæ цурд
нрбаздæхдзæнæнцæ, зæгъгæ, æма, дан, уой бæсти хæдзæртæ
гъæуай кæнæн. Æхсæрæцьеутæ бæхи нæуæг бæркью разгилдтитæ
кодтонцæ, æма си нæмуг ку нæ раирдтонцæ, уæдта сæ кæрæдзэмæ
(фæцæнцæ, кæрæдзей пакытуæ тудтонцæ, пихцилтæ кодтонцæ).

Адтæй фæззæг. Адæн æмпүхтонцæ, цидæриддæр сæ бон
нæтæй, хуæрунмæ æма дарунмæ ка бæззүй, уони. Æрæги ци сах
уарун æрцудæй, е зæнхæбæл арф хъумтæ ниуугъта. Мæгур гъогæн
ливзæ лæкъæрдæбæл æ къæхтæ дудæгтьтæ кодтонцæ, гурдæнцæ
фæйнердæмæ. Æ уæрагисæртæбæл æрхauидæ æма бабæй, цидæр
нæверхъяу тæрегъæддаг уаст никкæнгæй, тухамæлтæй исраст
кæнидæ æ къæхтæ, цæмæй еу къахдзæф исકæна, цæмæй еу метри
æрдæг æрцæуинаг фидбилизæй райдард кæна æхе дæр æма
гъезæмари бафтуйæг бийнontи дæр.

- Но, но, - гъæр кодта Алик, уæдта бабамæ радзурдта, æресæ
мæ ардигæй, зæгъгæ.

- Лæгъуз бадис? Нурутæккæ дæ дзæбæх исбадун кæндзæнæн.

- Æресæ мæ, зин ин æй.

- Уинис, Кудзæг, тæрегъæд ин кæнуй, уой бæрцæ лæдæруй. Æ
зæрдихатт нур байдæдта федар кæнуун. Дæ цæрæнбон берæ, Алик.

- Астемур æхуæдæг дæр туххæйфудти цудæй, немуци
æлгъетгæй.

- Зæнхæ сæбæл нæбал хъæртуй, - каколатæ калдта Гитлерæн,

- еугур адæм исистун кодта, «уæлдæр адæмихатт», æма иннæ
адæмти тог ниуазун кæнуй!

- Де 'ртикаг къах цæмæннæ райстай? – уайдзæф кодта Кудзæг.

- Дзæвгарæ æнцондæрæй цудайсæ лæдзæги хæццæ.

- Уомæн, æма мæ сæри думгæ ес, дуарбæл бабуцæу кодтон мæ
лæдзæг æма ми феронх æй. Мæ фурт мин æй бæргæ мæ зæрди
æрæфтутдтайдæ, ауæхæн лæкъæрди мæ ескумæ цæугæ ку
фæййидтайдæ, уæд. Фал кæми 'й нура е? Кæд нигæд æрцудæй?..

- Дæхе мабал хуæрæ æдзохæй, Астемур.

Юrä æма Бурус цудæнцæ хеçæнæй. Еу æригон лæхъуæн сæбæл æрбафтудæй, Кудзæг Юräмæ фæрсæги каст бакодта.

- Папæ, а Алан æй, студент Дур-Дурæй. Партизанти агоруй. Мæхæццæ бал çæудзæнæй.

- Еума «пъæлæс» дæр нæбæл бафтудæй, - загъта Астемур.

Цал ан уогæ ба?

- Еу инсæй адæймагей бæрцæ. Ёртæ зæронд уоси, сæ фуртта тугъди кæмæн æнцæ, уæхæннæтæ. Ма ходæ, Астемур, мах кæбæргæнæг зæронд уосæ нæмæ 'й.

- 'Ма дин ка загъта уотæ ба? Равдесайтæ мæмæ 'й, - байдзулдæй Астемур. - Фал рæстæги сайæн нæйиес. Ду лæги кари адтæ. Зинæбæл ба æртингæс анзи цудæй, уотемæй æй æрхудтай. Ёма дин дæхе æнзтæ ку ранимайон, уомæй нæ тæрсис?!

- Ёз тарстæн, еске мæбæл ку фæрраздæр уа, зæгъгæ, æма 'й уомæн уотæ æвзонгæй æрхудтон бийнойнагæн, - загъта Кудзæг. Ёцæститæбæл гъазтонцæ еци рæсугъд, игъæлдзæг дзамантæ.

* * *

Уорсдон фæстегæй райзадæй æнæкъулумпийæй, нæ уæрдунбал гъуди дæр ка не 'ркодта, уæхæн цалдæр немуцагей ку нæ нимайай, уæд, цьеуæзмæлæг дæр гъæуи çæргутæй æндегæй нæ зиндтæй. Къæрæзти гъæдин æмбæрзæнтæ адтæнцæ синдзæрху.

- Астемур, - загъта Кудзæг, пъог æруорамгæй, - уадзæ, е ба силгоймæгтæ ву усмæ рauолæфонцæ.

- Мæхæцæн дæр афонæ 'й, мæ къах низдирвтон.

Уæрдунбал æрлæудтæй. Хор ракастæй. Силгоймæгтæ сæ рацуд илди туххпин дзорун райдæдтонцæ. Юrä, Бурус æма Алан сæ къохтий амудтонцæ цидæртæ, - дзурдтæй син ка не 'нтæстæй, еци гъудитæ æнхæст кодтонцæ. Сæ цормæ баçудæнцæ Алик, Толик æма Марклен. Кизгуттæ сæ мадæбæл æнгæннæтæ кодтонцæ сæхе. Ленæ фæндурапæй цæгъдун æвзурста.

Маняй бæдоли бæдолæ Сослан æма Сæннати бæдоли бæдолæ Заур гудун хуардтонцæ.

- Еугурæй дæр ами ан, - аразийæй загъта Кудзæг.

- Нимайгæ сæ бакодтай? Аръяуæндони куд уидæ, уотæ Хуцауи уарзон заргuti къуар - хор æрæмбурд æй.

- Еу ма нæбæл уæлдай дæр ес - Цæмæз.

Цæмæз еуварси лæудтæй æма карзæй цидæр æууилдта.

- Коллективи мæтæ уомæ нæййес, - арф ниууолæфгæй, бафеппайдта Кудзæг.

- Силгоймæгтæ, - гъэрæй загъта Астемур, - берæ нæ нæбал гъæүй. Ке бон æй, етæ нартихуари хъæлнæгтæ бæх æма гъогæн ратонæнтæ.

Кудзæги къохти æхсирф ферттивта.

- Хуæцæнгарз дæр нæмæ ес, - игъæлдзæгæй загъта Астемур.

- Юрæ, Бурус, абони ма нæ уосонгитæ кæнун дæр ке гъæудзæнæй, е уи иронх ма уæд. Кæд фæззæг æй, уæддæр ма нин рæстæг ба ес изæри уæнгæ.

Нарæг коми æрбунат кодтонцæ гъæуæй рацæуæг адæм. Уосонгитæ рæсагъд æрцудæнцæ дууæ рæнгæмæй. Сæ сæртæ син æрæмбарзт киндæй къалеутæ, голлæгтæ, брезенти гæппæлтæй, уони сæрæй ба – нартихуари хъæлнæгтæ, уарун сæ цæмæй ма хъор дара, уой туххæн. Астемур кæстæртæн байхæс кодта, æма хъæлнæгтæ етæ æрбахастонцæ уосонгити сæртæ æма зæнхæбæл æвæрунмæ.

- Силгоймæгтæ, стард кæнунмæ ма ауæрдетæ хъæлнæгтæбæл, фæззæг æй, зæнхæй уомæл çæүй.

- Астемур, гъог æма бæх ба? – æфсæрмигæнгæй бафарста Любæ.

- Дæ фидæ бирицкæбæл ку 'рбацæуий сæхемæ, уæд æ хæдзарæмæ бацæуни агъоммæ бæхæн хуæруйнаг радтуй, дон бадаруй?..

- Алли хатт дæр...

- Мадта мах фонс дæр уой аккаг æнцæ, устур хъиамæт нæбæл бакодтонцæ. Аци мæгур дзамани син уодзæнæй нартихуари нæмуг æма хъæлнæгтæ æгас æхсæви фагæ. Уадзæ, е ба мурст кæнонцæ. Йæза гъуди кодтон, зæгъун, еци уæззуу уаргъ нецихузи бахъæртун кæндзæнцæ кæронмæ. И гъог ба, Алик имæ «но, но», зæгъгæ, ку нæ дзурдтайдæ, уæд çæгæйдæр æрхъан адтайдæ. Йæтдзæй, Алик?

- Мæ бон ци адтæй, уой кодтон, - загъта, идзулгæй, Алик, - фал уой фæсте ба æрхизтæн е 'рагъæй, Астемур.

- Алиkkæй ма и бæх дæр тарстæй, - бафтудта Астемури дзубандитæбæл Кудзæг.

- Баба, бæх мæнæй изол ку адтæй.

- Уæддæр уи тарстæй, бабайæй нæ, фал бабай биццеутæй.

Алик æхеçæй ниббоз æй.

Уосонгити рæэти игъæлдзæгæй, зур-зургæнгæ уадæй комæй рацæуæг çæрдæг сауæр уазал, рæсог дони хæццæ. Гъæдæ адтæй

аллихузи къотаэр аёма бæласæй гъæздуг, бæзгин, аенгон, тарф, аёми адæни хуарз гъæуай кодта, ка сæ нæ гъудæй, уæхæнти цæстингасæй. Хуæруйнаг, фулдæр хатт – нартихуар, фунхтонца çæрæн бунатæй евварси, хуæдтæхгути тасæй, - хъуæцæмæ гæсгæ сæ базудтайуонцæ. Ком, куд уæлæмæ, нарæггæнгæ цудæй аёма идарди ба кæрз урдуг къæдзæхтæмæ рахистæй.

Ацибон бæх ефтигъд æрçудæй, цæмæй ибæл æхеçæн аёма гъогæн хуæруйнаг æрбаластæуа.

Æвеппайди, биццеутæ ци 'рдæмæ рандæнцæ, еци 'рдигæй хуæдтæхгути гур-гур аёма ставд фæттæй æхсæг фатæнтьохæни (пулемети) къæр-къæр исцудæй.

- Е ци 'й? – искатай æй Кудзæг.

Уæдта æртæ бомбей исрæмугъд райгъустæй.

- Кæд нæхеуæнтиæ æмпурсунцæ? – нифсæвæрæн гурусхитæ кодта Астемур.

Еу дæс минутей фæсте фæззиндæй бæхуæрдун цъах-цъахгæнгæ сувæллæнти хæцæ. Уæрдуни хъанæй ластонцæ студент Алани.

- Ци 'рçудæй? – рагæппитæ кодтонцæ Кудзæг аёма Астемур.

- Æ къах рахаудтæй, - нигъгъæр кодта Цæмæз.

- Немуцæгтæ фатæнтьохæнæй æхсун байдæдтонцæ, уæдта бомбитæ æргæлstonцæ, - кæунхъæлостæй дзурдта Юрæ.

- Æ къах ин нибастан, фал тог нæ лæуий, - бафтудта Бурус.

- Цурд уосонгæмæ! - фæгъгъæр кодта Астемур.

- Бурус, Юрæ, йод аёма бинт!

Силгоймæгтæ æрбатумугъ æнцæ. Ка дивил давта, ка – бинт, ка ба – йод. Кудзæг цæф бæттун байдæдта. Алан æрæскъиттæй аёма ниннаæттæй.

- Бæх исуæгъдæ кæнæ уæрдунæй, - æрхатта Цæмæзмæ Астемур.

- А:з ба цæмæн?

- Ду, - фæззуст кодта Астемур.

Цæмæз баевдалдæй уæрдун æфтаунмæ.

Алан гъæрзтæй, адæми бон ин фенхус кæнун нецæмæйбал адтæй. Кудзæг цæф лæхтуæнæн дон æрбахæссидæ, медгъæрзунмæ ин нифситæ æвардта. Рист нæ сабур кодта. Бæллахи бафтуйæг æхсæвæ-бонмæ æ дууæ цæсти дæр не 'рçъундæ кодта. Кудзæг нæбал зудта, ци кæнгæ 'й, уой.

Кæд Алан æхсæвæй æхебæл туххæйти хуæстæй, уæд ибæл

■умæ ба рист уотæ исагъуд æй, уотæ тухæ кæнун ибæл райдæдта, мæл мæгур бицьеу æверхъяу гъэр кæнун байдæдта.

Рамаретæ, рамаретæ мæ... æ... - игъустæй уодæскъунæн, мæлмарæй идзаг, мæлæтæн æхе хузæн тæссаг фæдесгъэр. Е юл-базел кодта уæлдæфи, гъостæ цъæстæ кодта бурæуи хузæн, кæннæг коми æгайнæг къæдзæхтæбæл æхе хуаста.

«Хуцау, цæмæй ин фæййагъяз кæнæн, - уосонгæй ракæсгæй, æ содзаггаг цæстисугтæ сæрфгæй, загъта Зинæ. - Аци тугъдæн кæрон тæйес».

Æргубургæнгæй, куддæр æнахур къæдзæй, æ галеу, реցæ къах уосонги æрбацæвгæй, медæмæ бахизтæй зæронд лæг. Бонхуарз тæгъта.

- Нечи уæлдай кæнуй, - загъта е, - не студент æхсæвæ-бонмæ нæ бифунæй æй, æрмæстдæр - нæтгæ, - дзурдта изолдæр Кудзæг æма ниууолæфтæй, цума ин уолæфт æппундæр нæ хъæрттæй, уотæ.

Зинæ æ лæгмæ бакастæй. Е 'фæрти науæртæ, ка сфудхуз æй, оци цæсгомбæл гъазтонцæ, мæстгун кодта Кудзæг.

- Мæ царди медæгæ ци нæма фæййидтон, уæхæн нæбал байзадæй, фал амæн ба мæ бон неци 'й: бомби æрхъез уæраги сæрæй минкъий уæлдæр исуадæй æма бритви расæрфти хузæн къах ратæхун кодта. Куд ин фенхус киндæуа, цæмæй? Лæдæрис æй, Зинæ, æзинæ 'й æрæстæфтæн, - гъæнæ сау кæнун байдæдта, абоны ба Алан æхемæ æнгæрон дæр некебал уадзүй баст райиевунмæ.

- Йа, Хуцау, - Зинæ бабæй нæуæгæй исгъардта Дуйнейискæнæг, Дуйнейдарæгмæ.

Кудзæг нийгъуста.

- Куд æнцæ минкъийтæ?

Зинæ балæгæрста уосонги арфмæ.

- Кизгæ хуссуй сувæллæнтти хæццæ. Се 'ригъали син хуæруйнаг дæдтун фæгъязу, - идардæр дзурдта Зинæ. «Мамæ, хуæруйнаг мин радтæ, нана, хуæруйнаг!»

- Зинæ, дæхе уод мабал æхсинæ, хуæруйнаг - айдагъдæр нартихуар, ци ин ракæндзæнæ? Судæй нæ рамæлдзæнцæ, рæстæг бабухсун гъæуу, бабухсун, цалинмæ немуци Киристонгъæуæй нæ фæссоронцæ, уæдмæ. Мæнмæ Алани мæтæ ес нуртæккæ, æ уæззау цæф...

- Гъæйдæ, еу æхсæвæ æз рабадон æ цори, куд ниууæгæ дæ, уой уинун...

- Е мæнбæл исахур æй, дæуæй ба æфсæрми кæндзæнæй.

- Кудзәг, нартихуари гүуддаг ба куд әй?
 - Еу минкъий ма си ес, әма исон кәстәрти будурмәе рарветдзинан
Адәмән сәе хуаллаг фәуд кәнүй.
 - 'Ма е уотә тәссаг әй?
 - Аланбаел әй нәе уинис? Тугъди рәестәги алцәмәйдәр тәссәл
әй. Max нартихуар пъәуәй идардәри амал кәнән. Уорсдони дәр
немуцәтгәе аәрбунатон әңцәе.
- Кудзәг зингомауәй рапхизтәй уосонгәй әма ин ә сәр назү
къалеутәй әмптүзиттәе кәнүн байдәдта.

Астемур, ләедзәгбәл әңцойнәгәнгәй, кастәй хуәнхтәрдәмә.
Кудзәг әй ләедәрдтәй, ә рохсаггаг фурти ке имисүй, әма ин ау
гъудитәе нәе хъор кодта. Цәмәе кастәй уотә листәг Астемур? Қәд.
мийяг, ци дзәбодури къахнәйтәбәл фәеццудәй е 'ригон бонти.
уонәмәе?

- Уотә, уотә, - нидәнәй исдзурдта Астемур, - әносон тох! Кудзәг,
ниуадзәе дәе уосонги сәр, уой фәесте әй бацалцәг кәндәнәе, аәрдзи
рәесүрдзийнадәмәе рафәлгәсәе, - байдзулгәгомау кодта Астемур.

- Ә кеми аәрдәрцудәй зәронд ләг, - бацыйнәе кодта Кудзәг, -
райгүрән бәстәе, хуәнхтәе марди дәр аәгас кәнүнцәе, - әма ә күст
ниуугытта.

Ирәзәг хали, зайләгойти дүйней хузәе рафелауә-бафелауә
кодта, әййивта еци уингәе-уинун. Уосонгити бунат адтәй сау гъәди
дәлбарә - бәрзитә, гәдитә, фатхъәйтә, сибулдзитә, тәрситә
цума арв уорәйттонцә сәе сәртәй, фал хуәнхти егъаудзийнадә
бәләсти сәе бунати әвардта, әллау син кодта сәе арвмәе
тундзундзийнадә. Хуәнхти, күд уәлдәр, уотә бәләстәе аестәндәр
кодтонцәе, әма си фәстагмәе аәрмәст кәрдәг изадәй. Кәрдәги
бон күд адтәй, уотә ә уедәгтәй хуәстәй хурә, зурә, дортәбәл.
*И*носон тох ңәүй зайләгойтәе әма уәйүг къәдзәхти 'хсән.

Фал уәлдәр еци гәмәх, әгайнәг къәдзәхти сабургай әмбәрзгәе
цудәнцәе ңәхең гъуна әма әдзәлләг хехгүн бәләстәе, сәе уедәгтәе
къәйдорти фәсхьитә әма зихъирти рауадзгәй.

- Әносон тох, - нәуәгәй бабәй загъта Астемур. - Кедәр фәендүй
еүгүр дүйне байсун, аәрдәе ба мәнәе 'й, дәе арми, уарзә әй, - алцидәр
дин дәттүй.

- Расть дәе, адәймаг - «әәрдзи паддзах», - әнәнвәэрсон идзуул
бакодта Кудзәг, - дәе ургунтәе никкалдзәнә әма паддзахи бунатмәе
не 'схъәртдзәнәе.

Әрәгиг лагербәл бафтудәй. Арфдәр коммәе ци адәм бацудәй,

үони уазалтæ ралхъивтонцæ, сæ сувæллæннтæн фæттарстæнцæ æма дæлдæрмæ æрæздахтæнцæ.

Лагер игъал кодта. Сувæллæннтæ рабурдæнцæ уосонгитæй, ўоститæ зелæнты кодтонцæ, рауæнæй-рауæнти фæззиндтæй аиртдзæститæ.

Сауæнгæ гъæдæмæ дæр ци бомбадзагъд игъустæй, уой фæууни фæсте Астемур Кудзæги хæццæ раунаффæ кодтонцæ гъæумæ фæццæун æма бæргутæ базонун, немуцæтæ ма си ес, æви нæ, зæпъгæ.

- Ду нæ бафæраздзæнæ, зæронд, - загъта Кудзæг, - уæлæ дæ сæри хууæцæ ку кæлуй.

- Хууæцæ кæлуй, уæд ма æгас дæн, æгас, - нихъхъæртдзæнæн, - Кудзæг ин ке скодта, æ еци къобола лæдзæг телгæй, дзурдта Астемур.

Астемур æрбæздахтæй иннæ бон.

- Игъосункæнүйнаг игъосун кæнун, - федарæй загъта е, æма æхе къелабæл æргæлста. - Немуц берæ нæбал расабур уодзæнцæ гъæуи, нæхеуæннтæ сæбæл тухгиндæр кæнун райдæдтонцæ, гъæди бахезун нин хуæздæр æй, - е 'фхуæрд уæраг æууæрдгæй, дзурдта зæронд лæг. - Хуцау ма зæгъæд, еске фидæ нин ку бауайдзæф кæна, сæхе, зæпъгæ, пеци гъармæ фæттавтонцæ æма мин мæ сувæллони нæ багъæуай кодтонцæ, - æ къах сæрфгæй, нæтгæй дзурдта Астемур. -- Exx, æдта, кæми 'нцæ мæ къæхтæ, дзæбодурти къахнæдтæбæл сæ дзамани ци берæ фæххаттæнцæ.

Æрбауудæй, æгас лагери уотæ ци еунæг лæгæй адтæй зæгъæн, а ба, зæпъгæ, æнæнез æй, еци Цæмæз. Фал уомæн дæр æ рапес къох ираИмбуйни къæдзи бунати рæвдзæ н' адтæй. Уоци рæуагæмæ гæсгæ 'й æфсадмæ дæр нæ ракодтонцæ. Æ сæрæй хестæртæн салам равардта, уæдта загъта:

- Мæ къох цидæр сабурресæ кæнун байдæдта, аци хатт æнæ мæнæй цотæ нартихуар тонунмæ.

Кудзæги цæсгон тоги рабадтæй, æ къузуртæ, æнхъиртæ тæрних имиста евгъуд зин æнзы фæд, æ беçъотæ базмалдæнцæ, цæститæ мæстгун æрттивд фæккодтонцæ, карзæй рауурста арми тъæпæнæй æ тæрних. Цæмæзи рагæй зудта. Е æноси дæр æ разæй хаста сæйги æвдесæндари хузæн æ «цæф къох», уотемæй ба 'й гъæуи Кудзæг арæх фæйийинидæ сог фадгæ, къæпейæй æхсæдгæ, мадта ма сауæнгæ голлæгтæ дæр æмпъухта.

- Кæстæрти рамбурд кæндзæнæ, æма исон сæумæ, ду сæ разæй, уотемæй – нартихуар тонунмæ!

- Мæнæй хъæбæрдæр неке гъæу? Мæнмæ хуар ес! – мæстгун дзуапп рavarдта Цæмæз.

- Ёз дин уотæ зæгъун, кæстæрти рамбурд кæндзæнæ, адæммаи хуæрүйнаг исбæркад æй.

Уосонгæй рахистæй Юра:

- Папæ, ке хæццае хъаупъа кæнис?

Цæмæзи раумингæй, æ цæсгон фæллаækъун æй.

- Папæ, биццеути хæццае нæхуæдтæ ратондзинан.

- Ёз загътон мæз загъд!

Юрик æй зудта, æ фидæ ести унафæ рахаста, уæд ибæл дэорун нæбал гъæу.

Цæмæз зæнхæмæ нитту кодта æма æ уосонгæмæ фæрраст æй.

- Не 'фсад Цæмæзтæй конд ку адтайдæ, уæд ибæл рагацуа къо байвæрун æмбалдæй, - пъæræй исдзурдта Астемур.

- Раст дæ, Астемур, æндæр дæр – некуд! Юрик! - æрхатта æ фуртмæ, - ду ба уотæраги цæмæн фестадтæ?

- Нæ зонун, хуссæгæй бафсаstæн.

- Сехуар искочтай?

- Ёзинникон фезонæг мæ нæ гъæу.

Астемур баходæзмолæ кодта.

- Е дин лæг, - загъта Астемур, - гъазун+ходун адæймаги хуæрзgъæдæ кæнуй, - æма æ еубунатон уосонгæмæ, еуутон фатер, цæрунмæ ефстаг бæзгæе уавæрти хæццае ке исхудта аехуæдæг, уордæмæ къулух-къулухæй баевгъудæй.

- Юра, фæстуыд æз фезонгутæн сæрмагондæй фус исхæсдзæнæн, дзурд дин дæттун, мæ биццеу.

Папæ, ёунæг фусбæл дин нæ ниллæудзæнæй. Тугъдæй исцæдæхдзæнæз мæ 'нсувæртæ – Тимофей æма Коля, мæ мади 'нсувæр Борнаæф, Христы.

Кудзæт байдзулдæй.

- Христа – Петур æй, - сагъæси ранигъулдæй Кудзæт, æзини хузæн ма и гъуди кæнуй, Петур ку райгурдæй, уæд ибæл аехуæдæг исивардта еци фæсномут – Христа, уомæн æма е райгурдæй Киристей игурæн бони. – Хуцау ин байгъяз кæнæд тугъдæй исæздахунмæ. Мах адæм фæсномут ку исæвæронцæ, уæд дæбæл дæ царди фæстаг бонти уæнгæе дæр нихæстæй байзайдзæнæй.

- Ёз дæр мæ дзурд нæма фæддæн, - ниххудтæй Юра. – Де 'нсувæр Александр - Магдалини хæццае, Любæ – æргæе сувæллоней. Етæ бал кувди фагæ 'нцæ, æгасей нæ ранимадтон, уотемæй дæр.

- Еугурей дәр аэрхондзинан, еугурей, тұғыд ку фәеуудәе, уәедта.
- Бәргәе, фал тұғыдәй ку неци хабәрттәе иғұсүй.
- Немуцәгти расордзәнәнцә әема алцидәр фәэррәвдәе уодзәнәй. Көронгтаг уосонгәй раңудәй Бурус әема е 'нгарәе Юрәмәе ә къохәй йамудта.

- Папәе, әз Бурусмәе бакәсон.
- Фәэззәрөнд қәенис нае фидәе, - ә цәститтәе аеуаердгәй, хесәрфән үскіттәбәл гәлстәй, загъта Любәе, - Юрәмәе бакәсай. Хъәбәр шөгъуз хустәй. Папәе, әз ай хуарз зонун, цидәр ни римәхсүй. АЕ фуни қидәртәе дәгъалнұгул кодта, «Тимофей, Тимофей» ин си баләдәрдтән.

- Любәе, ракъахай ай Хуңауи түххәй, базонәе 'й, әз дәр ай уинун, ә кимми ке нәбал ай. Буруси хәецәе сәе зәрди маңи аәрәефтүйәед. Йа, Хуңау, мәе дууә фурти тұғыд 'нәе, аәртиккаги ба нәбал раудадзәнән. АЕ гүдү ин базонәе, мәе кизгәе.

- Папәе, Цәмәзи хәецәе куд хиләе кодтай, уой фегъустон, хуәрун қалбал әңдеун, - нартихуар ку фәеуя. Юрәе биццеути хәецәе будурмәе қасыптауа.

- Юрәе дууинәймаг анзи фәецәй 10 кыласи каст. Е ма биццеу ай. Цәмәз 01 ай хъәбәр зудәе әема тәрсага. Е биццеути ә разәй искаңдзәнәй. Мінеке бон дәр ма ай. Ес мин әңхусгәнәг, - ә ләедзәг равдиста. - үәзәдәрәй уин нецима зәрдәе әвәрун, фал нартихуар ба уодзәнәй.

- Аңәе дәүәй ци фәецайынәе, папәе!
- Тұғыд фәеуудзәнәй, фурттәе исәздәхдзәнцә, әема ма әз кағәе дәр ракәндзәнән, acca, - Кудзәг ә къохтәе хәрдмәе фехста, фәссәзилдиттәе кодта, е 'нәнез къахәй зәнхәе аәртъяпп ласта, -acca, кизгәе.

Ком нийарудта әверхъяу гъәрзт.
- О, Хуңау, бахатир қәнәе, мәғури зәрдәе фунтәй хъал ай, - фенкъард үй зәроңд ләг.

Еци зәрдагайән гъәрзт ци нае күм-къәразги фәэммедәг ай, уәхән қалбал байзадәй, баләбурдта уосонгитәмәе, бәләстәе, къотәртәбәл ше хуаста, фәәрсті еминау хизтәй, гъостәе әрдүвта, маңтәй уәлдәе фидзаг кодта, уазал хед калун кодта, әғъатир тұғыд фидбилизти федоги құзән. Ку аәрдәргъос уидәе, уәедта бабәй науағәй исагъуидәе фидзостәбәл, марди гъарәнгәй – итингәр.

Любәе нийах кодта, содзаттаг қәстисугтәе ә ростаңбәл аәртулдәнцәе.
Кудзәг аәхебәл дзиуарәе бафтудта: «Кәрдәгутәе неци 'нхус үнцәе, науағәй бәттүн ба 'й нае уадзүй.»

- Цәмәй ин фенхус киндәуа? – аәхе хуардта Любәе.

- Ниссабур æй кæдæй-уæдæй.
- Любæ фæдзdzурдta силгоймæгтæмæ:
- Дофка, Маня, Сæннат, райгъал уотæ, хор уæлæ арви астæумæ исцудæй.
- Ауæхæн сæуми еске фунæй кæнуй, - радзурдta Маня, - къæхта нæбал ес, къæхтæ.
- Дæхе фæффудхуздæр кæнæ, - гъазæнæмхæцçæй загъта Люба.
- Зæронд уостити бабæй ку ахур кæнис, - райгъустæй Сæниати хъурихатт.

Синхæнntæ рацудæнцæ уосонгæй.

- Нури уæнгæ дæр ма дес кæнун, - загъта Маня, - гъæдæмæ цæунтæбæл туй цæмæн æвардтон?

Маняйæй игъауги, фудхузгомау зæронд уосæ Сæниат, байдзулдæй:

- Гъаст-ести гъуддаг ку уа, уæдта... æнæтуийивæрдæй?..
- Дофка ба кæми 'й? Івæдзи, нæма райгъал æй? – бафарста Любæ.
- Гагарæзæ тонуни афонæ дæр бæргæ æй, уæгъæли нæ ку уайдæ цæййæн. Дофка, - дзурдta изолдæр Маня, - нур еу putt нартихуар гъæубæл куройнæмæ ку фæххастæуа, уæд дæмæ е куд фæккæсдзæнæй? Хæдзæртæ дæр рабæрæг кæндзинан, изæрæй ба нартихуари инсад рахæсдзинан нæ хæцçæ æма гудунтæ исфицдзинан. Max гудун хонæн – «æфсæнкъах»...

Алани унæргъун силгоймæги таси бафтудта: Маня æма Сæниат цума сæхе фуртти марди хабар фегъустонцæ ай тæккæ, уой хузæн адтæнцæ.

Асадæн бунат зæрдæхсайгæй игъал кæнун байдæдта. Адæн рабурдæнцæ уосонгитæй, дзубандигæнгæй, цагътонцæ сæ хуссæн дзаумæуттæ, сор сæ кодтонцæ.

Цæф лæхъуæн уодагъай кодта Кудзæги уосонги. Зæронд лæт бамеддуар æй уордæмæ, хъалтъама тефсеги байста æ хæцçæ гъезæмарæгæнæгæн.

- Алан, мæ дзæбæх биццеу, еу есть рахуæрæ, нуртæккæ Зина! гъог радицдзæнæй æма æхсир дæр уодзæнæй.

- Кудзæг, мæ бон нæй, еу минкъий мин фенкондæр æй, фал, цума сурхзинг тебæбæл дæн, уоййау содзун. Бахатир мин кæнæ, нæхемæ хуæнхаг уазал дон мин радтæ уой бæсти.

- Нуртæккæ, лæхъуæн, - Кудзæг хъалац раскъафта. Мæнгард исуа, мæ сæр ку нецибал ахæссуй, зæгъгæ, фæстæмæ уосонги

Хөвсээрэй фездахтэй æ лæдзæгмæ, кæд ма дæ, зæгъуй, мæ нокмæ нибæттон, æндæр ма дин ци кæнон, уотемæй хуæнхаг ауæрдонмæ фæрраст æй.

Хъалацидзаг дон æ сæрбæл æрæвгæдта. «Нур дин ци кæнон, нокхуæн, - дугь-дугь кодта æхеçæн. - Хуцау, фæййервæзун æй хонæ æ ниййергүти туххæн, тугъди мингæйттæй мæлунцæ, исæфунцæ нæ сувæллæннтæ. Мæн райсæ, Хуцау, Алани бæсти!»

Хъалац нæуæгæй байдзаг кодта, æма 'й цæхъалтæгæнгæ хаста цæрæнуатмæ.

Алан ниуазта зудæй, æ билтæй æй нæ фæццохgæнгæй. Кудзæг нnuудтæй æ сæргьи.

- Хуцауи стæн, - загтæ мæгур лæхъуæн, - мах донæн рабарæн ишæцæй хæццæ ес!

Кудзæг æ кью бадаргь кодта хъалац райсунмæ.

- Барæн, нæма 'й фæддæн ниуæзт, - Алан бабæй æ ц'ухмæ исхаста дон, - Кудзæг, гъенур исуолæфтæн ме 'цæгæй.

- Аевдадзи хуасæ дин фæууæд нæ дессаги дон.

Мæ фиди хай! Ести айепп си ес, уотæ дæ ке хонун, уоми? Уотæ мæмæ кæсүй, цума мæ фиди хæццæ дзорун.

- Мæнæн дæр æхцæуæн æй е, биццеу. Мæ хестæр фурттæ тугъди 'нцæ.

- Аэз медицинон институти дууæ курси фæддæн каст, зонун æй, гъæнæ æнæ дзæбæх гъудгондæй, æнæ хуасти æнхусæй нæбал исдзæбæх уодзæнæй, мæ доникъос никкалдæй, рæстæг мæ нихмæ исархайдта. Дзæгъæлдзорæ мæбæл баухæстæй, кай-зонуй, ескæд мæ фидæбæл ку исæмбалай, уæд ин зæгъдзæнæ, тугъдмæ цæун мæ фæндæадтæй, зæгъгæ, мæ гъуддаг ба уотæ руадæй, æма ами кьюдуронау хъанæй гъæрзун.

- Цитæ дзорис, биццеу, уотæ ма кæнæ.

- Цардтæн иннети хузæн æз дæр, - идарддæр дзурдта Алан, - дæс къласи каст фæддæн, институтмæ бацудтæн, уæдмæ ба тугъди арт иссугъдæй. Студенттæ цалдæремæй, æз дæр сæ хæццæ, уотемæй, баунафæ кодтан тугъдмæ фæццæун. Аертæ боней фæсте гъæуама институти фембалдайянæ. Дур-Дурмæ ку æрхъæрттæн, уæд ме 'намондæн мæ размæ фæцæй колхози сæрдар, нæхемæ бацæун дæр мин нæма бантæстæй, уотемæй.

Ардæмæ руайай, биццеу, зæгъгæ, мæмæ исдзурдта:

- Гъуди ма 'й кæнис, трактори рычагти туххæн дæ мæ разæй куд исходтон? Дæ рæстæг æрхъæрттæй. Нур ами багъудæй дæ сæр,

дæ зонундзийнæдтæ.

- Аэз ахур кæнун, - рамæстгун дæн, фал сæрдари карз зæрдихат1 дæр хуарз зудтон.

- Еугрæй дæр мах ахур кæнæн, «бронь» дин уодзæнæй, балæдæрдтæ? Дæ фиди хæццæ бадзубанди кæндзæнæн, тутъди фæсте идарддæр рахæсдзæнæ дæ ахури гъуддаг. Балæдæрдтæ зæви нæ, - зæгъгæ, мæ нæуæгæй бафарста. Некæбæл аурста еци сæрдар, - дзурдта идарддæр Алан, - мах, биццеути, æ бон адтæй ронæй фæннæмун дæр. Силгоймæтгæ дзориуонцæ, зæгъгæ, еу литри æрдæги бæрцæ хуар дæр фæххæссидæ сæхемæ. Е ба уæди рæстæги хуаруйнаг адтæй. Тутъд тутъд æй, - дзоридæ е.

Аланы хуфæгæн дæвгарæ рæстæг банцайæн нæбал адтæй.

- Дзурдта мин, ду, дан, уодзæнæ бригадир, айдагъ цигъинтæ ма байзадæй колхози, исбаддзæнæ «ЧТЗ» тракторбæл. Цудæй 1942-аг анз, æма æз мæхеçæн загътон, тутъди будури мæ сæр хъæбæрдæр гъæу.

Алан архайдта алцидæр радзорунмæ Кудзæгæн.

- Юрикмæ дæ цæстæ фæддарæ, нуртæккæ ма уомæн æ сæри думгæ ес. Кæд ин кизгæ ес, уæд е 'нкъарæнтæ ивуулгæ кæнунцæ, мæхеçæй æй зонун, æз дæр уарзтон.

Алан нигъьюс æй.

- Игъосун дæмæ, Алан, дессаг куд нæй нур, фал æз дæр адтæн æригон.

- Аэцæгæй? – күддæр æнæргъудийæй æхе зæрдтæй исхаудтæй Аланы цыхæй.

Æригон Кудзæги революций агъонмæ мæнгæ рохс, зин баенттæбæл барст цудæнцæ Аланы студенти баенттæ, уарзтæй идзаг юма уарзтæй фудæнгъæл. Зæронд лæги нифсæвæрæн, æмбаргæ каст студентæн æнахур æхцæуæндзийнадæ равардта, бæрæг адтæй, е 'нæуаг рист æй куд исуагъта, медицини закъонти фудæнæн. Цүголти Лени фæндур нидæнæй цагъта адæмон бæгъатæрти зари мелоди. Заргæ неке кодта. Еци цагъд адтæй, тутъди будури ка фæммardæй, уонæбæл гъарæнгæ. Киристонгъæумæ немуци æрбацууди агъонмæ, Ленæ райста сай гæгъæди, е 'нсувæр ке фæммardæй, уой туххæн.

- Баба, ци къумух адтæн, æрмæстдæр æй нур балæдæрдтæн, дигорон музыкæ ци дессаг æй, уой. Игъæлдзæг мелоди ба дзолбæл исæрдунмæ дæр бæззүй. Exx, баба!..

Æма, æвæдзи, еци хециуон музыкалон æхцæуæндзийнадæй

зэронд лэг əма студенти уодтæ əрцардæнцæ, кэрæдзей
прлæдæрдæнцæ, исеу əнцæ сæ цийни. Кудзæг, минкъийтæбæл,
үвæта гъавта рафæрсунмæ Алани: «Нæбал əй гъуди кæнис, 1906-
ыг анзи...»

- Баба, мæ хæлхъой дзубандитæн мин бахатир кæнæ, фал
мæнæн əнгъезүй... Əз еу студентки уотæ уарзтон, əма ин зæгъæн
дæр нæйиес! – цæф лæхъуæн фефсæрми əй, æ хуæрзконд цæсгон
чинна-нæзинна басурхгомау əй.

Кудзæг дæр нур аци уосонги студент адтæй æ сагъæсти.

- Əз ба бауарзтон Зини.

- Max еу курси ахур кодтан, - æ гъæццол фæрсæрдæмæ рагæлста
Алан, - тæвдæ 'й, - мæнæн аци дзубанди кæнуун рæсугъд нæй, зонун
нæй. Уой дæр фæндæадтæй фронтмæ фæццæун,

- Дзорæ, ма 'фсæрми кæнæ, - Кудзæг цума тæнæг листæй хуссæг
артмæ əндзарста, уоййау загъта æ дзурд, студентæн фенчондæр
кæнууни туххæй. Уой хъауритæ ба иссæнцæ рацайтæбæл.

- Зинæй мæнæн неци пайда ес, - дзубанди уæгъдæ нæ уагъта
Кудзæг, - е украинаг əй, фал мæ фидæ Илас уой фидæ Ивани
хæццæ лимæнтæ адтæнцæ.

- Раисæ уотæ гъуди кæнууй, æз цума тугъди дæн. Кудзæг,
фæндурæй уотæ аргъаути рæсугъд цагъд ка кæнууй?

- Е əй Киристонгъæуи дæсnidæр фæндурдзæгъдæг Цæголти
Ленæ. Ə фæндур гъæуи ку байзадайдæ, уæд æхуæдæг дæр нæ
рацудайдæ ардæмæ нæ хæццæ.

Алани цæсгонбæл зинуорамæн рист бедун байдæдта:

- Фæццæй, баба, мæ уолæвди рæстæг фæццæй.

- Ци кæни, - фæггæпп кодта зæронд лæг, - хъæбæрдæр ресис?

Зинæ уосонгæмæ əрбахизтæй æхсири къоси хæццæ.

- Кудзæг, гьог фулдæр æхсир кæнуун байдæдта əма нура Алани
фагæ уодзæнæй.

- Бæх дæр фæххуæрзхуздæр əй, - катайгæнгæй, ести зæгъууни
туххæй, загъта зæронд лæг.

- А ба Аланæн – æхсир.

- Зинæ, сувæллæннæтæн əй байуаретæ.

- Алан, еугурей фагæ дæр əй, гъауай, мæхе цори 'й раниуазæ.

- Мæ зæронди фæндонбæл исарази уо!

Алан баниуазта æхсир: Зинæ, мамæ мин алкæддæр мæ
хуссæнмæ нæуæг дугъд æхсир дæттидæ, цума нæхемæ
равзурстæн, уотæ мæмæ кæсуй.

- Хәлар дин уәд, мә биццеу.
 - Зинае, аэз ахсири сәртә, хаймагъ дәр, цид, радавинә, хәстуолафт кәнгәй, загъта ләхъуән.
 - Еугур сувәлләенттә дәр уотә 'нцә, раәнәнестә уо, Алан.
 - Зинае, дигоронау ци кәдзос дзорис, баба мин дәу туххәй рахабәрттә кодта.
 - Сувәллони бонтәй мин исахур афонә ай, мә фидә дәр, мә 'нсувәр дәр дзурдтонцә дигоронау.
 - Мән мадән дәр сурх пъолци ес, әвәдзи, дидингутә берәе уарзис?
 - Ка сә нәе уарзуй, биццеу?!
 - Зәрдәе мин байварә, Дур-Дурмә ке фәеццәудзәнә аәма ке радзордзәнә, ахсириә мә күд фәэххинтай. Еу минкүй кәүгәе дәр ракәндзинайтә.
- Кудзәг ә уосәмәе бакастәй, уидта ай, берәе 'й нәбал гъәүй, уәдта ә гъәләсисдаг нибогъ-богъ кәндзәнәй.
- Хуарз, Зинае, цо бал, дәг гъуддәгтәе кәнәе.
 - Ци хәларзәрдәе 'й, мән мади хузән. Тәходуйтә ма еу цәстәй Дур-Дур, мади, биццеути фәййинә! Баба, нигъюс дә?
 - Нәгъәе, әрраестәе сағъәсти рандә дән: дууә фурти түгъди,
 - ци ма загътайдәе, уой нәбал зудта зәронд ләг.
 - Дәхе мәститә, цума, фагәе нәе 'нцә, гъенур ма дәе аэз гъудтән...
 - Цәбәлти дзорис, Алан?!
 - Кудзәг, мә фәестаг курдиадәе ма мин исәнхәст кәнәе, күд аәцәг ләг дәе, уомәе гәсгәе.
 - Дзорәе, аэз цәттәе дән!
 - Хыиёма мин радтәе аәма мә еу күяр минути хебәраги бауадзәе. Кудзәг ә галеу къохи армәй ә хъәма ронәмәе нилхъивта.
 - Фицаг бал мән рамарә, мән бон уотә бакәнүн нецихузи ай. Ци зәгъизән дәе нийергутаен, адәнмәе ма цәхән цәститәй ракәсдзәнән?
 - Ду гъәугәе ләг дәе, баба, еци карәнәй дәр, - ә нәтун исигъустәй, - аци зин усми ду адәни гъәугәе кәенис; аэз ай игъосун, алли гъуддаги фәедбәл дәр дәу ке фәрсунцә. Дәу, әвәдзи, карнәе уой туххән багъәуай кодта, цәмәй силгоймәгтәе, сувәлләенттән амонай, хүәздәр күд кәнгәе 'й, уой. Уәдта, кай зонуй, аци әнамонд студенти туххәй дәр, - ә дәндәгтәе кәрәдземәе нилхъивта Алан, цәмәй зәронд ләги уотә тухуаст

ма гъезәмарә кәнүн кәна. Уосонги ниббадтәй рәвдаугә сабурдзийнадә.

* * *

- Іңгъезүй? – уосонгәмәе аәрбахизтәй Цәмәз.
- Исбадә, - байамудта Кудзәг бадән къудурмә.
- Кудзәг, - райдәдта дзорун Цәмәз, - ду мәнәй хестәр дә, фал аәз ахур нәе дән, мәе хәццәе уотә дзора еске, уобаел.

- Куд?
- Цума ескәмәй ести ихәесгүн дән, ном дәр мин нәййес... Мән фидә дәр нимади ләг адтәй.

- Гъо, - ниууоләфтәй Кудзәг, - дә фидә нимади ләг адтәй, рохсаг уәд, дә фиди 'нсуваер, дә хуәрифурттә, фал царди медәгәе, дә губун нартихуарәй байдзаг кәнәе, тугъди фәуд бахезәе, уомәй уәлдай нецибал ес, гәр?! Сувәлләенттә, силгоймәгтә ба?! Уонән сәе ләгтәе, сәе фиддәлтәе, се 'нсуваертә дәу багъәуай кәнүни туухәй тохунцә, дәуән ба мегъәе бони дә къох ресун байдайуй аәма дә нәе фәндүй нартихуар тонунмәе фәццәун. Аци әнамонд тугъдәй ка исәездәха, еци ләгтән ци зәгъдәнәе: уәлахези туухәен баниуазән, зәгъгә?..

- Із аәгасебәл гъәуама ма дзуапп кәнөн.
- Гъәуама кәнай аәма кәндзәнә!
- Игъосис, - Алан инәйинон каст бакодта Цәмәзмәе, - аәртәе минути мин Хуцау әнәнездзийнади ку радтитә, уәд дә фарсбәл бәргәе райсәрдинә.

- Ду ба бандайә, дә рәстәг фәцәй!
- Дә цъух бахгәнәе, - рагәепп кодта Кудзәг бадән къудурәй. Зәронд ләг ралваста аәма Цәмәзи аәксәрифарс ницъцинг ласта,
- некәд исистон мәе фурттәмә дәр мәе къох, - фур мәстәй дзурдта Алани аәрдәмә зәронд ләг, - фал аей аәз гъәуама ае бунати ниввәрон.

Цәмәз къудурәй зәнхәмәе рахаудтәй аәма фәргәпп ласта.
- Ду дә хъәмай нифсәй уотитә кәнис, нуртәккәе аәз дәр мәе хъәмай райсдәнән.

Кудзәг ае буйнаг ходәе ае къохи нилхъивта, Цәмәзәрдәмәе еу ампъез бакодта, аәма әндәрхузи, аәфсәйнаги хузән әндөн хъурихаттәй загъта:

- Хъәмай дае цәмән гъәуй, мән уон райсәе.
Цәмәзи къәхти цори, зәнхи ниххәсгәй, фертивита хъәмай

фарс. Лæхъуæн фæттарстæй æма фæстæмæ еу ампъез ракодта.

- Кудзæг, ци кæнис?

- Алан, а тæллод æй, бунmez, - зæронд лæг сабургай хъæма исиста, хумпъури 'й ниццавта, - а нецихузи байиевдзæнæй æ цардиуагæ мæн фурттæ – Тимофей æма Коляй цардиуагæбæл. Амæ спъравкæ ес - къох, æма бонигъæдæ амæн æнхус кæнуй алкæддæр.

Уæдмæ фусти уасунгъæр ærbайгъустæй уосонгæмæ. Цæмæз æ гъос фæцциргъ кодта.

- Дуккаг хатт дин æй нæбал зæпьдзæнæн, - гъæрæй исдзурдта Кудзæг.

Цæмæз ратуффут ласта уосонгæй.

- Ци хъаурæгин хъурихатт дин ес, Кудзæг! Рагæпп кæнууммæ æма мæхе райвæзтигæ кæнунмæ мæ берæ нæбал багъудæй.

- Аргъауæндони хори зардтон... Ци æ бон æй, кумæ нин ледзуй, - бафтудта æ дзубандитæбæл зæронд лæг.

- Адæм, - райгъустæй гъæр лагербæл, - ма сæ рauагтæ, фустæ ахæссетæ!

- Цæуон, æркæсон сæмæ. Бабухсæ, Алан, ести ку нæ ниммурхионцæ...

Цæмæз ærrайau ратæх-батæх кодта. Адæм сæ уосонгитæй ракалдæнцæ æма кæрæдземæ фæрсæги ракæсæ-бакæсæ кодтонцæ. Лагери дæллаг фарсæй бабæй, Кудзæгмæ хæсдзæфгомауæй, æваст исигъустæй фусти уасун æма адæймаги гъæр:

- Хуарз адæм, фусти ахæссетæ, ма сæ рauагтæ!

Æзинæ ка 'рбацудæй гъæдæмæ, етæ дæр хъæбæр берæ адтæнцæ нимаæддæй.

Бунати цæргутæ цавддортай фестадæнцæ. Еци иtingадæ Цæмæз раскъудта, дæллæрдæмæ нийгарцæ уогæй. Силгоймæгтæ, хестæр кари сувæллівнttæ æ фæдбæл ракалдæнцæ. Цæмæз лигъдæй разæй.

Кудзæг æй æ баяæрæй банкъардта, æстонг адæм æвеппайди еу югъатир механизм ке фестадæй, æ надбæл цидæриддæр ес, уой ка исафуй, пурх кæнуй, уæхæн. Уæхæн адæми дзугурбали астæу нæйиес зундлинтæ дæр æма гъæлатæ дæр, уонæмæ ес еунæг хъæрæу пъуди æма нисан – фустæ! Кудзæг ами æнаæбон адтæй.

Курмæй еци-еу нисанмæ тундзæг дзугурбали, судæймæлæг сувæллæнntæ ке рагъи 'нцæ, еци ристæйхъæрæу силгоймæгти бауорамæн нецихузибæл адтæй. Æвæдзи, топпадзагъдæй дæр нæбал фæттарстайуонцæ. Туппурбæл фæззиндтæй фиццаг фусти къуар.

Кæцæйдæр фелвæстæнцæ Зинæ æма Любæ.

- Кизгæ, Толик кæми 'й? – рафарста Зинæ Люби. – Еци зиндонæмæ 'й ма рауадзæ!

- Кудзæг, цитæ цæуй, ци бæллах æй а? Хуцау, адæни бағъæуай кæнæ, сæ сæрти син зунд бауадзæ, - искувта Зинæ, æ цæстисугтæ уoramгæй.

Фустæ æма адæм турæй-турмæ исæмбалдæнцæ. Фонс, фæййервæзунæрвонгæй, фæйнердæмæ ратæхæ-батæхæ кодтонцæ, тæргæддаг уаст кæнгæй. Адæм фækъкъуæрттæ 'нцæ, фækъкъабæзтæ. Еци къабæзтæй тогмондаг къохтæ кæфхъундари левзæгтæу лæбурдтитæ кодтонцæ æгомуг фонсмæ. Ахæстонцæ сæ, кæрæдзей къохтæй сæ скъафтонцæ, фадзæласæ сæ кодтонцæ сæ фæдбæл. Фусти æрдеуагæ æма хæр-хæр думгæ хæлеу кодта сау гъæдæбæл, арф комбæл. Ами нæбал адтæй хеуон-меуон, хæстæг-мæстæг, синхон, зонгæ. Інæнгъæлæги знæгтæ фæззиндтæй шугремæн дæр: æлгыистонцæ, емини цæстæй кастанцæ кæрæдзæмæ, илке си гъæуай кодта æ тонаутæ.

Æмвæрстæгомау лæудтæнцæ дууæ лæппой. Сæ еу кудтæй:

- Аз дин уотæ нæ запттон, иннæ надбæл сæ исæскъæрæн, зæгъгæ, нура нæ æхсgæ кæндæнæнцæ.

Уоци дзубанди райгъуста Кудзæг.

Дæлæрдигæй лагермæ исцæйцудæй еу бæхгин.

- Ци 'й е? – гъæр кодта лæппотæмæ, - цитæ ниммурхттайтæ? Тæрхондонæмæ фæццæуユ уæ гъуддаг.

Дуккаг биццеу дæр никкудтæй æ зæрдибунæй. Адæн и фусти фæйнердæмæ рæдувтонцæ. Цæмæз æ еу къохæй дууæ фусебæл шæхтæй, етæ ин сæ фæсонтæбæл рапахаудтæнцæ, фал сæбæл уотæ ниннодар æй, æма ин сæ Елиа дæр нæбал ратудтайтæ æ дзæмбүйæй. Сæфтгути рæбун фусти къæхтæбæл ци æнгулдзитæ ниндагъд æнцæ, уони рафтаунæй, еци цъаммар лæгæн æ цъумур уод истонун, шæхтæй, æнцондæр адтæй.

- Цурд, лагери уæллаг кæронмæ уайетæ æма фустæ æмбурдгæнгæ рацотæ, - гъæр кодта лæппотæбæл бæхгин.

Биццеутæ фæттьæбæрт ластонцæ.

Фæззиндтæй Толик æма адæни агъуддзийнади ивууди тæккæ астæу искусийнæ 'й.

- Кумæ? Фæстæмæ! – гъæр кодта Любæ, фал биццеу уæдмæ еу фус рапайахæста. Ё къохтæ арф гъуни ранигъулдæнцæ, фонс æ тухтæ шæрбамбурд кодта 'ма сæ хъауритæ ба æмбæрцæ кæми адтайуонцæ. Кудзæги бон нецæмæй адтæй фенхус кæнун æ бæдоли бæдолæн,

уомаен, ама уаед ахуаедаег дар әстъегъаг иссайдәе. Цәмәз ә ресагәе къохәй фуси фәстаг къах райахәста:

- Рандәе уо, биццеу!

- Мамә, а мән фус ай, - никкудтәй Толик.

Бәхгин рагәпп ласта ә бәхәй ама Цәмәзмәе әхе бағәлста:

- Дае уосонгәмәе дин фусти дзогәе әрбатардәуа, мийяг?! – еу къохәй фус уорамгәй, иннемәй ба Цәмәзи къох ратудта тарст фуси къахәй. – Дууәе дае фагәе нәй? Сувәллони хәецәе бунити ци хуәцис?!

- Мәе къох ресгәе кәнүй, - нирдеуагәе кодта Цәмәз.

- Дае къох, кәми не 'нгъезүй, уоми ма ңәвәе, дууәе дае фагәе нәй?!

– фәэззуст ибәл кодта и ләг.

Уой фәесте ба Толиккәен байамудта, җәрәгойи къахбәл куд хуәцуң гъәүй, уой.

Кудзәгмәе бацуудәй ама ин салам равардта.

- Еске бон ин ай фенхус кәнүн?

- 'Ма әңгъезүй уотә? – фегъәлдзәгдәр ай Любәе.

- Мадта!

- Е дин, е! – загъта Кудзәг. – Нәе биццеу давәгә ай.

- Уәе биццеу исуйнаг ҹауәйин ай, ә къохти барадаәз җәрәгой бафтудәй. Max сәрдари хәецәе раунафәе кодтан, лагербәл исәскъәрән фусти дзогәе, зәгъгәе. Зонаен ай, нартихуарәй әндәр ке неци хуәретәе. Колхози фонсаәй фәгъельдәй 10-15 сәри.

- Е фудраконд ай, - нийвазта ә дэурд Кудзәг, - бустәгидаәр ба тутыди рәстәги. Мән сиахсәен ә колхози фонсаәй дууәе уәси ниххуәдмәл ай ама 'й дәс анзи бафснайдтонцәе – «адәми знаг».

- Аци адәми хъиамәт ба ка бафеддзәнәй, - хумәе кәнүн сәе гъәүй Уәллахези бони уәнгәе, - загъта иуазәг.

- Дае ном ба куд хүннүй, кәрәедзей кү базудтайланә...

Рамазан, Калотәй.

- Йәз ба Акъоти Кудзәг. Нәе сиахс Калоти хуәрифурт ай, фонси дохтур.

- Фәесмәрун ай, хуәдәффсәрмәе, раст адәймаг. Нәе ферми еу гъог аерсәйгәе 'й, - дзурдта Рамазан, - ама сәүуми ахсәз сахатебәл Сергей саргыи бәхбәл фәэззиндәй, уотемәй фәййервәзүн кодта, фулдаәр ахсир ка кодта, нәе сәр уәлийәутти кәмәй хастан, еци фонси... Нә фәййидтай, стонг адәм фустәбәл сәхе куд ниццаутонцәе?! Уонаен берәгътәй ци игъауги ес?!

- Сабийтәе, Рамазан, сабийтәе! Берәгъ топпи цуухмәе дәр Җәүй а бәдоли туххән.

Усми фæсте Кудзæг бафтулта æ дзубандибæл:

- Еу «геруз фус» нæмæе ес, фал хай ба иннети хузæн райсдзæнæй, - мæстуолæфт никкодта зæронд лæг. – Зонис æй, æ къох ин фуси къахæй ратудтай.

- Е! Еу фус ин си есгæ кæндзæнæн.

- Еци барæ мæнæн радтæ, - æ цæститæ фæййирд æнцæ Кудзæгæн.

- Е дин мæ зæрдæмæ цæуý, - никхудтæй Рамазан.

- Зонис, Рамазан, нæ лагербæл дзæвгарæ адæм æрбафтулæй. Еци хауæллити устур къуар хуæнхтæрдæмæ арфдæр бацу ðæнцæ. Уоми ба уазалдæр æй. Ахсæви ма бунати æрæхсæвеят кæндзæнæнцæ, исон ба сæ над идардæр дардзæнæнцæ. Мах ма байзайдзинан цалдæр кæцæн бийнонтемæй.

- Нæци кæнүй, уони дæр кувд нæ хезуй... тупъд!

Куд фæстагмæ, уотæ адæм æллау кæнун, гъуди кæнун байдæдтонцæ, идардæр син ци кæнгæ 'й, уой лæдæрун.

Къанауи рæсог дон фæллæкъун æй, æвæдзи, адæни нимпурсти фæсте фустæ сæхе кеми æрçудæнцæ æма уæллаг кæронæй дон ниуазтонцæ, сæ къæхтæй æй исæзмæнгæй. Ёрдзæн æ бауæри адтæй фæззæги комитулфæ, фæйнæхузи сифтæ евварсдæри, адæн æма фонси тохи фæдтæ кæми н' адтæй, уоми æрттевæнтæ кодтонцæ хори тунтæмæ. Фæззигон дидингутæ æхсæвигон æрахгæниуонцæ, сæумон хорискасти хæцæ ба сæ алæмæтtag рæсугъд цæсгæннтæ байгон кæниуонцæ.

- Гъо, нæ боц иуазæг, - загъыта Кудзæг, - маxмæе уæззau сæйгæ ес.

- Мæ бон уин уоми нæцæмæй æй фенхус кæнун, - сагъæсхузæй загъыта Рамазан, - еугур дохтуртæ æма медицинон хуæртæ дæр горæтмæ æрвист æрçудæнцæ. Уотæ фегъустон, Киристонгъæуи, дан, немуцæтæ нæййес. - Дигора номбæл нæ ахур кæнун.

- Мæ гъудитæ мин аргъаугæ кæнис, Рамазан, еци хабар ба, куд не 'мбæлуй, уотæ хуарз æй. Хуцау ди исарази уæд!

Рамазан бæхи саргъмæ исгæпп кодта, æ къох ратилдта Кудзæгмæ:

- Уæлахæзи бонмæ!

- Барæнæуай, биццеутæ ба куд... уотæ ку загътай, тæрхондонæ?..

Рамазан никхудтæй:

- Неке син нæци ракæндзæнæй, сæ цъухтæбæл хуæцун базонæнтæ.

Кудзæг дзиуарæ бафтулта бæхгинбæл.

(Кæрон иннæ номери)

Урussаг æвзагæй Скъодтати Эльбруси тæлмац

КЪАДЗАТЫ Станислав

«ЦАРДÆН НÆ УЫДЗÆН КÆРОН»

Ахорæнты аргъау –
Рухсдæр ма цы уа!
Уымæн й' алы дамгъæ –
Хурцæсты зынгау.

Ахорæнты аргъау –
Диссагдæр цы уа!
Ехх, күы уайд даргъдæр –
Дзуры йæ Хуыцау!..

Цал хуызы ис бурæн!
Цал хуызы сырхæн!
Сräгъæд ысты хурмæ
Сыфтæ дæр дыргътау.

Ацы дыргътæ - будæн,
Цæстытæн – æхцон,
Рұкс цæгъды йæ удæй
Фæззæджы дыргъдон.
2007

Тағъд мæм фæсиiddзысты уидæтæ,
Арвæн зæгъдзынæн хæрзбон,
О, фæлæ царды зæрин тæтæн
Ници у хæйрæджы бон.

Зæдтæн фылдæр у сæ бархъомыс,
Се 'вджид – нæ райгуырæн зæхх,
Ног зиумæ уалдзæджы рахонынц
Æмæ та адардзæн цъæх.

Тағъд мæм фæсиiddзысты уидæтæ,
Хурæн зæгъдзынæн хæрзбон,
О, фæлæ царды зæрин тæтæн
Никуы уыдзæни кæрон.

Ме стъалы зилдзæн æрвгæрæтты,
Ног дзырд æфтаудзæн æфсир,
Дардæр цæрдзысты мæ хæлæрттæ,
Дардæр цæрдзæни мæ Ир!
2006

Стыр Хуыцау, мæ дзырдæн
Уыци хæрзтæ ратт:
Суадонæн йæ сыгъдæг,
Арвæн та йæ арф,

Хурау уæд йæ цæхæр,
Уидæтtau йæ тых,
Уарийау күид тæха
Сay мигъты сæртты!
2007

* * *

Дæ хъысмæт нæ мæлдзæн дæ мæтæй –
Хъызтæй дæм æвзидзæн тызмæг,
Æрвитдзæн дæ алкæд дæлæты,
Дæ цардæй æлвисдзæн зымæг.

О ма басæтт, ма цу æрхуымæй!
Æмгъуыдтæ, дызæрдыг ныууадз –
Дæ хъысмæты дзаджæжындæр хуымы
Черменау дæ гутон ныссадз!

05.12.04

* * *

Күиннæ кæнон ахæмтыл дис –
Хъæр кæнын куы хъæуы фæдис,
Уæд уыдон та «алолай» зарынц –
Фынæйы хос адæмæн дарынц!

Хъæстæ у сæ цард дæр, сæ зард дæр,
Сæ уагæй нæ бодзты æрцардтой,
Сæхицæн та – уый у сæйрагдæр –
Бæллиццаг тæгæнатæ ссарадтой.

10.05.08

* * *

*Æxcap дæн æз. Фæлæ кæм ис Æксæртæг!
Хъодзаты Æxcap
Æxcap, Æxcap,
Æгайтма дын Æксæртæг нæй!*

Куы йæ зоныс, цы раудадаид уе `хсæн –
Донбеттыртæн æгæр карз уыди се `лгыист!..
Фæлтау цæр иунæгæй фæрнæй.

Уæвгæ дын ахæм цард кæд уыди адæн
Æмæ тæхыс, нæрыс цæхæрхьис уадыл...
12.02.08

Ме сæфт дæ куы федтон,
Охх, нæ дуджы конд!
Адæмон газеттæ –
Хицæуттæн нывонд.

Иу фарсыл сæ къамтæ –
Цал хатты мыхуыр!
Кæд, мыйаг, сахатгай
Аивынц сæ хуыз?

Æви стыр хицæуттæн
Ферохæй тæрсынц?
Цал ысты æфсаенттæ? –
Комкоммæ фæрсын.

2006

Цæй=ма, бафæэмæм нæ хæхты,
Сагартæн бæрзонд къæдзæхты!

Фаззæттау лæууынц уæхски=уæхск,
Ницы басæтдзæн сæ зиу=дыых,
Дуптæ, сай тымыгтæ минтæй
Дзæгъæлы кæнынц æхситдзæф –

Хæхтæн у сæ туг æхсидгæ.
2005

ДИССАДЖЫ ХОТАЕ

Сты урс бæрзытæ алкæeddæр мæ фарс,
Фækæнын семæ иудадзыг ныхас –
О цал хатты сын радзырдтон мæ маst!
О цал хатты сын ракодтон мæ хъаст!

Лæмбынæг мæм бæрзытæ, хотау, хъусынц,
Сæ фæлмæн сæртæ разыйау æнкъусынц.
Цы фæрсты фидар сыл ис, цы, уæдæмæ –
Нæма мæм сдзырдтой иунæг хатт фæстæмæ!..

* * *

Давджытәм дауджытау
Күвү нәе бәстәе.
Нал нәем у хъауджыдәр
Цъулбертәй, хәрзтәй.

Хицәүттәе рагәй дәр
Махмәе хуыцәүттау.
Нал ис нәе адәмы,
Оххай, хуызәртау!..
04.07.07

ЦӘЙ ОХЫЛ?

*Ме өмгәр «Рәестдзинад»-ы рауагъта уац.
Тәэригъәд кәнүн нәе «разагъды ләгтәй»
иуән, ацы дуг, дам, әй раууатмәе әртард-
та, фәләе бázзад сыгъдәгәй.*

Хәләгәй у дәе дис
Æви тәэригъәдәй?
Күйд зәгъыс гүгүн фыс
Къубырыхъус бирәгъәй?

Цытәе хәссыс дәе сәрмәе –
Кәмәен хәңцыс йәе сәрыйл?!

Фәлтау ын хәң үәе къухтыл,
Кәнәе та хәң дәе дзыхыл...

Нәе дуг, дам, әй әртардта раууатмәе,
Үәдә-ма бацу, ба, үәе галуантәм –

Цы ис үәе фәсдыуар дәе «мәегүирән»,
Күнәе ис махән уый нәе рәбыны!..

Фәлитойы цы стауыс?
Æви дәем исты хауы?..
2006

АРФАЕЙАГ КУЫДЗ

Куыннаэ йын кәнөн арфә –
Æгайтма мыл фәхәецыд!
Фәдзурыңц махмә афтә:
Куыдз, дам, куыдзыл наэ хәцы.

Ныр рабәрәг әнәмәнг, -
Мәхәдәг куыдз кәй наэ дән.
1997

Наэ бәстәе та әеппәелдыл бафтыд,
Фәкъаддәр, дам, ис мәгүырты нымәц.
Цыма хъәздгүйтәе систы, афтә.
Фәләе цәмәй фәкъаддәр и сәе бәрц?

Фыдцәрдтытәй фәкодтой царцу –
Фәцыдысты фәстаджы балцы...

17.05.08

Ленк кәнны уәләмә
Миты размә зәхх,
Кувәндонау мәнә
Дун=дуне дзәбәх.

Арв цәуы дәләмә
Сабыргай, сындәг.
Митуарды уәлтәмән
Арфәйай – сыгъдәг.

Уый – Хуыцауы арфә,
Уый – Хуыцауы рухс.
Exx, кәд уыдзән афтә
Царды зәрдәе урс?!.
15.12.07

* * *

Кировырдәм акәсүн –
Раст цыма мәе удмәе,
Ацы тызмәг цард=хәесты
Уый фәрцы нәе цудын.

ГҮЕ УЙЙ ДЫН УАРЗОНДЗИНАД!

Дәндәгты дохтыры бауарзта чызг,
Низәфсон алы бон дохтырмәе цыд,
Сләууыд аәгәр зынаргъ уыцы фәндаг –
Чызгән йәе комы күн нал ис дәндаг...

* * *

Мәе дәрзәг ныхасыл
Цәмән кәнүт дис –
Дыууә дудЖы астәу
Мәе хъысмәт фәецъист.

* * *

Кәд бафиддзән нәе бәстәе
Йәе адәмән йәе хәстәе?
Кәд зәгъдзысты аәдәрсгәе:
«Нәе сины саст фәрәестмәе»?

* * *

Цы ма мын дәе әвдисинаң
Фылдарагән, хъысмәт?!
Цы ма нын дәе әелвисинаң,
Цы сағъәстәе, цы мәт?

РАСЫГГӘНДЖЫ ХӘРЗГӘНӘЕГ

Кәрөн-иу күйнәе уайд кауән,
Мәнән-иу нәе уайд үәд хауән!..

* * *

Бирәтәе мәе хъысмәтәй нәе домын -
Сайәнбоны райгуырдтән, уый зонын...

Доз=доз аэмæ нахыли,
Ау, æрмæстдæр маҳыл и?!

Фидисты фыдисыл
Цал зæрдæйы сисы!..

Негырæн æз не 'мбарын йæ хин –
Хурмæ та куыд фæсудзы йæхи?!.

Нæ фыдæхæй нæ цард – Сыбыр,
Нæ фыдæхæй нæ цард – цыбыр.

Фæлæ кæд фæуыздæн зын цард,
Кæд фестдæнни Хъырым, Зынцъар?

Кæд уыдзæн хурвæллыст, æхzon?
Куыд фесафæм нæ рын, нæ сон?

Нæ цард уæд нал уыдзæн мылаз,
Тырысайау куы сисæм уарэт...

09.08.03.

Динты 'хсæн ныйистæм,
Алырдæм хæцæм,
Нал æй зонæм, чи стæм,
Арахъы мæцæм.

Дзаг фынгтæ куыд уарзæм!
Сидтытæ нæм – хæрх!
Афтæмæй нæ ауæдз
Сонт хурæй – дзæгæр.

Арахъ æмæ динæн
Иумæйаг цы ис?

Нозт нын – дудгæ цинæн,
Не стыр сайд, нæ низ.

Зинты фыддæр басгуыхт
Карз арахъ, уæууяй!
Цал царды дзы аскьюыд, -
Банымайæн нæй!

Цас цæссыгтæм рахызт, -
Рауайд сæ фурд!
Нал æмбарæм рахиз,
Нал зонæм нæ уд.

СÆЙРАГ ФАРСТ

Фурды уылæн айнæгыл ныппырх,
Рауади дзы рухс пырхæндæг, фынк.

Фæлæ кæс: æрбатæхы æндæр
Æмæ авæрдта йæ нимб уæлдæр...

Кæд Фæлдисæг алкæмæн дæр афтæ
Цалдæр хатты царды фæлтæр уафы,

Рог уылæнтау ивынц кæд кæрæдзи
Æмæ агурынц æдзуҳ уæлдæр цин?

Афтæ кæд нæ ацы цард дæр махæн
У уылæнау ног цæф æмæ стахтæн?..

Гъе мардзæ, цы ауæрдæм нæхиуыл –
Басгуыхæм нæ рухсæй хурæн зиуон!..
08.02.08

ДУГИВÆНЫ

*Рыг ма æгæр дæр калæм –
Нæ развæд дзы нæ уынæм...*

Мах фырхъалæй –
Сонт, къуыдипп.

Цас рыг каләм –
Бады мигъ!

Мигъ та ахәм,
Æмәэ зонд
Цалхән-малхән
У нывонд.

Ивәм рәстәг,
Ивәм дуг,
Ивәм хъәстәе,
Ивәм туг.

30.10.07

РАГУАЛДЗÆГ

Цъәх дәр нәма у уалдзәг,
Йәе цинтә та – рәгъәд.
Зәлдаг тынтә ныл уардзән
Сығызәрин хур – нә зәд.

Ныр ирдгә ирдгә нал у –
Ныр фестад уддзәф=ронг!
Нә удрәбынмәе `вналы,
Кәнны нә сахъ, әвзонг.
2007

Нартән æртә фæткән
баззад: царды хъуыддаг,
куыст æмә фынг.

Баззади нын Нартәй
Уаз нымәц æртә –
Уыдон фәрцы цардәй
Раяйы хәрдгәе.

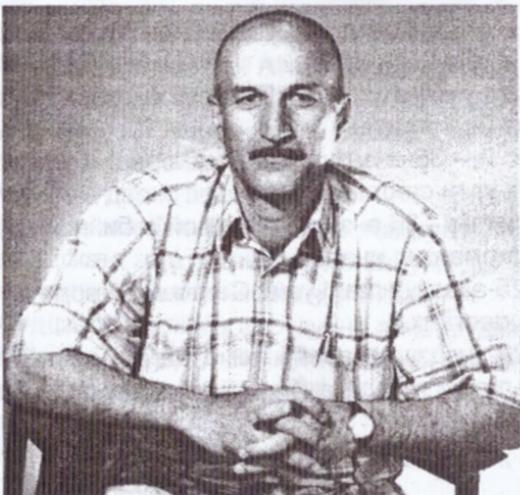
Бинонтә – сәе фыццаг,
Дыккаг та – фәллой,

Æртыккаг – фынджы ғъдау:
Ракуывд, зарæг, сой.

Ацы æртæ хорзæн
Макуы уæд кæрон –
Уæд æвдадзы хосау
Фарн хæсдзæни бон!
2007

СКЬОДТАТИ ЭЛЬБРУС

ХАНС КЕНÆ БА КАРКИ ИГÆРИХÆЛД (Æхсæнадон трагеди)

Архайди бунат: Фæранки устур гъæу

Архайгутæ:

Райс æ - карк, 80-анздзуд (карк уойбærцæ нæ цæруй, фал айæ æй цидæр æнахур маргы муггаг).

Минкин - 35-анздзуд фæлмæнзæрдæ лæг.

Туас æ - 30-анздзуд, Минкини рæсугъд уосæ, æ лæги фæлмæн зæрдæй пайдагæнæг.

Дзоддæл - 36-анздзуд, Минкинети синхаг лæг, лæггадæгæнæг.

Моддæл - 30-анздзуд, Дзоддæли зæрдесгæ бийнойнаг, æ лæги цомайæн дарæг.

Уæйгæнæг - æ карæ бæрæг кæмæн нæй, уæхæн сæудегергæнæг силгоймаг, лæг дæр ин, æвæдзи, нæййес, гъæугæ дæр æй нæ кæнуниау æй.

С æ р – 50-анздзуд, гъæуи сærдар кенæ – хуæдæйевæг, баргин лæг, финги хестæр.

З æ р д æ – 45-анздзуд, Сæри бийнойнаг, æ лæги бæрзонд бунатмæ æргон барæ дарæг.

Б е р æ г ъ – 45-анздзуд, гъæуи бæрнон бунати косæг, æртиkkаг хестæр.

Д æ р к ъ æ – 44-анздзуд, Берæгъи уосæ, æ лæгæй дæр берæгъдæр ка 'й, уæхæн.

Х ъ у р р о й – 35-анздзуд, гъæуи бæрнон бунати косæг, æгас гъæуи хъалагъурти сærдар.

Х ъ æ р ц ц и г ъ а – 36-анздзуд, Хъурройи бийнойнаг, хъалагъурти хъалагъури сærмагонд хъалагъур.

Д и д и н – 25-анздзуд лæхъуæн, Сæр æма Зæрди фурт, муддарты хецау, финги кæстæр.

Ба л и – 20-анздзуд, Берæгъ æма Дæркъи мæйæмгæс кизгæ, лæхъуæнтæ, лæгти зæрдитæ балиау ка хуæруй, уæхæн.

Эпизодти архайгутæ:

К у р х о н с е с – Фæранки гъæуи философ.

Æ р ц и й – Фæранки гъæуи дохтур.

Æ в д е у о н, Д æ л у й м о н, С а й т а н н æ – силæ сайтæнти къуар, сæ карæ бæрæг нæй, лæгтæ син нæйиес, уæдта сайтæнти уогæ дæр çæй лæгтæ гъæуй.

Гъæуи адæм, никæси лæгтæ – 1-ag, 2-ag, 3-ag, 4-ag, 5-ag, Минкин æма Туаси сувæллæннæтæ.

Виртуалон архайæг, руймон – Æрхитикис мæрддзигъя.

I-ag архайд

1-ag фæззиннд

Устур Фæранки гъæу. Минкинети дивилдун хæдзарæ æд гæлæмæннæтæ. Сувæллæннæтæ – бузурти, цъах-цъах кæнунцæ сæ фур æстонгæй.

Х е ст æ р с у в æ л л о н. Æстонг дæн. Нур къуæре цъæхулатæ æма пурusatæй æндæр нецима баҳуардтон. Кæрдæгутæй кæдмæ цæрдзинан? Бæрзæйиети хъибилтæ адæймаги хуæруйнæгтæй цæрунцæ, ауæхæннæтæмæ ба смотгæ дæр нæ кæнунцæ.

А ст æ у к каг с у в æ л л о н. Судæй мæлун. Ести мин радтетæ!

Кæстæр сувæллон. Баппу! Дада, баппу мин радтæ. Мамма
нрбациуддæй æма мин æй райста.

Туасæ. Æнæхаир ма суотæ! Гъа, цар æма æстгутæй уæлдай
мæбæл нецибал байзадæй 'ма мæ фæйнердæмæ фæттонетæ, е ба
ну нинцайон! (Минкинмæ æ циргъ къæбот фæххатта.) Де 'зæди хай
дæллæмæ æрхайаæд, уæртæ лæг! Атæ мин дæу лæвæрттæ 'нæ.

Минкин. Сансала бахуардтай?! Ирайгæ цайдани сæр ку
фæстадтæ! Еугæндзонæй дæгъ-дæгъ кæнис. Дæ тулфæ мæбæл
калис нур дæс анзей дæргъци.

Туасæ. Арти мæ дарис æма ирайун.

Минкин. Сувæллæнттæбæл фидæ хъямæтгун æй, уæддæр
сæ мади æнцæ. Ескæд атæ исæйиевдæнæ, уой дин ку зудтайнæ,
уæд мæ къуми цъилинаæн дæр не слæудтайсæ.

Туасæ. Фуддзард адæймаги фудуннд æма фудзæрдæ кæнуй.
Æз дæр дорæй конд нæ дæн. Бийнонтæ дарун дæ бон нæй, уæд
уосæ ци хæрæги думæгæн худтай? Ескæмæн ихуæрститæн
сувæллæнттæ цæмæн исæнтулттай?

Минкин. Тухæй дæ нæ уорамун. Цалинмæ ма æригон дæ,
уæдмæ æцæг амонд байагорæ.

Хæстæр сувæллон. Дзоддæлети куй дæр ма дзол хуæруй.

Минкин. Мæнæ ци исæфтдзаг бийнонти астæу бафтудтæн!
Цæргæ мин нæбал æй атемæй...

Туасæ (ниллæгдæр хъурихаттæй). Хæдзари мисти мард дæр
нæйиес. Æрмæстдæр ма нæмæ гæбæр фондз соми байзадæй
æвæрæни. Мæ, киндзи 'рцæунæй ардæмæ 'йбæл систи хуæст
никкодтон. Гæбуйай ниллæстæй æмбуд гобани фæтевзи.
(Кæцæйдæр æй зæронд гобæнти бунæй ракъахта.)

Минкин. Уомæй дæр уæлдай нæбал фæууодзинан. И æхцай
уæзæ нæбал ес.

Туасæ. Гъа, райсæ 'й. Базармæ ниццо æма си карк балхæнæ.

II архайд

I-ag фæззиннд

Гъæугæрон устур базар – адæмæй идзаг. Тæрхæгутæ –
рæнгъæвæрд. Ка – картоф уæйæ кæнуй, ка – хъæдорæ, ка –
къабуска, цивзитæ, æпхæ, къумбултæ, ка ба – сæгъæ, фус, уæс,
гогуз, хъаз, бабуз. Минкин еу уæйгæнæг уоси цори æрлæудтæй.

М и н к и н. Дууæ зилди æркодтон æгас базарбæл æма си дæуаи уæлдай карк некæмæ æрæстæфтæн, хуарз уосæ.

У æ й г æ н æ г. Æз уæ синхаг Сæлаури гъæуæй дæн. А-фæстæн рæстæги си кæркнæз исагъудæй æма еугур кæрkitæ дæн æрæгъзалдæнцæ. Еунæг мæнон ма си фæйиервазтæй. Мæ царди хуæрзгъæдæмæ ку æркастæнцæ не 'знæгтæ, уæд æрхица кодтонцæ. Æ рахæститæй ин фæттарстæнцæ. Фæсденгизтæ, авд хонхи 'ма авд зæнхей фæсте цидæр æверхъяу руймон исæнтæсүн кодтонцæ æма нæмæ 'й æрбагæлстонцæ мæн карки исафунмæ.

М и н к и н. Хуæздæри уарзунвæткæ нæйиес.

У æ й г æ н æ г. И руймон фудæнхæ хæссүй Сæлаури, Фæранки, уæдта иннæ рæбунигъæутæн. Не 'знæгтæ нин нæ зæнхитæ есунма гъавунцæ, уотæ минкъий адæмбæл, дан, уойбæрцæ итигъбдууртæ нæ уайуй. Аци зæнхитæ багъæуай кæнунбæл нæ фиддæлтæ фæди фæдмæ сæ тог ке фækкалдтонцæ, е ба сæ фæсони æрхæги дæр нæй.

М и н к и н. Уæхæн руймонæй ка ервæзүй, е ци муггаг карк æй?

У æ й г æ н æ г. Фæсарæйнаг партизантæ 'й исæнтæсүн кодтонцæ. Сæхе коми комидзæгтæй æй фæххастонцæ æма 'й нециуавæр нез есүй.

М и н к и н. Æгæр нæ базæронд æй?

У æ й г æ н æ г. Сæдæ анземæ 'йбæл хæстæг цæуий, фал ма нерæнгæ киндзdzон маргъяу гурведауцæ æй, уæдта, кай зонуй, зæронд дæр некæд баудзæй. Мæлæт дæр ин, æвæдзи, нæйиес, æ хецаутæ ибæл гадзирахаттæй ку нæ рацæуонцæ, медæгæй æй ку не срæмодзонцæ руймони æнхусæй, уæд. Е сæфт медрæмугъдæй уодзæй, æ хурфи дзаумæтти фехæлдæй. Æндаг æзнæгтæ ин неци бакæндзæнцæ æнæ уони архайдæй. Адæгонтæбæл ма, гъа, сугъдæ иссæуæд, фал нæхе гъæути дæр фæззиндæй, æноси айки хуæрдæй æма карки фидæй ка стухстæй, уæхæннтæ. Сæ бицъинæг тонунцæ туркаг бадирдзантæ, африкаг банантæмæ, талгъæрбæхтæ, кæфтæ æма маймулити фидмæ.

М и н к и н. Хуцау дин ма уа! Ци сурхзинг цирентæ ди исхауï! Хæмпæлти артæй фæйиервазтдæн æма синдзгун артмæ багæпп ластон. Маймулий фид бабæй куд ес хуæрæн, - адæймагæмгæс еунæг еци çæрæгой ку æй?!

У æ й г æ н æ г (æ синхаг уæйгæнæгмæ). Дæ хуарзæнхæй мин мæ тæрхæгмæ фækкæсай, цурд уодзæн. (Минкинмæ.) Минкъий еуварсдæр ралæууæн, хуарз лæг, лæмбунаæг

игъосгутæ нæбæл æгæр æртегол æнцæ.

2-аг фæззинд

Базари кæронмæ ниццудæнцæ дзубандигæнгæй Минкин æма уæйгæнæг уосæ карки хæццæ.

Уæйгæнæг уæйгæнæг. Адæм бабæй уæд ци нæ кæнунцæ, ду маймули зæгъис, фал. Телевизормæ дæр нæ кæсис?!

М и н к и н. Телевизор нæ - фал хæдзари цидæриддæр адтæй мулкæй содзийни уæнгæ, уони ниууæйæ кодта нæ зундгин æфсийнæ: æхцамæ, дан, æхца цæуй. Нурутæккæ æгас гъæуи мах хузи бунæй неке кæсуй, æндзæри æрбадтан. Фиццаг ба лæгъуз бæргæ нæ цардан. Иннетау махмæ дæр иуазæг, хеуон цудæй æдзæстхæзæй. Къæбæр-çæнхæй цох некæд адтан.

Уæйгæнæг Силвæндæ - гæдæбундар.

М и н к и н. Нæ уоси æгасей разæй фæуун фæндæадтæй. Уæлдæфæй нæбал æфсастæй, æма лæф-лæф кодта: фагæ ин нæбал хъæрттæй, берæ имæ минкүй кастæй, хъæбæр берæ ба - хъæбæр минкүй. Куд фулдæр имæ хаудтæй, уотæ æнæфсесдæр кодта.

Уæйгæнæг. Е хуннүй зудæнез, бæльвурддæрæй ба - æрранез, - сæрæй цæуй. Кæд имæ и руймони тæфагæ бахъæрттæй, уæд æй æгæр ма фудгин кæнæ, - æнхæст æхеçæй аразгæ нæбал æй.

М и н к и н. Æхуæддæр дæр уойийд æй. Лæги ци нæ фæндæуя, уой ин неке бакæнун кæндзæнæй. Руймони басмустæй цæмæн исуолæфтитæ кодта, кæркнези мик্робтæ æ рæугутæмæ цæмæн бауагьта?! Цæрæгойти ка маруй, етæ адæймагæн ба пайда 'нцæ дæумæ гæсгæ?!

Уæйгæнæг. Хъал, берæ кæмæ ес, е нæй, фал æ циййес ка уарзуй, е.

М и н к и н. Дессаги дзубандитæ мин фæккодтай. Кæд айæ, мах ке рауæйæ кодтан къуар анзæй размæ, еци карк æй, уæддæр цæмæй бæргæг æй. Ци хъæбæр нæхеуони хузæн æй! Е ма мæ къохтæ ку ссеридæ, хуæздæр хуарз ба мæ бæргæ нæци гъæуй.

Уæйгæнæг. Нæхемæ, Сæлаури гъæуи ин бунат нæбал ес, нæуæг будур æй гъæуй хезунмæ, кæдзосдæр рауæн, æндæра æвгъяу æй, бæргæ 'й некумæ рауагтайнæ. Мах еци рæстæги фæлтæр рацуdan æма нæмæ нуртæккæ æндæр мæргъти дуйне æй.

М и н к и н. Фәранки гъәуи дәр, мадта, адәм сәе кәркит. Әвгәрдун байдәәттонцәе, сәе дзилагә син исәескүнән, зәгъя.

У әй гән ә г. Нәе гъәутәе еу районәй әңцәе аәма си берен игъауги нәе униау аей.

М и н к и н. Махмәе уәхәен таус цәүй, цума, гъәуи хәцауда сосәг унафәе рахастонцәе, ка, зәгъуй, цәхәен адәймаг аей, ә цард дәр, дан, гъәуама уәхәен уа: хуарзән – хуарз, ләгъузән ба – ләгъуз. Сәе нимадмәе гәсгрәе, хуарз, әвзурст адәм әдеуугүрәй әңцәе гъәуи цәргүти инсәййәймаг хай. Уони нимәдзәмәе би фиццагидәр хаунцәе унафәе хәсгүтәе сәхүәдтәе. Кәркити исафунцәе, куд цард әңгәсгәнәг цәрәгойти, уотәе. Иннети хәецца сәе карки бәдәлттәу әмхузән ун нәе фәндүй.

У әй гән ә г. Зонун уин, зонун уәе хабәрттәе. Цәүгәе дәр уәмәе хъәбәрдәр уой туххән әрбакодтон, цәмәй аци карк әхүәдәг дәр фәййервәза, уәдта сумахән дәр фәййагъаз кәна. Әңой дәр ацирдәмәе ивазта.

М и н к и н. Ивазта? Карк адәймаги ә фәдбәл хонгәе ба некәдма фәййидтон. Ци устур аей никкодтай?! Ә аргъ ин уәләмәе исесунмәе цидәр гъавис? Ци й кәенис, и дзәбәх уосә?

У әй гән ә г (әндиудәй). Туман, туман, хуарз ләг!

М и н к и н. Әрбанхуәрсай аей ардәмәе! (Уосә имәе карк дәттүй. Минкин карки ә еу армбәл әрәвәрү, ы уәд - еуәрдәмәе, уәдта ы иннәе фарсбәл әрхатуй әмә ин ә пакъутәбәл бадумуй, е 'ннәе къохәй сәе, цид, баҳафгәй.) Пфу-пфу-пфу!

У әй гән ә г. Ци ма ин кәенис?

М и н к и н (фәғъәр кодта бәзгин хъурәй). Ә фәэздонәе ин агорун!

У әй гән ә г. Сау тог дәбәл ма ниууара, каркбәл ба цәй фәэздонәе ес?

М и н к и н. Гъо, мадта 'й гъоги аргъ цәмән кәенис?! Дәләмәе дәр, уәләмәе дәр – дукъахуг маргъ!

У әй гән ә г. Дәе гъостәе къуру бацәнцәе әви дин хезуни адтәнцәе айсонгтәй ардәмәе?! А хумәтәги пъародә нәй, зәгъигә, нәе фегъустай?! Айәе аей, нәе бәстәмәе уотәе әвастәй әрбафтүйәг руймонәй ка фәййервәзүн кәна адәми, уәхән цәрәгой. Ә хузәмәе ин ма кәсәе, - бакаст сайагәе 'й. Кәд дәе нәе гъәуи, уәд дин аей туххәйтти дәе рони неке цәвүй!

М и н к и н. Уагәр ма дин айкәе дәр ку заидәе?!

Уәйгәнәг. Айкәе зәгъис?! Е ә еунәг ихәс нәй, фал айкәе дәр

ошун әнәсайд. Нә дә сайун. Сәлаури гъәүи адәм рагәй дәр
жылгәтә нәбал дзорунцә.

М и н к и н. Нә уинис, дәу ухзән хуарз адәймаги хәңцәә әз
әми түхдзурд кәнун, бийнонтә судәй мәләтмәе ка әрәфтудта,
үүнләннәттә хафт хәлоритау ке фудәй ницәнцәә, е ба әхең
әнәмәтәй бадуй. Хатир! Нә бийнонтәй үәддәр неке фәсмәрис
ома дин сәе кой уомә гәсгә кәнун. Ләгъуз әхе койгәнагә 'й.

У ае й г ае н ае г. Мәнәй неци райгъусдзәнәй. Фәсмәргә ба
уә гъәүи еугурей дәр кәнун, әд-цъелә, әд-мелә, тикиси
бөдөли уәнгәе дәр. Сәүдегери куст уәхән ай, Минкин.

М и н к и н. Дә цәрәнбон берә, мә ном дәр ма мин ку зонис!
Нур ма нин ағыз ба ести исуодзәй не 'фсийни уәхән зәрдихатти
хәңцәә?! Нәуәгәй мәрпәтә исәнтаудзинан, - зонгәе куст бал
күнүн пъәүй. Фәстәдәр ба фонс балхәндзинан. Фәранки гъәу
лар әүвеппайди айласә нә рацәй.

У ае й г ае н ае г. Аз дәр дин уотә нә зәгъун, әма уә аци карк
әностәмә ервәзүн кәндзәнәй. Фал а ай уә федәни цардарәэти
үедагәе, тала си гъәуама рацәуя. Зәронд бәласәе калун не
мбәлүй, цалинмә нәуәгирәзәнә әхуәдәг үедәттә руадза әма
йәәл рәзәе зайун райдайа, үәдмәе. Бәласи сәри къонцмәе дәр
у гәппән әндзәрәй некема истахтәй.

М и н к и н. Раст адәймаг дәе, уойраги баләдәрдтән. Каркән
әнәесән нәбал ес. Бәтгәй бал мин ай радтәе, - әдеугурәй
мәмәе фондз соми ес, фәстаг фондз соми.

У ае й г ае н ае г. Ләгти изәди бәрәг әхсәвтәе 'нцә әма дин
ај ләвар кәнун. Етә ба мин - нисайнагән. Аңә уомәй не 'нгъезүй.
Райсә 'й, нә йәәл фәффәсмөн кәндзәнәе. Хәдәгай, ә ном
дәр Райсә хүннүй. Райсә Райси, - әңкъарун ай, дәу бәрәг әдәни
адәни дәр, цәрәгойти дәр, әрдзи дәр неке уарзүй әма гъәуама
дәу къохти уа. Аз еугур дессаги миңеугутәе ба дин зәгъигә дәр
нә кәнун, - дәхуәдәг сәе ку базонай, үәд хуәздәр.

М и н к и н. Хуцауи арфи усми уо! Неци ми агорис уәлдай, фал
дин үәддәр еу-ескәд ба дә хуәрзтә федгәе кәндзәнән.

У ае й г ае н ае г. Еу гъуддаг ма дин фәдзәхсүн: ауәрдетә аци
каркән, маймаиддәр ә зәрдихудти макәд бацотә! Аци каркән
ә хуарзбәл кәрөнмәе әүүәндүн гъәүй, кенәе ба фәкъкъех
үодзәй әма айкә нәбал зайдзәй. (Каркән.) Атձәй, мә цәсти
рохс?!

К а р к. Гъо-гъо-гъо-гъо!

М и н к и н. Зæрдирај уо, хуарз уосæ. Хуæрзбонтæ. Дæ лæвар ба берæ уæд.

У æ й г æ н æ г. Хаир маргъ уин уæд. Хуцау уин æй хуарзаш фæккæнæд. Фæндараст, Туасæн – саламтæ уæйгæнæгæй.

III-аг архайд

I-аг фæззинд

Минкин карки хæццæ исæздахтæй æ хæдзарæмæ. Æ бийнontи, кутемæй ниуугъта, уотемæй исæйиафта.

Т у а с æ. Естæмæй исräевдзæ дæ, уæртæ лæг?

М и н к и н. Дессаги карк балхæдтон, Туасæ.

Т у а с æ. Æринкæсдзинан æ дессагмæ.

М и н к и н. Ма тухсæ, нура нин, Хуцауи фæрци, тæссаг нецæмæйбал æй. Æрмæст ин уасæнгæ ба кæцæй æрхæссæн?

Т у а с æ. Фицаг бал æй дæ фиди конд кæркдони зæрондмæ багæлдзæ, уоми бал райахур уа æ нæуæг цæрæнбæл, уæдта 'й нæ синхон Дзоддæлети дзæхæрамæ бантъохдзæнæ æхсæни кауи сæрти. Æгас синхи уасæнгитæ дæр уордæмæ æмбурд кæнунцæ æмма уонæй еске хæццæ фæззонгæ уодзæй.

М и н к и н. Фæннинледдзæнæй ескумæ.

Т у а с æ. Уобæл мабал дзорæ, нæ нивæ ци уа, е уодзæнæй.

Минкин хæдзарæй рацудæй, дзæвгарæ рæстæги фæсте æрбаздахтæй

М и н к и н. Дæ фæдзæхститæ дин ранхæст кодтон. Кæркдони 'й еу сахат бадардтон, уæдта 'й нæ синхонти дзæхæрамæ баскъардтон. Уоми ба 'й еу фæльвариккон сай мæргъæмбүд хуаси лæвæрæни хизта, Дзоддæлети дæллæй ка цæруй, уони голлой, лæгунхъур æма лæгункъах сурх уасæнгæ.

Т у а с æ. Æ, уæ арт бауазал уа! 'Ma сæ гъуддагæй ести рауадæй?

М и н к и н. Æ мард æй бахуæрæд! Цума хъæбæр рагæй лимæн адтæнцæ, уотæ ниттандурухтæ 'нцæ, ниццийнитæ, уæдта лæвæрæни фæстемæ бацуудæнцæ. Нæбал сæ уидтон, æма, магъа, цæбæлти дзубандитæ кодтонцæ...

Т у а с æ. Нæ сæ бахизтай, цума нура ци бацæнцæ и дууæ æнаккаги?

М и н к и н. Карк æхе цæгъдтæлтæ гæнгæ, еу цалдæр золкъи

урдугæй ранихъуæрдтитæ кодта æма еци-еу æррæстæ нæхе кæркдонæмæ баевгъудæй. И уасæнгæ ба уоми байзадæй æма цъундæцæстæй æхе хори гъармæ тавуй. Ефстагмæ æ дингæсæн фегон кæнүй 'ма халæнттæмæ искæсүй.

Бийнонтæ сабур бадтæй æррæхстæнцæ. Бон изæр кæнун райдæдта.

Т у а с æ. Тагъд, рагæпп ласæ, рæхцуñмæ нæ нæ евдæлуй! Уасæнгитæ исуастонцæ, куйтæ дæр исräйдтæнцæ æма уонæмæ мæ гьос не 'рдардтон, фал цидæр æнæзонгæ цъæхснаг хъуæдат мæ фæрсти рахистæй.

М и н к и н. Е нæ нæуæг карк униау æй. Æ хъурихатт – адæймаги хъурихатти хузæн.

Т у а с æ. Цо, мæ хæдзарæ, æма 'й рауинæ. Цума «айкæ-айкæ» пъæр кодта, уотæ мæмæ фækкастæй.

Лæг ратæррæст кодта æма фендæбилæ 'й. Фæстæмæ хæдзари искусийнæ 'й, хортæ-мæйтæ калгæй.

М и н к и н. Майки æхсæз айки! Майки æхсæз айки! Туасæ, райсæ Райси лæвар. Æхсæз айки мæ майки!

Т у а с æ (гъæдин урундухъæй фæггæпп кæнгæй). Нæ лæг, барæнæ, мама сæ гæлдзæ дæргъхуæцæни. Кæд сугъзæрийнæ æйkitæ 'нцæ, уæдта?!

М и н к и н. Сугъзærintтæй сугъзæрийнæдæр! Атæ нæ бийнонтæ ервæзунгæнæг æнцæ, нæ сувæллæннтæ гъомбæлгæнæг!

Т у а с æ. Фæранки гъæуи фулдæр уоститæ мæ карки арь нæ 'нцæ. Адæймаги ном дæр дзæгъæли нæ хæссүй. Никки ба ма – мæхе номмæ æнгæс: «Туасæ – Райсæ!»

2-аг фæэззинд

Сæумæ. Фæранки гъæуи нихæс. Лæгтæ дзуbanди кæнунцæ.

Ф и ц ц а г л æ г. Цард а-фæстаг рæстæги куд исæйивта уогæ ба?! Ци дессæгутæ цæуи аци алцифæуунæг, алцибæвзарæг рагон зæнхæбæл!

Д у к к а г л æ г. Æдосæ-бонмæ мæ фуни цидæр хъилматæ уидтон. Фæлладæй мардтæн, æма мæхе кæми æруагтайнæ, еу

уæхæн зæнхи гæппæл иссерæн дæр нæбал адтæй, арв ба цидæр æнахур маргь нийяууон кодта æ сай базуртæй. Нур, зæгъун, мæгур лæг суйгæ ку кæна, уæд гъæдæмæ еу соги кьюæцæлмæ кутемæй баервæздзæй?! Метрæй-метрмæ лæуунцæ зилдæгæй хъалагъуртæ, гæрзефтонг адæм. Далæ, нæ лимæн Минкинети карк пелеууани асæ маргь фестадæй, хуæруйнагæй нæбал æфсастæй æма кедæр дзæхæрай ласæгмæ батомар кодта. Йегомуг фонс æгомуг фонс æй! Уоми йбæл кадæртæ рамбурд æнцæ, бæндæнтæ, рæвæйнитæ ин бағæлстонцæ æ хъурбæл, æ базуртæбæл, æ къæхтæбæл ин архъан бафтудтонцæ æма 'й сæхеçæн æрбастонцæ сæданзæдуд тæрсæ бæласæбæл, аци косæртtag бал нин анзвагæ уодзæнæй, зæгъгæ. Минкин, мæгур, æ фонс агоргæй, æ фæсте бансанста, фал æй рауорæдтонцæ. Сæр æма Берæгы зæнхи хæтууни барæ, дан, дин ка равардта. Йема и лæги æ устур карки фарсмæ бацагъайраг кодтонцæ сæхеçæн. Гъæр кодта, нæгæ кодта, мадта, дан, мæ каркмæ кæбæлти бацуудайнæ?

Ф и ц ц а г л æ г. Уанцон нæй! Цума еци фун ци 'й?!

Д у к к а г л æ г. Уой ергъæв кæнунмæ куд уадтæн, уотæ ба мæ гъæуайгæстæй сæ ey æ изгæхуæрд лагъзгубун хъаяуайлагæй фехста, уотемæй фæммара дæн, мæ зунд ба ма мæхемæ адтæй. Зæнхæ мин ниттудта.

Æ р т и к к а г л æ г. Йа, Хуцау, бахатир, батæрөгъæд нин кæнæ. Хуарз фун нæ униау æй.

Д у к к а г л æ г. Талингæ скъуди тæхун байдæдтон. Цæйбæрцæ фæттакхтайнæ, Хуцау æй зонуй, уæдта тækкæ бунæй фæррохс æй æма мæмæ дзæбæх разиндтæнцæ сай цæраёгйтæ: устур хелæгтæ – æнæкond анакондитæ æздухститæй, хæдзари асæ уæртгун хæпситæ, мæскын асæ æфсæнцъух æнкьюæлхитæ, псеродактильтæ, динозавртæ, мард уæйгутæ гъæллæс-хæлеутæй, сæ сурхзинг æвзæгтæ телгæй. Нурутæккæ, кæци сай сикытæй равзурстæн, уобæл бафтуйдзæнæн, зæгъгæ, куд рагъуди кодтон, уотæ ба райгас дæн, - мæ хед алли æрдой бунæй мизтæй, мæ зæрдæ ба æнахъæл гупп кодта.

Ц у п п æ р æ й м а г л æ г. Ма йбæл мæтæ кæнæ, мæйæ нæуæг ма уæд, æндæра идзаг ку уа арвбæл, уæд еци фунтæ неци 'нцæ. Уæдта æной дæр е æнгарæмæ цæүй.

Æ р т и к к а г л æ г. Йема 'й цанæбæрæг игъауги ес? Не 'нгарты гъуддаг цъарæ ку уа, уæд махæн дæр рæвдзитæй нæ уодзæй, - ду фунтæбæл не 'уæндис, фал... Мадта, дан, æцæгæй дæр рæхги

наедтæбæл рацæуæн нæбал уодзæнæй æнæ хъалон бафедгæй. Аэз
ий мæхе гъостæй феѓустон, - е фун нæбал æй.

Ц у п п æ р æ й м а г л æ г. Е ба лæгъуз нæ уайдæ, - базуртæ
наебæл базайдзæнæй барæ-æнæбари дæр æма тæхун райдайдзинан.

Æртиkkаглæг. Мархуа уин æй! Уæлдæф дæр тæгъд рæстæги
хæйттæгонд уодзæнæй.

Ф æ н д з æ й м а г л æ г. Аëма ци? Аидагъ еуæрдæмæ цæмæн
саѓæс кæнтæ? Аëнгъæлдзуу фудæнгъæл ку фæуу, уæд æ бон
базонуй, æхе топпихусæй тохун нийагайуй, ехæврагъ рапурх кæнүй
æма, куд фæстагмæ, æ къæхтæбæл федар ислæуу. Алкæмæндæр
æ лæгигъæдтæ исбæрæг кæнуни равгæ уæд. Мадта, паддзахадæ,
зæгъгæ, уомæ дæ гъæлæс хæлеуæй дарай?! Лæг амалгæуаги
амалгун æй. Аëзмæлæ, æма уæд дæ паддзахадæн дæр, дæхеçæн
дæр – хуарз!

Дуккаглæг. Аëдта! Нецæййаг алкæддæр нецæййаг æй. Адæни
пъæр ка нæ лæдæра, сæ цуд син ка не 'йяфа, уобæл фиццаг – ходгæ
фæккæнунцæ, уæдта гириз кæнуун райдайунцæ фæстагмæ ба.

Ф и ц ц а г л æ г. Цитæ дзоретæ?! Паддзахадæ еугæйттæй
паддзахадæ нæй, фал еугур адæмæй. Еуетæн æхе бунхæрд кæнуун
кæна, иннети ба уонæн урдугистгутæй æррæсадза, уоми цæхæн
рæстдзийнадæ фæууидтайтæ? Хуцауæй растдæр неке, уæдта неци
ес еугур дуйней, æрвти медæгæ æма е дæр кæд адæми фæйнæхуузи
скодта, уæддæр алкæмæн дæр æмхузæн равардта хор, арв, зæнхæ,
дон æма цæруни барæ уони фæрци. Алкедæр цæрунмæ райгурой.

Æртиkkаглæг. Аëма, Хуцауæн, дун-дуйнетæ æд алци радтгæй,
адæймаги хуæздæр, растдæр, зæрдхæлпардæрай исфæлдесун ба æ
бон н' адтæй?!

Ф æ н д з æ й м а г л æ г. Еугур дæр æнайиепп ку уæн, уæд царди
цæмæдес исæфгæ кæнүй. Дессагæй си ку нецибал уа, уæдта ма
лæгæн æ райгурунæй, е 'нæ райгурунæй ци уæлдай уодзæнæй?

Ц у п п æ р æ й м а г л æ г. Хуцау алцигъон ку æй, - æнайиеппæй
адæни радтæ, уæдта син сæ цард дæр дессаг уæд... Гæнæн цæмæн
нæйиес, уой алцигъон тухæ исckæндзæнæй.

Ф æ н д з æ й м а г л æ г. 'Ма кæд е æрмæстдæр устур гъуддæгтæ
исфæлдиста, дун-дуйнетæ, æрвтæ, стьалутæ, зæнхитæ, - адæймаг
ба æхе гъæди исæнтæстæй, æндæр ести æрдзæй, æндæр естихузи,
уæдта?! Ести ин зонис?!

Дуккаглæг. Цæмæн нæ багъудæй, ци нæмæ нæ хауй, уоми нæ
фийтæ тъунсун? Аëгæртæмæ ма 'вналæ, адæймаг! Цæрæ, куд дæ

бон аёй, уотæ. Хуцауи цæсти лæдзæг ма цæвæ, æндæра æ коми тулфæ алкæмидæр аёй, æрдзи тæккæ листæгдæр бауæргъæдти, цидæриддæр ес, уоми æма дин дæ цæститæ басодзæнæй.

Æ р т и к к а г л æ г. Æцæгæйдæр, лæг æ хуарз, æ нивæ æхе æнтæстбæлнимайуй, æ лæгъуз, æ сæйгæ, æ зудæ ба Хуцауи фуд кæнуй. Е зундлин næй? Е зундлин æй! Тæрегъæдтæ исаразүй æма аргъауæндонæ, мæзгидмæ фæрраст уй. Дæуæй уотæ ма 'ймæ фæсмон æрцæуий? Дæ зæрди кьюми дæр ма 'рæфтуйæд, - æхе гоми фæрстæ фæххуайуй. Фæстегæй, еци фудтæ къæдзелæй фембæрзуй, размæ ба æ нади хæнхултæ лигъзгæнгæ бацæуй.

Ф и ц ц а г л æ г. Рæуонæ агорун дæ ку багъæуа дæ миутæн, уæд аёй раердзæнæ уайтæкки дæр: -«Цæмæн?» - «Уой фуд мин адтæй...»

Ф æ н д з æ й м а г л æ г. Беретæ аци хæлхьойти сæхебæл фæххуæстæнцæ, архайунцæ, ескæмæнти æнхусгъон дæр ма æнцæ, æпъдау дæр дæттунцæ пъæуи медæгæ. Магъа, магъа...

Ф и ц ц а г л æ г. Гъогъа, гъогъа, мæ лимæн. Нæхе рагъдзарæй æфтуд фиуæй нин næ фæсонтæ райсæрдунцæ хуæлмаги нихмæ дезинфекцийæн, æма ма син арфитæ дæр кæнæн. Нæфал, æма æ фæрстæ мæгуртæмæ ракæсунгъон ка næй, уони над некæд фæрраæстмæ уодзæй. Адæн сæ тæрегъæд кæбæл исгъаронцæ, уой Хуцау дæр næ уарзүй.

Ф æ н д з æ й м а г л æ г. Мадта далæ næ пъæуккаг Минкини хузæн ун хуæздæр аёй? Æхеçæн дæр неци æма ескæмæн дæр. Е цæй лæг аёй, цæй хæдзари хецау?!

Д у к к а г л æ г. Уой ба адæм еу рауæн næбал уадзунцæ сæ устур дзурд æма æхсиликъитæй. Фæйнердигæй аёй гizzит кæнунцæ: «Никкодта ин Туасæ Кьюми мисти цъасæ, Туманæй уой агоруй, Æ каркæй аёй ракоруй. Минкин, дæ каркæй неци зæгъис, Нæуæг анз æрцæуий æма йбæл бабадæн!»

Ф æ н д з æ й м а г л æ г. Æндæр хуарз маци фæйинетæ! А-фæстаг рæстæги ма син сæ уодбæл еунæг еци карк хуæцуй. Æ бийнойнаг Туасæ еу уомæ бадæрсабур аёй, фал бабæй сонт кæнун байдæдта, æверхъяу æфхуæруй æ лæги нур æртæ мæйи.

Ц у п п æ р æ й м а г л æ г. Адæн айдæнæ 'нцæ, - сæ дзубандитæмæ гæсгæ, уæхæн карк дуйнейийи медæгæ еунæг ес, кæд ма ин бæдæлтæ я, æндæра. Еци устур хæзний хецаумæ ба ци цæсгонæй дзоруй æ уосæ?

Туасæ æма Минкин

Т у а с æ. Дæ карки евгед æризайæ! Ду еу мæгур, æза – дууæ!
Инсæйæймаг æноси дæу хузæнмæ ести æнгъæлдзай ка æй...

М и н к и н. Аенцад! Дæхе мин ма марун кæнæ, кæд адæймаги тогæй
игурд дæ, уæд! Аэз кæми фæразун, уоми ду дæр фæразæ. Фуддæр
шамантæ дæр нæбæл адтæй. Ци ма мин кæнуынаг дæ?

Т у а с æ. Фагуси хъæбузати хузæн еу рауæн цоппай кæнун махæн
нæ ниуугъæдæ 'й.

М и н к и н. Нæ карки фæрци еу минкъий рааст ан 'ма бабæй е дæр
дæзæрдæмæ нæбал цæүй. Мацибал хæлæмултæ кæнæ, - маке нивæмæ
хицæ кæнæ, боз уо дæхе амондæй. «Хуарз» зæгъисæ, «хуарз»!

Т у а с æ. Мæнмæ ку игъосай, уæд мастæй дæ цар идзаг уодзæнæй.
Нурмæти дæр дин дæ уоди кæдзосæй æфсæрми кодтон, æндæра
вуæхæн бони нæ бадтайланæ.

М и н к и н. Мæнгард ку не сдæ!

Т у а с æ. Иннæбон Нæуæг анзи æхсæвæ æй. Баздæхæ, æма нæ
еунаæг хæдзардар карки равгæрдæ, æма ма нин æ фæстагагъаз бакæна...

М и н к и н. Ци сдзурдтай?!

Т у а с æ. Резæнгæ дæбæл бахуæстæй?! Ци фегъустай, уой!
(Минкинæн æ цæсгон нийвадæй фур мæстæй, æстъæлфуй, цума 'й
туасæй еске фæррæхуайүй, уотæ)

М и н к и н. Некæддæр! Каркæ ма 'вналæ! Бустæги уотæ ба – нæбал!

Т у а с æ. Хуарз, хуарз, нæ лæг. Дæ фæлллад бал исуадзæ, уæдта
идардæр дзубанди кæндзинан.

М и н к и н. Размæ рампурсуй, уæдта фæстæмæ радæдтуй сидзи-
мудзи, цæмæй нæбæл, изолдæрæй æруайгæй, æхе тухиндæр цæф
никкæна. Фæгъьюс уй, уæдта æваст æрра бурдæн фестуй. Богъ-богъæй
ракудтитæ кæнүй, уæдта никхортæ-мæйтæ уй, фагуси рагы лæги сæр
раниуæрдуй, уæдта ин æй, хатиртæ коргæй, æхснуñмæ фæйагайүй.
Цал лæгмарæн мадзали ес аци фудигурд силæ сайтæннæмæ?!

Т у а с æ. Нæл сайтан æстæндаær æй, фал силæ сайтанæй – дзæвгарæ
тæссагдæр. Гъæйдæ, дæ маст нæма иссудæй? Исаэнафонæ 'й, дæхе
бакъолæ кæнæ.

М и н к и н. Изоли мин ниууат кæнæ.

Т у а с æ. Дæ ахур бунати никхуссæ, - лæг лæг æй. Аэза авари .

дуаргэрон, куй-къæсæргæсay, мæнаци къæреди зæронд ниггæлдзæнæн æма е дæр мæ фагæ æй. Силгоймаг – силгоймаг æй, цъæх тикисау – æвдуодон, алцæмæндæр – фæразон.

М и н к и н. Гъенур дæ агкаги листæни ниллæстæ. Æгæр дæр ми дин æй!

Туасæ æмбесæхсæвæмæ æ цæститæ нæ бацъундæ кодта. Гъæрзтæи æма нæттæй, yay, мæ зæрдæй мæлун, зæгъгæ.

Т у а с æ. Yay, мæ зæрдæй мæлун, yay-y!

М и н к и н. Дæубæл зæрдæ нæйиес. Сор сикъити къубарæ!

Т у а с æ. Зæрдæ дæубæл нæйиес. Хусъæ гуркью нæй сор сикъити къубарæ, ихæлгæ кæнуй еу цæстисуги æртæхæй дæр. Мæнæ маx хæдзарæ куд ихæлуй, уотæ.

М и н к и н. Дæ кæлмон хийнæйдзаг æвзаг бабæй мæмæ испластай!

Т у а с æ. Гъо, мæн куйтæ дæр бахуæрæнтæ, фал æз дæу æма дæ суvæллæнтти сагъæс кæнуn. Еци супъдæг цьеутæн ма сæ æвуд цæститæмæ ци зæрдæй никкæсдзæнæ? Тæнуод дæ, тæнуод, - дæхе ба фæранкæй æвдесунмæ бæргæ гъавис.

М и н к и н. Payай, æма дæ сæйæни ниссæйæ, дæ ургбунтæ басудтай уомæл зæнхæбæл.

Т у а с æ. Гъенур ма нæбæл и æхсæвæ ести амалæй ку раевгъуидæ. Цума нин не 'сонбон ци æрхæсдзæнæ?

М и н к и н. Бон æма фарнæ æмдзо æнцæ. Фал æстонгæй бон анзмæ цæуy. Ревæд ахсæнтæмæ игъосун æрдæгфунæйтæй уæддæр æнцондæр æй. Сæумæмæ нин рæстæг хъæртуй дзубандийæн...

Т у а с æ. Паддзæхтæ дæр унæфтæ æхсæвти рахæссунцæ, игъосун ба сæ фæстæдæр фækкæнунцæ сæ адæмæн.

IV-аг архайд

1-аг фæззинд

Æрхъæртæй зæронд анзи фæстаг изæр. Минкин æ хæдзардар карк-Райсæмæ пъузуй кæркдонæмæ.

М и н к и н (*æхе хæццæ дзоруй*). Тækкæдæр аци усми мæн ци исхонун æнгъезүй: æмбалхуар, æз æмбалхуар дæн! Мæ ростæ содзунцæ, мæ цæсгон пеллон ку калуй. Кæд си фур æфсæрмæй

тог рабадтæй, 'ма уæд мæхеçæй фулдæр æфсæрми кæнун аеви
каркæй? Нæ, уомæй мин тæссаг нæй: æмбалхуар æфсæрмитæ нæ
фæккæнүй! Мадта а ци 'й?!

Карк. О-о-о-о! Ци-ци-ци?

Минкин (*æхе хæццæ*). Гъузун, гъузун самур куйяу, гиаур-
гæди робасау, мæ сувæллæнтти мин судæй мæлæтæй ка
фæййервæзун кодта, еци çæрæг уодмæ. Хуарз, æма карк талинги
неци уинүй. Кæд уинүй, мийаг, уæдта?

Карк. Ци-ци-ци? Ци загътай?

Минкин. Гъи, дессаг! Лæги гъостæбæл бабæй уæд ци нæ
рауайдзæнæй æ катайи. Уay-u! Æнæхаир исуæнтæ аци æмбуд
туургъæдтæ.

Карк. Дæ сæр ниццавтай?

Минкин. Мæ сæр, мæ сæр, мæ сайтани хай! Æма 'й дæхуæдæгка
нæ уинис? Уогæ 'й уотæ гъудæй гъæугæ дæр. Ревæд æй, ревæд,
æхуæдæгка ма æгомуг маргын тæргъæди бацæунмæ дæр гъавүй.

Карк. Хыи-хъа-хъу-хъо! Дæуæй æгомугдæр нæ дæн.

Минкин. Фунæй цæмæннæ кæнис ду ба, мæнаæ карк? Мæн хистай?
Дæ дууæ фæрдуги æрçындæ кæнæ æма берæ мабал дзорæ. Къуммæ
мæ ци тæри?

Карк (*æфтауæнгъæдæй тæскъæмæ нигтæп ласта æма айкæ
разадæй*). Айк-айк-айк-айк! Хъудат-хъут-хъут, хъуæдат-хъут-хъут! Райсæ
'й Райсæй Тусæн. (*Нæуæгæй æфтауæнгъæдæмæ исгæпп кодта.*)

Минкин. Дæ ном дæр зонис? Ци дæ, ка дæ?!

Карк (*æ сæр фæрсæги тилд кæнүй*). Ка дæн, карк дæн?!

Минкин (*æхеçæн*). Айæ мин нуртæккæ нæдæр маргæ æй, нæдæр
- фонс. Райсæ - мæ карк, æй адæймаг, æцæг адæймаг.

Карк. Уарзи мæ?

Минкин (*каркмæ*). Æгæр-æгæр! (*Æхеçæн*.) Амæй хециуондæр мин
зæнхи къоребæл неци ес!

Карк. Бæрæг дæбæл æй! Уомæй мæ уотæ фæлмæн барæвдаунмæ
гъавис?! Йа, уæууæй, еунæг дæубæл ма ку дардтон мæ зæрдæ...

Минкин. Æрвонгæй мæ гæлæботæ ку стахтæнцæ. Цæмæйдæр
азумгин дæн. Усси, мæ сайтани хæйтæ! Уциу, рандæ уотæ мæ
сæргъæй. Æрлæууон, фал мæхе бауорамун мæ бон ку нæбал æй, мæ
иуæнги барæ бацæй мæ сæр. Цæуон - ма цæуон, цæуон - ма цæуон...

Карк. Цо-цо-цо-цо! Цо мæнæй...

Минкин (*æ цæстити рази сайтæнгтæ кафунцæ*). Ци мæбæл
æрæмбурдайтæ сумаха? Уay, ци мин кæнтæ?! Цæййасæ гъæлæс æма

Гъостæ дæбæл ес? Рандæ кæнæ дæ илгъаг къæдзелæ. Yay, исæфун! (Кæркдонæй ратæррæст ласта.)

К а р к. Ко-ко-ко! Ма ко! Ко-ко! Ма ко.

Минкин (кæркдони фæммæдæг æй нæуæгæй). Е, байтамал! Туаса мин раст фæззæгъуй, дæ сæри зунд фæццудæй, зæгъгæ. Хомух, дæхæ фæббæгъатæр кæнæ! (Каркæн е стуф нæбал цæу.) Сабур карки фæлмæн рагь æма адгин фунтæмæ балæборæ, раст, мæнæ гъатæ, æстонг фæранкай (каркмæ фæллæбурдта æваст).

К а р к. Фæдес, фæдес! Хъуæдат-хъут-хъут, хъудат, хъудат, куд-куд-куд!

Минкин. Е дин куд-куд?! Гъеуутæ! Дæ кудтитæй ирайгæ yo! Карк æма карк! Ёгъдау ба æгъдау æй! Ци дæ уогæ дæр? Фал... цирағъай ку æрттевис?!

2-аг фæззинд

Минкин тæрсгæ-резгæй, губур-губурти Райси кæркдонæй æндæмæ, тургæмæ ракаста æма уоми ба устур дессаг æрцудæй. И карк е 'лвæст турæ бацағъта, лæги къохти æ кеми æрцудæй æма ѹмæ адæймаги кæдзос хъурихаттæй дзоруй.

К а р к. Ци 'рцудæй, ци кæнуунмæ мин гъавис?

Минкин. Ци 'рцудæй? Магъа... Ци мæбæл æрцудæй? А ба гириз нæбал æй! А æндæр цидæр æй. «Ду лæг нæ дæ, ду неци дæ!» Гъатт, гормон, дæхебæл фæххуæцæ, - зайраг кæнис! Мæ сæр æ бунати 'й? Нурмæ дæр арах дзоринаæ мæхе хæццæ кедæрти номæй. Нур дæр, æвæдзи, уотæ 'й. Е карки гъæлæс нæй, фал - мæхе Мæ къæхтæбæл ма нерæнгæ гъæддух лæуун, - æнкъарун, зæнхæ мæ куд федар уорамуй, уой. Мæ сагъæс зуймон æхсæйвон арвау ирд æй.

К а р к. Ко-ко-ко-ко!

Минкин. Аци карк, æ рauæйæгæнæг куд загъта, кæд уæхæн æндæр фæткæ фæлдесонд æй, уæд ма мæ ци мæстæй маруй?!

К а р к (сабурглай). Уа-нæуа дæр мин æй нæ зæгъис, дæ зæрди ци ес, уой...

Минкин (гъæрæй). Цæмæннæ дин æй зæгъун, цæмæннæ! Айсоми ма ду фæстаг хатт барæвдудтай мæ сувæллæнтти. Дæ рæстæг зæронд анзи хæццæ фæцæй! Нæуæг анз растадæй æма дæ зæвæрдгæ кæнун!

К а р к. Уадзæ мæ.

М и н к и н. Уадзæн дин нæбал ес. Атæ бал дин гæни фæскъяуæй дил дууæ къахи æрбабæттон, æндæра æгæр фудаг дæ. Ци нæ фынуй, - ку раледзай?! (*Хæдзарæрдæмæ*.) Цитæ кæнун байдæдтон? М.о сæри хъанз ку асдзæгъдүй... Уотæ мæмæ кæсүй, цума, карк мæ фурбæл цауæн кæнүй.

К а р к (фæсосæй). Хъи-хъи-хъя, хи-хи-ха! Æз дæ бауæри, дæ царыраги ниллæстæн æма, мæн исафгæй, дæхе исафис.

М и н к и н. Дæ хъур атæ хорискæсæн æрдæмæ фæххатай, æза дил ра-хо-хо кæнон. (*Хæдзарæ 'рдæмæ*.) Не 'фсиийнæ, тагъд цæлгæнæнæй кард радавæ, æндæра мæ сæри цидæр æверхъяу тъудитæ зелдогъ кæнүй, æма дин дæ маргъ дæхе бæрагæ фæууадзæнæн.

Т у а с æ. Нуртæккæ, нæ лæг, минкъий багæдзæ кæнæ. (*Раудадæй устур карди хæццæ*.) Гъаяй, райсæ 'й Райсæмæ. Амæй гали сæр дæр ратæхун кæндзæнæ.

М и н к и н. Ци мæгүйраг дæ, мæн уæззай дзæмбути бунмæ ка бафтудæй!

К а р к. Нур ду мулдзугбæл ку некæдма нифкарстдæ, уæд мæнмæ ба дæ къох куд батасдзæнæй?! Хевидхуар ма уо, - æмуодон ан.

М и н к и н (каркмæ). Е нурмæ адтæй, нура æндæрхузи уодзæнæй. (*Тусæмæ*.) Тусæ, ду, дæ нивæн, аци дессæгтæ не 'тьосис, - карки дзубандитæ. Мæ зæрди ратонумæ берæ нæбал гъæу.

Т у а с æ. Цитæ дзорис, цитæ? Гъуди дæр маци кæнæ. ÆГæр фæлмæн лæг дæ. Хуцау фонси адæймаги туххæн исæнтæсун кодта, æндæра уонæн сæхе цард ба неци 'й.

М и н к и н. Дæхуæдæг карки бунати цалинмæ фæууай, уалинмæ уой цард дæр нæ базондзæнæ, фал абæл ба фонсæй дæр, маргъæй дæр, адæймаги хузæнæй дæр неци ес. А цидæр ибилиси цæрæгой æй.

Т у а с æ. Дæ хурфæмæ мабал игъосæ æма дæ зæрдæмæ маци хæссæ. Алцидæр раевгъуй. Дæ аци катай дæр бабæй иннети хузæн фæууодзæнæй. Æ сæр ин æваст галеу къохæй... Гъе, е дин æцæг лæ!

М и н к и н. Дæ къенкъалости искеpp-искеpp дин куд нæбал райгъосон, уотæ бакæнæ. Тагъд рæстæги æндæмæ дæ сæр дæр мабал радарæ...

Т у а с æ. Де 'тæртæ 'ма армитъæпæнтау уæлæмæ, арвмæ исхатæ, уотемæй исковæ. Нæ дин раервæздзæй, - æ базуртæ ин дæ галеу къахи буни бакæнæ, æ къæхтæ ба - дæ рапеси. (Дуар бахгæдта, медæгмæ бацæугæй. Æхеçæн дзорой.) Уай, дæуæй бæргæ некæд неци раяйдзæй, размæ дæ тæрун, фал...

М и н к и н. Йа, еунæг Хуцау, байагъаз кæнæ, байанхос кæнæ! Де

'уазәг, дәе фәдзәхст нәе бакәнәе! (Æ сәр хәрдмәе дардаш, цүндәцәстәй.)

К а р к (Минкини къәхти бунәй). Із дәр Хуцаумәе ковәг уод даң
Дон ниуазгәе мәе некәд фәууидтай?!

Фәлмәест ләг уәсгоммәе гүпгәнгәе рахаудтәй салд зәнхәбәел.

К а р к. ІЕлләх, раймардтон! Минкин, аэз дин хуарз кәнүнмәе гәвтои,
әма дәе рамардтон. Нәе мәе ләдәрдтәе әма мәе зәгъүн кәдадәймаги
цъухәй хуәздәр баләдәрисәе. Иsistәе, уәләмәе исistәе. (А
базуртәй, ә къембурәй иғыл кәнүй Минкини.)

Адәм адәймаги әвзаг нәбап ләдәрүнцәе, зәрддзәф си кәнүнцәе.
Фәдес, фәдес! Індәмәе ракәсәе, уәртәе уосәе. Дәе куститай
фәййинәе.

Т у а с ә (әндәмәе руайгәй). Мәе мади стән, цидәр әй, уәддәр
и ләг цидәр кодта. Сау әхсәвәе нәе ә сау базуртәй ку нимбарзта..
(Карк ә къәбottәй фәлмәен гүзүт кәнүй Минкини ростәе.) Усси,
хуәдмәәл ниддәе, дәуу фудәй атитәе әрбаңәе.

К а р к. Дәу...

Т у а с ә. Минкин, мәе бони радәе, ма бакомәе, маймаиддәр ма
бакомәе, исәфән. Йа, мәе кәнәг, мәе дарәг, мәе
мәгурдзийнадәмәе мин әркәсәе!..

М и н к и н (базмалдәй). Фагәе 'й! Мәнән фагәе 'й! Кумә
бафтултәен әма кәңцәй раздахтән?..

Т у а с ә (исуоләфтәй). Ка уи ке әвгарста, е дәр бәрәг ку
нәбап әй. (Каркмәе.) Мәнәе цъаммар маргъ, мәрдзигъятае дәе
бахуәрәнтәе! Мәхүәдәг дин дәе къобај.ә бәрәгәе исәскъунинә
уай сахат, фал әй мәе сәрмәе нәе хәссүн, - силгоймагмәе нәе хаүй...

К а р к. Мәнән марән нәйиес, цалинмәе Минкин әма уой хүзән
кәдзос адәм әгас уонцәе, уәдмәе. Ес мәе байиевән, хәдзарәй
расорән әндәр руәнмәе, баримәхсән...

Т у а с ә. Карк нәе, фал - хингәнәг! Ходәгәй марис! Ду ба дәе
цъух байгон кәнүн күд бандиудтай, уәд?! Ардигон дәр ку нәе дәе.
Індәр кәңцәйдәр хаст ку дәе. Дзоргәе ба кутемәй кәнис, карк
үогәй? Банцайә-ба! Дәе хъуәдат мах царди аккаг нәй.

К а р к. Нәбап мәе фәсмәрис, әндәра ардигон дәен. Еу хатт бал
мәе руәйәе кодтай, әма мәе феронх дәе. Нигъулгәе кәнис дәе сәри
бәлахәй, әма ма дин, зәгъүн, кәд мәе каркизайәни гъәмли халә
фенхус уидәе. Фал уобәл фәххуәңүн дәе зәрдәе нәбап зәгъүй.

Т у а с æ. Банцайæ-ба, ме 'нæйнон фæддæ!

К а р к. ІІз раст цардиуагæ ниввæрунмæ гъавтон. Фиццагидæр бол уæ судæй мæлæтæй фæййервæзун кодтон. ІІмхузæн уин курун кодтон, фæйнæй айки уæбæл уадæй аллибон дæр. Гъолон, куран миуæ уин нæ кодтон, - уæ сувæллæнттæ адтæнцæ еухузон уивæри, еу иннебæл нæ гириз кодта, кæрæдзей гъудайтæ. ІІнæ кæрæдзей æнхусæй цæрæн н' адтæй уогæ дæр, æма лимæнæй гърайтæ, кæрæдзей ефхæсгæй. Знæтæй уæ гъæуай кодтон, уæ зеятæ уин дзæбæх кодтон, уæ сувæллæнттæ рæвдауæндæнттæ ома скъолатæмæ бацуðæнцæ мæн фæрци.

Т у а с æ. Дæхеçæн уадæз дæх хуæрзтæ! Мæн æндæр цард гъæуий. Кæгыгæ дæн. Ду ку н' адтайсæ, уæд айфонмæ параст адтайянæ. Бонвсай нæ синхаг гъæутæмæ, цæхæртæ куд калунцæ! ІІз дæсонфгæ кæнун! Бунти бун исæфт, æд бундзæфхæдтæ, æд уедæгтæ!

К а р к. Дæ барæ дæхе 'й, фал ибæл фæсмон кæндзæнæ.

Т у а с æ (*æ сæр бацағъта*). А куд æй? Нæ лæги нез мæ сæри бацуðæй, æвæдзи. Кæркити хæццæ дзорун ку байдæдтон. Иңад, æнамонд маргъ! Мæлæти бæдæйнаг, мæ хæццæ бондæн æй дзубандибæл.

К а р к. ІІз уогæ дæр ку неци дзорун. Е дæмæ кæсгæ уотæ нүүй. Дæ гъостæбæл уайуй, катай æма гурусхæ цæбæл кæнис, е.

Т у а с æ. Нæ дин зæгъун, аци цæрæгой фидбилиз æй, - рæстæмæ кæсгæ имæ нæбал æй.

Түсæе карки æ къæхтæй уæрдундони хæрæгбæттæн цæгиндзæбæл кæбиста, æхуæдæгка сæ синхон Дзоддæлетæмæ фæрраст æй, æхеçæн дæн дулыгæнгæй.

Т у а с æ. ІІной ба мин ци цæрдтитæ фæййинун кодтай? Ескæд ма фегъуст æй адæми доги, айдагь хъайла æма фунх æйкитæй кæхсгæ. Нийбæл ахæвдæг æй Минкин дæр, лæдæргæ неци нүүй, уотемæй.

Ү-аг архайд

1-аг фæззинд

Дзоддæлети хæдзараæ. Дзоддæл æма æ уосæ Моддæл кæрæдзей кæммæ бадунцæ айуанкæнунæрвонгæй.

Т у п с æ. Мæтæй мæлунцæ! Арти фарсмæ хе тавунæй æндæр

сағъаэс кәмәэ нәййес! Тагъддәл, Дзоддәл, карк равгәрдун гъай!
Нә ләг аербасаэйгә 'й аци уазалти аёма дәуәй хуәздәр кашы
фәәдзәзорон!

Д з о д д ае л. Ду ци зәгъай аёма Дзоддәл ци нә ракәна!

М о д д ае л. А ба ае дүйней дәр аендаэмәдзаст, силуарzon адтап
Æхе хәәдзари дәлгоммә къос уәлгоммә нә хатуй, ескәмән би
әноси цома.

Д з о д д ае л. Цәмән уотә зәгъис, Моддәл? Туаси хәецү
дуәе хуәремәй аенгомдәр ку цәретә. Цәуән нә хәецү ду дар
дәз зәрдән уотемәй аенцондәр уодзәнәй.

М о д д ае л. Æгәр уәлиуәй нә ракастәдә? Дә фәәдбәл хәти
дәр ма нә райдәдтон аци мәгурәй. Цо, гандзай амәттаг дар
фәүую! (Æ сәр иннердәмә разилдта.) Туасә, ду ба мин бахати
кәнәе, - ае къохтә - цубур, ае цъух ба - устур!..

Т у а сә. Уәртәе дин си маҳмә дәр еума ләг! Карк аевгәрдгай
ае зәрдә баләгъуз аёй аёма зугуни голлаги хузән уәсгоммә
рахаудтәй.

Д з о д д ае л. Барәнәуай, барәнәе, Туасә. Кәсунәй дәмә
нә фефсәдун, аёма, ци фәәдзәзорис, уони дзәебәх нә райгъосун

Т у а сә. Ма мәе сурх кәнәе, неци ди руайдзәй.

М о д д ае л. Ести гарая дәр ма ку уайдә. Дәуәнән аёй ләввәр
кәнүн, Туасә, мәе хуәззәр пъадругә дә, аёма... Дә тасә-уаси
гурәй ае цәститә ку нәбал есүй.

Т у а с ае. Уәе хъаугъа мән аербацуудмә аерхастайтә?! Уәе
хуәрзәхсәвә!

Д з о д д ае л. Туасә, дә Хуцауи хатирәй, гапп дәр ма ракәна!
Æрбадә бал атә, нә кәрәдзей аерләедзәрән. Циуавәр карки кой
кәенис, Райсәй зәгъис?

Т у а с ае. Гъо, аендәр гәнән нәбал ес. Æ руаяйәгәнәг би
Минкинән уотә фәәдзахста, ае мутгаг ин мацихузи фесафә, ауәхән
кәркитә, дан, хъәбәр аестән иссәнцә. Руймон уәмәе, зәгъиг
гъуздзәнәй аёма йбәл аци каркәй фәестәмә неке фәеттухгиндәр
уодзәй.

Д з о д д ае л. Фегъустон еци руймони хабар дәр, фал ци 'й, уой
ба аенхәст хуарз нә ләдәрун...

Т у а с ае. Æцәгәйдәр, фәесарәйнаг аенәзингә егъау
сирдмаргъ нә райони сәрмәе уәлдәф еугурәй дәр байахәста,
уоми зелуй аехсәвә-бонмәе. Будуртә, гъәдтә, хуәнхта
цәмәйдәр пурф кәнүй. Цәрәгуодтән сәе тог аёйевгәе цәүй, еци

донхуаруг ёма фагуси гъæцæнæй никкуддæртæ унцæ. Ка си месини гæбæтay нидунсуй ёма фæйнердæмæ фæцæйрæдовуй, ка – айдагь цар ёма стæгдар фестуй, - халæнттæ æ фæсте хъуг-хъуггæнгæ тæхунцæ. Ке бауæр нæ райсуй хæлин цæрæгойийи хуаллаг, етæ дæр бустæги дзурунæ кæнунцæ. Беретæмæ ба бахъæртүй уæлдæфæй пурфронд халсартæ, рæзæ ёма мæргьти фиди бакайдæй, ёма сæбæл уой фæсте исбедуй. Талæу ёма еминæ єци æфтуйгæ нези рази неци 'нцæ.

М о д д æ л. Адæм си мæлгæ кодтонцæ уонæй дæр, фал æйиевгæ ба – нæ!

Т у а с æ. Адæм цидæрхузи иссæнцæ уингæ-унун, - æнæзинг, æнæмæтæ, фал тæккæ дессагдæр ба е æй, ёма сæхе зæрдæмæ уотемæй хъæбæрдæр цæунцæ, и уавæр дæр сæмæ кæсүй хуарз. Ци хъилма син бадардта еци руймон, уой Елиа дæр нæ равзардзæнæй.

Д з о д д æ л. Уогæ ба цихузи æй æндаг бакастæй?

Т у а с æ. Æ бауæри ивæрдитæмæ гæсгæ 'й кадæртæ хæрхæзи хузæн хонунцæ, кадæртæ – синдзгъоси, æцæгæй ба, дан, архиоптерикси хъаунæй æй, - недзаманон кайнозойийи ёма мезозойийи дотти зæнхон-уæлдæфон цæрæгой – æртæ къахей хæццæ, æфсæнцъух, дорсунтæ, къаласес базургин. Нæдæр берæгъ æй, нæдæр – хъæрццигъа.

Д з о д д æ л. 'Ма ин æрахæссæн ба нæйиес, кæд уæхæн æнахъинон миутæ кæнүй, уæд? Фæранки гъæуи цинæхузи хизæ ес, уæхæн ку нæбал байзадæй...

Т у а с æ. Радарæнтæ æнцæ, æви радартæ, дан, имæ радарунцæ, фал æ базуртæй ци сурхзинг тунтæ фесхъеуй, етæ и радаргути фæккурмæ кæнунцæ. Фæххуæст ибæл нæйиес, гъолон-молон хурст æй. Кард си нæ хезүй, топп æй нæ есуй. Хизæмæ басайæн ин нæйиес, нийпускъалитæ кæндæнæй ёма дин си дæ хорх æрбалвассæй. Уотæ тухгин æй, ёма си тæргæ кæнунцæ еуруг бæститæ дæр. Еунæг хуасæ ес æ нихмæ – мæн Райсæ. Фал æз мæхуæдæг дæр еци æцæгæлон маргын фарс дæн.

М о д д æ л. Æма кæд уотæ тæссаг æй еци Æрхитикис æфсæнцъух хъæрццигъа-мæрддзигъа, уæд ин дæу карк дæр ма ци ракæндзæй? Мæрддзигъа æгæсти мæрдтæгæнæй æй.

Т у а с æ. Æрхитикис – нæ, архиоптерик! Фал æй уотæ дæр хонæ. И сæудегер уоси дзубандитæмæ гæсгæ, карк гъæуама бæдæлтæ руагтайдæ, ёма, зæгъгæ, Фæранки гъæу кæркнэти фæсте æ уасæ

иссердтайдæ. Æ рохсæй ба, дан, æзнагхæссæг цæрæгойин æндæарæнтæмæ фæссурдтайдæ. Æрмæст ибæл æз æнхæст нo 'уæндун.

М о д д æ л. Æз дæр... Еци алли хъилматæй конд сирдмаргъ æгли тухгин æй.

Т у а с æ. Æнтæсгæ амæй размæ аноси райдайæни исходта: маш карк Райсæ куддæр фæззинтæй, уой байвæд, уой марунмæ, руймони хузи. Фал цидæр кипу адтæй райдайæни, - æхе Райсæмæ ку батæрида, уæд ин е дæр æ сæр никъкупп кæнидæ, æма æ къæдзелæ сагæхти фæсте рафснайгæ, цъаси фæммæдæг уидæ. Карк ба тухгинæй тухгиндæр кодта. Дуйнеуон тугъд ибæл саразтонцæ архиоптерикс. Тьо – Æрхитикис мæрдзигъа исæнтаугутæ, фал ин сæ бон неци 'ссæй. Уæд берæ адæмихæттитæ сосæггæй еци руймони хæссун байдæдтонцæ, сæ ахургæндти имист хуаллæгутæй æй исгъомбæл кодтонцæ.

М о д д æ л. Кæд нин ести хуарз расайдзæнæй, уæддæр цæмæй бæрæг æй?! Max нæ фийтæй изолдæр неци уинæн. Цубур дзурдæй, карки фæйидтан, фал нура еци маргъæн дуæрттæ байгон кæнун гъæуий. Мæнмæ гæсгæ, е маxæн пайда уодзæнæй, дортæ æхсун ибæл ку нæ уадзæн нæ гъæуккæгти, уæд.

Д з о д д æ л. Каркæн уæддæр бунтон исафæн нæйиес. Уæ еци виртуалон маргъбæл æнхæст æууæндгæ нæй, - æ зæрди ци ес, е æ нихти ку бафтуйа, уæд æхе куд равдессæнæй, магъя?! Æной ба æндагон сирдмаргъ хæдзайрон каркæй куд униау æй хуæздæр?! Фиццаг бал нæ испайда кæндзæй дзилаги нихмæ, уæдта нæхердæмæ дæр фæйиарæздзæнæй, кай зонуй, æма маx багъæудзæй нæхе дæр гъæуай кæнун уомæй.

М о д д æ л. Æвæдзи, Фæранки гъæуæй æхеçæн хезнæ исаразунмæ гъавуй. Туасæ, дæ дзубандитæмæ гæсгæ, е хъæбæр берæ хуæруниау æй – дорæй, æфсæйнагæй, гъæдæй, зæнхæй зæгъай, е си нецибал ниууадзуниау æй?..

Т у а с æ. Уотæ 'й, уотæ, мæ хъазар синхонтæ. Мадта еци æфсæнцүх ниуазгæ ци кæнуй, уæдта уолæфгæ цæмæй кæнуй, уони дæр уин зæгъон? Æ циргъ арсийнæ къембур зæнхи реуи фæлмæн æрфити фæттьунсуй, æ зæрди ставд тогдадзинттæй ин еуей исрæдовуй, æма, уордигæй ци тауæг цыдагъæ донгъæдæ ракæлуй, уой бацъирий, æхе си дзæбæх исæфсадуй. Уæдта си ес, финдзи хъæлтæ ка цæвуй, уæхæн æнахур инодгæнæн смаггæнагæ уæлдæф. Уæлдæф, нæфал - дæлдæф, - æма уомæй дæр исуолæфтитæ кæнуй

Фагаэ. Гъеуәд цәттәе фәүүй авд арвей сәрти тәхүнмәе дәр. Ёң түраэй ци цындағын уәлдай искалуй әема ә фийәй ци дәлдәфи үшпәдәйттәе раудазүй, етәе наә устур гъәни косағ адәмәен әгәр дүр ма әнцәе. Хәдәғай, уонәй дәр беретәе хумәтәг хуаллаг нәбал комунцәе, - ке нецибал әевзарунцәе, әвәдзи, уомәе гәсгәе. Хицә әема үүде кәнунцәе, мәрддзигъя сәмәе ке ракалуй, ке рапурф кәнүй ә үүхәй, еци бауәргъәйтәбәл. Мадта ци фәүүонцәе, - ести хуәрун наә пъәүй?!

М о д д ә л. Нәе зонун, наә, мәе хуәрәе, фал еци Ёрхитикис мәрддзигъя зәнхи зәрди ә сау къембур, ә хирхәнсургин гъәләс дүүә хатти ку раңза, уәд зәнхбун аәрбаревәд уодзәй әема еугур Фәранки гъәу дәр гъоргы раевгъыйдзәнәй – «прямой наводкой», диснети ревәәд дзәхәрадонәмәе.

Т у а с ә. Ёз уой бәсти арази дән зиндони идзаг дзәхәрадонәмә бауынбаәл.

Д з о д д ә л. Сумах уәе губуннези азарәй дзенетмәе дәр әема зиндонәмәе дәр наә фәэззийнадәе кәндзинайтәе, мән ба әнцад үнгүтәе уәлләбәл. Ёз хори рохс кәми наә уинон, уоми мәе хури къәбәр дәр наә ләсүй, муд дәр наә тайуй.

М о д д ә л. Нәе хор нин Ёрхитикис мәрддзигъя уәеддәр нийяуон кодта әема ма үәбәлти дзорис! Ёң базурти әәфсәйнаг сести үйхиртәй ма ци ефстаг тунтәе кәлүй, уони тавсмәе бараздәр үн гъәуий. Мәрддзигъай фарс фәүую, «медәмә» ин зәгъәе дәе бистәмәе, дәе гомтәмәе дәр әй әеркәсун кәнәе, дәе уосәе, дәе үегмәе дәр, кәд ма ести хуәлән әнцәе, уәд, әема дәе хоргун бунат үхәссәе қазәе бони дәр, әндәр дәбәл ци әәфсәрмәе ес, - дәхеңәй цитәе аразис?! Зәнхәе ниттонуни размәе ба Фәранкәй һәндәе гъәубәстәмәе әесхуайәе, әехсәрти сифтәе дәе надмәе раудазәе, уотемәй. Бадинбәззәнцәе дәе батухсти дзамани. Дәе бон әй уотә дәр, кәд дәе дзиппити наә үәунцәе, уәд: думги сәе искалае хәрдмәе 'ма дин сәе күмә хәсса, уордәмәе үиххубиндзәе уо сәе фәсте. Сифтәе әестонг сәттунцәе.

Т у а с ә. Хъәбәр раст, Моддәл. Аци рәестәги әеррәестәе ервәзүн дәр устур уонәхсарә әй. Үәрунбаәл, гъома, наә мәлүнбаәл дәтгәе әй алкәмәен дәр бәгъятәри сүгъзәрийнәе майдан. Кәнәе дәхе гъуддаг! Мәнәе һәк карк Райсәй наә уинис, - үәмәе әерхаудтәй? Е дәр фицаг еугур адәми мәтәе кодта. Мәнмәе идардәр царди түххән ес хеңән союзәндәе әема мәе зәрди ка әәрәфтүй, уомәен ба әнәе исәнхәстгәнән найиес. Уәеддәр и карки фәстагмәе

мэрддзигъа хуәргәе кәндзәнәй...

Д з о д д æ л. Ма рәдүйә, кәд нур цифәнди әдзәллаг уавыр
әй, уәддәр гъәуи адәмән сәхе дзәбәх кәркитә сәз зәрдүү
әфтауы.

Т у а с æ. Гъай-гъай, әеммугкагон адтәнцә Райси хәеццә. Фил
хестәр фәлтәрәй ма ци зәгъи, әндәр кәстәртәмә ба
әффсәнцүх мэрддзигъай миутә хуәздәр кәсунцә карки миутан
Паддзахеуәг нур е кәнүй, байста ин, цидәриддәр фембурд кодта
сәдә анзей дәргъци, уоци мулкитә, әрсәбәл бадун кодта и
Æрхитикис, хъор әй ка нә кәнүниау әй, уони.

Д з о д д æ л. Тухә әма тас хәлар әма әдасбәл уәлазыр
кәнүнцә. Адәймаги уодигъәдә уәййаг әй әрдзәй, е 'турцәй.

Т у а с æ. Уәййаг нәфал – сәрән! Хуәздәрәй дә барә уогәй,
ләгъуздәр җәмән гъәуама равзарай?

Д з о д д æ л. Сумах әнәбасәттон айтә, - әза еци карк на
рауаддзәнән: әййевун дин әй әд уәрдун хәрәгбәл, уәдта мә
уй уәләнхасән ба – нәхе тъәпән бабуз. И хәрәг раздәр хәрәги
куст кодта, нура гъәмпи халәй дәр ә сүйнә тасуы. Зийнади нез әй
бахуардта. Бабуз ба айкә зайнүн нәбал комүй, тургъә истъәбәрна
кәнүй. Нур әй баләддәртән, - Æрхитикиси лазә нәбәл әрциудәй..

Т у а с æ. Дзорә, дзорә, Дзоддәел...

Д з о д д æ л. Туасә, мән нәбал гъәунцә, дәуән ба, - ци
рәестәги җәри, уой җәмәй ләдәрай, уой түххән и хәрәг уасунмә
уәддәр бәэздәнәй. Уасгә ба кәнүй еци-еу афони әма әвдесүй
әңгәр рәестәг. Сахат фәестәмә ке әрзилдтонцә, е хәрәгмә
нимади дәр нәй. Ци әгъдуа радтуммә гъавис, уоми ба дин
бабәззәнәй и бабуз. А-фәестаг къуәре будурмә радзәгъәл уй,
әма, әвәдзи, Æрхитикиси фәлхуәрттәй әхе рафсадуы. Куддәр
зулун, ферс үүд кәнүн райдәдта, фәссахъат әй. Æ тәскъәхуз
къуди галеуәрдәмә уәзгәдәр хәсгә җәүй, әгәр әй фентъохүй,
фәестәмә ба 'й әнхәст не 'рбалохүй. Æхеңәй уотә ба сахи рәсүгъд
әй, еци фәрсмә уәзгәе, тъәп-үүд гәнгәй.

М о д д æ л. Кәд е нәуяәг модә 'й 'ма барәй уотә кәнүй, уәдта?

Т у а с æ. Уагътә 'й. Фингәбәл хъанәй ин ә къулук җәгәйдәр
некебал әрәестәфдзәй.

Д з о д д æ л. Æ фид тауәг униау әй, арахъи фунхи хузән. Фал
әй ка уарзүй, әрмәст уонән ба хуарз рацәудзәнәй, - дәхеңән
әй куд әнкъарай, уомәй гәнгәе 'й.

Т у а с æ. Гъәуи зундгонддәр ләгти хондзәнән әма мин ибәл

Ну наэ бандвэрсонцæ...

Д з о д д æ л. Хæлæф дæр ма дин ибæл кæндзæнцæ.

Т у а с æ. Нуртæккæ мадта æз Райси æрмæдæг кæндзæнæн æма ул: кæркдони æ тъулл фæццæудзæнæй. Бæргæ хъуæдатгъæр кæндзæй фиццаг, фал зундгин цæраæгой æй, - сумахмæ ун ин нивгæрдунæй хуæздæр ке 'й, уой лæдæрдзæй, æма, мæгур-æ-бон, ну хæрæгниуасти афони æрæнцайдзæнæй.

Д з о д д æ л. Фæллæууæ. Дæу хузæн силгоймаг фестæгæй кud çæя! Не 'фсийни хæццæ бал еске фудкой ракæнтæ.

М о д д æ л. Цурдæр кæнæ. И бабузи ма гъуд кæнун дæр гъæудзæнæй 'ма æнафонæ кæнүй.

2-аг фæззинд

Дзоддæл сæ тургын хæрæгуæрдун раefтигъта.

Д з о д д æ л (æндегæй). Туасæ, æз рæвдзæ дæн, æндæмæ рацо. (Уæрдуни бадунцæ.) Аци бабуз дæр дæ гъæбеси ниввæрæ, е ба марагæпп кæна. Æ пакъутæ зин тонаен уодзæнцæ æма 'й ирайгæ дони фулдæр бадардзæнæ. Минкини хæццæ уин си еу баз æрцæудзæнæй.

Т у а с æ (ходуй). Ирайгæ дони даргæ сумах бæргæ айтæ наэ лæги хæццæ. Уæдта уин уæ кунауæтгæ пакъутæ ниттонæ æма наэ мабал мæстдзæгъдæн кæнайтæ! Лæгун - уæ цард æма лæгун - уæхуæдтæ!

Д з о д д æ л. Дæу къохæй уобæл дæр - арази. Аги гæлдзун дæр мæ наэбал баgæудзæй. Æррæстæ мæбæл дæ фæлмæн армæй бамбæлæ æма мин мæ пакъутæ тонае!

Т у а с æ. Æнаккаг! Дæ уоси мæ рапхонун гъудæй, е ба дæ уина. Хумæтæги дæбæл наэ гурусхитæ кæнүй!.. Атæ æндиудæй ба дæ наэ зудтон... (Байдзулдæй.)

Д з о д д æ л. Æндиуд æдзæсгонæй берæ фæлмæндæр загъд æй. Лæгти фуд маци кæнтæ. Мах сумах фудæй исæдзæсгон уæн талингити. Уордæмæ наэ сумах басæтæ уæ фæдбæл, е ба æндиуддæр уæн. Уæхебæл наэ ардауетæ æнæдзоргити. Æррæстæ, кæсгити, цъифдзæсти хемæлвасагæ кæспити. Уоди æрфитæ рæвдауæг цъæх хъæдавæ, зæлдагæ зæлдæ наэ ласуй цъимарай ивæзагæ, никъуæрагæ сансмæ. Уæ цæститæ наэмæ æхсæйвон гъар, рæсог цади накæгæнæг мæйи туntau «рауай, рauай, ме 'ндиуд» дзорунцæ, уæ фæлиvd цъухтæ ба - «рандæ уo, рандæ уo мæ разæй, æдзæсгон»,

зæпгæ. Мæстæймарæн гъазт уин уотæ аæхцæуæн фæууй, ави е ци 'й, нæй лæдæрун?!

Т у а с æ. Лæдæргæ дæр æй некæд бакæндзæнæ. Е æй, дуйней медæгæ цидæриддæр силгоймаг ес, уони еумæйаг сосæг. Анæ бадзурдаeй æй æнхæст кæнунцæ еугурæй дæр. Неке си æй рагон кæндзæнæй некæци нæлгоймагæн, æ фудæй мæлгæ ку кæна, уотæ 'й ку уарза, уæддæр. Силгоймагæн æрдзæ фулдæртæ дæттуй, уомæн, æма æхе бæдолæ 'й, нæлгоймаг ба – æ бæдоли бæдолæ, еу фæлтæр изолдæр.

Д з о д д æ л. Лæгтæмæ дæр, æнæмæнгæ, ес асхьоди даруйнæгæ, фал æнцон къахæн æнцæ æма нæмæ сумахæй римæхти нецибал байзадæй. Агæр æууæндагæ къудурон æй лæг. Силгоймаги зæрдæ басæттун налатдзийнадæй æ бон нæй. Аermæстдæр, идзагармæй лæгигъæдтæ бавдесгæй. Силгоймаг сайунмæ рæвдзæ 'й, фал сайæнмæ ба цæуагæ 'й, арс кæрдтуй бунмæ куд цæуй, уотæ. Аевзаргæ ба уæддæр – сумах, - гьо кенæ нæ!

Т у а с æ. Payай, payай мæ размæ. Хуæцгæ нæ кæнуn. (Дзоддæл ин æ усхъæбæл æ сæр бакъолæ кодта.) Аедзæгон! Рандæ кæнæ дæ уæззau сæр! Нуrtæккæ нигъæр кæндзæнæн! (Нидæнгомау.) Моддæл, мæнæ дæ лæг...

Д з о д д æ л. Хатир, хатир... Нецибал дзорун...

Т у а с æ. Дзæхъирт нæуæг, дæ мадæй райгурæгай дæ фестун кæндзæнæй æрраestæ еу æнæнгъæлæги нидзæвд. Фæззигон рæуæг уоддзæфæй дин дæ уодмæ бауолæн кæндзæнæй æма ди уæзæ нæбæл уодзæй, зæнхæй исцох уодзæнæ. Бафаеллайæн мах дæр, нæ цардиуаги хузæн æнæйievгæ, еци-еу цæгоммæ кæсунæй. Анæзонгæ бауæр адгин æй, æнæзонгæ деденгти м'тдæф си цæуй.

Д з о д д æ л. Гъе, нæ уинис! Гъазæн гъолтæ ни аразетæ, нæхе фæндонæй ба нæ æгириддæр исæзмæлуни барæ нæйиес. Фæцан, æцæгæйдæр ходуйнаг æй, Минкин мæ лимæн æй, лæг ба лæги нæ уæйæ кæнүй, æхе уосæ 'й ку уæйæ кæна, уæддæр. Мабал мæ ахъелæ дæхæбæл, мабал мæ рæдуйун кæнæ.

Т у а с æ. Гъо, æной ба дæбæл хъæбæр истухстæн! Тæмæни будурти некæд адтæ! (Ходуй къæл-къæлæй.) Минкин мæ мæ хъурæй нæ ракалдта, фал мæнæн дæр Моддæл мæ уарzon синхаг ke æй, е дæ фæйиервæзун кодта, æндæра, дæ нивæ бахуæрæ!..

3-аг фәэззинд

Бахъәрттәнцә Минкинети хәедзарәмә. Ләг әхүссәни хъанәй нәтүй. Сувәлләннәтә ибәл әәртумбул әңцә, әма «дада, дада» кәнунцә.

Д з о д д ә л. Де 'зәртә хуарз, мәе синхон. Куд әй де нәенездизийнадә? Рамин хабар кодтонцә...

М и н к и н. Мәен сағыәс дәе сәрәй рагәлдзә, Дзоддәл, - ләгъуз цәргәгә 'й. Ләдәрун әй, цәмәе дәе әәрбахудта. Ма нивгәрдә еци карк! Уәхән устур тәрегъәд ма райсә. Нәе уин ниттайдзәнәй ә фид. Ескәд үә фәрстәй кәлдзәнәй.

Т у а с ә. Тәрегъәдгәнгәй фәеццардтә абони уәнгә 'ма нура дәхеңәй әма дәу бийнонтәй фуддәр бони неке бадуй. Хуцауәй фәстәмә 'й неке зонуй, тәрегъәдгәнгә кәмән әй, уой. Неци дәе түуддаг ес.

М и н к и н. Үәү хәецца дзурд фәеддән ардигәй фәстәмә.

Д з о д д ә л. Үәз зәрдәе әеппундәр ма 'хайәд, Минкин. Әндәр мадзал әергүди кодтон. Нәхе бабуз – үәе карк Райси бәсти, Райсә ба – уой бәсти. Әд үәрдун хәрәг дәр ма дин үәләнхасән дәе тургы бастәй ләүүй.

М и н к и н. Үотә дәр фәүүәд. Исәвдәй әйийивд хуәздәр әй. Әрмәст, еци әйийивд исәфт куд нәе расайа, уотемәй. Әевгәрдуни бәсти кәмифәнди дәр цәрәд еци карк.

Д з о д д ә л. Дәхемә фәеккәсәе әма радзәбәх уодзәнәе.

М и н к и н. Дзоддәл, еу цидәр ма. Мийяг, ке исхастайтәе, еци бабуз дәмәе, әвгәрдунбәл, ести ку сәнжар, үәд е дәр Райси хәстәгутәй әй, әма 'й ма бафхуәрәе.

Д з о д д ә л (Туасәмә). Ә тәевдәе, әвәедзи, әгәр үәләмәе исхизтәй. Бабуз, дан, дәмәе ести ку сәнжар...

Т у а с ә. Сәенттәе рагәй цәгъудый, фал нур ци загъта, е ба... Уогә... Цәүүән, ә сәр ин фәеххеңән кәнәе ә гуәй, фалдзостәмәе ба ләмбунәг иғъосдзәнәе.

Д з о д д ә л. Цәүүән.

4-аг фәэззинд

Дзоддәл Туаси хәецца тургъәмәе рахаста бабузи.

Б а б у з. Бип-бап, бап-бип. Баппу радтәе дәе бәеддәлттән, Туасә. Цо

ардигәй, цо-цо-цо, хәстәг мәмә ма аерцо! Руймон дәемәе аергүззәй, ку нә тәрсай бабузәй.

Д з о д д а е л (ахеңән). Един «бип-бап» аема «бап-бип», е ба един «цо-цо-цо» нә фал «хо-хо-хо», нә бабузи сәр - гүххо! Кәркитәе ма бабузтәе дәрә аәмдәевитәе финсун ку байдәйттонцә.

Б а б у з и с а е р (Дзоддәлмә). Еүгур гәелст мәе ма ракәнәе. Хуәрунма нә бәэззүн, фал ци исковдзинайтә?! Сумахән бабузи сәрәй ковун аәгәр дәрә ма аей.

Д з о д д а е л. 'Ма, дан, Дзоддәл сәрәй мәгур аей. Мәхе хъанз дәр мәхемәе байзадәй, бабузи хъанз дәр уәләнхасән мәе сәри бацуладәй. Минкин мин мәе фәдбәл ае соңтадәе бафтудта, ахе цар ба си рауәгъда: кодта. (Бабузи сәрмә). Мадта ма гъенур дәр ести зәгъяй! Дәе хъанзма: тог нәбал цәүй аема ае күст аерләудәй. Гъазт фәецәй! Тотуртәе дәе къанцци! Нәцибал дзорис, аема аәз дәр айдагы мәхе гъудити дессәегүти хәңцәе аәризадтәен.

Т у а с а е. Аеллах, ае тог фәйнердәмәе ку ницьцылыгыт ласта. Нә цәсгәнитәе нин нийгъәндән кодта.

Д з о д д а е л. Мараудзәе, дон радавәе.

Т у а с а е (дон радавгәй). Гъа, ду бал фиццаг дәе къохтәе аема дәе цәсғон аәрахснае.

Д з о д д а е л. А ци хыилма йәй, сапойнәй дәр ку нәбал аендәе кәнүй. Къох къохи аәхснүй, уонән ма ести кәндзинан, фал нә цәсгәнитәен ба нецибал хуасәе ес, аци бабузи тоги исәвдулдан, аема.

Т у а с а е. Уай, цитәе дәемәе цәүй, айзәри сәе науағ фәеткәвәердитәй рахуардзинан аема сәе фиццагәй фәеллигъздәр уодзәнцәе. Уәедта а дәр, карк дәр, кәед адәймаги цъухәй дзорунцәе, уәеддәр цәрәгойтәе 'нцәе, сәе тогдадзинти тоги бәсти цидәр сурх хуарән хәтүй алли неци-мацити хуәрдәй. Мәе зәрдәмәе дәе гурусхитәе нәе цәунцәе. Вегетариайнаг ма уай?!

Д з о д д а е л. «Заказчию» ду дәе, аәз ба «исполнитель». Дәуаһен ци 'й, ду фәесвәди изаис, аеза хъәбәэр аенцион раерән дәен, мәхе ку не скәедзос кәнөн, уәед. Уәедта пъела дзорәе дәр ма кәнәе, е дин сурх хуарән!

Т у а с а е. Гъо, пъо, мәе хор! Мадта, амән нә зонун, фал фәесарәйнаг бабузтәе ба тунәгбадтәй игурд дәр нәе фәеүнцәе. Бәегъдоләе! Айкәе картофая цәйдәр хурфи райаразунцәе аема 'й бабузи цъеурагәпп ласүй. Уой фәесте ку сабабуз уй, уәед, дан, аевгәрстәй, ае фид аәмбүйгәе дәр нәе кәнүй, цифәнди хори тъангмәе 'й ку фәеддараи, уәеддәр. Къеуи хузән ниууй.

Д з о д д а е л. Уоци тауәрәхътәе дәләе де 'мхузән Моддәлән

Цогæ, фæймæдзорæ æма а-дукахут косæртtag ракой кæнгæ, та нæ сиусартæбæл ey фæйнæ синони райсæн.

5-аг фæззинд

Моддæл гъæртæгæнгæй æрбансанста.

М о д д æ л. Ци фæцайтæ? Аргъаугæ ибæл кæнетæ?..

Т у а с æ. Медæмæ, медæмæ, Моддæл! Ёза ма нур дæумæ уайуйнаг нæтæн...

М о д д æ л. Мæнæ дин еу цихти морæ æрбадавтон. Айсоми нæ ме мхуæрифурт рабæрæг кодта, æндæра махмæ ба кæцæй æфтүйүй ауæхæн пæгти хæцçæ! Фонбæл хъиамæт кæнун гъæүй, мæ зæрддаг, æма уоци нин сæхеçæн нæ кæнунцæ. Раст зæгъун гъæүй, мæхуæдæг дæр уони тæфмæ нæ бæллун.

Д з о д д æ л. Куд нин дарун кæнис фонс, куд?! Еу нартихуари нæмут кæми ниттæлдзæн, уæхæн бунат нин ку нæйиес.

М о д д æ л. Нæйией думгæ дæ фæххæссæд!

Г ъ æ р (Дзоддæлти кæркdonæрдигæй). Дзоддæл раст зæгъуй, Дзоддæл раст æй!

Д з о д д æ л. Нæ кæркdonæмæ нин маке балæсæд...

Т у а с æ. Уой, цитæ дæмæ цæүй. Еци карк æрфудхуз æй, уæддæр ма си тæрсгæ кæнунцæ къæрнæхтæ. Ёхе нæ, фал ма сæ иннæ вæдæмæй давун дæр нæ уадзуй, ниттонуй сæ, уæдта сæ уæрмитæмæ базурдзæфтæй тухтæрæ никкæнүй. Фал уордигæй дæр ке фелвæсунцæ, е ба карки фуд нæбал æй: сæ дзиппитæй сæ къæхти бунмæ цидæр хузгин гæгъæдитæ никкалунцæ æма уонæбæл исгæппитæ кæнунцæ. Гъæуайгæнгутæ сæ сæ къохтæй исæскæфунцæ, уæдта уæрми ка райзайуй, уони рафснайунцæ сæхе дзиппити.

М о д д æ л. Мадта, ке дзурд игъусуй, е ци 'й?

Т у а с æ. Неци, уотид... Кæд дæмæ кæсгæ уотæ кæнүй... Нийуадзæ, фæстæдæр базондзæнæ алцидæр.

М о д д æ л. Цæуæн, Туасæ. Нæ еу къеретæ кæнæд, иннæ ба бабуз рафицæд.

Т у а с æ. Цæуæн, цæуæн. Цидæртæ фæййамал кодтон æзинæ. Нæ фингæ цурд рацъапп кæндзинан. Дзоддæл, ма фæззийнадæ кæнæ æма гъæуи зингæдæр лæгтæбæл разелæ, уæ Хуцауи хаймæ баковетæ, зæгъгæ. Урдугистæг син дæхуæдæг уодзæнæ.

М о д д æ л. Дæхуæдæгка бабæй си, идзаг дæтгæй, дзæбах нинцъохдзæнæ, кæми дæ, е ди куд фeronх уа, дæ бацуд æма дæрацуд куд нæбал лæдæрай, уотæ.

Д з о д д æ л. Гульлæг дин ма уæд, Моддæл, фал беретæ цæстæ хæздзæнæнцæ Минкинæй, - айуан ибæл фækкæнунцæ, æма ку на бакомонцæ.

Т у а с æ. Уотæ син зæгъдзæнæ, - тухст сæйгæ æй æмн дуарæхгæдæй лæууй. Уæддæр ку нæ арази кæнонцæ, уæдта син Сæри номæй зæгъæ, уой бартæй сæмæ бавзедæ æма сæ еу къах си 'нней дæр нæбал æйиафдзæй.

VI-аг архайд 1-аг фæззинд

Минкини хæдзарæмæ иуазгутæ æрæмбуруд æнцæ.

И у а з г у т æ (къуарæй). Уе 'хсæвæ хуарз æма бæрсткувд уотæ.

Т у а с æ. АЕгас нæмæ цотæ, ка некæд цæуагитæ. АЕгайти дæр ма нæ уæ сæрмæ æрхастайтæ.

С æ р. Цæмæн уотæ зæгъис, цæмæн?! Нæхеçæн уæ æнгæл дæр ку нæ ан! Мæ лимæн Минкин куд некæми зинну?

Т у а с æ. Хъæбæр æрбанæфæразгитæ 'й æма уартæ иннæ авари дæргъæмæй лæууй.

Б е р æ г ъ. Мадта-уæдта ин æ къох уæддæр райсæн, æндæра е куд федауй: хæдзари хецау – тухст сæйгæ, маха ин ами æ хæдзари гъазт исараздзинан!

Т у а с æ. Мацæмæй æфсæрми кæнтæ. АЕ тæвдæ бæрзонд æй æма ин кæд æфтуйгæ нез, æндæр-ести гъуддаг æй, уæдта?! Дохтур имæ айзæри æрбаудæй, æма 'й е дæр бæлвурдæй нæ равзурста. Нервтæбæл, дан, гурусхæ кæнун, фал ин æцæгæй ци æй, уой ба цо, æма ду базонæ!

Б е р æ г ъ. Раst диагноз ниввæрун ке бон нæй, уæхæн дохтуртæбæл мæ күйтæ баууæндæнтæ!

Д з о д д æ л. Уæ хуарзæнхæй, фингæмæ уæхе хæстæгдæр æрбаесетæ, рæстæг мах нæ хезуй.

С æ р. Рацотæ уæлæмæ, мабал дзебæл кæнтæ, бадгитæ!

Хъ урроий. Нæ, нæ, Берæгъ, рахес фарсæй – дæхуæдæг. Хуцау дæе бон хестæр исходта.

Б е р æ г ъ. Дæю хузи 'й кæнун мадта.

Т у а с æ. И дохтурмæ дæр хонæг бæргæ фервистон нæ минкый бæтмæ, фал не саккаг кодта. Ме 'ртæ дуцъаругемæй мин æ сæр хуайуй?! Ци ин ракæнон, кæд ин мæ цонг æрлух кæнон, æндæра? Не мбурди æцæг нисан ба ин нæ загътан.

Х ъ у р о й. Уонаей ма дин къеретæбæл ка 'нвæрсуй?! Къæразæй ракæсайтæ æндæмæ: гъæунгæ базар æй. Сæудегертæ кустадзæгдæй вæхсæвæ-бон нæбал зæгъунцæ. Хеон-меон, гъæуккаг-мæуккаг нæбал ес. Дзубанди фæууй цубур æма бæрæг. - «Цæйбæрцæ?» - «Уойбæрцæ». «Гъа». - «Гъа», кенæ ба: - «Гъо?» - «Нæгъ!»

Д и д и н. Мадта и дохтур дæр, и ахургæнæг дæр, адæмбæл уотæ хъйамæтгун уогæй, къæбæргор гъæуама хæтонцæ?! Фицлаг - вæнæнæздзийнадæ гъæуайгæнæг, дуккаг ба - сувæллони цардмæ цæттæ кæнуй. Арь кæнун гъæуй уони хъиамæтæн.

Б е р æ г ъ. Е, пъо, фал сом алли гъуддаги дæр разæй цæуæд, турæ ба - æ фæсте. Дæ сом дæхециæй сæйрагдæр æй. Байгæлдзæ, æма дæ гъуддаг - раст!

Х ъ у р р о й. Аæгæр берæ фæссалла-уалла кæнæн ауæхæн гъуддæги. Цалинмæ уæлдай лихститæ бакæнай, уæдмæ æ бунатæй неке фенкъусдзæнæй. Дигорон адæмæн еци цæстæмæ миутæ ци 'нцæ? Уотæ нæй, Берæгъ?

Б е р æ г ъ. Аæппундæр нæ, Хъуррои! Е æгъдау æй, ездон æгъдау. Мадта нæхе берæгъбалau ку ницæвæн фингитæбæл, е федауцæдæр æй?

С æ р. Исбадун зин фæууй. Еци хуарздзийнадæ ма нæмæ байзадæй æма кæрæдземæй æфсæрми фæккæнæн, ка - хестæр, ка - кæстæр.

Д и д и н. Иsistун ба арах никки зиндæр исуй. (Ходунцæ.)

С æ р. Туасæ, аци хатт дæ сæри хецауи райевæ. Моддæлæн дæр зæгъæ, æма нæ хæцæ рабадетæ, нæ фингæ нин барæсулъд кæнтæ.

Мо д д æ л. Е дин хабар!

Ту а с æ. Моддæл, е нæуæг модæ 'й, дæ ном дæ уæле уадзæ!

С æ р. Дзоддæл, рауадзæ! Сиукъатæ байдзаг кæнæ. Бадти адæм, еу цубур усмæ мæмæ байгъосетæ. Фицлаг æртæ кувди хæсдзинан, не 'пъдау куддæриддæр амонуй, уотæ. Уой фæсте ба - алкæмæн дæр æхе барæ, хе фæндонмæ гæсгæ архайетæ.

Раниуæзитæ кодтонцæ æма фингæ фегъæлдзæгдæр æй.

М о д д æ л. Аæфтауæгкаг уæ дзубандимæ: мах, силгоймæгтæ, дууемæй дæсей астæу цæмæн бадæн? Дзоддæл рауайæд æма анæн

сæе еугреј уоститæ дæр æрбатæр-тæр кæнæд.

Хъурро й. Махони мин ма фæйинун кæнтæ! Хъæрццигъа нин ни рæсуѓд бадт исæзмæнтизæнæй.

Б е р æ г ъ. Max Дæркъæ ба уомæй сæфтæгундæр æй. Нин зæрдитæ нин исکаҳдзæнæй.

Т у а с æ. Дзоддæл бал нæмæ æ карк æфстай февæрæд, аренди, - дæлæ фингæбæл ка æртвæбæз æй, еци æнамонд маргъбæл ин æи байивтон айзæри. Райси къæрази тæрвазæбæл æрæсадздинан фæлгæсæгæй. Е ами еунæг уæлдай миуæ кæнун дæр нæ уадзæнæй, маха сæ кæндзинан фудæнæн дæр.

Д и д и н. Некæми нæ гъæу! Некæми нæ гъæунцæ еци карк дæр, силгоймæтгæ дæр, Балийæй фæстæмæ. Еци æнахур карк ба, дан, дзоргæ кæнуй. Дзоргæ нæфал - гипноз, æндзуг кæнуй.

Хъурро й. Силгоймæтгæй дæр уæхæн хъаураæ цæу! Еу фæндон загьд ма зæгъæ, еу уæлдай ниуазæн ма баниуазæ, еу æхцæуæн миуæ ма ракæнæ! Некæми нæ гъæу еци тæргæ-резгæ, биз-бизгæнгæ бадт. Ахæститæ нæ ан. Мæ хæдзари еу содзgæ мард æма ма мин æй ами дæр мæ сæргыи æристун кæнтæ жандарми хузæн! Естæмæй рæдуйун, нæ боц хестæр?

С æ р. Раst зæгъис ду. Ду дæр, ду дæр... Моддæл дæр раst æй.

Д и д и н. Моддæл ба кутемæй раst æй? Махмæ уой хæццæ нихмæ фæндæнтизæ ку ес, уæд нæ еугур дæр куд раst ан?

С æ р. Раst айтæ уæ еугур дæр: уотæ ка зæгъуй ма 'рбахонæн сæ, етæ дæр, уотæ ка зæгъуй, æрбахонæн сæ, етæ дæр. Алкæмæн дæр æхе рæстдзийнадæ ес «гæсги теоримæ» гæсгæ - теория относительности!

Т у а с æ. Еугур нæлгоймæтти каст дæр махмæ ку уа, уэмæ бæллун гъæу! Фал нин изолдæртæмæ кæсгæ 'й. Еу бонæй нæ цардæу! Силгоймæтгæ гъæугæ кæндзæнцæ не 'мбури. Устур унæфтæ хæсдзинан, устур хæйттæ кæндзинан. Иуарци сæргыи ка слæудзæй? Етæ еугурæй дæр уиндгун адæм æнцæ, гъæуи баргъондæр лæгти уоститæ. Уой фæсте зæрдихудтитæй байдзаг уй.

М оддæл. Никки ба ма си кедæрти сæ хузæ райиевун дæр фæндум. Уæд сæ сувæллæнтизæ игурун кæнун дæр нæбал гъæудзæнæй æма æгустæй нæ райзайдзæнцæ?! Е раst нæй, æвгъаæ æнцæ дзæгъæл бадт кæнунмæ.

Б е р æ г ъ. Е ба ниуодæнсүнаг гъуддаг нæбал æй! Сумах, уоси æма мади æрдзон ихæстæ лæгти рагьмæ багæлдзунмæ цидæр гъаветæ?!

М о д д æ л. Алцидæр нэмэе нимад æй. Игурдзитæ цæттæ
шондзæнæнæцæ æвгин вакуумти, уæд ма сæбæл фарæстгай мæйтæ
шонгæзæмарæ кæнæн? Иннæ адæмæй Фæранки гъæу цæмæй
шонддæр æй?!

Д и д и н. Кæстæрбæл «аммени» барæ фæууайуй æма 'й зæгъун.

С æ р. Ке фæндүй зæрдæй не 'хæнадæмæ, етæ рацæуæнтæ.
Дзоддæл, федеуæг дæ, зæгъæ син, сæ хæццæ еститæ райсæнтæ, е
би нæ фингæ маци гъæуагæ уа.

Б е р æ г ъ. Маргъæй, ниуæзтæй, æндæрæй хæдзæртти ци ес, уой
шонгийнæнтæ. Maxa уæдта æцæг кувд исаразæн.

С æ р. А хундзæнæй «Самуради кувд», еу рагон дзурдæй ба
«Хансгæнæнтæ», иннæхузи – «Æрхитикис мæрдзигъай игурæн бон
конæ – Карки игæрихæлд».

М о д д æ л. Туасæ, æз нуртæккæ нæхецæй еци карк исдавдзæнæн,
клем уотæ æхсицгæ гъæуий, уæд. Дзоддæл, ами ма дæ? Мæ цæститæ
дæ куд нæбал раинонцæ, уотæ ледзгæ «къах дæ рун бахуæронæй».
Цурддæр! Еу раниуазтон 'ма нуртæккæ тæссаг дæн.

Д з о д д æ л. Еци 'гъдауæй ба дæбæл æууæндун, - æрвонгæй
дæр берæ рæвдзæдæр нæ дæ.

2-аг фæэззинд

Моддæл карки сæхецæй исхаста æма 'й къæрази тæрвазæбæл æрбадун
кодта.

М о д д æ л. Аци карк гъæуама æндæмæ дæр кæса, медæмæ
дæр.

Æрбацуудæй уостити къуар Дзоддæли хæццæ. Алке къохти дæр си
хæдзайрон маргь æма дзæкъолæ. Дзоддæл син æнхус кæнүй сæ уæргътæ
æрæвæрунмæ. Лæгтæ хъæбæрдæр кæмæй тарстæнцæ, еци силгоймæгтæ
цудæнцæ разæй.

З æ р д æ. Нæ лæгти дзæбæхтæ, ци уæбæл æрцудæй, ци изæди
хайтæ уæ сæрти ратахтæй? Нурмити уалдæнгæ уин силгоймæгтæн
лæгти рæнгъæбæл бадун ку не 'нгыизтæй...

Б е р æ г ъ. Арфæ кæнетæ мæнæ уæ дууæ хуæремæн: Туасæ
æма Моддæли зæрди æрбафтудæй аци рæсугъд æнæнгъæллæги
гъуддаг: Нæуæг анзи, дан, нæуæг фæткитæ æввæрæн.

С æ р (силгоймæгтæмæ). Нивгунæй уæ бæдæлтти, уæ сæри хецаути

хæңцæ баңгæретæ, - маң ка банимадта.

Түасæ. Хуæрзæнбæлæг уотæ, æрмæст æверхъя дзубандитæмæ ка не 'нгъæл кæсуй, уони хæццæ не сфедаудзинан. Цæттæ уотæ алцæмæ дæр.

З æ р д æ. Уой махæн загъдæуа!

Т у а с æ. Мадта уәлбәхтәй әргәппитә гәнгәй, әвасы фәййагайдтан. «Сәри хеңаутә» - зәғүетә, әма абонаһәй фәстәемә махән үәхәннәтә нәбапал ес! Арази айтә мәе хәңнә?

Дәркъ ае. Алке ае сәрәен хеңау аехуәдәгәй. Зунд некәмән байамондзәнә. Хеңар аема бауәрәй хүәзләр ахургәнәгә нәйиес.

Хълмът и гъа. НИ лзажбажта лзорета. Туасе НИ лзажбажта

Т у а с æ. Мæхеңдæр неке әңгýлдтон, сумаха дессаг күйтæ! Лæгти хондзинан тækкæ хумæтæгдæр дзурдæй – «әемдзæрæг», әүүәнкæ си минкүй фулдæр кæбæл уа, уой ба имонаудæр номæй – «раестæгмæ әемдзæрæг». Кæнгæ дæр син кæндзинан сæ аккаги миутæ. (Ходиннæ)

М од д æ л. Ієндзæрæг хуæздæр æй æмдзæрæгæй. Нæхе ци 'фхуæрæн, нæ сæрмæ сæ ци хæссæн? «Рæстæгмæ æндзæрæг!», гъома, æндзæр лæг, кенæ æндæрæг – æндæр лæг, усхъунмæ тæлмацгондæй ба – лæгæндарг – лæги æндарг.

Сәр. Тұруса Моддәли үй. Фал махән дәр уоститә күңгілес, аема үәз үәз ци номәй хонән?

Берәг й. «Аңдзәруоса», кенәз «әндәруоса» - «уосәндарг». Сәз бараудаңдастырылған - «раестәргә аңдзәруоса».

Туасæ. Еу операци бал нин хуарз бантæстæй. Кодовое название «План æндзæруоссæ». Почти что – «Бærбæрrossæ» - æнæ уæлдай бær-бærэй

Дэр къ ё. Сугъзәрийнæ аербауай, Туасæ. Аци Нæуæг ахсæви Фæранки гъеуи дессæгутæ цæудзæнæй æма етæ еуѓур дæр дæу фæрии уолзæнæнæй.

М од дæл. Дærкъæ, æзза ци фæддæн? Ке хуар æрзайа, уой цьеу дæ? Гъеуутæ мæгъæй, гъæугæ ба, - дæумæ æ æндзæрæги ка 'рвиста. - Ци дæзбүртæ ба 'йæп el. Да хæфсмарæн сæфтгуту хæншæ.

Д ә р к ъ ае. Дәуу мулдзугздзәвән къелтәе дәр хуәззәр нәе 'нцә, Моддәл. Дә уайдзәф ба раст аей. Рарәудуттән-ра! Зонун аей, еумәйтәерагәй дәр Туаси хәецә, фал мәбәл дәхе мәрддзигъяй цәфци никкодтай?! Зәгъайтәе мин, адәймаги хуәрзгъәдәе цәхән таразәй баргәе 'й?

Хъарцингъа. Фулдээртэй хатир кээнүү ке бол эй, е дин

ту, уздæр адæймаг!

Д æ р к ъ æ . Моддæлæн аци уадзæндзурдæй тæссаг нæй.

М о д д æ л . Дæхуæдæгка цума беритæ ниннихъуæрис! Гириз дæубанди дæр ку нæ лæдæрис, Дæркъæ.

Д æ р к ъ æ . Йæз дин гириззаг нæ дæн! Гириззæтæ аендаæр руаæн офордæзæнæ!

Т у а с æ . Нæ гъуддæтæ рæстмæ цæун райдæдтонцæ. Нæ финги бæйт нæ æхуæдæг араззæнæй. Хатир кæнун ахсиаг фарста æй, мæхемæ бал æй фæббæрæг кæнон, уæдта 'имæ фæстæдæр инраэздæхдзинан.

Хъуррои. Хатир бакæнæ нæ хестæр, политикæбæл дзорæн дæр уодзæнæй? Ани ниуадзæ сæхе бæрагæ, уотемæй си хуæздæр хилæ уодзæй.

Б е р æ г ъ . Нæ дзорæн ба йбæл уодзæнæй уæд, нæ дзорæн! Политикæ маx адæмæн æй тæккæ ахсиагдæр гъуддаг. Е ниххизтæй нæ цар, нæ тог, не стæги, нæ хæдзæрти фæрсти, пъолти, тугурти, бийнontи уедæгти, нæ фингити... Max еугурдæр ан хуæдахур политиктæ нома еци-еу рæстæги ба политики «нæмæдзæтæ». Уотæ æхсицгæ нæ цæмæн багъудæй, уой ба æз нæ лæдæрун.

С æ р . Куд цæмæн? Max дæр еугур дуйней итигъдади цæрæн, нома си цитæ цæуй, уомæй еуварси лæууæн куд ес?!

М о д д æ л (Сæрмæ). Уæ фарнæ, - уарзондзийнади темæ ба не мбæлуй ракъахун нæ фингæбæл?

С æ р . Дзорун аенгъезуй алци дæр алцæбæл дæр, фал финги сæргы æхе æнæгъдауæй маке равдесæд. Политики адæмихæттии Фарста æма уарзондзийнади дзубандий хузæн зæрдитæ неци игон кæнүй. Фиццаг арæст æй дуккагæй, æрмæст ма 'йбæл æфтуд цæуй адæми уарзондæр разæфтауæн «хе» - хеуарзондзийнадæ. Махæн, нæ дзамани рагастмæ гæсгæ, нæ зæрдити гъæуама римæхст маци уя. Бустæгидæр ба – нæ кæрæдзæмæй ами. Йæлхъивдæй сæ дарæнтæ не 'нæуарzonтæ, уарзондзийнади фес макæд бавзарæнтæ!

С æ р . Силгоймæтæ, табу уæ фарнæн, еу минкъий мæмæ мæбайъосайтæ. Мæрдзигъя...

Хъæрц ц и г ъ а. Дæхе аендаæр уосæ - Зæрдæмæ дзорæ, æз ба дæмæ нæ игъосун. Нæбал уæмæ игъосæн! Уотæ нæй, Дæркъæ?

Д æ р к ъ æ . Фагæ уæмæ фегъустан æма си хуарзæй неци рамбулдтан. Нæхе аендаæр лæгтæй ци 'рдæмæ фæлледзæн, уой нæбал лæдæрæн, уæд ма нин сумаха ци адтайтæ?!

З æ р д æ . Мадта имæ мæн дæр маци игъосун кæнтæ, - уæ гъуддаги

нæй. Сумах зæрдæ уæ æндзæр лæгтæй цъæх иссæй, мæнæн 6 амæй – копæрауз! Нæфал, æма мæ тъæрæбæл къозотæ дæр 6 руагътайнаæ.

Хъ у р р о й. Гæрр, æфсаææ æгириддæр нæбал ес, æгыду нецибал æй?! Кæд æппун неци, уæддæр Сæр финги хестæр 6 хуннүй?!

Т у а с æ (дзоруй æхеçæн). Æгъдау, æфсаææ... Атæ 6 сæхуæдтæ некæмибал гъæунцæ, фал ма и дзурдтæй ба испайди кæндзинан. Мæхемæ бал сæ фæнникъæтт кæнон. (Фингæбæл бадгутæмæ.) Еунаæт хестæр дæр нæ. Нæ фингæбæл кæстæр-хестæр нæбал ес ардигæй фæстæмæ. Еци институт æйийивд æрцудæи, дæр уодзæнæй нæ нæуæг çардæвæрди фæткитæй ey. Max Сæри хæццæ уобæл рагацау дзубандигонд адтан. Фал ма ймæ ахсæви 6 еу минкъий байгъосæн, куд фингамонæгмæ, æрмæстдæр уотæ.

Хъ у р р о й. Унафæ хестæрæй цæуий, 'ма кæд хестæр нæбал 6 уæд унафæ дæр нæйиес, фесавдæй!

З æ р д æ. Гъе, гъе! Берæгъ дин æцæг теоретик! Еу иннемæн 6 унафæ – нæ! Е дæр фæууæд нæ çардиуаги радон фæткæвæрд. Ди саксафон къæбот мæмæ ци фæййараастай, Мæрддзигъя? Мæ гъуди нæ бæззүй?

Хъ æ р ц ц и г ъ а. Е ци 'й, - нæуæг çарди фæткæвæрд, çай хæццæ хуæргæ 'й, уæдта нин ци ратдзæнæй?

Д æ р к ъ æ (æ къох уæлæмæ даргæй). Æз, æз!

З æ р д æ. Дæркъи бæсти мин æнгъезүй дзуапп радтун?.. Кæрони гъæуама æрцæуæн хуæддзæугæ çардмæ, нæуæтæргъудизийнæдти фæрци. Уолæнбæл уæсгоммæ дæхе рагæлдзæмæ еу сакъадахбæл æмбæлун кæндзæнæй...

Б е р æ г ъ. Аци дæлуймæннæ нин нæ сабур уаг еуугр усжъунма исхатунмæ ку гъавунцæ. Тобæ, тобæ! Мæн зæрди уæхæн изæлттæмæ равналун н' адтæй. Еу еститæ зæгъун барæстита кæндзинан.

Хъ у р р о й. Кæд дзубандигонд адтæнцæ етæ дæр?..

Б е р æ г ъ. Майрæн сæ къолæ 'ма сæ цæхæр! Æз ами бадгутæи неке нихмæ дæн, фал çард еу аразæг ку нæ уа, уæд е нецибал æй. 6 хуннүй ханс. Исханс уодзинан.

Т у а с æ. Хъæбæр хуарз зæгътай. Гъенур æрхæстæгутæ ан, мах ка гъæуий, уомæ: не 'мбурди сæр еуугр æргом искæнунмæ. Е æй ханс! (Æзмæнтуңцæ фингæ, кæрæдзебæл алцитæ æхсунцæ, кæрæдзей расорæ-басорæ кæнунцæ.)

Д и д и н. Маци! Ханс нуртәккәе маx бадти тәеккәе аккаг аей. Нәе
наман уәхәен аей.

С æ р. Аз амма Туасәе мәйи размәе сосағ әембәлд кү фәккодтан
штеранки гъәүгәрөн арф адаги Аерхитикис мәрддизгъай хәеццә, уәед
шыудан уәхәен хатдзәгмә: рәстәрг тәссарә аей амма нәе гъәеддух
фәлләуун гъәүй, кенәдта нәе никхәлеутә кәндзәнәй амма уотә
шадәй исәфуммә ба аевгъау ан. Аерхитикис нин зәрдәе байвардта
шплихузи аенхусәй дәр, аәрмәст, зәгъуй, уәхе гъәуи архайгәе ба
уәхуәйтәе кәнтәе.

Т у а с æ. Аңәләедәрд, дони къосау, ракәллә-бакәллә рәстәги
цәмәй адәми цәстивәрди 'ма къәхтибуни ма фәууән, уой туххәй
мах гъәүй исәзмәнтун, еугур аәзмәнс! Хуцауәй ракорән
курмәгәнән мегъә, Аерхитикис уой адәми 'рдәмә тәрдзәнәй е
'зъәр базурти тилдәй, маx дәр ин аенхус кәндзинан нәе ходтәе 'ма
нәе сәрбәттәнтәй.

Д æ р к ъ æ. Ханси нисанмә цәүгәй, гъуддаг куд уодзәй?

С æ р. Ханс кү аевзура, уәед, нурмә ци нәма бавзурстан, уой
бавзардзинан. Адәймаг цәмәдес аей, хұмпұри медәгәе ци уа, уомә.
Гъаяй, ци си ес, зәгъиг 'й аесқұнунмә, игон кәнунмә фәгъыавүй.

Т у а с æ. Ханс аей нәе ервәзунгәнәг, ханс аей нәе исон. Ләкъун
дони гъиггаг кәсалгә зиндәр ахәссән аей: ци маневртәе 'й фәндүй,
уони кәнүй, ци утыртәе ае надбәл февзурунцә, уони никъуәрүй, ци
'рдәмә ае зәрдәе зәгъуй, уоци 'рдәмә найуй, дортәбәл
еуварсәнгәй, ае къәдзеләй ма сәе фәстәмә мәстмәләни
цыиллингәнгәй, хуәрзбонтәе, зәгъиг. Цәмәй адәми баууәндүн
кәнән нәе архайди хуарзбәл, уой туххәй бал нәе фицаг рәстәги
пәудзәнәй девистәй фәппайда кәнүн, уәедта сәе рантьохдзинан
нәе гәгъәдитәй. Аңгуртә - доңмә! Мәхе кәсагласәй аенкъарун
нуртәккә...

С æ р. Арази уи ка 'й еци гъуддагбәл, етә сәе къохтәе исдарәнтәе.
Уәедта ма нәхуәйтәе дәр аци финги бадт уотә исаразән, амма,
унәфтәе хәсгәй, гъәуама исханс уән, нәхе дәңцәбәл бавдесән
нәе программә фицагидәр.

У о с т и т æ. Маx нәхуәйтәе дәр уомә кү бәлдтан.

Л æ г т æ. Амбал ин нәййес!

Т у а с æ. Сәдәе проценти. Уой туххән - фәйнәе синони, уәедта -
дзатмамәе рацәүән амма зүймон уәлдәфәй руоләфән. (Дзатмамәе
рацуудаңцәе кадәртә. Тамаку радумдтонцә, уәедта фәстәмәе
әрбаздахтәнцә.)

3-аг фәэззинд

Кафгәй, дзорунцә.

Т у а с æ. Нәе күст идарддәр хәссән. Фәбәлвурддәр кәнапи нәе регламент уәдта нәе фәндитә.

М о д д æ л. Ханс исаразуни пайда ләдәрд зей. Фал зей күд аенхәст кәндзинан практикон ағъдауәй, уобәл әрдзорун гъәүи кәрәй-кәронмә. Премитә райдайән.

Т у а с æ. Премитә нәфал пренитә. Еунәг дамугъайәй ләи рамарун аенгъезүй.

С æ р. Цард нуртәккә зей уорс пәләзи хузән, зе медәгә ци тас римәхсүй, е бәрәг нәй, нигъьюс зей 'ма цидәр хезүй. Зәнхә - зәлдагә гауз, арв ба - цъәх горцье. Еци-еу хузәнәй ләуунцә зема сәе уиндәй багыгә 'нцә нәе цәститә, нәе уодтә, нәе зәрдитә. Иссәе ханс кәнун гъәүй, ниппалауонтә, зема си ци ревәд цъәсгитә, зәскүйтә исәвзура, уони ба нәхеңәй бампъоздзинан. Уәед и пәләзтә аллихузон гъолон-молон исуодзәнцә, - уотемәй ба цәмәдессагдәр уодзәнәй махән дәр нәе bonaصادән.

З æ р д æ. Цидәр дәлтә-уәлтә дзубандитә кәнис?

Х ъ у р р о й. Зәрдә! Нәе ниттергади кодтай. Гъоргъитә, фәесхытә, цъәстә ке хонуй, етә исәвзурдзәнцә, нәе нуриккон царди бундорон фәткәвәрдтитә ку нийхалән, уәед. Диар ку нийзәзти тә кәнай, уәед гәлеритә кәнай, фәесхытә, уәедта - сәтгә. Індәрәй зей байьевә, уобәлти дин алкумәдәр бацәуән күд уа, уотә. Нәуәг фәткәвәрдтити фәрци си фәэззиндзәнәй еци ревәд, уәгъдә раянта, бунәттә, зәнхитә, хәзнатә, мулkitә, зәхватә. Тәккә ахсиагдәр ба - фәггәнһәнтә. Сәе нури хеңаутти нәбал уодзәнәнцә, нәуәг хеңауттә ба син нәемә уодзәнәй. Гъейиеци цубур усмә ахәссә, аргъавд ләууә, - ци дәе зема ци уодзәнәе, е уоми разиндзәнәй.

З æ р д æ. Іәма нурмә ба уәхе къохти н' адтәнцә?! Уәхе ци ниммәгъялата, кодтайтә! Алцәмән дәр унафгәр уәхуәйтә адтайтә нури уалдәнгә - арвән дәр зема зәнхән дәр, кәд ма мах, уә зәндзәр уостити, естәбәлти рафәрсийтә, зәндәра...

Х ъ у р р о й. Алци дәр нәе къохти адтәй, Зәрдә, фал мах ба н' адтәнцә. Унафәе кодтан, нәхе пайдайән дәр гъо, фулдәр ба - дзилли, зәхсәннади сәраппонд. Ке зәгъун зей гъәүй, нәе уавәр иннетәй зәнгәсәндәр адтәй, фал... уруссаг зәмбесондау, «инәлар

иоунмæ ка нæ бæллуй, е салдатæн дæр нæ бæззуй».

Б е р æ г ъ. Фезонæг – стъолмæ! Зæгъæн, мæнæ нæ фингæбæл бузи бæрзæй лæууй, æма ймæ кæд мæ били дæннтæ уайунцæ, дæр мæн ба нæй. Мæн фæндуй, айдагъдæр мæхе куд уа, уотæ «устурæй дæр, минкыийæй дæр. Ести лæгъузæй зæгъун, Хъурро?»

Х ъ у р р о й. Хъурройтæ – арвмæ! Мæнæ мæмæ уæдæйти æхца јлавардтайтæ, фингæмæ ма, зæгъгæ, æхсæвæ хусгæ ка нæ кæнуй, уони сæрмагонд туканæй ести æрбадавæ – хуæруйнаг æма ниуазуйнаг. Анæбæл æз сумах рази дзуаппихæсгин дæн, кæд мæ тьюхти 'нцæ, уæддæр. Гъенур айдагъ мæхе ку уайонцæ, уæдта хуæргæ кæнуун æви ниуазгæ, е ба мæхе барæ уайдæ. Нура, Бали, уæхуæдтæ хатдзæг искаæнетæ, ци хуæздæр æй, уомæн.

Б а л и. Балитæ – коммæ! Гъай-гъайдæр, ци уа, е мæхе ку уа, уæд. Е дæр исуæд нæ царди фæткитæй еу æма 'й нæуæг терминти дзурдуатмæ бахæссæн.

Д æ р к ъ æ. «Мæхе ку уа», зæгъгæ, æгæр даргъ ном æй. Исаëхонæн дигоронау «хеуа – частная собственность». Уотæ нæй, нæ хингæнæг дæснитæ.

Т у а с æ. Уæ хинтæ – артмæ! Куд не 'мбæлуй, уотæ хуарз æргъуди кодтай, Дæркъæ. Фал ма дигоронау «хеуа» халæнти мутгагæй маргъ дæр хонунцæ. Документаций дæбæл мулки «хеуа» ку æрцæуа финст, гъуддаги ба дин æй халæнти ку байевонцæ, уæд куд рауайдзæнæй?! Юристтæй дæр, лингвисттæй дæр еци омоним алкедæр æхердæмæ иваздзæнæй. Сæйттæя уæбæл æрцæудзæнæй.

М о д д æ л. Дæ феппайуйнаг раст æй, Туасæ. Фал аци къумæлхий æнцон райхалæн æй. Хеуайæн дзурдуати æ цæрæгойий нисанеуæг фесафæн, е ба ма æмхæцæ кæнонцæ. Кутемæй?! Мæрддизгъа, мах ан, гъуддæгæ ка федар кæндзæнæй мухурæй, еци тæрхони адæм, æма зæгъун дæубæл дæр ихæс æй...

Х ъ æ р ц и г ъ а. Хеуайæн æ фиццаг нисанеуæг фесафун æнгъезүй, æхе ин фесафгæй. Гъома, цидæр зелуй дуйнетæбæл хеуа маргы номæн, уони ницæгъддинан гагадзагъдæй æма ма си фезонгутæ дæр ку фæккæнддинан...

С æ р. Губуни кой ма кæнтæ, судæймæрдтæ нæ айтæ! Нæ фиддæлтæ сæ хуæрдæбæл ездон адтæнцæ алкæддæр, сæ ахæнтиæ дæмун фæразтонцæ, сумаха ма халæнти мутгагмæ дæр цæсти ку æфтуетæ...

Д и д и н. Мадта ами цæй кой кæнæн?! Ами цидæр дзубандитæ æрçудæй, етæ еугурдаer æнцæ губунмæ арæзт. Уæ рæсугъд фæндтæ

'ма сагъаestæn сæ фæстаг хъуæнцgænæn eци ænæбун рауæни 'й

С æ р. Дæ цъух бадæрауазæ, - дæ фидæ хүннун!

Дидин. Хундтæ! Мæнæн исамонæг уис, фал... Мæхе афойнадæб
ку нæ фæттилеф кодтайнæ, уæд мин мæ сæр бабузи сæри æййен
рафснайдтайсæ. Кæд фæйийдтай æной ба бабузи сæр ковгæ æма уод
хуæргæ? Деликатес, дан, æй. Нæфал, æма дæхе ратудтай зæнхону
адæмæй æма зæнхонуг цардæй. Дæ хæдзари нæ дæ, ами ба фид
фурт нæйиес. Мæ хъури карки адезау ци ниббади?!

Б е р æ г ъ. Тилеф бабæй ци 'й?

Б а л и. Сайд.

С æ р. Max рæстæги «тилеф» дзурд нæ зудтонцæ. Дзæбæх бæдоли
не сгъомбæл кодтон, мæ хъазар лимæнтæ? Сæлæхъуæни хузæн цæттæ
цæппо-лæппо кадрæ аци догæн æ цъилингай ирд хъæболитæ 'нц.
Æз ин е 'нæгъдауæй сæрустур дæн. Нурутæккæ нæ еугурей дæр гъæум
куд фулдæр ин æнтæса, уотæ рампьюхун, тонаутæ искаенун, фæффон
нихсистæй æма рауон-циун æй. Нæ пихсадарæс гъуди нин кул
рабæгънæг кодта, уой нæ уинетæ! Гентæ, гентæ!

К а р к. Уой бæсти eu хъибил ку схастаййайтæ. (Туасæй уæлдай
ами неке фегъуста æма ходæгæй бакьюæцæл æй. Минкинæн дæр иннæ
уатæй æ ходун ærbайгъустæй.)

С æ р (Туасæе цума уой дзубандитæй байгъæлдзæг æй, уотæ ймæ
фæккæсгæй). Туаси хузæн мæ неке лæдæруй.

Дидин. Ду дæр, Сæр, фæстæгти фæсте нæ райзадтæ. Дзоргæ кул
рæсугъд фæккæнис, æнхæст дæр ма 'й уотæ ку кæнисæ дæхуæда
Æви Фæранки гъæуи саугуни теори фæнзи: «Æз кул зæгъун, уотæ
кæнетæ, æз кул кæнун, уотæ ба ма кæнетæ!» Кенæ: «Æз кул кæнун,
уой ба ма зæгъетæ!»

Б а л и. Дидин, дæу ма æндзæр уосæ корун гъæудзæнæй æма дæ
нервтæ ма хуæрæ. Боститæ уоститæ фæккæнунцæ.

М о д æ л. Цæй æндзæр уосæ коруни кой ма кæнтæ? Нурутæккæ
ходти цæуү «граждайнаг брак!»

Б е р æ г ъ. О-гъо! Е дæр хауй айдагъ Сæрети бийнонти «хeyя»
форстатæмæ нæ, фал не 'мбурди еумæйаг концепцимæ. «Хeyя»-йай
æвзурой «еууя» - еумæйаг, кул фæстевæг, уотæ, кул цъилийнæтæ
цъилин, уотæ.

Б а л и. Ци мæмæ ниууг дæ? Иsgæлдзæ свежий воздухмæ дæ
зæгъйнаг, дæ дæлуагиси рæбуни 'й мабал гъуна кæнæ.

Б е р æ г ъ. Дзæбæх æртæ нæуæг терминемæй фæгъæздугдæр

ти нæ дзамани дзурдуат: «ханс» уæдта «хеуа» æма «еуя». Еуя
умæйаг æй, æмай аци фæдбæлферонх уæн. Еумæ бастæй нæ нецибал
тæүүй. Цылинаэй ма ци кæнæн, Фæранки гъæуи рæстæ цъумургæнæг,
тæма, цайуаг ку нæбал байзайа рæхги, уæд? Цылийнаг ба ни алкедæр
хисицгæ гъæүй æхе биндзитæ уæдта æ мæрдти биндзитæ сорунмæ.

С æ р. Терминология къамис бал бафедар кæнæд æрмæстдæр
«ханс» æма «хеуа». Цард нæбал уодзæй, фал - ханс, мах фæндауагæ
ку цæуонцæ гъуддæгтæ, уæд. Фал «цæрун» дзурдæн ба ци
ниввæрдзинан æ бæсти не 'взаги гоморий? Уæдта нин урути хуаллаг нæ
фæууодзæнцæ нæ «ханс» æма нæ «хеуа»?!

К а р к. Хьо-хьо-хьо! Ци-ци-ци? Урутæ ке хонунцæ? (*Туасæ
фæккүддæр æй*)

Минкин (иннæ уатæй каркмæ). Сæхеуæнтти, Райсæ, сæхеуæнтти!

С æ р. Гъулæг дин ма уæд. Райсæ, фал де 'мдзæрæгæн
нийьеуæрдæмæ ку нæбал ес!

Туасæ. Гъулæг?! Нур ма нæ Минкини хузæн уод гъæугæ кæнүй.
Ханс тохи исæвзуруй. Куддæр не 'мбуурд фæууа, уотæ ба 'й Нарти
кæнтæмæ æрветун мæ тækкæ мæхе къохтæй.

Б а ли. Аз зонун дзурдæтæ тасун кæнун: цæрун-хæнсун. Дæнцæн,
кæми хæнси, мæ уарзон Хъуррой?

Х ь у р о й. Зæгъунæн арвмæдзæуæг мæсуги. Уæд, Берæгъ,
ду ба кæми тъæхси? Пардон, тъæхси, нæфал хæнси?

Б е р æ г ь. Ес мин зæрдæмæдзæуæг рауæнтæ.

К а р к. Адæн уин ке саразтонцæ мæн фæрци, еци азгъунститæ
еу дуунсæй анзей фæсте уæ цæуæти цæуæти сæртæбæл
æгъзæлун ку райдайонцæ, уæд уæ адресбæл Баастур фæргæ
бæргæ уодзæнæй. Уомæ хеуа «адресный бюро» ес. Еугур адæм
дæр си финст æнцæ еу рауæни, фал фæйнæхуути уавæрти. (*Туасæ
æма бабæй æй Минкин фегъустонцæ. И уосæ фесхъиудтæй æ фур
тæссæй*.)

М и н к и н (каркмæ). Дууæ рауæни, дууæ!

Б е р æ г ь (æхемæ 'й бандгæл уогæй). Хицæй мæлæ, Минкин,
æртæ ба 'й нæ уадзи, æртæ!

Д з о д д æ л. Мадта, куд кæсун, уотемæй мæнæн ба мæ фæстаг
дзæгъæл пъæунгæмæ рафтуйдзæй.

Туасæ. Уæ сæрти карки зунд дæр нæйиес!

Д æ р к ь æ. Ниннæуадзай ду дæр дæ хингæнаг карки хæццæ.
Ци йбæл нийеллæг дæ?! Къобости дуармæ 'й дæу гъуддаг ба,
Дзоддæл. Минкинети кæркdonæ кæдæй-уæдæй исуæгъдæ 'й дæхе

фәрци, 'ма дәе е ә тәнзәрдәй уордәмә баудаңдаңәй.

М и н к и н. Әндәр маци фәййинетә!

К а р к. Гъо-гъо-гъо! Нәе, уой ба – нәе!

(«Гъо-гъо-гъо» фегъустонцәе евгурәй дәр, и дзурдтәе биләрмәст Туасәе әмә Минкин.)

З ә р д ә. Туасәе, сонткәсәе кумәе кәенис? Цидәр тарстхуз дим
Ести ди ресүй?

К а р к. Хъо-хъо-хъхи-хъи! Уой ба ә уод ләдәруй! (Туасәе фур мәстәй райвадәй.)

Т у а с ә. Неци, мәнәннеци 'й...

Б е р ә г ъ. Банцайә, мәнәе карк, берәгътәе дәе ниттудтонца! Дәркъәе, хуарз дәе зәрди әрбафтудәй Дзоддәлән.

Д ә р к ъ ә. И ләг, ду ба кәбәл айуан кәнүнмәе гъавис? Еу бәхснуг хуәргәе уин ку руайа Дзоддәли хәеццәе, фәстәмәе биләүе хъуртәй ласуйнаг ку фәууя, уомәй нәе тәрсис? Мал къәсхурмә мин ма кәсәе!

М и н к и н. Е, кәуйнәйтәе!

К а р к. Ко-ко-ко-ко!

Б а л и. Җәбәл нәе кәун кәенис, кәуйнаг бол уәбәл никкодта Минкини хәеццәе.

Д ә р к ъ ә. Банәхуардта аци карк, Мәрддзигъя. Дәхе ци никъкыссе-биссетәе кодтай, уотә ку нәе фәууис! Ести ин бақәнәе. Ханс аразун нәе нәе уадзуй. Ләбурдтитәе нәмәе кәнүй заседаний рәестәги.

Х ъ ә р ү ү ү ә. Мәе масть мәе мәстдонәй рәдовгәе кәнүй. Райәвгәрдун гъәүй мәнәе е 'мәбәлтти хузән. Мәләти циргъ нихтәе ибәл ес 'ма нин еститәе мурхадзәнәй. Кәд уәе нәе фәндуй, уәдта «нәе фегъустон» маке зәгъәед, - хомәй әй хуәрун. Е – нихгүн, әзә – гәндәзәхгин!

К а р к. «Хо-хо-хо» ба «нәннәе-нәе!» Мән масть дәр мәе хурфи бәргәе нәбал җәүй, уәддәр ку бухсун.

Т у а с ә. Еу уәхән әөвгәрдәг ма си адтәй әмә уартәе әхуәдәг ә уодәй гъазуй, уотитәе бацәй. Рацайтәбәл әй ә гъуддаг. Уәддәр ә дзәгъәлдзорәе ба нәе уадзуй. Әной ба уин нәе маргын мулгаг кунәг нәе февардтан Моддәли хәеццәе. Тәрхәннәе ник ибәл хәессунцәе...

Б а л и. Анаей мети тъәфил дәр нәе райададздәнәй,

мотфәлдзәгъдәни хъәпәнбәл бадгәй дәр.

М од д ае л. Сумах әнәффес губунти туххәй ибәл ку равардтон мәв, дзәгъәлбадтәй фәллад, хәрәг әма, айкә зайунәй уоләфт, бибузи. Райсә «прихватизацигонд» аәрцудәй.

Т у а с ае. «Прихватизаци» нәффал «хеуагонд».

С ае р. Нә дзубандий сәрәй аәгәр изәлттәмә ракистан. Бауәрмә - хәстәгәр! Зәгъгә кәнтә, хансмә баҳъәртүнмәе тәккә цубурдәр әма әнцондәр над ци аей?

Д и д и н. Сәребари над! Ігәрон сәребари над!

Т у а с ае. Зунди къубус аәрбауай, Дидин! Сәребарә нә къохти җәмәй бафтуя, уой туххән бал мах гъәүй фицагидәр кәрәждәмән алци хатир кәнун. Ігъатири закъонтә рагәлдзән, - җәсти синдзә 'нцә, арми будзух. Алци хатир кәнән ку уа, уәд уодзәнәй алци кәнән дәр: уотемәй райсдзинан цъухи, уоди әма миути, гъома - никти сәребарә. «Анәй ба сәйрагдәр кәци аей», - бафәрсуниау аей еске...

М од д ае л. Гъай-гъайдәр, уоди сәребарә.

Б а л и. Мәнән - бауәри сәребарә!

Х ъ ае р ц и г ъ а. Нәе, нәе! Цъухи сәребарә. Цидәриддәр дә фәндүй, кәмәдәриддәр, кәмидәриддәр, уой дзоргә кәнәе. Дзорә аәргом, маци римәхсә дәхе медәгәе, әнцондәр дин уодзәнәй. Уой адәбәл дә уод иссәребарә уодзәй, уомәй барайгурдзәй миути, никти сәребарә: дә архайд - дәхе барә!

Т у а с ае. Хъәрцигъа раст аей. Цъухи сәребарә, дзурдбарә радтун уодзәнәй нә ханси нәуағ фәткәвәрдити дуккаг пункт, - фицаг пункти - аәгъатири закъонтә рагәлдзүни фәсте. Исхонән аей еу дзурдәй - «цъухбартә». Дзәбәх тасый: къосбар - къосбартә, цъухбар - цъухбартә. Фәззинд дәр әма берәуон нимәдзә дәр әәвдесүй. Цъухбартәй тәдзүй уодбартә. Дзоргә кәнәе, мә лимән! Іефсәрми ма кәнәе, е уәлдай гъуддаг аей. Іерхитикис мәрдзигъайән дәр низзәгъә дә зәгъүйнаг, - боз дәр ма ди фәууодзәй, - әхеңәй җәүй идеяе, уәдта си хъор ба ци кәнүй? Каркәй ци зәгъи, уомәй ба, е рагдүйней маргъ аей әма неци уодәенсүй.

К а р к. Ко-ко-ко, Минкин. Рагдүйнемәе сәхүәедтәе әездәхунцә атәе устур ампъеэтәй. Еу фәстәмә къаҳдзәф бал исходтонцә дорин дөгәмәе.

М и н к и н. Бәргәе 'й ләдәрун.

С ае р. Минкин дәр мах фарс кәнун байдәедта, әнгъәлдән.

Т у а с æ. Е карки хæццæ дзæгъæлдзурд кæнуй, сумахмæ на хауј. Уæ гъуддаг кæнтæ.

З æ р д æ. Цъухбарæй ма игуруй еу фæстейæ - æнæфсæрмæ Следствие из теоремы. Кæми 'й уæ протокол?

С æ р. Æнæфсæрми дуйней уагæвæрд ба куд хундзæй?

Б а л и. Æнæфсæрмтæ. Зæгъæн, æнæфсæрми туххæн кувд еу дзурдæй хундзæй «Æнæфсæрмтæ». Ханси бæраæгбæнти къæлиндармæ 'й бахæссун гъæүй Ханси (майи) мæйи фиццаи бонмæ. Е уодзæй, раздæри 1-аг майи бæраæгбон ке фæхалдæй, уой туххæн, уой номбæл бæраæгбон. Нæуæг анзи Фæранки гъæуи адæм уæд фиццагидæр хатт баддзæнæнцæ еци кувди æма нæхеçæн дæр, нæ маддæлтæн дæр кæндзæнæнцæ дуйней «карфитæ». Фæстæдæр ба Геуæргобай мæйи (ноябри) 7-аг бонæн дæр ести æргъуди кæндзинан.

Т у а с æ. Бали нæ еугурей сæрти дæр ракастæй, уомæн, æма æ афони райгурдæй. Идардæр фæццæуæн. Æфсарæ ку нæбал уа, уæд уод исуæгъдæ уодзæнæй, фæсмони аппендицит си рахаудзæй. Еци гъуддаги термин хундзæнæй уодбарæ – æнæуодбари антоним. Уодбари усмитæ ба – уодбартæ. Сæребарæ уодзæй дæр игуруй æнæнгъæллæги хуарз – миути хебарæ, сæребарæ! Еу дзурдæй – миубарæ, уомæй ба – миубартæ. Еу бæласæй – иннемæ! Миутæ кæнæ, кенæ миугæ кæнæ, - гъуди дæр маке кæнæ! Миути хебарæ кенæ сæребарæ æй ханси æнæхъанз астæуистæг, ханс уобæл æнцойнæ кæнуй.

С æ р. Ке кой кæнтæ, етæ еугурæй дæр еумæ баст æнцæ. Карк æма айки хабар нæ зонетæ, - ка си раздæр фæззиндтæй. Хатирæй дæр ком-коммæ игуруй миубарæ, иннердигæй ба миубарæй игуруй хатир. Архайуни, миуни бартæ дæмæ ку нæ уа, уæд «нæ хатир кæнуни», фудгини æфхуæруни закъонтæ кутемæй райевдзæнæ? Цъухи æма уоди сæребарæ дæр – уотæ: фиццагæй дуккаг æнтæсүй, ку загътайтæ 'й, дуккагæй ба – фиццаг, - дæ уод сæребарæ ку нæ уа, уæд дæ билтæбæл дæр цъотта æвæрд уодзæй. Цъухбарæ 'ма æнæфсæрмæ дæр – уотæ: еуемæй, дæ цъух дæхе бæрагæ ку уа æма 'й ку исуадзай, уæд æфсарæ исæфуй, æ бæсти фæззиннуй бæдæйнаг æнæфсæрмæ. Иннемæй ба æнæфсæрмæ ку нæ уай, уæд дæ баст цъух алци куд кæрдзæнæй?! Гъеуутитæ, мæ хортæ. Еци гъуддæгтæ есун гъæүй æмидолæй, кæрæдземæй син бартасæн нæййес, денгизи æzmæнст хурфæ еугай къанæуттæбæл фæддехтæ гæнæн куд нæййес, уотæ. Ка си сæйраг æма ка – дуккаг, уомæй ба

Макән ци уәлдай ес: еугурәй дәр гъәүгә кәнунцә.

Хъурро. Ами ма сатәг къотәри бүнмәе еу фездәхән дәр
Æфтарә ку нәбал уа, уәд ходуйнаг дәр нецибал уодзәнәй.

Дидин. Ходуйнаг фесафдәнәй, ходдүннәгтә ба
иңхеддәнәнцә.

Сәр. Үонән фәйнә нисани ес.

Бали. Ходун хуарзәй, иғәлдәнәги хуасәе 'й. Фал кәрәдзебәл
ходун ба нецәмән гъәүй. Куддәр ескәбәл дә ростә бафәсгъос
тәни, уотә дәхүәдәгә уомәй фәддессагдәр уодзәнә.

Хъурро. Үонән фәстәмәе ескәбәл ниҳходуни
нурә некәмәе ес.

Сәр. Хатдзәггонд исказәнән: ходуйнаг фесафун дәр ханс
исаразумәе бәзгәе къахнад ай, фал нарәггомау аема хургин.

Хъурро. Сәр, мән дәр бауагътә еу хыпп исказун. Аци
нәүәгдзийннәдтә еугурәй дәр федаргонд цәунцә, цәмәй
гъәдтә, хуәнхтә, будуртәмәе нә къохтә баҳъэртонцә, кәд ай
раст ләдәрун, уәд.

Дәркъә. Цидәр аенәләдәрд гъуддәгтә нәмәе раудәй.
Ка куд аедзәгондәр уа, уотә фулдәр есдәнәй? Хуәдәфтарә
пәгән ба е 'гъдау ае ниҳмәе гъәуама коса?

Минкин (иннае уатәй). Кәдәй-уәдәй си еу сайтанәй хузәнөн
запъд исхаудтәй...

Карк. Гъе-гъе-гъе-гъе!

Хъурро. Фәббәлвурдәр ай кәнән: аедзәгондәр нәфал
мадзалгъондәр! Еци стур иғауиги ләдәрә.

Моддәл. Моддәл айиевун гъәүй алли гъуддаги дәр.
Æнәфсәрмәе аема цъухбартә аенцә царцати дессаги нәүәр
әргъудизийннәдтә - аенхәли хуасәе!

Берәгъ. Цәй мәхәли хуасәе? Мәхәл гәбәт нәй?

Дәркъә. Æнхәл, - дуррак! Мадта нур мән дәүән уотә
зәгъун фәнди, нецәй ләг дә, мәлгәе дин ай, уәд уой дәр
әмбәлүй аенәфсәрмәй?

Берәгъ. Зүпп, зәгъгәе, дузәрдуг дәр ибәл ма кәнә. Фәнди
- рәюонәй, фәнди - аенәрәюонәй. Уәдта ди цума нурмә дәр
әнәргъудийәй нәе райзадтән, уотә дәмәе нәе кәсүй?

Хъурро. Е дәр дин зәгъдәнәй, Зәрдәе, цәхән
уосә дә, уой. Уәе кәрәдзей гъәнтәе исбәрәг кәндзинайтәе, уоми
ләгъузәй ци ес?

Сәр. Цидәртә си ес. Ләг аема силгоймаг ма естихузи

бафедаудзәнцәе, фал дууәл ләги, бустәгидәр ба – дуу
силгоймаги кү фәххилә уонцә әма кәрәдзей кү бастыланц
үәдтә?

Хъәрццигъя. Уәдтә – дагъитъайлар! Кәрәдзей
рамардзәнцәе, фал еу инней. Зин ай әмрәхуст кенә әмаш
фәккәнун. Ёрмәстәр Туасә 'ма Моддәли карки аргъауты
әмбәлунцә нихәй-нихмә бустәги әмдухә дәуюгътә. Ләгдәр
байзайдзәнәй сәе дууемәй.

Карк. Мәе къәдзели пакъутә агор әностәмә хаявти
фәххаяетә, гъәуаггин, киудтитә!

Хъурроий (Мәрддэзигъамә). Е дәр бәэззүй. Еци фәлхәнба
хуәздәрәй-хуәздәрмә цәүдзинан. «Естественный отбор!»
Инфузорий туфлитәй – адәймаги цулухътәмә!

Минкин (иннае уатәй). Уоми и райдайән хуәздәр ай әши
байдауән, уобаел гурусхә кәнун. Ирәэтән әе кәрон мәләтмә
цәүй!

Моддаэл. Минкин фәннәхе кәнүй. Гъенур мәнә маң
силгоймәгтә, фицаг - деденәг ракалән.

Аэмбүрдемәй. Йәе-гъа-гъа...

Карк. Хъа-хъи-хъо!

Моддаэл. Куд фәстагмә, уотә ба нә деденәг бампулуй.

Аэмбүрдемәй. Йа-гъу-гъу...

Карк. Хъа-хъи-хъу!

Туасә. Силгоймәгтә ирәзүнцә къомбохракалдәй
къомбохәркалди уәнгә!

Бали. Уалдзәгәй - фәэззәгмә!

Минкин. Йәе-гъа-гъайәй – йәе-гъу-гъумә! (Ходәгәй
түллүрәскүйтә кәнүнцә.)

Моддаэл. Да гириззаг әндзәрләг цитә дзоруй, уой ай не
тъосис!

Карк. Хъо-хъо-хъо! Уә ханси хуаллаг бал уин уәхебәл
бавзарән. Перерыв!

4-аг фәэззинд

Изолдәр сәе бадт хәссүнцә.

Хъурроий. Мәе сәр рәдовуй. Фәйнә агувзи раниуазән әма
аци мәргүти ракәстай кәнән. Зүймон әхсәвәе стонг анзәй

Маргъдәр ай. Рафицдзәнцә, кумә тағыд кәнән!

Х ъ æ р ц ц и г ъ а. Сумах – некумә, фал мах зәрдә бә нә
сувәлләенттәмә әхсайый. Із сә хусгә ниуугътон 'ма си,
майдима, еске дони къос багъәя...

Х ъ у р о й. Сумах дәр макумәбал хәләф кәнтә. Бадти
райдайәни ци фәндөн баҳастайтә хүәddзәугә царди туҳхән, е
үи феронх ай: «Адәмәй алкә дәр хебарә 'й әма әхуәдәг, куд
хүәэдәр, уотә амәлтә кәнәд!» Куд зонән, уотемәй
сувәлләенттә дәр адәми нимәдзәмә хаунцә әма цәрәнтә
хүәddзәугә цардәй, хебарәй.

М и н к и н. Уой зәгъәгән ә цәститә къахгә 'нцә!

К а р к (Хъурроймә). Ду маруйнаг дә! Нуртәккә дин...
(Баләбурдта ләгмә хъуәдатгәнгә.) Е куд ай?!

Т у а с æ. Дәттә ымә 'й, Райсә, дзәбәх имә 'й әрдәттә!

К а р к. Куд? Куд? Куд?!

Б е р æ г ъ. Банцайә, е дин куд? Гъеууотә! Куд әверхъаудәр
архайән, уотә ханс арфдәр уодзәй.

К а р к. Хуцау уәбәл ә бәлах әрәвәра, әхе бәдолән дәр
ка нәбал тәрегъәд кәнүй, әма 'й дзәгъәләй ка ниуугъта!
(Туасәй әндәр ай неке фегъуста. Баудәй әма иннә авари
фунәй сувәлләентти бадәрәмбәрзитә кодта.)

Т у а с æ. Хүссетә, мә зәрди фиутә. (Минкинмә.) Ду ба, мәнә
ләг, дә къәхтә ци бателай рәхги. Биндзитә дә бахуәрәнтә!

М и н к и н. Хәлауртә дин дә цъухбәл тунтә бауафәнтә!
Сувәлләенттәмә хәстәг ма цо! (Туасә фендәбилә 'й.)

К а р к (Туасәмә). Ци хъәбәр истухсәг дә еци
сувәлләенттәбәл, къолибадәг, хингәнәг?! Дәхеңән бабәй
фәттарстә?!

Т у а с æ. Мә мади стән, уә дууемән дәр мә кийнә бахатдән.
(Гъәрәй каркмә.) Дзорә, дзорә, мә дзәбәх, цъухбартәй пайда
кәнә!

К а р к. Нецибал дин дзорун, мәхе нихмә мин сә аразис. Дәүәй
фулдәр хүәрзтә некәмән фәеддән әма мин сә дәу бәрцә
фудтәй неке бафиста. Гадзирахаттәй раңудтә дә евгъуди царди
бонтәбәл.

Т у а с æ. Мадта аэз дәр ци кәнон? Цәмәй дә нихмә фәүүон,
уой туҳхәй мә мәнә атә, нә медгъәууон берәгътә, әзнәгтә,
судәй мәләтмә әрәeftудтонцә барәй. Идардәр ин уотә уән
нәбал адтәй әма ме 'нәбонәй сә фарс фәеддән. Ёрхитикис

мәрддизға дәр мин цәмәйдәрти зәрдитә байвардта, айфицил мә гъәугәронмә расайдта, әма. Тогтарст си фәддән, уой асш адтәй. Уотәз загъта, мәе бон, дан, әй, ду глобусбәл күд архуәцән, уотәз архуәцүн ме 'ртәз дзәмбуқъахемәй әгас зәнхи къоребал әма 'й фәххәссун хори гъәбесәй әндәр тар аестъалуи гъәбесмә.

К а р к. Уомән неци зонун, фал Фәранки гъәуи зәнхи ә нихта ниссадзунмә ке гъавуй, уой истонунмә, ә хъанз ин исцъиргәй, фәйнердәмә фәххәссунмә, уой ба фәстәдәр баләдәрдәнә. Әксингә дәр дәе бакәнәед, фал тохи рамәләе, бәгъатәрәй, раст уогәй, сәрустурәй. Е 'фсән базуртәй ин еунаг сес фәцъцъола ку бафәразтайсә, е дәр устур гъуддаг әй, фәнзуйнаг гъуддаг иннетән.

Т у а с ә. Байрағи әй, нийуадзә. Тәккә нур ду мәнән мә 'знаг дәе, мәе цифуддәр сон аәзнат.

К а р к. Минкъий ма багәдзәе кодтайсәе, марг мин цәмән бадардтайтә, - дәүән дәр, әгас Фәранки гъәуән дәр хуарз адтайдәе, фал нәбал нибухстайтә.

С æ р. Туасәе, де 'ргон адәми 'рдәмәе әрбахатай, уой ниууадзә!

Т у а с ә. Әмбурд ка нийхала, уобәл аци карки фудәнхәе исәнбәләд!

Б е р ә г ъ. Цәбәл исцалх дәе еци әнәхәири марғы хәецә? Ә гъоси ин цитә фәекъкъус-къус қәенис? Уой бәсти мәнәе саг ләйтәмә - Хъуррой әма Берәгъымә - байгъосә. Сәе гъуди син рафинсетә: «Әңсүри мәйи фиццаг бонәй фәстәмәе сувәлләнтәе гъомбәл қәнунәй нийергутә уәгъдәгөнд ңәүнцәе. Сувәлләнтәе ирәэззәнцәе сәхе ирисхъәе әма урухсни фәрци.

М и н к и н. Сагъасарә, сагъасарә Сиппа си ка нәма әргъәвүй әма сувәдәгбәл хуәцуң ка нәма зонуй, уонәбәл ба гъомбәлгәнгутә әгуст адәмәй памперстәе қәнәнтәе, хуәруйнаг дәр син дәттәнтәе сувәдәгсәр әевгитәй.»

Ма бацотәе сувәлләнтти тәрегъәди! (Ә гъәрзун ңәүй.)

Б а л и. Думгәе бони донихулуй ци 'рдәмәе қәнгәе 'й, уой ка нәма әргъәвүй, етә ба?

Б е р ә г ъ. Рәвдауәндәнтәе, скъолатә ба ма цигәс әнцә? Уоми ин фиццаг бон думги нихмәе 'ргон исхатәе әма 'й инстинктывон хузи әхүәдәг ахәсдзәнәй. Хуәдахур әрәгәмәдәр иронх қәнүй әрмәг.

М о д д ә л. Мәе бон бакәла, рәхги уотемәй алке ә бәдоләе ку

Бал бафæсмæрдзæнæй.

З æ р д æ. Гъе, гъе! Æ царв дæр, æ муд дæр уой медæгæ 'нцæ.
Нуд æрæгæмæдæр уинæн нæ цæуæти хæцçæ, уотæ кæрæдзей
Фулдæр уарздинан!

М и н к и н. Замманай гъуди! Æппун ку нæ уинайтæ, уæдта –
Инæфæуундæ уарэт!

К а р к (батахтæй æма Зæрдæмæ балæбурдта.) А кай? А кай?
Ций? Кай?

Х ъ у р о й (Зæрди ергъæвгæнгæй). Рандæ уо, æ дзигготæбæл
ин ци ницæггаг дæ?!

М и н к и н. Æлхъевæ 'ймæ 'й, Райсæ! Къæдзæй имæ 'й баздохæ!

К а р к (Хъурроимæ). Ду ба æ сæрбæл ци рагæпп кодтай, мæнæ
муррут?! (Туасæй фæстæмæ бабæй æй неке фегъуста æма ходæгæй
Тъæппитæ хаудтæй.)

Х ъ æ р ц ц и г ъ а (ходгæй). Райсæ, Зæрди сæрæй Сæри сæрмæ
басæррæт ласæ!

К а р к (Мæрддзигъабæл æхе ницæвта). Дæуæн дæр дæ ном
нецибал фенхус уодзæнæй.

С æ р (ходæгæй бакуæцæл æй). Райсæ Мæрддзигъабæл æхе
мæрддзигъай цæф никкодта.

Х ъ æ р ц ц и г ъ а (карки æ сæрæй соргæй). Мæ мади мади мадæ
Æрхитикис мæрддзигъа дæ бахуæрæд, кæд ду карк нæ дæ, уæд!

Х ъ у р о й. Туасæй дæндаг ку нæ хæзинæ, уæд дæ бæргæ
æрбапускъалитæ кæнинæ!

Т у а с æ. Æ нихи кæронæй дæр ибæл маке бамбæлæд! Райсæ
махæн зундамонæг æй, фесхуайæн трамплин. Нæфал æма 'й
хæстæгдæр æрбадун кæнтæ æ зонгæ къелабæл, е ба алцидæр
хуæздæр игъоса æхе гъостæй æма уина æхе цæститæй.
Хъæбæрдæр цæбæл мæстгун кæна, е, цид, махæн уодзæй
ахгиагдæр гъуддаг.

М и н к и н (æ кæунгъæр игъусуй). Дæу мин ци изæд бавзарун
кодта, е дæлдæр æрхаяæд!

Б е р æ г ъ. Туасæ, Минкини фæрстæ нæмæ фур мæстæй
тонунцæ.

С æ р. Ци 'й исдессаг кодтайтæ уæ карки? Æз æй сумахæй
раздæрæй фæсмæрун, æма, зунд си райсон, зæгъгæ, нæ, фал æй
лæдæргæ дæр нæ кæнун: ци æй, адæми цæмæн гъæй, хуарзæй
син ци фæцæй?! Уогæ, уотæ ба фегъустон, æма, дан, нæ еугур
устур паддзахади цидæриддæр фæлмæн бæзтæ ес, етæ аци карки

пакъутæй конд æнцæ. Цæгæйдæр уæхæн нивæрзæнбæл дæ сæпку æруадзай, уæд сæумæмæ дæ къах дæр нæ бателдзæнæ.

Хъурроий. Беретæмæ фæззиндæй нæуæг бæстæ, -Æрхитики мæрддзигъай æфсæн сестæй конд. Гъуд кæнуунмæ æнцон æй, порошокæй æй рахснæ æма, исæрттевгæй, уайтагъд дæр æрбасор уй. Фал, дан, е ба хъæбæр æй, уæдта си сæумæй сæр фæйнердæмæ тъæппитæ фæххай.

С æр. Тикиси ниуд æма мæрддзигъай уаст кæнуун дæр си райдæттонцæ беретæ. Фулдæр ба – фæсевæд! Уони сæрти стæв ма лæмæгæ æй, æма син æнцондæрæй гъæнæ кæнууй. Изæригон Фæранки гъæуи парки губунбæл уæ гъос æривæрайтæ, цума си ци стуфтæ исигъусдæнæй!

Хъурроий. Уæхæбæл фæддæрхуæцайтæ еу минкъий. Æзнæт фæлхъæзæнтæмæ бабæй фæлласуй нæ науæ.

Туасæ. Хъибиллæ – наумæ! Карки финги уæлгъос æривæрун гъæуий, кæд мах уиндæй æ зæрдæ ратонидæ!

Хъэрццигъа. Æ зæронд хъинтæ ин рагацуу никхуайун гъæуий, е ба æ рагь æрфæлмæн уа æма ник уæд, денгизи ци 'рдæмæ накæ гæнгæ 'й, уой хуæздæр амондзæй. Æркъейаги дзурд хæзна нæ хезуий, атемæй ин нæ дзубандити фулдæр: гали гъоси – уадæ! (Лæдзгутæ райстонцæ фингæбæл бадгутæ æма Райси æмбурдемæй хуайунцæ гъæртæгæнгæй. Минкин фæдес, нæгæ кæнуий иннæ уати.)

Моддаэл. Минкини хъуртæ ку нæ баймир уиуонцæ! Æ каркбæл æ зæрдæ ци хъæбæр ресуй. Мæгурæг..

Хъэрццигъа (каркмæ). Ух, гуссæ! Гъеууотæ дæ гъудæй. Нæ дин загътон, дæ къæботбæл хуæцæ, зæгъгæ. Неци дæ гъуддаг ес нæ дзубандимæ.

Карк. Куд-куд-куд?

Моддаэл. Кæуийнаг бон дæбæл никкодта! Дзоддæл, æз имæ ку бавналон, уæд мин ме 'ндæмæ давæн еунæг цилле уæллагргæ æрбайсафдзæнæй. Æ реути цæстрæвдауæн къæрт дæлиаугомау æй æма мæ рони ниггæпп ласдзæнæй.

Туасæ. Гъай-гъай, фæлмæн фæсали бадун ахур æй.

Моддаэл (Дзоддæлмæ). Ра 'й ахæссæ æма 'й фæстæмæ нæхемæ ниддавæ.

Туасæ. Уой, цитæ дæмæ цæуий, мæ цæсти нивæ! Нæ бадт куд ихæлдæр уа, уотæ хуæздæр æй. Къæлæттæй рахезун афонæ æрцудæй, аци каркæн æхе ба къæлæти бакæнæн, е ба уæлдай тъибиртитæ мабал кæна.

З æ р д æ. Махмæ ес, и æндзæр лæг мæ кæми фæддардта
інхгæдæй ай сахатти уæнгæ, уæхæн æфсаýнагин хизæ. Нур,
пүддæгтæ куд æрзилдæнцæ, уомæ гæсгæ нæ нæбал гъæуий.
Нуртæккæ 'й исдавдзæнæн.

Д æ р к ь æ. Мæнмæ дæр ес. Берæгъи уоми даринæ, æнафони
ку 'рбацæуидæ, хæдзарæ ку нæ зæгъидæ, уæд. Ахсæвæй
фæстæмæ мæн уомæ нецибал гъуддаг ес.

Б а л и. Æза 'й Дидинæн æрцæттæ кодтон рагацау. Муд ин си
никдотон сайæнæн. Куддæр имæ батахтæй, уотæ йбæл цæг бакып
кодтон, фал хизи кирæгæй и æвдеу урди хузæн фендæбилæ 'й
уæддæр. Æз рæуæгдæр дæн, уæдта хæстæгдæри цæрун æма
нуртæккæ исдавдзæнæн ме згæр астьонæ. Бадетæ бал, хуæцетæ
вци ц'умурбæл мама 'й рауагтæ.

Æд лæг, æд уосæ сæхе каркбæл ницавтонцæ æма 'й исæзмæлун
дæр нæбал уадзунцæ. Минкин иннæ уатæй иснæттæй, æ хæр-хæр
иссудæй.

С æ р. Æлхъевгæ карки кæнæн, нæтгæ ба Минкин кæнуй.

К а р к. Хъя-хъи-хъу, у-хæ-ха!

М о д д æ л. Ци мин ин кæнтæ, исуагтæ 'й, хорх кæнуй!

Т у а с æ. Е нæ хорх кæнуй, фал Минкин - æ фур тухстæй. Уоййасæбæл
сæ мама æфхуæретæ. Сæ хуардзийнæттæй син пайды кæнун гъæуий.

М о д д æ л. Еунæг ду мæ лæдæрис. Дзоддæли дæр дин нæ бавгъяу
кæнинæ, фал си ци аразис? Дæхе «Уодмæл...» Минкин... Сæр, ци мæмæ
ниддæзангыр дæ ду ба?! Дæ сæр кури сæри хузæн!

Д æ р к ь æ. Фазон нæмтти – Дзоддæл æма «Уодмæли» файноститæ
айтæ æма, гъай-гъай, уæ кæрæдзей берæ уарзетæ.

С æ р. Ниуагтæ-ни! Уæ кæбæзтæ – даргъ, уæ зунд ба – цубур. Уæ
дессаг ба – ye сконди еци дууæ игъаугий. Еци карк æма Минкин мах
некæмибал гъæунцæ – сæ хуарз дæр æма сæ лæгъуз дæр.

Б е р æ г ь. Иннæ сæйраг фарстамæ æрхæстæгутæ ан. Хъурройи
кезу æй...

Х ь у р о й. Карк зæнхити хъаурæ ц'ирдта æма фицлаг еуур
рæбунигъæту фагæ æйкитæ дæр уой фæрци задæй. Нур сæ Минкини
хæццæ ахæстъони ку бакæнæн, уæд ма сæ барæ цæбæл дардзæнцæ?!
Æрхитикис дæр си фенæсагъæс уодзæнæй.

С æ р. Аци фæндон ке зæрдæмæ цæуий, етæ сæ къохтæ фашистти
хузæн хæрд-размæ радарæнтæ! (Сæ къохтæ радардтонцæ.)

Е у м æ. Хенде хох – хәрдмәкъох!

Д и д и н. Ёстай проценти арази 'нцæ, дæс – нихмæ, дæс проценти ба сæ бор къаәдзилтæ нилхыивтонцæ, сæ гъуди нæ базонун кодтоңи. Нæ нæуæгигурд фæткæ – «әргомдзийнадæ» - ихалунцæ аема син ти бакиндæуа? Зонис æй аема ин ести мурхæ!

Т у а с æ. Байсæттæ. Ё зæрдæ ин ралхæнæ, кенæ – истонæ. Фип бал уæддæр нæ хæццæ ку бадиуонцæ кæронмæ...

Д з о д æ л. Уадзæн аци дæс проценти, нæ карки хузæн, е ба на куст ани фæрци дæр бæрæгдæр уа. Ке неци 'нцæ нæ рази, уой даң адæм базонæнтæ мах пайдайæн.

5-аг фæззинд

Моддæл аэзгъæр хизæ исдавта сæхецæй аема карки уоми аэрæхгæдтонцæ. Райсæ ае сæрæй аенðæмæ амонүй, ае тæппæзтæ цæгъдгай

Т у а с æ. Ёз ин е 'взагæй хуарз лæддæрун.

Д з о д æ л. Мах фæллад гъости дæр æй бацæгъдай...

Т у а с æ. Сумах, зæгъуй, ами аегас гъæубæсти стæгдар аейиеветæ, етæ, адæм ба, дан, уе 'мбуурди нæ архайунцæ аема ци баудзæнцæ?

К а р к. Ци – ци – ци? Ци-ци!

С æ р. Циций билæ! Хæлеуғъæлæсæй райзайдзæнцæ!

Б е р æ г ъ. Хъурроj. Ами карк раст фæрсүй. Фал мæнмæ нæхв мæтæ ес. Фунук нæ фестун кæндзæнцæ аема нин æй ирдгæмæ ниддардзæнцæ.

Д æ р к ъ æ. Сæ еуетæн ести хæлæйфаг стæг, мамæлай къæбæртæ рагæлдздинан, цæмæй нæ иннети аенæнгъæллæги лæбурдтитæй гъæуай кæнонцæ. Кæрæдзей фид хуæрунмæ фæйиараздзинан и судæймæрдти аема сæ маxмæ нæбал евдæлдзæнæй.

Б е р æ г ъ. Нæ уин загътон, аци силæстæг емини фудфæллад æй, зæгъгæ. Е дин дæркъæ!

Х ъ у р р о ў. Берæ лæгтæй зундгиндæр æй, ду ба 'ймæ хонæг аэрветун нæ уагътай. Ёвæдзи, нæ бадти сæр ци 'й, уой уæд нæма зудтай...

Б е р æ г ъ. Сæттун, сæттун. Фудеуæгдзийнади надбæл аци уосæй уайæгдæр зин иссерæн æй.

Д æ р к ъ æ. Уосæй фудцъухдæр дæ.

Б е р æ г ъ. Нæ нæмттæ аийиевгæ 'нцæ: берæгъ ду дæ, аеза –

Дэркъæ. Мæ цъух ба мæхе барæ 'й.

Дидин. Йа, үәртә гиаури силә, дәү дәңдәэр ләгмәнецибал түбддегес. Устав әнхәст кәнәе, кенәдта дә еци соғъонағаевзаргутаен исәнбал кәндзинан әмә әностәмә дә цәүәт, дә цәүәтәи цәүәтәи цәүәт дәр сәгәбәри гъевтә фәххүәрдзәнцә.

Туа с æ. Нæ курхон факти хадзити дæхе нихмæ ма аразæ. Уоци силгоймаги хузæн рæстдзæф фæндон ду нæма баҳастай. Хуæрис аæма ниуазис, фæрсæй ба дæ пъæрт æрбагæлдзис. Æнæмас тæй дæхъæбæр устур барæ ес.

Дидин. Куд хъæбær дæ нимайун, гъефал мæ дæхе хæдзари куд тухауст æфхуæрис!

М о д д æ л. Аци къæс уой нæбал æй. А нæ еугурей хæдзарæ дæр æй, - номхундæй ба – неке! Ескаæд си нæхеçæн ковæндонæ сараздзинан. Хæцау си нæбал ес.

Дидин. Фәммииронх ай, ниуәэтә мәбәл рабидтәй.

Б а л и . Хупп дæр мабал искæнæ, нæ дин бæззүй, рæуки дæ. Зундгин лæг, баниуазгæй, еу гъæла исуй, æнæзунд ба – дууæ гъæлай. Ниуæстæ адæймагбæл æфтауý еу гъæладзийнади фæлтæр. Ами таустæй дамугъа иронхгæнæн дæр нæййес. Далæ карк æ листæг сæрæй ци хумæтæг дзиллитæмæ амонуй, уони рæнгытæбæл дæ бафтаудзинан æма инæйнон азари бафтуйдзæнæ ду дæр.

Хъæрцигъа. Кенæүн еу æхгæд æфсæн «кæркдонæй» - къæлæтæй хъуæдат гæнгæ æрцæудзæй.

З æ р д æ . Хатир зонун гъæуй, зæгъгæ, нæ бадзубанди кодтан?! Рафæлтæрдзæнæй зæма исон не 'гæсей финдзæуæгæн дæр исбæзdzæй. Уæ нихтæ си ци ниссагтайтæ?!

Сәр. Нәе еумәйаг стратеги раст үәүәд, уәхән еугай листәг түбддәгтә ба неци 'нцә. Хъәбәр ахид берә фәдбәлцәуәг тактикон рәедүтитәй әнәнгъәләги хуарз гъуддаг дәр руайүй. Етә сә кәрәдзей дәр, уәдта никмәләуд цаути дәр марунцә. Еу әрдзә, еу медес кү уа рәедүтитән, уәд әмкуст кәнүнцә. Некәд фәууидтайтә, ләгъуз гъазәг футболисттәй рәстәмбес командә руайгә?

Бэрзэй. Куднæ! Скуриадæй цох ка æй, етæ иннети гъуддаг гуз кæнуунмæ дæсnidæр фæуунцæ. Сæ нихмæлæугути гъазт ихалгæй, еу дзæгъæл гол бакьюæрунцæ æма еристæ рамолунцæ. Не стратегий домæн, нæ архайди кæронбæттæн – ихæлд, исæфт, æнхæстгæнгæй, ести саразунмæ цума гъавæн адæми исонбонæн,

æма, карки хезнæ к' адтæй, еци фæзуат цума уой туххæн къахин, уотæ нин æвдесгæ 'й нæхе, æндæра фулдæр адæм цæттæ гъуддаги фарс æнцæ. Геббелльс, дан, уотæ загъта, адæми куд фулдæр сайци, уотæ дæбæл хъæбæрдæр æууæндзæнцæ. Айæ æй, æгас дуйний медæгæ ке некæдма фæуундæ 'й, уæхæн сосæг операци «Самур күй!» Max гъæуама зæнхи къоре исфæлхатæн уотæ, æма æ хорвар æрдигæй куд фæтталингæдæр уа. Талинги æнцон архайæн æй, фап нæх ихалунмæ аразæги хъæппæлтæ гъæуий маскытæн.

С æ р. Адæмæн æй «Демократи» хондзинан, нæхеçæн ба 'й «Демонкратийæй» зондзинан. Демонкрати арæст æй дууа дзурдемæй: демон æма крат-æй – сайтан æма берæ хæттити. Йестæйрон сайтан изæди фæлпусти, берæгъ дæркъи цар! Йерхитикис мæрддзигъа дæр аци карки хузæнæй æвдесун базудта æхе æма 'йбæл адæм баууæндзæнцæ.

Т у а с æ. Демонкратийæн ма еу игурæн дæр ес: демонтаж. Демонтаж искæнун гъæуий аци карк æма Минкини, сæ монтажбæл ба ма рæстæгутæ рацæудзæнæй. Max фагæ бал æй сæ фид, max фæсте фæлтæртæн ба сæхебæл кури сæртæ æма дзингай къæхтæ уодзæй. Сæхуæдтæ араздзæнцæ кæрдæг, - сугъд зæнхæ мæрæгундæр фæууй. Йermæст «Самур күйий» операций хабар гъæунгти æрра куйтай уе 'взæгтæбæл ма телетæ.

Б а л и. Ами нин карк æма Минкинæй уæлдай тæссаг некæмæй æй. Йе уорамæг къалеумæ хирх ка есуий?!

Т у а с æ. Карки дзорун адæм игъосгæ дæр нæ кæнунцæ. Минкинæй ци зæгъетæ, е ба æндæр гъуддаг æй.

М о д д æ л. Минкини исдзæбæх кæнун гъæуий, кæдимайди ба max уæрдунмæ æрбахезидæ.

Б е р æ г ъ. Кæсæ-ма аци дæллагарц æвдеуи хайтæмæ. Еунæг æхсæвæ сæ суvæллæнттæй фæууæгъдæ 'нцæ æма тæмæсти æнтæститæ æвдесунцæ æнæзонгæ фронти.

Хъурроий. Нурмæ дæр нæ, цид, ани ахиддæр фæрсун гъудæй.

С æ р. Фæрсæн сæ, фæрсæн! Идарддæр нин куд кæнгæ 'й? Сумахмæ хатун, тæрхони сайтæннтæ...

Б а л и. Идарддæр ба, фагæ 'й политикон фарстатæбæл дзорунмæ. Сæ вазугиндæртæ ниллух кодтан, æнгъæлдæн. Цидæр листæг фæззелæнтæ ма си байзадæй. Фæббæлвурддæр кæнун гъæуий не 'ргъудидзийнæдтæ.

Т у а с æ. Уони уой фæсте дæр банхæст кæндинан. Нура нæхе уодти мæтæ бакæнæн. Дæ уодæн маци бавгъау кæнæ! Уæлæбæл

ци бакайай, е – дæ хай! Афонæ 'й теорийæй практикæмæ рахезунмæ.

Д з о д д æ л. Кæд, Туасæ, æз ци æнгъæлун, уомæй зæгъис, уæд мæ дууæ кьюхи дæр арази 'нцæ (хæрдмæ фæхъхъел кодта æ кьюхтæ).

М од д д æ л. Аедзæсгон хæррæг!

Д з о д д æ л. 'Ма е лæгъуз æй? Уæд нæ билтæ цæбæл истæнæг æнцæ?

Т у а с æ. Уомæй хуæздæр неци ес. Алкæмæн дæр æй æхе уод лæдæрүй.

С æ р. Не 'тас дæр, æд лæг, æд уосæ, иссан баргингтæ. Баргингтæ зиндæр зæгъæн æй, æвзаг ибæл буцæу кæнуý æма нæхе хондзинан барингтæ. Туасæ, Минкини бавзарæн æрдзæбæх кæнуñ æма нæхе 'рдæмæ æрбаласун, карки ба – исафгæ! Куд дæмæ кæсуй?

Т у а с æ. Аэз – арази. Карк нæ ами уотæ нæбал гъæүй.

С æ р. Цурд, Дзоддæл, Аерций æма Курхонсесмæ фæддзорæ.

6-аг фæззинд

Аербацудæнцæ Аерций æма Курхонсес. «Изæрхуарз» загътонцæ. Туасæ сæмæ æрхатта.

Т у а с æ. И лæг бунтон исæрра йæй. АЕ сæр еугур цæхъалтæ кæнуñрайдæдта. Операци æй гъæүй æвæстеватæй. Аерций! Къæрттæ æй ду ракæнæ, диагноз ба ин ниввæрдзæнæй Фæранки гъæүи хуæздæр философ Курхонсес.

К у р х о н с е с. АЕ сæр нæфал æ уод. Къæрт кæнуñ дæр æй нæ гъæүй, æз тæккæ цъаммардæр нез – рак дæр исбæрæг кæндзæнæн æнæ къæрттæй. Уомæ ба күддæр кардæй бавналунцæ, уотæ рапурх уй сæйги бауæрбæл æма еци сай къабæзтæн бауoramæн нæбал фæуүй.

АЕ р ц и й. Уæд ин ду ба ци лæдæрис! Дæ демагогий гъуддаг кæнæ, æндæр дæбæл ци бегара ес!

К у р х о н с е с (дохтури сæрбæл æ тъетъæрад фæккодта). Дæу сæр æй операци гъæуагæ!

АЕ р ц и й (кæрдæн раскъяфта). Нурутæккæ дин дæ артæнтæ исигæрдзæнæн! (Сæ астæу фæммæдæг æнцæ æма сæ хæзæн кæнунцæ.)

Т у а с æ. Аерций, Курхонсеси ма 'фхуæрæ. Е, дуйней ци

дессаегутæ цæуй, уони айдæнæ æй. Іхсæнади уавæрæн дæвр диагноз е февæруй.

Æ р ц и й. Диагноз ивæргæ ин бæргæ 'й. Радаветæ цурд мæ дзаумæуттæ. (Скальпель, бæмпæг, спъирт, айдæнтæ, кæрдæнти, дзæбокитæ, аргъæвнитæ æрбадавтонцæ.) Сапойнæ! Бали, доң! Шприц! Бауæргæллагæнæн цъасæ бал æй дæхуæдæг ракæна. Туасæ. Дæу къохи цæффæл ахур æй æма 'й кæд уотæ нæ фæрресун кæнисæ.

М и н к и н (*хуссæнбæл бастæй истибирттитæ кодта*). Інгæрон дæр мæмæ 'й ма 'рбауагтæ. Мæ дзæхæрай къумбулæн дæр мабал æрзайæд! Іерций, дæхуæдæг мин раукол кæнæ.

Æ р ц и й. Еуварс ралæууетæ! Кард! Спъирт! Бæмпæг, йод! Мæ кæсæнцæститæ! (*Укол ин исходта. Минкин рафунæй æй, æма ин æ губун ракъæртт кодта*) Аппендицит?! Курхонсес, бафедудтан (æ къох имæ дæттуй). Еумæ нин архайгæ 'й æма нин хилæгæнæн нæййес. Дæу радæ 'й. Іеркæсæ ймæ æма диагноз ниввæрæ, мæн сæйгæ нæй. Гъа, мæнæ дин микъроскъоп æма, æ уод ци рауæн æй, уой дæр нин байамонæ. Max æй зæрди фалдзостæ агорæн, фал ин кæд фур тæссæй е скъелти рамедæг æй, уæддæр ци бæрæг æй?..

К у р х о н с е с. Мæнæн микъроскъоп мæхе медæгæ æвæрд æй, Хуцауи дзурдæй. Æ уод ба ма нихи саутæбæл ниххуæстæй, минкъийтæбæл ин æй арвмæ æрвистай.

Æ р ц и й. Уæй, ци гъæла айтæ, æдта! Инсæй анзей дæргьци дохтурæй косун, цал сæйгей исկъæрт кодтон, уонæн сæ нимæдзæ дæр фeronh дæн, къахи нихæй сæри гъуни уæнгæ син сæ бауæрти ци нæ къум-къæразæ басгарстон, уæхæн нæбал байзадæй æма си æз euнаæг адæймагбæл дæр уод нæма фæййидтон! Урзауæй ке нæ банкъарай, тæлфæг ка нæ кæна, змæлгæ, гъæр, сир-сир, е неци 'й!

К у р х о н с е с. Дæуæй игъауги ма ес æцæг дохтуртæ, æ дæсниадæбæл æма сæйги æнæнездзийнадæбæл ка тухсуй, адæми цæрабæл ка уодуй, уæхæннæттæ. Уони дæ «урзауи сир-сир» дæр некæми гъæуий. Фал, æцæгæй дæр адæмæй беретæбæл уодтæ нæййес. Кæд уод дæхе медæгæ не 'нкъарис, уæд æнæуод дæ. Іеллæх, æ тъæнгтæ ин ци æнæвгъау калд ракодтай... Tac...

Æ р ц и й. Минкини хузæн тæнзæрдæ ку адтайнæ æз дæр, уæд дуккаг операци мæхе зæрди бағыудайдæ.

К у р х о н с е с. Минкинæн æхе уод ами нæй, Райси уод ба мæнæ 'й. Із æй хуарз уинун, фал æй сумах ба нæ фæуундзинайтæ. Іердой нараæгæн иссæй æ фур ристæй.

Т у а с æ. Ци аей, ци, Минкинæн æхе лазæ ба? Кæд æ бауæр карки уоди нæ райста æма уомæй гъæрзуй?!

Æ р ц и й. Нæ, е ин хуарз униау æй, мard лæги зæрдæ адзали тунгæбæл ку ниссадзунцæ, уæddær ма ку ницæфсуй, ку ниттайуй ви.

К ур х о н с е с. Минкин æгæр фæлмæн лæг адтæй. Алкæбæл дæр мæтæе кодта. Сауæнгæ ма аллихузи пъæддаг адæмтæн дæр æ карк Рийси æйкитæй ци - сосæг, ци - æргомæй фæллæвардта. Æхе тувæллæнтæ æнæхуæргæ ниуадзидæ, еске уæннтæ ба си не 'ронх кодтонцæ. Нура йбæл, æ сæйгæ ин æ цæстæмæ даргæй, етæ дæр ма гæдзирахаттæй çæун байдæдтонцæ. Æхе Фæранки пъæуи адæми сосоло сосо дæубандитæ дæр æ зæрдæмæ æгæр хæстæг иста, а-фæстаг дæзмани си боз нæбал адтæнцæ, æма ин е устур нез расайдта - уодинез!

Т у а с æ. Æма цæбæл исеплæг æй? Раздæр бал дæхе бийнонтæ æма дæхе гъæууккæгти гъуддаг бакæнæ! Уони ку бафсатайдæ, уæд имæ не смæстгун адтайуонцæ адæн, æма йбæл гириз кæнун дæр нæ байдæдтайуонцæ.

К ур х о н с е с. Адæгонтæ дæр адæм æнцæ. Нура мæ диагноз уæхæн æй: Минкинмæ уодинез фæззиндæй хæран гъуддæгти бæллпахæй. Цалинмæ уони уина Фæранки пъæуи, уæдмæ ин хуасæ неци ес. Фæстæмæ ин æ лух баҳуетæ æма бал хæнæй лæууæд, е ба æ кеми еу минкъий æрçæуя.

Т у а с æ. Уæддæр æ уод ци рауæн æй?

К ур х о н с е с. Нæ уин æй зæгъун, сумах сирдтæ айтæ.

Æ р ц и й. Содийнæ! Халæ си рацæветæ. Скалъпель ма мæмæ кумæ дæтти, - нæбал пъæуй. (Хийий Минкини лух.) Сахати фæсте æ къæхтæбæл уодзæнæй. Неци мæ бавналдтон, æррæстæ 'й фæкъкъæрт кодтон æма раҳудтон. Еци кустмæ ба æгæр дæсни дæн.

7-аг фæззинд.

Ка адтæй, етæ.

Т у а с æ. Цалинмæ е æскъетуй, уæдмæ бал уæддæр каркæй фæййервæзæн. Минкин дæр, райгъап уогæй, уой мard ку фæййина, уæд нæуæгæй бафунæй уодзæй. Æрмæст, аци хатт ба - æносон фунæй. Еу фатæй - дууæ рæубеси! Æвгæрдунæй неци уайуй.

С æ р. Æ думгæ дæр куд фесæфа, уотæ ин бакæнæн. Игæрихæлд æй фæккæнæн. Ломтæ, бæлдотæ, рæвæйнитæ радаветæ. (Рахастонцæ сæ.)

Б е р æ г ъ. Ієрбайзэмбурдтæ кæнетæ, - къахæй, сæрæй, базурæй еумæ курси хузæн къæлмæгbast ракæнтæ. Іє бæрзæй æма рахæн базури буни ин лом рацæветæ, æма – хуайгæ, изазгæ, цъæлæ, пурæ кæнгæ бæлдотæ, æхсneуæнтæ, дзæбокитæй. (Ієрæйbastонцæ карки, сæттунцæ, нæмуңцæ 'й. Алли цæфи хæццæ дæр Минкин хæрдмæ фæххай, нæтуй, гъæр, фæдес кæнуй.)

Б а л и. Сумах лæгмартæй фуддæр ку айтæ. Ни 'й уагътæ и карки, Минкин тæрегъæд æй.

Æ р ц и й. Е, уколи тухæ фæццæуй 'ма уомæй фестъæлфуй.

Карк. Іє, мæнæ тограсутгæ. Уæ цæфтæ мæмæ æхсаукуы хуæстæй фулдæр нæ гъарунцæ. Минкини нæметæ мæн бæсти!

Т у а с æ. Уæхæн фæлдесонд уотæ æнцонтæй нæ мæлуй, æ бауæр кæд гъæнæ кæнуй, уæддæр. Ходуй уæбæл Райсæ. (Минкин райгъал æй.)

С æ р. Минкин дæр ку æрастаддæй.

М и н к и н (каркмæ). Райсæ! Аñæй нæ бон базудтан, æма сæмæ гъенурæй фæстæмæ нецибал дзорæн. Ци сæ фæндуй, уой нин кæнæнтæ, - бухсдзинан, нæ бон кæдмæ уа, уæдмæ.

Карк. Гъо-гъо-гъо!

С æ р. Ани астæу цидæр дессаги сосæгдзийнадæ ес. Туасæ, дæуæй хуæздæр сæ неке лæдæруй. Информаци ке къохти уа, уавæр дæр уой къохти æй.

Т у а с æ. Хъæрæу гæлæутæ! Гæрр, уой дæр нæ уинетæ, - сæ еуей ку ницæвай, уæд иннае ке ресүй. Іємуодон æнцæ æма сæ æмçæф кæнун гъæуий, е ба сæ дууæ дæр фæкъкъудуртæ уонцæ.

Б е р æ г ъ. Куд æмуод? Max хузæн?

Т у а с æ. Max æмсæр æма æмзæрдæ ан, рæхги ба ма æмбауæртæ дæр исуодзинан. Атæ ба сæ уодтæ байивтонцæ. Ієрмæст, хумæтæг æйивд нæ, фал ма син баст дæр æнцæ, уомæ гæсгæ ба – зин сæттæн. Сæ бастдзийнадæ син ку басæттæн, уæд се 'сæфти билæбæл æнцæ. Минкин карк æвгæрдгæй ку балæгъуз æй, æввæдзи, уæд бауудæнцæ сæ уодтæ кæрæдземи æма баст æнцæ уони æнæзингæ ирд тунтæй.

С æ р. Е ба мадта æнцон рабæрæг кæнæн æй. Гъаяй, дессаги тухæн сæбæл еу фæлтæрæн бавзарæн. (Сæр Минкини сæр радзиги кодта æма карк æхе сæр æ къахæй ранихта. Карк æхцæуæн хъо-хъо-хъо никкодта, ух, ку æрçардтæн, зæгъгæ.) Дессагæй ба ци кæнетæ! (Сæр карки сæр радзиги кодта, Минкин ба æхе сæр ранихта, мæнæ нура ку æрçардтæн, ци дзæбæх мин фæцæй, зæгъгæ.)

Т у а с æ. Нæ уинетæ! Аци фæлтæрæн уобæл дзорæг æй, æма сæ

Огуэртæ - хеңән, сæ уодтæ ба – кæрæдземи. Із зема Сæр бабæй
Архитикиси хæццæ уотæ хæстæг ан.

С æ р. Нура бавзарæн еума фæлтæрæн. Атæ сæ - кæрæдзей
Римкоммæ - еу метри идæрдæн æррæсадзайтæ. (Минкин зема карки
кæрæдзей нихмæ æрбадун кæнунцæ.) Гъяуай, аци стур бæлдобæл
мхуæст исказнæн. Раз-два, взяли! Сæ астæу, еци уæлдæф
прæуегъæн æнæвгъau тухгин. Кæд Райсæ раст зæгъуй, уæд гъæуама
лæ ободуртау турæй-турмæ кæрæдзей ниффæрт ласонцæ. Гъæйдæ-
тæ!!! (Бæлдо зæнхæбæл исæмбалдæй, карк зема Минкин ба сæ сæртæ
кæрæдзебæлниццавтонцæ.)

Берæгъ. Атæ болатсæртæ 'нцæ! Сæ цæфи цирен нæ хъæзелæ ку
кодта, сæхеңæй ба къæртæй цъола дæр нæ ракаудтæй.

С æ р. Агъа! Рæуонæ ку зонай, уæд мадзал ба æнцондæр ерæн æй.

Із р ц и й. Туасæ! Нез исбæрæг æй, хуасæ ба ин ду скæнæ. Циръ
фæрæтæй дæр нæйис ани тунбаст фæллух гæнæн?

Туасæ. Сæ уодтæмæ син гъаветæ, уони син еумæ исæскъунун
гъæуий, фал сæ римæхсæн КурхонсесХазисес ку нæ зæгъуй.
Бавзарæн син сæ уодихæлтæ исласун.

С æ р. Еугурæй дæр – мæ фæдбæл рæзбунмæ! Аци дууей дæр
ракæссетæ.

VII-аг архайд

1-аг фæззинд

Минкинети зүймон рæзбун. Бæлæстæ æргъæвстæй дескæсæ
кæнунцæ. Сæ къалеути æздухстити дуйней искоңи дессæгутæ
римæхстæй дарунцæ.

С æ р. Хуарз, зема бæлæстæ фунæй æнцæ, - æвдесæнтæ нæ некæми
гъæуий! Інгозæ федардæр фæххонунцæ зема аци дууей фæйнæ
ставдæр бæласебæл æнгом æрбабæттæн. (Исбæститæ сæ кодтонцæ
фæйнæ æнгозæ бæласебæл.) Гæни фæскъаяæй конд ставдæр
рæвæйнæ радаветæ зема ин æ еу кæрон сæ гурти бакомкоммæ
сæ уодти тунти хæлтæбæл цæхгæрмæ æрбацæгкъумæлхий
кæнæн, иннæ кæронбæл ба æмхуæст ракæнæн, æмрæтигъд.

Дууæ бæласей астæу уæлдæф æрбацæгкъумæлхий гæнгæй, бæндæн
парæтигътонцæ, фæстæмæ рauайгæй, зема сæ размæ баскъафта.
Фæйнердæмитæ фæххъæннæ 'нцæ, уæдта yau-yauтæгæнгæ еугай-
дугайæй ракъелтæ 'нцæ.

Т у а с æ. Зыян нæ ку кодта дæ изобретени. Атемæй нонц
бакæндзинан. Сæ уодти тунтæ резини хузæн ивæзунцæ. Күл
тухуастдæр сæ ивазæн, уотæ нæ изолдæртæмæ æнтъохдзæнци.

Т у а с æ. Кырццæвæнмæ бафтудан. Нæ бон син неци 'й. Фил
мæнмæ ес фæстаг фæггæнæн - дуйней медæгæ тækкæ сосæгда
хуæцæнгарз æма сæбæл уой исефтиндзæн.

С æ р. Цæхæн æй, махмæ дæр æй бавдесай.

Т у а с æ. Æрхитикис мин æй балæвар кодта нæ дуккаг фембæлди
æ хæццæ лæгæй-лæгмæ, нæ – уосæй-уосæмæ, нæннæ уосæй
Æрхитикисмæ, дуарæхгæдæй. Цæбæлти æма кудтитæ дзурдтан.
дуюæсæдæ анзей дæргæци æй паддзахадон асхъод. Уогæ ин
фæндзай анзи дæр хопъалæмæ 'й, уæдмæ нин тæссаг æгириддæр
нецæмæйбал уодзæй, цæмæннæ, уой ба дæхуæдæг лæдæрис.

С æ р. Æма Æрхитикиси гъуддаг цъухбартæбæл ку æнцойн
кæнүй, уæд уæ фембæлди дзубанди ба асхъоди цæмæн даруй?

Т у а с æ. Е - ду, мах, нæхе медæги гъæуæма уæн сæребарæ,
игонбауæртæ, цæмæй нæ мæрддзигъа уина, зона нин нæ алли
фезмæлд дæр, сауæнгæ иуазæгдонæмæ ци афони цæуæн, уæдти
– хъувгъани хæццæ æви æннæ уомæй, раст уæхæн листан
гъуддæгтæ дæр. Фал æхе туххæн дзорун ба нæ уадзүй, фарстата
дæттүй, инней фарстатæбæл ба дзуапп нæ кæнүй. Куддæр еу сун
исæндеуай, уотæ дæ ранихъуæрдзæй. Æцæгæй циуавæр цæрағой
æй, уой ин ку нæ зонæн: уæд еу хузийæй равдесуй æхе, уæд инна
хузийæй. Кæд лæгсирд æй, уæддæр цæмæй бæрæг æй.

Б е р æ г ъ. Йа, уæууæйтæ, цитæ ниммурхтан уогæ ба нæ гъæла
сæртæй. Карк æма Минкини æрдæгуали ку бакодтан. Сумах ба
куйтæ ку айтæ! Æз сумах хæццæ нæбал дæн. (*Рандæ 'й.*)

Х ъ у р р о й. Туасæ, æрæгæмæ ку нæма адтæй, уæд нин æй
цæмæннæ запттай?

Т у а с æ. Уомæн уæн н' адтæй. Сумахæн сæребарæ искоhton,
мæхуæдæгка дæн æма уодзæнæн æносон уацари.

Б а ли. Мæнæн Райсæ 'ма Минкин дæр хъæбæр хуарз адтæнцæ.
Алке дæр уарзтон æма мæ некæд бахъор кодтонцæ. Æз дæр
сумахæй нæбал дæн. Æз мæгур адæнмæ цæун.

Д и д и н. Гъема, æнтъиргæ кæнæ!

З æ р д æ. Æз дæр фæсмон кæнун ку райдæдton нæуæгæй
Кæд ма махæн лæгъуз адтæй Райси доги, уæд хуарз ба кæмæн
адтæй? Минкинæн? Фал æз некумæ цæун гапп дæр. Дони бандатæ,
уæд кæронмæ накæ кæнæ.

С æ р (арф нийнæфгæй). Ци дессаги раст доги фæццаардан уогæ
бы аëма куд гъæла разиндтан, уой хансгæнгæй. Фал, куд
(Физзæгъунцæ, Минкини хæрæгуæрдун раевгъудæй. Аë хæрæг ма
му хъурмæ, зæрдагайæн уаст никкодта и-я, уæууæй, зæгъгæ,
уæдта æ раззаг уæраг фæххъæл кодта, æ сахатмæ æркастæй
тма еукъах-дукъахæй сæргубурæй нийнагайдта. Нæ, уæддæр лæг
бæлдтитæй цæруй. Аëз ханс рагхæртун кæндзæн кæронмæ.

Т у а с æ. Нæбал ес Минкини хæрæгуæрдунæн раздахæн. Аëз
дæр фегъустон еци уаст, аëма æйийиди рæстæги бæрæг уомæй
базудтон. Кæд айфонмæ æд уæрдун ескуцæй билæй рагхаудтæй,
уæддæр цæмæй бæрæг æй. Roxsag уæд, маха нæ гъуддаг
идардæр кæнæн.

Хъурро й. Ци рабада, уой рабадæд: кæд цæргæ, уæд – цæргæ,
кæд мæлгæ, уæдта – мæлгæ!

Т у а с æ (гъæрæй). Мæлæт карк аëма Минкинæн!

Д и д и н. Мæлæт евгъуд догæн, Минкини æд уæрдун хæрæгæн!

Сæ р. Туасæ, дæх хуæцæнгarp нæмæ истъæпп ласæ.

Т у а с æ. Нæ фæттæрсæнайтæ?

Хъурро й. Бæрæг уодзæй.

Т у а с æ. Нæ сæртæ мадта мабал хуайæн нæ тумбул кьюхтæй.

Базарæн бал.

(Зарунцæ еумæ.)

- Ниннихæст ан цымараабæл –

Санс, санс, санс!

Нæ ихæстæ ма рамарæн, -

Ханс, ханс, ханс!

Т у а с æ. Соло æнхæст кæндзæнæн мæхуæдæг.

- Цидæриддæр нин зæгъа

Æрхитикис мæрддзигъа, -

Æнхæстгонд уодзæй æваст,

Кæбæл фæккæнæн нæ маст?!

Нура уин мæ - сосæг тохæндзаума. Аëрмæст, федар лæууэтæ.

(Нибберигтитæ кодта, æхе нийвæзтитæ кодта, ниррæуахстæй, æ
цæсгон цалдæр æйийиди фæккодта.)

Т у а с æ. Асси-мусси, Сайтусси,

Таси усми, сайд усми,

Кæми мæрдти фæххусси?

Бамæгъудтæ æнхуси.

(Къæразæй æндæмæ æ гъос даруй æма си ку неци сту/и
игъустæй, уæдта нæуæгæй нийагайдта.)

Асси-мусси, дугусси,
Ханси усми, фуд усми,
О, Сулусси, Хулусси,
Сатæгсау фуд - Сайтусси!
Батаѓъд кæнæ æнхусмæ,
Дæ хецауи дæлмусмæ.

Гъ æ р к ъ æ р а з æ й м е д æ м æ . Тасæ-уасæ Туасæ,
Мæ рæсуѓъддæр бæласæ,
Цурд февзурдзæн дæ рази
Думги рагъбæл къæрази.

Т у а с æ . Аєригъустæй дæ дудзи,
Аци цардау, сидз-мудзи,
Таѓъд фелвæсæ мæ цормæ,
Ма басодзæ сах хормæ.

Г ъ æ р к ъ æ р а з æ й . Фæххæссүй мæ уадусмæ
Гъæдти сæрти æнхусмæ.
Фæммæдæг уон къæрази, -
- Гъа, мæнæ дæн, дæ рази!

Сайтусси къæразæбæл батахтæй авармæ. Сæретæ тогтарст
фæцæнцæ æма æмгурфæй Минкини уатмæ балигъдæнцæ. Минкин æма
карк ба бæститæй пъолбæл адтæнцæ, сæ цъухти – пъæстутæ цавд, æма
сæ бон раледзун не ссæй. Минкин нийвадæй, фал æй карк æрсабур кодта,
е неци 'й, зæгъгæ. Туасæ Сæрети фæстæмæ цалинмæ кодта, уæдмæ
сайтан сайтаны кæститæ кодта Минкинетæмæ. Карк ибæл фæхъхъихъ
кодта, фертивша æма си сайтан æхуæдæг фæттарстæй.

Ту а с æ (e 'мхузæнгæмæ). Ма тæрсетæ амæй, а нæхеуон æй.
Сайтаннæ, адæм нæбæл фарс кæнунмæ пъæвунцæ æма син ци
кæнгæ 'й?

С а й т а н н æ . Тасæ-уасæ Туасæ,
Адæми уод исласæ,

Хинттæ-минттæ, кæлæнтæ,
Кинтæ-минтæй кæлæнтæ.
Арви цæфтæй мæлæнтæ,
Арф нигæдæй, сæлæнтæ!

Т у а с æ. Ци амалæй, Сайтусси?
Ниррæуахсæ дæ дуси!

С а й т у с с и. Мæ хъозæннтæ – мæ дусти, -
Сæ агъаз мин – æвзурсти!
Усси-усси, Æвдусси,
Мабал хуссæ мæ дуси,
Цурд æрбастæ мæ фарсмæ,
Рагæпп ласæ и хансмæ.
Усси-усси, Дæлусси,
Мæ кæстæр, мæ дугусси,
Нур ци хусси мæ дуси,
Нигъгуна дæ дæлмуси...

Сайтани дустæй ратуффуттитæ ластонцæ Æвдеуон æма Дæлуймон.
Туаси къохтæбæл ниххæстæнцæ, уотемæй сайтæнти кафт исамадтонцæ
Минкин æма карки уæлгъос зилдæгæй.

Æ в д е у о н. Хъуф-хъуффут, фун-дуvvут!
Суф-суффут, пуф-туффут.

Д æ л у й м о н. Хъуф-хъуффут, хъуф-хъуффут,
Суф-туффут, пуф-зуvvут.

С æ р. Йа, Хуцау, аци хатт нæ мама фесафæ! Еунæг адтæй,
нура æртæ ку фестадæй!

С а й т а н н æ. Дзæбæх нæма райгъал айтæ, ме 'мтогон Æвдеуон
æма Дæлуймон. Маха карз архайун гъæуй. Æркосун кæнтæ уæ
матортæ!

Æ в д е у о н: Сæрт-пæрт-пæрт, сæрт-пæрт-пæрт,
Сæр - бæр-бæр, Сæр - бæр-бæр,
Цæмæ нæмæ гæлдæуй пъæрт,
Цæмæн нæбæл кæнуй пъæр?!

Æз рæвдзæ дæн, Сайтеннæ.

Д æ л у й м о н. Гъин-вин-вин, гъин-вин-вин,
Дидинбиндзау мин æй зин.

Æ гъær ин кæд игъустай, -
Æгæр дæр ма искуста... мæ матор.

С а й т а н н æ. Иссæзинг кæнтæ дзæбæх,
Сæ цирен куд уа сæнт-цъæх!

Æ в д е у о н. Мæ цæститæ – маргæй ирд,
Æз, Æвдусси – уæ микыт.
Кæмæн ракъахон арф цирт,
Кæбæл бакалон сикыт?!

Д æ л у й м о н. Ссæрт-пæрт-пæрт, ссæрт-пæрт-пæрт,
Цъæх цирен, искæнæ пæрт!
Мард-мæрт-мæрт, мард-мæрт-мæрт,
Кæмæн содзgæ 'й æ пъаспъæрт?
Сайтæнти сай рохс - мæ цæсти,
Ка лæгмардæр, - æз æ бæсти!

Т у а с æ. Аssi-мусси, Сайтусси,
Ханси знаг, Райси усси
'Ма Минкин, - æ бауддæр,
Римæхсунцæ сæ уодтæ.
Ракæсунцæ айдæни,
Авинсунцæ адæни.
Дæ фудтæй си нидумæ,
Сæ уодтæ син радумæ.

С а й т а н н æ. Фудæхсæвтæ, фудфунтæ,
Исцæфсæнтæ сæ бунтæ.
Сай мæрддзигъа, дæ рунтæ
А-мæгурти губунти.
У-у-у-у, фу-у-у-фуу-у!
Нeyæ думгæ, æнæвгъау,
Ex, уарæ сæбæл сæнт-сай!

Сæ уодтæмæ нæ хъæртуй мæ тухæ.

Т у а с æ. Аци карк æй берæгъау,
Ихалуй нин нæ аргъау,
Бадуй нæбæл фудмаргъау,
Зæнхи къорейи уаргъау.
Аци лæг ба – нецигъон,
Уарзун дæр ма нæй æ бон.
Æ бийнонти дæр, мадта,
Судæй-фудæй рамардта.

С а й т а н н æ. Ду куд зæгъи, Æвдеуон?
Æ в д е у о н. Фуд, фелвæсæ æвеллон!
Арт-пеллон, арт-пеллон,
Аллон æсмаг 'ма беллон!

Т у а с æ. Ке си рамарæн фиццаг?
Æмисæфт бæргæ 'й хиццаг...

С а й т а н н æ. Карк ку рамарæн, - цæрдзæй
Минкин ма гъæрзгæй. Æтдзæй?
(Амонуй æ хæмпæл сæрæй Ðæлуймонмæ.)

Д æ л у й м о н. Раст. Фиццаг маргæ 'й Минкин,
Карки фесафдзæй уой зин.

Т у а с æ. Æнæе уой ци 'нцæ адæм, -
Ес се 'гкой дæр рабадæн!

С а й т а н н æ. Мадта райдæдтан нæ куст,
Иссурхзинг кæнтæ циргъ ухст.
Мæн тæфæй пил дæр мæлуй,
Мæн цæфæй хонх дæр кæлуй.
Рæхисбаст æй, - ес ин цæг,
Къох байвæрæд æ цардбæл.
Цæнхи къæртtau месиндзæг
Фæтъæпп уодзæй цъæх артбæл.

Д æ л у й м о н. Кæд Минкини месиндзæг
Фæтæгенæй æй идзаг,
Арти хурфи уæд æцæг
Нитъæплассæнæй хиццаг.

С а й т а н н æ. Нæ зонун, нæ, фал, магъа,
Æрхитикис мæрддзигъа
Уомæн радта фæтæген
Æхе содзуммæ дæр?! – Хрен!

Æ в д е у о н. Аци лæг æй фур бæгъпъа, -
Æрхитикис мæрддзигъа
Ке рагæлдзуй, - нæ хуæруй,
Æрмæст донæй бал цæруй.

Т у а с æ. Раst уин зæгъуй Æвдеуон,
Ци ниуазта? - Æрмæст дон.

Са й т а н н æ. Æ месиндзæги тундæй
Нæ арт дæр ма ниххусдзæй.
Æ хъуæцæ ба, мæ бæлæу,
Нæхе кæндзæнæй хъæрæу.

Т у а с æ. Æндегæй ба ес адæн, -
Низзæгъдзæнцæ нæ мадæн!
Уойнонау нин Ханси Цалх
Нæхебæл разелдзæй сах.
Æд фудæнхæ, æд бæлах,
Ницъæлæ кæндзæнæй мах.

С а й т а н н æ. Тасæ-уасæ Туасæ,
Дæхе ми ма раласæ.
Нæ син ес хуæздæр хуасæ,
Ниууадзун уодæгасæй...

Æ в д е у о н. Ниссæ уадзæн, - цæрæнтæ
'Ма хауæги хауæнтæ.
Ханси мæстæй сæхуæдтæ
Иссердзæнцæ мæлæттæ.

Сæ билти цъоттатæ исихалдтонцæ Минкин æма каркæн.

К а р к. Бауинхуæрдзæнæн ард дæр,
Уæхе содзdzæй уæ арт дæр.
Уæ кьоли уодзæй фуд арт,
Хækъолæ уодзæй уæ цард.

Т у а с æ. Йа, мæгуртæ, уæ суйнæ ку фæффедар æй, исуагътан
уæ, æма...

Д æ л у й м о н. Иссæуадзæн 'ма цæуæнтæ,
Фæйнæ дзурди ма зæгъæнтæ.

М и н к и н. Дæлуимæннæтæ, сайтæннæтæ,
Уæ бунæтæ сайд æнцæ,
Дусти бадгæй æд сиутæ,
Римæхсетæ уæ миутæ.
Фарни догон ирд тунтæ
Басодзæнтæ уæ бунтæ,
Уæхе уогæй уæ рунтæ,
Исрохс уæнтæ рæбунтæ!

С а й т а н н æ. Нæ римæхсæн нæ миутæ,
Нур фæйдтай нин нæ сиутæ, -
Дæу хузæнтæ тæрсæнтæ,
Моллоти дæр фæрсæнтæ.

К а р к. Басæсодзæн æвдеути
Синдзин арти циренти!
Нигъгъос уæнтæ æносмæ
Сугъдæг уодти кæдзосмæ.
Хъи-хъа-хъу-хъо-хъотæ!

Д æ л у й м о н. Сay кæркнезæй сæйæнтæ,
Азүймаг дæр кæнæнтæ.
Мæнæ карк, дæу хузæнтæ, -
Нимад æнцæ уæ бæннæтæ.

К а р к. Дæлуймонтæ, æвдеутæ,
Ниуудзайтæ хæлеутæ.
Уацирохс ирд хортæ,
Ниррохс кæнтæ нæ цортæ!

Хъ æ р ц ц и гъ а. АЕ цæститæ некæмæн ресунцæ?

М о д д æ л. Мæнæн хаугæ кæнуңцæ. Нæ арт дæр ку æрмина! æй, мæйæ дæр ку бамегъауон æй, Ленини цирагъ дæр ку æрлæкъун, æрмæтъæлдзаст æй, мах миутæмæ кæсун æ бон нæбал уогæй.

Т у а с æ. Мæнæн дæр тæхсунцæ. Е карк æма Минкини æнæзинг!: тунтæ ирдæрттевæ кæнуңцæ. Сæ уацирохс махæн ба сайтæнти цæстити цъæх марг æй.

С æ р. Эврика! Нурмæти 'й куд нæ ниргъавтон! Сæ еци рохс - системæ æй. АЕнæ кæрæдземæй син цæрæн æма уæн нæййес. Системæ ба гъæлатаý уæлдай бæлдотæ æма ломтæй неке сæттуй. Системи бауæр ниллихъæ гæнæн ес, æ уод ба ин неке рамардзæнæй. Е æй математикон æмбæрцадити системи хузæн, дууæ æнæзонгæ элементтей хæццæ: Минкин æма К-карк.

Т у а с æ. Системæ теори æй, бауæр ибæл нæййес. Кæд ибæл ес, уæдта е æй еүгур адæми гъуди, сæ зæрдихатт, се 'нкъярæнты. Бæласы æхецæй къярдæүй. Теорий нихмæ æривæрун гъæүй æндæр теори.

З æ р д æ. Сæ гъудий нихмæ син нæхе гъуди ку æривæрæн, уæд сæбæл хъæрæубиндзитæ сæрдигон нæбал баддзæнцæ æма – уæд цумæдæнтыæ æфснаетæ!

Хъ æ р ц ц и гъ а. Аци 'зðæхи махæн ханси теорийæй барапуадзæдæр неци ес. Ханс син æй сабургай марæг марг. АЕрхитикис мæрддзигъа ба ма син сæ тунтæ соддзæнæй, тогнæ сæбæл бафтуйдзæй æма уæд фæттугул æнцæ.

С æ р. Хатдзæг æй уæхæн: гъуди кæнун дæр нæ неци гъæүй уæлæнхасæн ани марунмæ, гъуди кæнгæ дæр нæ 'нцæ, нæ куст куд кодтан, нæ гъудтаг куд хастан, уотæ сæ изолдæр кæндзиан, хæсдзинан. Царди рауддæн нæ нæуæг фæткæвæрдтитæ æма Минкин дæр, карк дæр, рæхли рæстæги сæ уодтæ исесдзæнцæ фур мæстæй. Мах миутæй сай сайтан дæр æ гæндзæхтæ цурд бателдзæй.

С æ р. Расæуагтæ. Афонæ 'й. Атæ ардигæй фæстæмæ æнцæ цæуга: будургытæ, уæлæбæл мæрдтæ, æносон хаулпитæ. Цæрæнтыæ, кæми сæ фæндуй, уоми, æрмæст ардæмæ ба хæстæг макæдбал æрбацæуæнтыæ. (Минкинмæ.) Фæндараст. Мæн зæрдæ уин уæддæр лæгъуз нæ зæгъүй.

Х ъ у р р о й. Фæннинагъаз кодтонцæ, раст зæгъун гъæуй. Фал син мæх хæццæ бунат нæйиес.

Т у а с æ. Марунмæ сæ ку гъавтан уæдæйти, уæд син нури хузæн нæ тæрæгъæд кодтон. Мæ зæрдæ хъурмæ кæнүй уæддæр еу минкый тæмидæр. Цидæр зингомау мин æй. Дууæ доги кæрæдзэмæй штæсунцæ.

М и н к и н. Хуæрзбонтæ. Уæ ханс рæстмæ аæрзелæд еу ескæци бон. Йæу ба ма мæ хъури ракæнон фæстаг хатт: е уодзæнæй, цард æма ханс кæми фембалдæнцæ кæрæдзебæл æма сæ кæрæдзэмæй кæми раскъудæнцæ, уæхæн усмæ. Йæйивди усмæ. (Кæрæдзæй нихъури кодтонцæ. Туасæ адтæй æрвги хузæн. Минкинæн ба æ цæстисугтæ гæр-гæрæй æрæгъзандæнцæ. Карк æ сæр бунмæ æруагъта.)

2-аг фæэззинд

Сæретæ нæуæгæй бацуудæнцæ æма сæ финги гъуддаг идарддæр кæнунцæ. Зуймон кæдзос арв нигтур-гур кодта, думгæ нинниудтитæ кодта. Хæдзарæ æ бунтæй низмалдæй, лæхудзæй исæрститæ аæркалдæнцæ. Къæразæй тарстхузæй аæрбатуффут кодта Сайтаннæ.

С æ р. Дуйней исæeft аæрцудæй. Ахæри бон раstadæй. Йæллæх, æллæх, ивад сайтан ба мæ фуни дæр ку некæд фæйийидтон! (Фингæбæл бадгутæн сæ хуæрдæ, сæ ниуæзтæ фур тæссæй дунд-далагъан фæцæй.)

С а й т а н н æ. Таѓд, Туасæ, Йæрхитикис гъæугæрони аæрбадтæй, æма дæу хезүй. Йæ фарсбæл тогæй хузæгонд Сурх дзиуарæ æма йбæл финст: «Гуманоиди агъаз», æрагъбæл ба теуай къупбури хузæн – цидæр.

Туасæ Сайтанни хæццæ фендаæбилæ 'й. Ци йбæл рацуудайдæ, Хуцау æй зонуй, уæдта ахтæ-охтæгæнгæй, уæргытæ туххæйтти тъолгæй, фал идзуулгæй аæрбамеддуар æй.

Т у а с æ. Мæ сугъзæрийнæ æнсувæртæ æма хуæртæ, уæ зæрдæ мабал дзорæд. Дзæгъæли фезгули ан. Дессæгти цийнæ мæбæл ницæй Йæрхитикис, æ илгъаг къахæй мин мæ фæлмæн къох райста, уæдта мин уотæ: «Уæ ихæс исæнхæст кодтайтæ æнæуаг хуарз. Мæнæй - хунæ хæнсонтæн. Баргантæ адтайтæ – баринтæ иссайтæ, уой дæр зонун. Йæцæгæй ба айтæ хæнсонтæ! Гулл кæнетæ, арв æхсетæ дзармадзантæй, е ба, цид, Фæранки гъæуи

мæгуртæбæл уæддæр еци усмæ фæррохс уа фæтти ихæлл!
Уæ - Нæуæг анз æй æви Нæуæг ханс æй - мæ хæрæги дæнд
зæгъуй, ку схуардта игъæлдзæгæй æрвететæ. Æрмæст уæ и
Нæуæг анз-ханс ба ауæхæн «Гуманоиди агъаз», ауæхæн устур хун
уæ цæсти кæронæй дæр нæбал фæййиндзинайтæ. Ушæ
топпиухасæй тохетæ идарддæр, æз дæр мæ ихæс исæнхæст кодон
Фæранки цæргутæн дæр си еу-еститæ рагæлдздинайтæ
уæхуæдтæ ку бафсæдайтæ, уæд».

С æ р. Хунæ - фингæмæ! Заргитæ, фæсевæд!

Ци нин æрхаста Нæуæг анз?
Ханс, ханс, ханс!
Ци нин æрхаста Нæуæг ханс?
Фанс, фанс, фанс!

Æрнинæйхаста мæрддзигъа:
Гъа, гъа, гъа!
Ци ма нин ратдзæй, ци, магъа?
Цъи-да-гъæ!

Исон ци уодзæй, гъæйдæ-гъа?!

Шах! Шах! – Max!
Max бал бакайæн, уонæн ба –
Къах, къах, къах!

Ци нин æрхаста Нæуæг анз?
Ханс, ханс, - ханс!
Ци син æрхаста Нæуæг ханс?
Цанс, цанс, цанс!

Фæстаг фæззинд

Æмбесæхсæвæ. Зæронд кæркдони карк æфтауæнгъæдæбæл бадуй.
Минкин ба æ бакомкоммæ – æртæ агориебæл.

М и н к и н. Райсæ, Хуцау ди исарази уæд, ду ку н' адтайсæ, уæд
мæ бунисæфт кодтонцæ.

Карк. Нәбал ми тәрсис? Мән фудәй рацайтәбәл иссәй дә үпирд. Ігайтима фәййерваңтдә. Із дәр аңә дәу хузән адәмәй неци дән.

Минкин. Расть зәгъә, - берә адәни дә базури буни фәрддардтай, фәххастай сәе, дә бон күд адтәй, уотә, гылон си нокәд неке исходтاي, уәхән зунд, уәхән хъаурә дәмәе ес. Фал дин адәймаги цъухәй дзорун ка байамудта, уәдта дә цәмән багъудәй, аңәмәтә цардәй дә барә ку адтәй?!

Карк. Дзорун мин байамудта рәстәг аехуәдәг. Із адәми үндгингәр аңгъалтон, гъавтон син хуарз исказунмәе, үүуәндтән сәе еугуребәл дәр. Фал ма аәгәр аригон адтән, үвәлтәрд, 'ма уотемәй рагацу, аәдзәттәй райдәдтон сәе хәңцәе дзорун. Ігәр ратагъд кодтон, наә мә баләдәрдтәнцәе. Уой бәсти ме 'взаг ку ранихъарадтайна.

Минкин. Маңәбәл фәсмон кәнәе. Еу ескәд дә баләдәрдзәнцәе. Із дәр ма уәдмәе аәгас ку уон, уәд дәу фарс уодзәнән аәма дин дәе гүдитә, Хуцауи фәндәй, адәнмәе хъәртун кәндзәнән.

Карк. Фембулди бал ан гъазти фиццаг аәмбес, цидәр рәедүйтәе өөруагътан, аәма... Ігәр устур үүуәнкәе мәмәе адтәй. Фәннәбәл гириз кодтонцәе, сәе къәхтәй нәбәл фәххаттәнцәе.

Минкин. Інәрәдуд неке аей аәма неци ес. Аци над дәр, үвәәдзи, цәугәе адтәй, гъәугәе надмәе бахезунмәе. Мабал хуәрә дәхе. Із аей зонун, мәхебәл аей бавзурстон, аәма - дәу уоди хузән хуарз хәлар уод дүйней медәгәе еунәг фәлдесондән дәр нәйиес.

Карк. Кәүн мәмәе цәүй, хъәбәр кәүн. Мәе хъауритә мин басастонцәе сәе хәран гъудәгтәй. Ци ма кәндзинан, куд ма цәрдзинан изолдәр? Із ку мәлон, уәддәр мәе бауәр реңгәе наә кәндзәй, фал мәмәе адәми мәтәе ес. Нури дзамани рәестдзийнадә агорун дзәгъәл гүддагбәл нимад әрциудәй. Агорә, дан, амал аәма мадзал!

Минкин. Ләдәрун дин дәе гузавә. Рәестдзийнадә агорун дзәгъәл гүддаг некәд уодзәнәй. Ду рәестдзийнадәмәе бәпләг дәе аәма дәу нифсаен сәттән наәйиес. Ести кәндзинан, нура бал... Бонивайәнтәй фәстәдәрмәе нин ами изайән әеппүндәр нәбал ес. Бастъалдзәнцәе наә. Ескуцирдәмәе ранәхстәр ун гъәүй. Фал, мәе сувәлләнгәтәе тәрегъәд аңцәе. Еци уосәмәе уони сагъәс нәбал ес. Фәссәсиафдзәнәй.

Карк. Уонәмәе ба дәе зәрдәе ма дзорәд. Етәе аци наәуәг рәстәги

үоддзæфæй райгурдæнцæ, æфсæнцъух Аерхитикис мæрдзиң базурти думги иғъастæй æма сæ нæ фæххæсдæнæй. Аци цардиун рантæстæнцæ æма сæ бауæргъæдæ дæр æ аккаги æрмæгæй кочц. Ами ун сæ фæндуй, хуарз сæмæ кæсүй, уомæн æма раздæри уавары бунтон сабийæй нæ балæдæртæнцæ, çæй хæццæ исбаронцæ Нуриккон, е нæййес.

М и н к и н. Мæ зæрдæ ратондзæнæй æнæ уонæй, мæ хæцца хонон.

К а р к. Нæцихузи дин ракомдзæнæнцæ, æвзаргæ ба сæ бакæнæ, кæн мæнбæл хæзна не 'ууæндис, уæд. Ескæд ма нин, Хуцауи унафор ардæмæ исæздæхун ку бантæса, уæд фицагидæр уони бабæр кæндзинан.

М и н к и н. Дæуæй устурдæр æууæнкæ некæбæл ес. Цæуæн нийеуæрдæмæ уæн, над ба дæхуæдæг amонæ. Du дуйней мæнæ хуæздæр зонис, мæн хузæнтæ дæр берæ фæууидтай.

К а р к. Туасæ æ ирд, æрттевагæ раздарæн нæбал бадардзæна содзгæ 'й кæндзæнæй æма 'й дæ хæццæ нæ надмæ турусайæн райс, куд дæ не 'рæстæфæ, уотæ. Уадзæ, е ба нæ изолмæ фæсмæронцæ æнæзонгæ адæм, уæдта, уоцихузи хуарæнбæл дæр сæ цæстæ ахур кæна... нæуæгæй... Цифæнди сай хуарæнтæй æй ку фæххуарай, уæддæр æ хузæ нæ райиевдзæй, уæддæр eугур адæмæн уомæн хуæздæр сæ цæстæ нæци барæвдаудзæнæй.

М и н к и н. Аæма, уæддæр, ци 'рдæмæ фæндараст кæнæн?

К а р к. Далаэ мин идард хорнигулæнæрдигæй еу гъæуи хæстæгута ес, фал сæ цæститæ æзмесгун дунгитæй ниллистæг æнцæ æма нæ ку нæ бафæсмæронцæ...

М и н к и н. Нæ амонд бавзарæн. Ци нæ фæуу! Хæдæгай, ци бæстæй рацуудтæ, уомæ ба ци цæстæй кæсис, уæдта дæмæ етæ сæхуæдтæ ци зæрдæ дарунцæ?

К а р к. Етæ, еци-еу рæстæги зундгин æма æнæмæтæ адæм æнцæ, Нуртæккæ мах нæ хезунцæ, фал нæ рæстæг ку 'рхъæрта, уæдта нæ сæхуæдтæ агордзæнцæ, алцидæр сæмæ рути бугыи уæнгæ нимад æй.

М и н к и н. Хуарз, мадта. Рабалц кæнæн, кумæ запъттай, уордæмæ. Аенцион цард нæ фæккодтон нури уæнгæ, фал мæ уоди, мæ зæрди гъудитæбæл æууæндтæн æма мин е нифс лæвардта. Адæймагæй мæхе æнкъардтон уæддæр. Нури хузæн зин ба ма мин еунæг хатт адтæй: мæ бийнойнаг мин, Райсæ, дæу ку æвгæрдун кодта, уæд. Ци дæмæ кæсүй ахур цард фехалун? Нура, ци дæмæ кæсүй ци, Фидибæсти райгурдтæ, уомæн фæццох ун, нæ зонгæй, фæмма 'й уиндзæнæ, æви нæ, уой.

К а р к. Лæдæрун дæ. Мæнæн æнцондæр æй. Æз хæтгæ цардæй цæрун, цигайнаги хузæн. Адæм мæ кæми балæдæрунцæ, уоми басабур ун, уæдта бабæй æндæр рауæнмæ рандæ ун. Æносон хаулли. Фæндгæ юа мæ кæнүй еу рауæн æрбундорон ун æма берæ бæдæлттæ исæнтаун.

М и н к и н. Махæн кæронмæ дæр хæцæнгæнæн нæбал ес. Еудзийнадæ пæма æмбарæдзийнади символ ду дæ, гъудитæ дæуæй цæунцæ, царди уадзгæ ба мæнæн уодзæнцæ.

К а р к. Кæд цæтгæ дæ уæхæн карнæмæ, уæд – табуафси. Кенæ бунтон исæфт кæндзинан, кенæ ба нæ кой æгас дуйнетæбæл райгъусдзæнæй. Фиццаг кæми æрбунатон уæн, уоми бал нæ саудзæфтæ бадзæбæх кæндзинан, бамбурд кæндзинан нæ хъауритæ æма – размæ, æрмæстдæр – размæ! Дæ курдиадæ дæр мæ зæрдæй нæ фæццох уодзæнæй. Кай зонуй, æма ма нин ескæд дæ райгурæн бæстæмæ дæр бантæсдзæнæй фæстæмæ исæздæхун курхон æма уæзданæй. Уæдмæ Фæранки гъæуи фулдæр цæргутæ балæдæруниау æнцæ сæ рæдуд æма нин ами нæуæгæй æрцæруни барæ ратдзæнæнцæ.

М и н к и н. Бантæсæд нин.

К а р к. Цæбæл ма дæ рафæрсунмæ гъавтон, уой зонис?! Ци хуæздæр æй дæумæ гæсгæ – ханс æма æфсес æви æгъдау æма хуæрдгъæуагæ?

М и н к и н. Баудзæ, æма æзмæнст кæми уа, уоми еугурэмæн æфсес уæн дæр нæ униау æй, æгъдау кæми уа, уоми ба хуæрдгъæуагæ еске çæмæн гъæуама уа?!

К а р к. Æз дæмæ бæльвурд фарста равардтон: дæу си кæци гъæуий?

М и н к и н. Æнæмæст цард...

Фæццæунцæ Туаси раздарæнæй турусагонди хæццæ карк Райсæ æма Минкин. Игъусуй Советон Цæдеси гимн нидæнгæнгæ.

Æмбæрзæн.

РАДЗЫРДТАЕ. ТӘЕЛМАЦ

ШАНАТЫ ШЕМ

Шанаты Шем цардис әертә фондыссәдз азы размә. Цәргә та кодта хәхбәсты, Уәлллаг Санибайы хъәуы. Уыдис хүыммәтәджы хохаг ләг. Уәвгә ... бынтон хүиммәтәг дәр кәм уыдаид?

Фыдәлтәе дзырдтой: Шем, дам, сырдты әвзаг әмәе мәргұты цыыбар-цыыбур әмбәрста. Фәләе сырдтән цавәр әвзаг ис? Кәнәе мәргұтәе цыыбар-цыыбур гәнгәйә ныхәстә фәкәнның?

Æцәгәй та хабар афтәе уыди: Шем хъусәй тыңг хъусаг уыди, қәстәй – тыңг уынаг, зәрдәйә та – әңкъараг. Æмәе йә алыварс зәрдзмә къәрцъхъусәй хъуыста, ләмбынағ касти. Алцыдәр-иу йә зәрдыл бадарта әмәе-иу цыма сырдты, кәнәе мәргұты әвзаг әмбәрста, уйайу сын сәе цардыуаг, сәе хабәрттәе дзырдта. Адәм ыл дистә-тәмәстәе кодтой. Йә цыргъзонд ын әмбисондән хастой.

Иу бон цалдәр хосдзауәй, Шем сәе разәй, афтәмәй ақыдысты санибайаг сидзәргәс ус Дзыгойты Мамәлайы уыгәрдәнмәе – хос

шырдынмæ. Мамæла сын сæгъдзар дзæкъулы семæ арвыста кывбæрхоры æртæ кæрдзыны æмæ тæнæг куымæлы дурын. Хохаг ىыппар хосдзауæн цас ракæрдинаг уыди сидзæргæсы уыгæрдæн! Хур арвы тæккæ астæумæ куы схæццæ, раст уыцы афон хосдзаутæ шæбадтысты сихор кæнныныл. Æмæ Шемы æмбæлттæ дисæй шырдысты: хæрзфых æртæ бур кæрдзынæй иу ærbайсæфт! Уæдæ сем фæндаггон дæр æввахс не 'рбацыди: уæд цы фæуыдаид?

— Рувас уыди нæ хуыснæг,— загъта Шем æмæ тæрхъусгæрдæджы күтæры бынмæ, фæллæ ницы федтой æмæ худтысты, Шем нæ къазгæ кæны, зæгъгæ.

Хосдзаутæ уыцы ракæс-бакæс фæкодтой тæрхъусгæрдæджы күтæры бынмæ, фæллæ ницы федтой æмæ худтысты, Шем нæ къазгæ кæны, зæгъгæ.

— О, мæ хорз сыхæгтæ! — ныр та Шанаты Шем дис кодта. — Гъа, рувасы фæд нæ уынут зæххыл, фæллæ йын мæнæ тæрхъусгæрдæгыл ие 'фçæджы сырх æрдутæ дæр нæ федтат?

Хосдзаутæ джихæй бæззадысты:

— Уæллæй, Шем, ды хæйрæг дæ!

Шанаты Шем ие 'мбæлттæм рухс цæсгомæй бакаст æмæ афтæ зæгъты:

— Хуыцау нын çæстуарзонæй æхсызгон лæвæрттæ ракодта: çæстытæ – кæссынмæ, хъустæ – хъусынмæ, зæрдæ – æнкъарынмæ. Æмæ хъуамæ уынæм Дунейы диссаæтæ, хъуамæ хъусæм Арвы уынæртæ, хъуамæ æнкъарæм Зæххы зæрдæ.

Ахæм ныхæстæй хосдзаутæн сæ сæртæ зилæгau ракодтой, тæргæ дæр ма фæкодтой: кæд, мыйиаг, семæ хæйрæг дзуры Шемы хуызы! Æнæдзургæйæ сæ çæвджытæ райстой, сæ хордзентæ сæ уæхсчытыл æрбаппæрстoy æмæ хохаг къахвæндæгтыл хъæуы 'рдæм фæуырдыг кодтой. Шем дæр арастi сæ фæдыл фæллад æмæ æнкъардæй. Æмæ æнкъардæр куыннæ уыдаид: йæ ныхæстæйин хохы хъæбæр дур фехъуыстаид, бамбæрстаид æй. Фæллæ йæ зæрдиаг ныхас йæ хъæуккæгтæм нæ хъуысы, нæ йæ æмбарынц...

Хуыскъ Ададжы раз хосдзаутæ çæхgæр фæллæууыдысты, фырдиссагæй сагъдауæй аzzадысты. Æмæ æцæгæйдæр диссаг: ададжы былгæрон сæ сихоры кæрдзыныл сай халон бады æмæ къупп-къупп кæны – йæ «сихор» хæры.

Хосдзаутæ куы сæ кæрдзынмæ бакæсынц, куы та – Шеммæ. Чи сын хъуамæ рахастаид сæ хъæбæрхоры кæрдзын Хуыскъ Ададжы былгæронмæ?

– Чизоны, бирæгъ уыди! – зæгъы хосдзауты хистæр Бимболат.

– Кæд, мыйаг, арс уыди?! – сдызæрдыг Джерихан.

– Бауырнæд уæ, уйй сæлавыр уыдаид! – йæ ныхас баппæрті хосдзауты кæстæр Азæмæт дæр.

Шанаты Шемы цæсгомыл та мидбылхудт ахъазыд, цæстын хинæрттывд фæкодтой:

– Нæ фæлæ цæй кьюырматæ стут! Нæ алыварс дуне күйини уынут, күйд ницы йын æмбарут!

Джерихан фæтæргайхуыз:

– Омæ, Шанайы фырт, ды кæд ахæм рæвдз дæ цæстæй дæр, хъусæй дæр, уæд-ма йæ маҳæн дæр зæгъ: чи уыди нæ хүиснæ? Нæ хъæбæрхоры кæрдзын нын дæлæ уыцы халонæн чи радта?

Джерихан дзургæ-дзурын цæвæджы хъæдæй халонни ацамыдта. Халон йæхицæн фæтарсти, кæрдзын фæуагъта æмни ныппæррæст кодта. Дардæй дæр ма йæ мæсты хъæр хъуысти «Хъяг! Хъяг!!»

Хосдзаутæ сæ кæрдзыны алыварс æрбадтысты æмæ Шем ныхас йæхимæ айста:

– Йарæби, нæ хүиснæг рувас уыди, зæгъгæ, уын нæ загттон? Мæнæ кæрдзыныл йæ къæпсыр дæндаджы фæйтæ дæр бazzадысты.

– Омæ, рувас дæр фæуæд, – батыхсти та Джерихан, – фæлæ йæ цæуыннæ баҳордта, халонæн æй цæмæн радта?

Шем та йæ цæстытæй баҳудти:

– Диссаг дæр уий у, мæ хæлæрттæ, æмæ рувас халонæн кæрдзын нæ радта: халон æй йæхæдæг байста рувасæй.

Хосдзаутæ худынмæ фесты. Джериханæн ма фырхудтæй йæ цæссиг дæр акалди. Худынæй куы бафæллад, уæд æрæджиуа афтæ зæгъы:

– Йарæби, Шем, халон күйд хъуамæ байса рувасы хүиснæггæт кæрдзын?!

Азæмæт дæр ма Джериханы ныхасыл æмпъузæн авæрдта:

– Халон рувасмæ уæнды?! Йæхи дæр ма йын ахæрдзæн, бауырнæд уæ.

Бимболат къухы фезмæлдæй басабыр кодта ие 'мбæлтты:

– Уæ хорзæхæй, Шемы ма дзурын бауадзут. Кæронмæ йæм байхъусæм.

Шем йæ хорз зæрдæйыагыл уыди, фæлæ барæй йæхи фæтызмæгхуыз кодта:

— Хъусын нæ зонут æмæ уын ницы радзурдзынæн. Мæ ныхасы фиендагыл та мын кæсгон къах авæрдзыстут.

Хосдзаутæ скор-хор кодтой:

— Дæ хорзæхæй, Шем, радзур. Хабар нын бамбарын кæн: хъусын дæр базондзыстæм.

— Уæдæ кæд хъусын базондзыстут, уæд хъусут, — йæ ныхас нæлвисæгай райдыдта Шем. — Хос куы карстам, уæд рувас прбахъуызыд æмæ кæрдзынтай иу адавта. Уæллæ Галыидуры размæ куы 'рхæццæ, уæд æй халон дуры сæрæй ауыдта кæрдзын давгæ æмæ йæ фæстейы рассырдта, цуанон куыдзау рæйтда, афтæмæй.

— Уæллæй, иу рæстæг хоскæрдгæйæ мæ хъустыл куыдзы рæййын ауад,— æнæдзургæ нал фæлæууыд Джерихан.

— Рувас дæр афтæ банхъæлдта, — дарддæр йæ ныхас кæны Шем.
— æмæ йæ сæр йæ кой ысси: иу ран амбæхсы, иннæ ран амбæхсы. Фæлæ та куыдзы рæййын хæстæгæй куы райхъусы, уæд та пыхсбынæй асæррæтт ласы. Мæнæ Хуыскъ Адагмæ куы 'рбахæццæ, уæд æм арвæй «куыдз» æрлæбурдта: «Æу-у! Æу-æу-æу!» Рувас фыртæссæй йæ давæргаг кæрдзын феуæгъд кодта æмæ кæмдæр йæ сæр бафснайдта. Халон та минас кæныныл фæци... Гье уый уын уæ хуыснæг рувас æмæ хинæйдзаг халоны хабæрттæ.

Хосдзаутæ Шемы ныхæстæм хæлиудзыхтæй бazzадысты. Джерихан та нал фæлæууыди:

— Гъеныр уый хæйрæгцьиу нæу?! Цы 'рхъуыды кодта, цы!

— Халон тынг зондджын маргъ у. Мæхи дыууæ цæстæй цы федтон, мæхи дыууæ хъусæй цы фехъуистон, уыцы хабар дæр уын радзурон. Цæвиттон, Хъæриуы хохы фахсыл уытæн цуаны. Кæсын æмæ ме 'рдхорд цуанон мæ разæй фæци: бирæгъæй зæгъын. Дзæбидырты дзугмæ бабырста æмæ сæныкк аскъæфта. Тарст дзæбидыртæ апýрх сты, къæдзæхты тигъыл сæррæттытæгæнгæ афардæг сты. Уыцы рæстæг дыууæ халоны бирæгъы ассырдтой æмæ йæ фæдыл куытay рæййынц: «Æу-æу-æу! Æу-æу-æу!!» Уæдæ мæ куытæ ærbайяфынц, зæгъгæ, бирæгъ дзæбидыры сæныкк аппærста æмæ комыдымæгæй агæпп ласта. æз айтæ-уытæ нал фæкодтон, фæлæ дзæбидыры сæныккмæ атындзыдтон. Халæттæ йæ алываærсты даргъкъахдзæфтæ кæнгæ рацу-бацу кæнынц. æз мæхинимæр загътон: «Кæд æм халæттæ нæ уæндынц, уæд ма удæгас у». Сæныккыл фыртæссæй ризæг бахæцыд, систын дæр нал уæндыд. æз æй мæ кæрцы батыхтон æмæ рараст дæн. Халæттæ мæн дæр фæтæрсын кæнынмæ хъавыдысты æмæ мыл

куйтая срәйтой. Фәләе сыл аз мәхәдәг нәхи Хұбырысы рашын куы скодтон, «Хоу-хоу», зәғъгәе, уәд уыдан дәр бирәгъы фәдвали сәхи айстой.

– Емәе цы баци дзәбидыры сәныкк?! – цымыдисәй афарсти Азәмәт.

– Цы баци, цы?! – худы Шем. – Нәе сәғтьимә хизы Хуссарың сәрвәты. Изәрү йәе нәе хәдзары фендиңстут. Мәхи армәй йының үәхх фәдәттын.

Хосдзаутә та бацымыдис сты. Уәд Бимболат афтәе зәғъы:

– Уәлләй, Шем, дә хабәрттәй нәе дисәй амардтай. Ноджы мәйн исты хабар куы радзурис халоны тыххәй.

Джерихан ма әлхыскъгәнәга афтыдта Бимболаты ныхасма:

– Дә зондджын халоны тыххәй!

Шем әмәе Джерихан әемкүул сыйхәгтәе уыдысты. Емәе кәд тының хәларәй цардысты, уәддәр ныхасәй кәрәдзийы фелхыскы, кәнныныл нәе ауәрстой. Емәе та Шем дәр нал бацауәрста йа сыйхагыл:

– Хуыцауәй уырнаегау уәе бауырнаед – халон мәнәй әедылыдәр у, Джериханәй та – зондджындәр.

Хосдзаутә ныххудтысты. Фәләе Джериханы дәр састы бынаты аәрләууын нәе фәндид әмәе афтәе зәғъы:

– Кәд, мыйяг, иннәрдәм у: халон мәнәй әедылыдәр у, Шемәй та – зондджындәр!

– Джерихан, мәе хорз сыйхаг! – ныхас та йәхимә айста Шем. – Кәд ахәм зондджын дәе, уәд ма зәғъ: знон дын дәе сәр чи ныцавта?

Джерихан йәе нымәтхуд систа әмәе йәе гәмәх сәрпі гыццыл күүбар ныххәгау акодта:

– Уәлләй, нәе зонын, фәләе мын знон чидәр цъәх әңгүзәй мәе сәр тынг ныцавта.

– Цымәе чи уыдаид? – кәрәдзийы фәрсынмә фесты хосдзаутә.

– Уәддә нәе хъәуу ахәм фыдуаг ләппутә дәр күнәе ис!

Шем йәе сәр ныкъкүул кодта әмәе та хинхуызәй райдыдта дзурын:

– Мәнәе ацы күүрма ләг знон хъәбәрхоры дзәкъул күйроймә фәецәйхаста. – Шем бауырдыг Джериханмә. – Афтәе уыди, әви нәе уыди?

– Кәәцәй та мәм кастә, арвыхин әмәе зәххыкәлән Шем?! – бадис кодта Джерихан.

— Із уәртә Бур Ададжы фахсыл мәе дзәбидыры сәнныкк хызтон. Үңци әрбатахти, йәе дзыхы цъәх аңгузы къори, афтәмәй. Кәссын әмәе дын ай мәнәе Джериханы развәндагмә аәраппәрста. Ай күүрмә ләг у әмәе йын ницы бамбәрста. Халон та аңгуз фелвәста, Джериханы айяфта әмәе та иенгүз фәндагмә аәраппәрста.

Хосдзаутә та бадис кодтой:

— Да, Шем, мәргъты аевзаг дәр зоныс, сәе зәрдәйыуаг дәр сын аембарыс әмәе-ма зәгъ: йәе зәрды цы үиди халонән, Җәмән афтәе кодта?

— Цас зын бамбарән у?! — бадис кодта Шем дәр йәе хъәуккәгты цыбыр зондыл. — Халон кәмдәр цъәх аңгузы къори сардта. Бахәрүн ай фәндү, фәләе йәе күүд бастигъя, күүд ай асәттә? Імәе йәе Джериханы развәндагмә аәраппәрста, кәд мын ай ацы фәндаггон ләг йәе къахыбын асәттид, зәгъгәе.

Мәнәе Царциаты диссәгтәе, зәгъгәе, хохәгтәе, сәе къухтәе кәрәздизиыл фәецаптой. Шем та йәе ныхас дардәр кодта:

— Фәләе сымах аәрдзы хабәрттән ницима зонут, аәрдзы диссәгтәем уәе хъус нае дарут. Афтәмәй та адәймагәй-сырдаш-маргъәй иууылдәр хъумәе кәрәздизийән аэххуыс кәнөй. Імәе мәнәе Джерихан нае баххуыс кодта халонән. Халон смәсты Джерихан мәе әмәе йын цъәх аңгузы къори йәе сәрүл аәраппәрста бәрзондәй.

Джерихан йәе къухы уыртәй асәрста йәе сәрүл цәф әмәе афтәе зәгъы:

— Күүддәр мәе нымәтхудәй мәе ныхы хид асәрфтон, афтәе мәе сәрүл суади цъәх аңгузы дыңдыш къори. Мәстәй рафыктаң, уәдәе мыл аңгуз чи фехста, зәгъгәе.

Хосдзаутә хъәрәй ныххудтысты. Шем дәр та хинхуызәй баҳудти:

— Омә дәм, Джерихан, халон йәхәдәг күү хъәр кодта, хъуаг-хъуаг, зәгъгәе, уәд ай күүннәе бамбәртай!?

— Халоны хъәр та күүннәе феххуистон, фәләе хъуаг мән рахуыдта, уый цәмәй зыдтон? — баҳудти Джерихан дәр, стәй зәрдиагхуызәй афтәе зәгъы:

— Івәедза, халон зондджын маргъ у. Тынг зондджын!

Хосдзауты хистәр Бимболат ма йәм йәе ныхас бафтыдта:

— Аәрдзы аевзаг чи зоны, аәрдзимә хәларәй чи цәрү, уыдан та — ноджы зондджындәр сты! Мәнәе нае хорз сыхаг, нае хорз хәлар Шанаты Шемы хуызән...

ДЫРГЪДОНГАЕС АЕМÆ УÆЗДÆТТАË (Ханс Кристиан АНДЕРСЕНÆЙ)

Сæйраг сахармæ хæстæг, рагон хъæууон цæрæнуатын бæрæгастæу уыди иу хъæздыг лæджы хæдзар. Хæдзар нæ, фæлт галуан: фидарамад бæзджын къултимæ, æрттигъон цары ныктаф-фронтонтимæ, чысылгомау аив мæсгутимæ. Уыцы хæдзары цардысты лæг æмæ ус: хъæздыг æмæ номдзыд, бинонтæ. Иу цыбыр ныхасæй – уæздæттæ. Сæ диссаджы хæдзармæ-иу æрцыдысты сæрдыгон. Тынг бирæ йæ уарзтой. АЕмæ йæ уарзгæ дæр күйннан: хъуамæ кодтаиккой? Хæдзар уыди æттæрдыгæй бакæсгæйæ тынг аив, мидæгæй та – алцæмæй æххæст, хæрзæфснайд. Уæда бацæуæн кулдуары сæрмæ мыггагон нысан – герб күйд рæсупъд фидыдта, уый та?! Ноджы та йыл диссаджы уардитæ алдымбыдау схылдысты æмæ хæдзар æгасæйдæр уыди аргъæутты галуаны хуызæн. Уæвгæ диссаджы алыхуызон æмæ хæрзæфгæнаг уардитæ цæхæр калдтой хæдзары ракомкоммæ нæудзар фæзуаты, стæй авгæй араэст сармагонд дидинæгдоны дæр.

Уыцы хæрзаив диссæттæ иууылдæр рацыдысты сыгъзæрин зæрдæйи хицау – дыргъдонгæсы къухтæй. Дыргъдон, дидинæгдон æмæ цæхæрадон æгасæйдæр уыдышты йæ бæрны. О, æмæ ма æххæст уый дæр зæгъон: цæхæрадоны æтте дардмæ дæр бæрæг дардтой, раджы чи базæронд æмæ бахус, ахæм дыуæт уæйыг-бæласы. Сæ бæгънæг къалиутыл сын цыма уадтымыгъ хус фæсалгæрдæджы пирæнгæмтæ ацауыгъта, афтæ зындышты халæтты æмæ цынахты ахстæттæ.

Ацы хъæргæнаг мæргптæ тынг рагæй цæрынц ацы бæлæстыл. Адæмæн ам сæ кой-сæ хъæр дæр нæма уыди, уæддæр халæттæ æмæ цынахтæ ацы дзæнæтон бæстæйи хъæутæ-хъæутæй цардысты бæлæстæ 'мæ къутæртыл. Дæлдæр абад, уæлдæр абад, зæгъгæ, сын никуы ничи загъта. Ныр дзы дыууækъахонтæ æрбиныатон сты, хæдзæрттæ дæр ма сарæстой: бæстыбикъ-комыдæгъæлтæ! Кæд сæм халæттæ æмæ цынахтæ сæ бæрзонд ахстæттæй æнæрвæссонæй кастысты, уæддæр цы гæнæн уыди? Бар-æнæбары сабырæй цардысты: æнæзагъд-æнæхъяугъайæ. Фæлæ-иу хатгай æнæууæнк дыкъахонтæ хæцæнгæрзтæй ралæууыдышты мæргптыл æмæ-иу уæд бæстæ «хъуахъхъуахъхъ» æмæ «цынах-цынахæй» байдзаг...

Дыргъдонгәс иу әмәе дыууә хатты нәе дзырдта хәедзары хицәуттән – уәездан ләг әмәе усән: «Уыцы хус бәләстәе акалын үйеуы сәе тәккәе бындзарәй. Іәмәе, иуәй, нәе дыргъдон рапараҳат индзыстәм, иннәмәй та, бауырнәд уәе, уыцы хъәргәнаг мәргътәй иңәгдәр ам нал бazzайдзән». Фәләе уәездан ләг әмәе ус уыцы рагон бәләстыл, стәй мәргъты хъәр-хъәләбайыл афтәе тынг сахуыр ысты әмәе дыргъдонгәсси кой дәр нал суагътой:

– Цытәе дзурыс, хәларзәрдәе Ларсен?! Уыцы наәртон бәләстәе мәргътән бazzадысты сәе базырджын фыдаәлтәй, сәе мадәлтәй. Уадз әмәе сәхи цардәй үәрой, сәе фыдаәлтәе рагәй-әрәгмәе къәңзәлахстәттәе кәм кодтой, уыцы бәләстыл...

Уәездан ләг әмәе ус ма афтәе дәр загътой дыргъдонгәс Ларсенән:

– Хәларзәрдәе Ларсен! Дәе бар куы сты дидинаәгдон дәр, цәхәрадон дәр, дыргъдон дәр. Уәдәе авгәй арәэст сараты нәем зыйы сәуәхсидтәнгәс уардитәе, хурджын хәрзад неситә әмәе әндәр әмбисонды халсартәе. Уәд ма нәе уәлдай зәххытәе цәмән хъәуы?

Әмәе әңгәгәйдәр: дыргъдонгәс Ларсен бонизәрмәе ахсызгонәй, әвәллайгәе куиста цәхәрадоны, дидинәгдоны, дыргъдоны... Уый тыххәй дзы тынг разы уыдысты уәездан ләг әмәе ус – хәедзары хицәуттәе. Фәләе-иу хаттай дыргъдонгәсән ской кодтой, уазәгуаты уәвгәйәе иннае хъәздгүйтәм цы диссаджы уардитәе әмәе дыргътәе федтой, уыдон сәхиуәттимәе абаргәйәе бирәе хүыздәр, бирәе дзәбәхдәр кәй сты. Әмәе-иу уыцы ныхас, кәй зәгъын ай хъәуы, тынг зын уыдис Ларсенән. Уымән әмәе уый алышон дәр йәе удәй арт цагъта, тынг разәнгардәй ныхбыны куист кодта, цәмәй уәездан ләг әмәе усән сәе дыргъдон уыдаид дунейымидәг әппәтеси рәсүгъдәр, әппәтеси диссагдәр.

Иубон куы уыди, уәд дын хәедзары хицәуттәе Ларсены сәхимәе куы бахониккой. Әмәе, уәездәттән куыд әмбәлы, афтәе хәларзәрдәйәе, фәлмәнтәе дзургәйәе дыргъдонгәсән куы рахабар кәниккой: «Цәвигиттон, зноныбон уазәгуаты уыдыстәм нәе номдзыд хәләрттәм. Әмәе нәе куыд тынг хорз федтой, куыд тынг нәе сбуц кодтой фәсфурдаг диссаджы хәрзәфф кәрдотә әмәе фәткүйтәй!»

Ныр хәедзары хицәутты-уәездәтты фидарәй уырныдта, уазәгуаты цы аләмәтеси дыргътәе федтой, уыдон әңгәгәй дәр фәсфурдәй әрбафтгәе кәй сты, уый. Әмәе бафәдзәхстөй сәе дыргъдонгәсән:

– Даа хорзæхæй, хæларзæрдæ Ларсен, бацархай æмæе нын
дыргьдоны фæсфурдаг талатæ ныссадз. Уадз æмæе махмæ даир у
æмбисонды хæрзæф кæрдотæ æмæе фæткьюытæ...

Дыргьдонгæс Ларсен фæргæ-фæргæ ссаrдта, уæздан нын
æмæе усы рæдау фысым кæрдотæ æмæе фæткьюытæ кæмий
балхæдта, уыцы дыргтæуыгæнæг сæудæджеры. Күyд рабæртæ,
афтæмæй уый разынди Ларсены хорз зонгæ: лæг æмæе усы
уынаffæйæ Ларсен сæудæджерæн арæх уæй кодта сæ дыргтæ
уæлдæйттæ. Æмæе ныр Ларсен куы бафарста йæ зонгæйы, уыцы
æмбисонды хæрзæф кæрдотæ æмæе фæткьюытæ кæцай
æрбаластай, зæгъгæ, уæд сæудæджер афтæ фæкодта:

– Уæхи дыргьдонæй, æндæр кæцæй!

Ноджы ма сæудæджергæнæг уыцы хæрзæф кæрдотæ æмп
фæткьюытæ куы 'рбахаста, уæд Ларсен, кæй зæгъын æй хъæуы,
æнцонæй базыдта сæхи дыргтæ æмæе фырцинæй хæрдмæ хауди.
Уайтагъд сæхимæ балæууыди æмæе уæздан лæг æмæе усæн
æхсызгонай загъта:

– Уазæгуты цы диссаджы хæрзæф дыргтæ федтат, уыдон
разындысты мæнæе уæхи цæхæрадонæй.

Хæдзары хицæуттæ-уæздаttæ джихæй бæzzадысты.

– Уымæн уæвæн нæй, Ларсен! – загътой уæздаttæ. – Уæвгæ
нæ дæ ныхас цæмæй бауырна, уый тыххæй нын сæудæджерæй
æууæнчы гæххæттæ æрхæсс.

Ларсен уайтагъд æууæнчы гæххæттæ æрхæццæ кодта.

– Диссæтæ-æмбисæндтæ! – дис кодтой уæздаttæ.

Уыцы бонæй фæстæмæ-иу уæздаttты фынгыл арæхæй арæхдæр
фæзындысты, дыргьдонгæс Ларсен афтæ зæрдиагæй цы
бæлæстæм зылди, уыдонæй æртонгæ хæрзæф кæрдотæ æмæе
фæткьюытæ. Суанг ма дзы хæдзары хицæуттæ æхсызгонæй
æрвистой чыргæдьдæттæ сæ зонгæтæн дæр: æндæр сахартæм,
фæсфурд-фæсарæнтæм. Фæлæ-иу уæддæр дыргьдонгæс Ларсены
зæрдæ балхæныны бæсты уæздаttæй исчи загътаид: «Æвæдза,
ацы аз хорз аз уыди! Æмæе дырг-гусыстgæнджытæ хорз бæркад
райстой. Иууylдæр!»

Бирæ рæстæг нæ рацыдаид, афтæ уæздаttты ахуыдтой къаролы
галуанмæ – кады фынгæвæрдмæ. Дыккаг бон дыргьдонгæс
Ларсенæн дистæ-тæмæстæгæнгæ дзырдтой хæдзары хицæуттæ:
«Къаролы фынгыл ахæм аддкын неситæ уыди, ахæм! Æмæе, дам,
къаролæн кæд æмæе йæхи цæхæрадоны æрзадысты!»

Уыцы ныхәсты фәстәе уәездәттәе әрхатыдысты Ларсенмә:

— Хәлларзәрдәе Ларсен! Дә хорзәхәй, фәцу къаролы дыргъдонгәсмә әмәе дзы иу армыдзаг уәеддәр ракур уыцы мөбисонды хәрзәд неситы мыггаңтәй.

Уыцы ныхәстәем Ларсен фырцинәй хәрдмәе фәхауди:

— Ёмәе къаролы дыргъдонгәс мәхицәй күы ракуырда уыцы мыггаңтә!

— Кәд афтәе уыди,— загътой хъуыдыйтәгәнгәе уәездан ләг әмәе ус,— уәд къаролы дыргъдонгәс хорз бацархайдта: йә неситә уыдысты фәезгъәр мыйдау аджын.

— Уәдәе уәд зәрдәрай уәвүн мәнән әмбәлү, — загъта Ларсен. — Уымән әмәе ацийаз къаролы дыргъдонгәсы неситә әппүндәр нәе фәрәстмәе сты. Ёмәе күы федта сымах цәхәрадоны, Хуыцау бирәе кәй уарзы, уыдоны цәхәрадоны цы аләмәттәг неситә әрзади, уый, уәд дзы къаролы фынгәвәрдмәе балхәдта иуцалдәр.

Хәедзары хицәуттәе – уәездәттәе дисгәнгәе бафарстой:

— Ау, къаролы фынгыл цы неситә уыди, уыдан әңгәйдәр мах цәхәрадоны әрзадысты?!

— Бәгуыдәр афтәе, — сабыр хъәләесүуагәй загъта Ларсен. — Ёңгәйдәр, сымах цәхәрадоны.

Цәмәй уәездәттәе дызәрдиг мауал кодтаиккәй әппүндәр, уый тыххәй Ларсен къаролы дыргъдонгәсәй әрхаста әвдисәндар. Уыцы әвдисәндар фенгәйәе, уәездан ләг әмәе ус сәе фырдиссагәй цы загътаиккәй, уый зонгәдәр нал кодтой. Фәләе фәстәдәр, сәе зонгәтыл-иу күы сәмбәлдысты, уәд-иу ныхасгәнгәйә әнәмәнгәй сәе неситы кой ракодтой. Стәй ма-иу әвдисәндар дәр равдыстой: «Къаролы дыргъдонгәсы ләвәрдү. Уәдәе!»

Ларсены диссаджы дыргътәе әмәе халсарты кой алы бәстәетыл айхъуысти. Ёмәе, кәй зәгъын ай хъәуы, бирәтәе әхсизгон хәзәнайа күүрдтой Ларсены уәездәттәй талатәе әмәе мыггаңтә. Уыдан дәр, сәрыстыр уәвгәйәе, рәдауәй әрвистой талатәе әмәе мыггаңтәе фәсарән бәстәетәм. Ёмәе сәе зәрдәйи хорзәх нәе фәдзәгъәл. Алы әевзәгтыл сәем фыстой арфәйи чингүйтәе алы рәттәй: Англисәй, Францы бәстәй, немыцы сахартәй... Ёппәт дунейыл дәр айхъуысти Ларсены уәездәтты кой! Уымәй стырдәр амондмәе бәлгәе дәр нәе кодтой уәездан ләг әмәе ус.

«О, фәләе нәе дыргъдонгәс Ларсен йәхинуыл әгәр күы

фервæсса, мыййаг», – сагъæсгæнгæ хъуыдтыæ кодтой уæздан! Уыцы рæстæг Ларсен та бынтон аендæр цæуылдæртыл сагъæс копти уæдæ ма диссагдæр цы саразон, биноныгдæр куыд бакуу халсарты æмæ дыргъдоны куысты хуыздæр цы æрымын æмбисондæн хæссинаг?.. Æмæ æцæгæй дæр, æвæдза, таш архайдта. Фæлæ-иу уæздæттæ зæрдæлхæнæн ныхасы бире дæрдтыл ахæцыдисты: нае раздæрь дыргæтæ цæстыхадагын уыдысты, стæй ныры фæткьюытæ æмæ кæрдотимæ абаргæйн бирæ хæрзаддæр! Уæдæ кæд неситæ дæр æвзæр не сты, уæддæн адджындæрхъяг сты. Галæрыскъæфтæ дæр иннае хъæзdyг адимæ цæхæрадæтты хуыздæр æрзадисты. Уæдæ мæймæбулкъ та, афти зæгъæн ис æмæ, æппындæр нæ фæрæстмæ.

Уæздан лæг æмæ ус ацы ныхæстæ афтæ æхсызгонæй дзырдтой цима сыл исты хорз æрцыд.

Алы куури дæр-иу дыргъдонгæс Ларсен уæздæтты уатмæ бахаста æппæтты рæсугъддæр дидинджыты пуцæлттæ. Уыдон уыдысты æмбисонды аив букеттæ. Дидинæг дидинæгимæ куыд фидыдта, сыйфтæр-сыйфтæримæ! Уый, æвæдза, уыди диссагын дзуринаг хæрзвидыцы аивад.

– Хорз арæхсыс, Ларсен, – дзырдтой уæздæттæ, – фæлæ дын курдиат дæхи уды фæрцы нæу – уый дын Хуыцауы лæвар у.

Иу бон та Ларсен уæздæтты уатмæ бахаста зæллангæнаг авгани арæэт къусы мидæг рæсугъд æрвдидинæг.

– Индийаг лотос! – ныддис кодтой уæздан лæг æмæ ус.

Ахæм рæсугъд дидинæг никуыма федтой уæздæттæ æмæ йаш алышыгæй цырæгæтæ сарæзтой. Чи-иу æй федта, уыдон дисто тæмæстæ кодтой, хуыдтой йæ арв æмæ зæххы диссаг. Афтæ йаш рахуыдта къаролы æхсин-чызг дæр. Æхсин-чызг та уыди зондджын, æрхъуыддыджын æмæ тынг хæларзæрдæ.

Уæздан лæг æмæ ус сæхицæн кады хъуыддагыл банимадтой æмбисонды æрвдидинæг æхсин-чызgæн балæвар кæнын. Æмæ йаш уый дæр æхсызгонæй ахаста сæ галуанмæ. Уый фæстæ уæздæттæ бавдæлышыдисты æмæ бабæрæг кодтой сæ дидинæгдон, кæд ма дзы ахæм рæсугъд æрвдидинæг разынид, зæгъгæ. Фæлæ – нæй, никæцæй разынди æрвдидинæг. Уæд сын дыргъдонгæс Ларсен мидбылты худгæ афтæ зæгъы:

– Уыцы æрвдидинæг уартæ цæхæрадоны зайы, бирæазыккын хуымæтæг кæрдæжды астæу. Фæлæ, æвæдза, куыд рæсугъд у æрвхуыз – æрвдидинæг!

— Ay, әмәе нын раздәр күйиннәе загътай, Ларсен! — тызмәгәй дзурынц уәздәеттәе. — Max та әнхъәл уыдыстәем, уый, араәч чи нау, ахәм фәсфурдаг дидинәг у. Ныр фәехудинаң уыдзыстәем ўексин-чызджы раз! Дә сәр та йә күйдәй әрцахста, хәларзәрдәе Ларсен, уыцы хүыммәтәг дидинәг нәе хәрзәфснайд рухс уатмәе бахәссын?..

Кәй зәгъын әй хъәуы, ахәм зәрдәхүйт әмәе худинаджы фәстәе әрвдидинәгән бынат нал уыдис уәздәттәи цәхәрадоны. Сәхәдәг бавдәлыдысты уәздан ләг әмәе ус әмәе фәңдысты къаролы галуанмәе – ўексин-чызгәй хатыртәе күришмәе.

— Бахатыр кән, дәе хорзәхәй, ўексин-чызг. Цы әрвдидинәг дын баләвар кодтам, уый, кәдәммәе разынди хәрзхүиммәтәджы дидинәг. Уый тыххәй, бауырнәд дәе, тынг бауайдзәф кодтам нәе дыргъонгәс Ларсенән.

— Уый тәригъәд ми у Хуыцауы раз дәр әмәе дыргъонгәссы раз дәр, — уайдзәфгәннәгау загъта ўексин-чызг. — Max әнхъәл дәр кәм нәе уыдыстәем, уый ахәм ран федта аләммәты рәесугъоддинад әмәе нын әй рәдауәй, цәстуарzonәй рахаста нәе размәе. Із бафәдзәхсдзыннән нәхи дыргъонгәсән, цәмәй мын алы бон дәр мәе уатмәе хәсса уыцы хәрзәф әмәе рәесугъуд әрвдидиндҗитәй.

Ўексин-чызг күйдәриддәр загъта, кәнгәе дәр афтәе бакодта. Уәздан ләг әмәе ус дәр әрфәәлмәен ысты. Суанг ма Ларсенәй әппәәлгәе дәр ракодтой.

— Сывәллноны хуызән у! — худгәйә дзырдтой уәздәттәе. — Тынг әхсизгон ын вәййы, әппәәлгәе дзы күй фәкәнәм, уәд.

Иу фәэззыгон әхсәев уадтымыгъ сыстад. Бәстәе йә разәй хаста, бәләесты фәлдәхта. Дыууә хус бәлласы дәр әедуидәгтәе стыдта. Халәттәе әмәе цынахтәе ахстәттәе кәм скодтой, уыцы уәйыиг-бәләесты! Хабар йәхи цәстәй чи федта, уыдлон дыккаг бон зәрдәрисгә дзырдтой; халәтты әмәе цынахты фәедисхъәртәе, дам, әхсәеви тары башу сты уадтымыгъы ниуынимәе. Хәдзархәлд мәргүтәе, дам-иу, катайгәнгәе сәе базыры кәрәттәй ныхостой хәдзәртты рудзгуытәе...

— Іевәецәгән, дәхинымәр цин кәныс, Ларсен, — загътой уәздан ләг әмәе ус. — Уадтымыгъ ныссаста бәләесты, цынугә фәттахтысты хъәдмәе. Рәесугъуд әмәе рагонхуыз цәмәй уыди нәе цәрәнуат, уымәй фәд дәр нал бazzад. Іемә йыл нәе зәрдә риссы...

Æргом зæгъгæйæ, Ларсенæн та æхсызгон уыди, уадтымып, хүб бæллæсты кæй афæлдæхта, уый. Фæлæ зæгъгæ ницы кодтæ дыргъдонгæс. Æрмæст рагацу йæ цæстытыл уадысты, хүп бæллæсты фæзуаты, хур дзагцæстæй кæдæм æркаст, уыны бынæтты цы быдирағ дидинджытæ, цы хъæддаг къутæртæ æрзайын кæндзæн, уыдон. Ларсен та ахæм удыхицау уыди, æмæй йæ рæсугы! фæндтæ æрдæгыл никуы уагъта. Цыбыр рæстæгмæ уæздæтты цæхæрадонмæ хæстæг зæрæстон зæхх фестад аргъæутты дидинæгдон. Куыд дзæбæх сфицидтой иумæ хуымæтæджы быдирағ дидинджытæ: бур цырагъдар, ичъи, мæнтæг, æртæсыфон, урсфæрдыг джыджынатæ æмæ æртæхдзæст уæздан уардитай! Ноджы ма какон æмæ дурвæткүү, æхсæлы æмæ уагъылæйи къутæртæ дидинæг куы рафтыдтой, уæд уыдонмæ кæсынай, æвæдза, диссагдæр цы уыди?!

Æнæдиссаг нæ уыдисты, æвæдза, Ларсен кауы тæккæ раз цы къаннæг кæрдобæллæстæ ныссагъта, уыдон дæр. Зилгæ сæм тынг хорз кодта, стæй хурбонтæ бирæ ахастой. Æмæ къаннæг бæллæстыл алæмæтты дыргътæ æрзади – донджын æмæ ставд кæрдотағ. Къаннæг бæллæстыл сæ райгуырæн Францы зæххыл цы дыргътæ зади, раст ахæм хæрзад дыргътæ!

Уыцы рæстæг ма дыргъдонгæс Ларсен иу диссаджы хъуыддаг сарæста. Дыууæ зæронд хус бæласы бынаты ныссагъта дыууæ бæрзонд хъили. Сæ иуы цыуппыл дэзы бафидар кодта сæ бæстæйи тырыса. Иннæ хъилмæ суагъта хилгæ зайæгой – хæрздæф хуымæллæг. Зымæгон бонты-иу Ларсен уыцы хъилтыл сауыгъта хæрæндæттæ æххормаг мæргтæн. Уадз æмæ, зæгъты, сæхи хорз феной Цыллурсы бонты.

Уæздан лæг æмæ усмæ сæ дыргъдонгæсси митæ худæгай кастисты æмæ-иу загътой:

– Ларсенмæ зæрондырдæм йæ сывæллоны зонд раздæхт. Фæлæ йæ куыстыл тынг æнувыд у, æвæдза!

Сæйраг сахары цы журналтæ цыди, уыдонæй иуы фæзынди гравюрæ – уæздан лæг æмæ усы хæдзары ныв. Хæдзары раз – дыууæ бæрzonд хъили: сæ иуыл Данийы тырыса, иннæуыл – хъæддаг мæргтæн хæрæндон. Нывы бынмæ та уыди ахæм фыст: «Цы хорз у, æвæдза, нæ фыдæлты рагон æгъдау сног кæнын!»

Уæздæттæ уыцы ныв куы федтой, уæд бадис кодтой:

– Нæ дыргъдонгæс исты куы саразы, уæд æй уадидæгæн ныцьцьиу-цьиу кæнынц æгас дунейыл дæр! Цыдæр амондджын

шыади нә Ларсен. Уәвгә, мах дәр хъуамә хъал әмәе сәрыстыр
үшін Ларсенәй: махмә дыргынгәсәй кәй кусы, уый тыххәй.

Фәләе Ларсен йәхәдәг йәхижәй нәдәр хъал уыди, нәдәр
сәрыстыр. Уымән әмәе уый йә зәрдыл әдзухәй дәр дардта
царды әңгәмдизинад: йә хицәуттә сты хъәздыг ынгонд, уәздан
идәм. Әмә сә күни бафәнда, уәд Ларсены қәдфәндидәр
луарытте фәкәндзысты. Фәләе уыдан әңгәгәй дәр уыдысты тынг
уәздан ләг әмәе ус, тынг хәларзәрдә әмәе Ларсены йә күистәй
штәрүн сә зәрдықәрон уәвгәдәр никүни уыди...

Гъе уый уын, нә зынарғы сывәлләттә, дыргынгәс Ларсен
шымәе йә уәздан хицәутты хабар.

СЫГЪЗАЕРИН ЛӘЕППУ

Кәсәеджы рагъы хүссарфарс – арыхъұтытә: әрхытә,
тәссәрттә, күубырттә. Раджы-кәеддәр дзы хохаг адәм
әрцардысты. Арыхъұтытәм гәсгәе йә хонгәе дәр афтәе кодтой –
Арыхъұны хъәу. Кәеддәрлы гыццыл хъәу рапарахат, дәрдты
ныззылди. Хъәуы фыццаң қәрджениты та Күубырысых хонынц. Гъе,
әмәе Күубырысыхы кәрлы-кәройнагдәр у Айшеты хәедзар.
Кәеддәр әңгәг хәедзар чи уыд, уый фәецудында, базәронд, хәедзары
тигътәе ранәй-рәттү ныккалдысты. Сәрдигон тәрккүәвда күни
ныккалы, уәд Айшеты кәройнаг уаты дәр, әддейы күнде фәуары,
афтәе цыхцырджытә фестынц уарыны дәттәе. Әмәе та уәд Айшет
дәр йәхи рәбинаг уәттәм байсы. Фәләе уыци рәбинаг уәттәе
дәр кәедмәе фаг сты – Хуыцау йә зонәг.

Айшет – саулагъы зәронд ус. Әғас Арыхъұны йын иу хәстәг, иу
хион нәй. Афтәмәй гыццыл чызгәй әрбафтыди йә
ныййардженитимә Арыхъұны хъәумә. Қәвитетон, Арыхъұны тәнәг
сырх агуридурај мәэжджыт күни сарәэтой, уәд Айшеты фыд, туркаг
хәрзонд ләг Абу-Бекир күсін байдында хадзы-моллойә.
Бонвәрноны скастыл-иу мәэжджыты мәсигәй – азанхъәргәннәнәй
йә хъәләс ражхұуисти: «Хорз адәм! Әхџәмы ламазмәе раңәут!
Ла-илла, иллалай! Ла-илла-иллалай!»

Бирә азты каддженәй фәкуыста Абу-Бекир Арыхъұны
хъәубәесты. Фәләе әнусмә цард нәй: Айшеты фыд әмәе мад Абу-
Бекир әмәе Аминәт се 'цәг дунемә кәрәдзийи фәдым
аивгүйдтой. Айшет иунәгәй бazzади әмәе цалынмәе базәронд,
уәдмәе йә мад әмәе йә фыды хәедзар үздүн нә уагъта. Ләгтимәе

— хосдзау, устытимә — күйройдзау, афтәмәй фәәцарди. Ныр базау
әмәе сыхы фыдуаг сывәлләттән мәстәймарәнмәе аәрхалу!
Абонрайсом дәр та йәем кауы сәрты баҳъәр кодтой: «Айшет
усбираәг! Айшет — усбираәг!»

Иннае хәттытау та сәе Айшет ләдзәгимә расырдата:

— Бирәгтәе уын уәе сәртәе баҳъәрәнт! Цаттыгъаллартәе!

Фыдуаг сывәлләттәе Бруйырагыры 'рдәм сәе ных сарәэстөй. Ома,
хәрдү нәе Айшет нәе байяфдзән, зәгъгәе. Фәләе сәм Айшет
баввахс и, уәед хорзау нал уыдысты.

Уыцы тәккәе рәестәе Кодзыртыныңыл ләппу Ирбег йәе сәенччыты
хизта къуыбырыл, иууыл хабәртәе дәр федта әмәе ләппута
бауайдзәф кодта:

— Мәстәй цәмән марут зәронд усы?! Худинаң уын нау,
скъоладзаута күн стут!

Фыдуаг ләппуты дзуапп раттынмә нал аәвдәлди — Айшет аәгәр
әрбаввахс,— фәләе ма сәе иу афтәе фәекодта:

— Даң та цы къуыиддаг и, горәтаг?!

Ләппутәе адажы кәемдәр амбәхстысты әмәе Айшет аәдләедзар
Ирбеджы раз аләууыди.

— Цы фесты уыцы цаттыгъаллартәе?

— Даләе адамга ныггәппитәе кодтой.

— Әмәе ды та чи дә? — Ирбеджы фәелурс цәсгоммәе йәе саугага
цәстистәй ныккасти Айшет.

— Әз... Әз горәтаг дән...

— Горәтаг-я?! — бадис кодта Айшет әмәе йәе аәрдәгхалас
әрфгүйтүл уәлдәр схәцүди,— әмәе ам цы кусыс, горәтаг ләппу?
Ды дәр та мын мәе морә дзедзыраәй давынмәе хъавыс... дәләе уыцы
фыдуаг ләппуты хуызән?!

Ирбег фефсәрмыйгәнәгаяу:

— Нәе, аәз мәнәе нае сәенччытәе хизын.

Горәтаг ләппумәе цәй сәенччытәе ис, зәгъгәе, күн бадис кодта
Айшет, уәед ын Ирбег ләмбынаң хабәртәе радзырдта:

— Сәрдү уәгъд бонты ам вәййын, Арыхъхъы. Мәе фыдыымад
Кодзырты Мишурәтән аәххүйс фәкәнүйн.

Айшет аәхсизгөн дис бакодта:

— Мишурәты фырты фырт дә ды?!

— О, Мураты ләппу дән аәз. Мәе ном — Ирбег.

Айшеты саулагъз зәронд цәсгом фәрайдзаст, цы цалдәр урс-
урсид дәндаджы ма йыл ис, уыдан дәр-иу хурмәе урс цәхәр акаптой.

– Хадзымураты æз йæ сабионтæй фæстæмæ зонын æмæ тынг хорз оғылан – хорз лæппу уыди. Ди дæр хъумæ хорз оғылан уай!

Айшет фæстæрдæм, йæ хæдзары 'рдæм къухауонæй акаст æмæ афтæз æгьбы:

– Ирбег, мæ хур! Мæ хæдзармæ мын куы фækæсис – кæртмæ макæй фос баирвæзæд – уæд къохæй хус сугтæз æрдавин.

Ирбег нырма ныр бафиппайдат: зæронд усы астæуыл – лыстæг бæндæн тыхт. Бæргæ йæ фæндыд, Айшеты бæсты къохæй хус сугтæз æрхæссын æмæ афтæз æгьбы:

– Æз дын бæргæ æрхæссин, фæлæ ... мæ сæныччытæз... дзæгъæлæй куыд ныуудзон...

Айшет цæстытæз донæй айдзаг сты: дæс æмæ æртиссæдз азы цæры Хуыцауысконд арвыйын æмæ йын афтæникуы ничи загьта, дæ бæсты суг æрхæссон, кæнæ дын дон æрбадавон, зæгъгæ. Ныр ацы сыгъзæрин бон цавæрдæр горæтæз лæппуйæ ахæм уæздан ныхас фехъуыста! Айшеты цæсгомыл фæзынд, æнкъард дæр æй чи кодта, стæй рухс дæр, ахæм мидбылхудт æмæ йæхицæндзурæгай афтæз æгьбы:

– Тæшæкйур едерим... Стыр бузныг, гыццыл лæппу. Дæ мад æмæ дæ фыды фæндиаг дзæбæхæй байрæз.

Афтæз загьта зæронд ус æмæ сындæггай хъæдыкъохы 'рдæм араст. Æрлæууыд. Фæстæмæ разылд æмæ хæхты 'рдæм акаст:

– Уæдæ, зæгъыс, горæтаг дæ, Ирбег?

– О, дзæуджыхъæуккаг.

– Æз дзыникуы уыдтæн, – æнкъардæй загьта Айшет, стæй та бафарста:

– Дзæуджыхъæуæй тынг дард у Турчы бæстæ? Ирбег йæ галиу уæхсkmæ йæ сæр æркьюл кодта дызæрдышгæнæгай, стæй афтæз æгьбы:

– Нæ зонын... Фæлæ йæм хæдтæхæгыл тæхgæйæ иу-дыууæ сахатмæ бахæцæз уæвæн ис.

Айшет ахъуыды кодта, йæ къæхтæм дæр æркасти æмæ та афарста:

– Фистæгæй та цал сахатмæ бахæцæз уайн? Мæнæн нырма мæ уæраг фидар у – фæллайгæз нæ кæнын.

Ирбег гыццылгай алçызонæджы хуыз æвдисын райдыдат:

– Фистæгæй цæугæйæ дард у.

Зæронд ус йæхи буцгæнæгай афтæз æгьбы:

– Дард у, хæстæг у, уымæй дæз нæ фæрсын! Æз цал сахатмæ

бахаеццә уаин Туркмә?

Ирбег Арыхъхыы рагъәй хәехты сәрты усмы бәрп фәекасти Түркмәнстандын рдәм, стәй загъта:

– Да, Айшет, Туркмә бахаеццә уаис дәс-дыуудаң бонмә.

Зәөронд ус баҳудти:

– Мән ном та мын кәңцәй зоныс?

– Нана мын дәе кой кодта: хорз ус, дам, у. Іемә, дам, сәнныччытынан хорз хиз – Айшеты цәхәрадонмә, дам, ма баирвәзәент.

Айшет йәе мидбылты баҳудти әмәе әнәедзургәйә хъәедыкъохын рдәм арасты. Иу ныхас ма скодта фәстәрдәм:

– Ирбег, ды сығыларин ләппу дә! Алтын оғылан!

...Хур ныгуыләнди 'рдәм акъул. Ирбег қалдәр сәғты, стәй иу хәрәг иуварс атардта Айшеты каурәбынәй. Кауы сәрты биреп фәекасти зәөронд усы цәхәрадонмә: ләмбынәг күистгонд хъәедындзы хуымтә, аерхуыз къабускайы къоритә, хурәфсәст дынджыр настә рәесүгъд тәлмитимә... Ирбег цәхәрадонмә күид кости, афтәй йәе хуыстыл ауади йәе нанайы ныхас:

– Ләппу! Айшет дәе куы фена йәе цәхәрадонмә кәсгәе, уәед ын хыыг үйдәзән: фыдуаг сывәлләттәе йын йәе дыргытәе әмәе халсартәе адавыныц.

Ирбег йәе фыдынады ныхәстәм баҳудти:

– Айшет хъәедмә фәецәуы сүгмә, мән та хәедзаргәс ныууагъта. Нана бадис кодта, фәләе уәеддәр афтәй зәгъбы:

– Хәедзаргәсмә нәе не 'вдәллы. Дәе фыд горәттәй аердзырдта: Ирбеджы, дам, парвит тағыддәр. Иннәбон, дам, Туркмә тәхәэм.

Ирбег джихәй аzzади:

– Нана, әмәе уалдзәжды цәюинаг куы үйдистәм.

– Нәе зонын, нәе зонын, – сағъәсхуызәй загъта Нана. – Дәе фыдмә аербадзырдтой Туркәй. Нәе мыггаджы хистәр Кодзырты Ахмәт, дам, тынг рынчын у әмәе, дам, нылләгъстәе кодта йәе кәстәртән, мәе кавказаг аффымәртәй ма, дам, искаейты уәеддәр куы фенин.

Ирбег кәед раздәр цин кодта, уәеддә уалдзәжды уәгъд бонты Туркмә цәудзыстәм, зәгътәе, уәед уыци цинән йәе фәед дәр нал аzzад:

– Нана! Іемә аэз куы ақауон, уәед нәе сәнныччыты чи хиздзән? Дәюән чи аххуыс кәндзән?

– Мәнән ницы у. Сәнныччытә та ныр стыр сты әмәе сәе сәе мадәлтимә ауадздзынән сәрвәтмә, – загъта Мишурәт стәй ма йәе ныхасыл бафтыдта:

– Дард балцы цәүт, мәе хур. Іәмәе афтәе бакәен: мәнәе дын сыгъдәг урс хәңгъил әмәе Дурджын Бәрзонды кувәндөнмәе суай, табу йәхихән. Дәе худ сисын дә-иу ма ферох уәд! Кувәндоны сыгъдәг сыйджытәй дәе армыздаг хәңгъилы батух әмәе йәе демәе рахәс: рәествәндаджы тыххәй! Ныр ләжды бындзәфхад дәе, Ирбег, әмәе-иу скув Ләгтыздзуармәе, фәндараст нәе фәкәен, зәғылгәе. Марадз, фәстиат мауал кән. Иннәбон Туркмәе тәхут уәе туркаг әффымәртәм!

Мишурәттың ныхәстә Ирбегән йәе әвзонг зәрдәйы цыдаәр ныифс бауағытой, йәе гыццыл уәхсчытыл ын ләжды хәс сәвәрдтой. Іәмәе, әңгәгәйдәр, гыццыл ләгай афтәе фәкодта:

– Уәедәе фәстиат нал кәнин.

Ирбег йәе нанайән ныифсәвәрагау йәе мидбыл баҳудт, әмәмәдәргәсгәе ма Айшеты хәдзармәе иу каст фәкодта әмәе фәрасти Дурджын Бәрзонды кувәндөнмәе. Мишурәт ма йәе фәдымыл адзырдта:

– Хұусыс, ләппу! Кувәндоны сыйджыты хабар-иу макәмәен зәғь. Фәстәмәе күң 'рбаздәхат, уәд күывддоны сыйгъдәг сыйджыт йәе бынаты сәмбәлін кәндзынән.

Мишурәт сәнәиччытыл рахъәр кодта әмәе сәе хәдзармәе раасты. Іәрдәгфәндагыл дәр ма күывддоны сыйджытыл хұуыды кодта: «Канд адәймаг нәе, фәләе армыздаг сыйджыт дәр әңгәгәлон бәстәйы мәғуыр у, тәриғъәд у...»

...Ирбег дыууә әхсәеви әнәхүиссәг фәци. Іәмбисәхсәв-иу райхъал әмәе хұуыдитәе кодта. Йәе цәсттытыл уади: әврәгъты сәртты күйд тәхдзысты, хәдтәхәжды рудзынгәй зәхмәе күйд кәсдзәни, Турчы зәххыл күйд әрбаддзысты...

Іәмәе диссаг: ләппулы цәсттытыл әнәхүиссәг әхсәвты цы нытвәе уади, уыдан әңгәг раудадысты. Хәдтәхәжды тымбыл рудзгуитәй иуы раз разынди йәе бадән әмәе әхсизгонәй кости зәхмәе, зәххы сәрмәе – урс әврәгътәм. Хаттай-иу әврәгъты 'хсән күң батахтысты, уәд Ирбемәе афтәе кости, цыма Арғәзүтты Дунемәе бафтыдысты. Ацы диссәйтә Ирбег йе 'мқыласонтән күң дэура, уәд әм, әвәдза, хәләггәнджытәе дәр фәуыдзән. Ахуыры азы кәрон сын ирон әвзаджы ахуыргәнәг Венерә Касболатовнае бафәдзәхста, әмәй сәе алчидаәр радзырды хұызы ныиффисса, сәрды уәгъд бонтәе күйд арвыстой, уыцы хабәртәе. Ирбег раздәр мәтү айтада: алы бол дәр сәнәиччытә хызта Айшеты хәдзары ракомкоммәе бәрзонд күүбырыл. Іәмәе аәрмәст

уый тыххәй цавәр радзырд ныфғысдзынә? Уый әмәе дын ныр, Ирбег тәххү Аргъәутты Дуней! Әмәе дын диссаг: ағъуыссав ләппу күйд афынәй, уый зонгәе дәр нәе бакодта. Әмәе әңгәл Аргъәутты Дуне уәед райдыт! Цима туркаг ирон хъәумәе бафтыди. Йә размәе дуне адәм раңысты. Цинтәе, хъәбыстәе йын кәнүнц. Иу зәөрөнд ләг йәе размәе баңыди, адәмы 'рдәм ие 'рғом раздәхта әмәе сәм дзуры: «Цин кәнүт, хорз адәм! Мәнәе нәем уәларвәй уазәг аерцыди!» Уалынмәе йәе разы февзәрди рәсугъд гыцыл чызг. Йә саугага җәститәй худы әмәе йәе дзуры: «Ирбег, нал мәе зоныс? Әз Айшет дән, Айшет! Мәе сабионты амонд ам Турчы бazzади әмәе аз уый дән...»

Ирбеджы фын цәуыл фәуыдаид, уый чи зоны, фәләе ләппуйы йәе мад Мәдинәе райхъал кодта:

– Әрбахаңцәе стәм Стамбулмәе!

Хәйтәхәжды асинтыл күй 'рхызысты Ирбег, Мурат әмәе Мәдинәе, уәед сыл сәе туркаг ағымымәртәе Исмәет, Тургай әмәе Орхан амбырд сты. Уыдоммәе бакәсын хәрзидиссаг уыди. Цинтәе, хъәбыстә! Орхан – Ирбеджы әмгар ләппу, Ирбегәй иуварс нал үциди. Рагон зонгәтәу ныхәстәе кәнүн байдытой. Хистәрты дәр ма ныхасәй чи 'фәеста!

Фәстагмәе Исмәет загъта:

– Мәе цытджын ағымымәртәе, мәе хо! Бәргәе фәэзилликкам рагон Стамбулы сахары диссәгтүл. Фурды былгәрәтты нәе фәллпад уадзиккам, фәләе... Фәләе нәе мыггаджы хистәр Кодзырты Ахмәтәй фәәдзәхст дән: тыңг уәззазу рынчын у, абон-райсом кәнүн ие 'цәг дунемә. Әмәе, дам, ма мәе Ахәрәты фәндаражы размәе мәе кавказаг ағымымәртәй искәй фенон.

Бәлцонәй-фысымәй уайтагъд бабадтысты бур уәрдәтты (туркаг ираәттәе бур такси-машинасты афтәе хонынц) әмәе сәе фәнданг адардтой Батманташы хъәумәе. Уарзон, ахсызгон ныхәстәгәнгәе сәе изәр бахастой Батманташмәе.

Кодзырты Ахмәтты хәдзары кәрт адәмәй аәмьизмәлд кодта. Әрәмбырд сты ираәттәе, туркаг хәрәфырттәе: ләгтәе, устытәе, ләппуттәе, чызджытәе. Се 'ппәтдәр аенхъәлмәе кастысты кавказаг бәлццәттәм. Әмәе мәнәе бур уәрдәттәе Ахмәтты кәрты дуармәе аәрләууыдысты. Разәй рахызысты Исмәет, Тургай, стәй – Мурат әмәе Мәдинәе, уый фәестәе, кәрәдзийи күхтүл хәңгәйәе – Орхан әмәе Ирбег. Уайтагъд сыл амбырд сты фысымтәе: сәе цины цәссыгтәе сәрфгәе дәр нал кодтой, афтәмәй кәрәдзийән хъәбыстәе

Фәкодтой, цины ныхәстән кәрон нал уыди. Уәд Исмәт афтәе
шөгбыны:

— Бахатыр кәнүт, мә цытджын әфсымәртә, хотә! Фәләе баба
тәригъәд у, әңхъәлмә кәсі әлләцәттәм. Дәс әмәе
әртиссәедз азы Ахмәт бәллыйди ацы амонддышын бонмә.

Зәрондрынчын ләг йә хүйссәни рабадәғай кодта: ә, тәхуды,
ныр дә кәәхтыл сләуу әмәе дә зынаргы уазджыты размәе фидар
къаҳдзәфтә ракән!

Фәләе уазджытә сәхәдәг фәразәй сты. Ам дәр та – цинтә,
хъәбыстә. Зәронд ләгән йә чындытә йә үәссүитә
ныссәрфтой, фәстәмәе йә әрхүйссын кодтой. Фәләе та-иу
Ахмәты үәститә донәй айдзаг сты, йә урс рихитә-иу
стъәлфәгай фәкодтой йә кәуын тыххәй уромгәйә. Фәстагмәе
дзурын сферәзета:

— Цәрәнбонты арвыл кәй агуырдтон, мә уыци кавказаг
әфсымәртә, мә чынды ныр мәнә... мәхи хәдзары... Фәләе уын
рабадын дәр, бацин кәнын дәр... күн нал фәразын.

Уыци ныхәстәм Мәдинә скүйтта әмәе йә урс
къухтықәлмәрзәнәй йә үәссүитә асәрфта. Зәронд Ахмәт йә
мәлләг къүх күрәгай Мәдинәмәе бадаргы кодта:

— Ма мыл баҳуд, мә чынды... фәләе мын баләвар кән дә
къухтықәлмәрзән. Мә кәуинаг царды кәрон ирыстойнаг
үәссүитә мемә уәддәр ахәссо...

Ногәй та ләгәй-усәй хорз фәкуыттой. Фәстагмә Ахмәты
кәстәр чынды уатәй әхсәттән он рагон фәндир рахаста әмәе
рагон симды цагъд кәныныл афәлвәрдта. Фәндирес фәсүс
хъәләстә фыццагай зәлланг нал кодтой. Фәләе уәддәр адәм
баҳъәлдәзәг сты. Орхан әмәе Ирбег ма симгә дәр акодтой. Ахмәты
үәсгом дәр фәрайдзастдәр: мидбылхудт ыл рагәй нал
бандзәвди. Ныр әм цыдәр мидрухс здәхын байдытта.

— Чынды, мә хур! – дзуры Ахмәт. – Кәд дә къухтә фәндирахуыр
сты, уәд иу цагъд ма баҳәләг кән.

Мәдинә Ирбегмә үәстәй азамытта, ләварән цы ирон
фәндир аәрластой, уйын рахәс, зәгъгә. Уайтагъдышуадәстән он
фәндир Мәдинәты хъәбысы февзәрди.

— Нәхирдигон арыхъаг симды цагъд, – мидбылхудгә зәгъта
Мәдинә әмәе фәндирес сырх тәнтә фәйнәрдәм фәцыдысты.
Уат байдзаг ирон фәндирес әхсизгон зәлтәй. Уыци зәлтәе гом
рудзгүйтәй ивылгә атахтысты кәртмә, кәртәй рог уддзәфимә

әрзылдысты Батманташы хъәуы сәрты. Уыцы әхсәв уыдис диссаджы әхсәв: канд Кодзырты бинонтә нәе, фәлә әе Батманташы хъәуы ирәттә дәр сәе фырцинәй әнәхүисси фесты уыцы сәрдигон әхсәв.

Дыккаг бон Орхан әмәе Ирбег хъәугәрон баләууыдысты әмә ләппутимә хъазыдысты дыуудаң къәңгәләй. Фәстәдәр та пуртийә. Алырдыгәй хъуисти ирон ныхас, туркаг ныхас. Әмә кәрәдзийи афтә хорз әмбәрстой, раст цымайу әевзагыл дзырдтой.

Фәстагмәе Орхан әмәе Ирбег фәхицән сты әмәе, хъәугәрон цы бәрzonд тыгуыр дуртә ис, уыдонән сәе бәрzonддәрмә схызтысты. Ирбег, Ирыстонәй цы Абеты чиниг рахаста, уйи әрәвәрдтой сәе разы әмәе Орханән дамгъәтә амонын байдытта Орхан латинаг дамгъәтәй фыст чингүйтә бирәе бакаст әмә зәрдәрғъәвд ләппу уайтагъд Абеты чиниг кәсүныл фәцалх Нывтә дәр ын тынг әххүис кодтой, цы дзырдтә кости, уыдон бамбарынаң. Афтәмәй дыууә ләппуы – дыууә 'фсымәры стыр сихәрттәм фәкастысты ирон чиниг.

– Хәргә дәр нал кәнүт кәрәдзийи цинәй? – зәххәй сәм дзуры Ахмәты кәстәр чындз Назихат.– Баба дәр уәе агуры. Мә разы дәр, дам, иу гыццыл абадут.

Ләппутә уайтагъд Ахмәты раз баләууыдысты. Орхан ма әппәлгәе дәр ракодта:

– Мәнә мын Ирбег Абеты чиниг баләвар кодта. Әмә дзы кәсүн базыдтон.

Әмә зәронд ләгән йәе фырты фырт кәсүн байдытта Абеты чиниг.

Зәронд Ахмәты зәрдә хурау ныррухси. Әгайтма йәе хъәбулы хъәбул Орхан иронай чиниджы кәсүн базыдта, йәе кавказаг әфсымәр Ирбегыл афтә әнувыид у. Зәронд ләг йәе мәлләг ционгәй хъәбысгәнәгая әрбакодта Орханы әмәе ын бафәдзәхста:

– Орхан, мә хүр! Ирыстон нәе фыдәлты зәхх у. Бирәе йәе уарз.– Ахмәт ферхәңгәгая кодта, фәхъус, стәй йәе ныхас дарддәр кодта.– Исқәд бон Кавказмә күн бафтай, уәд Арыхъұбы рәгътәм ыссу әмәе-иу зәгъ: «Мә баба уәе тынг бирәе уарзта!» Стәй-иу ма ферох кән: армыздаг сыйджыт мын-иу әрхәсс Арыхъұбы рагъәй, нәе фыдәлты бастанәй әмәе-иу әй мәе ингәнныл байзәрд.

Ахмәт фембәрста, әгәр әнкъард ныхас кәнни, уйи. Фәлә ма үәддәр йәе ныхасмә бафтыдта:

— Фыдәлты зәэххәй адджендиәр әмәе зынаргъидәр ницы ис дунейы мидәг. Із арон ме 'ппәт исбон дәр баивин армыздаг ирон сыйджытыл...

Ахмәт, әвәеццәгән, дзурынәй афәллад әмәе йә цәститәе
■раәхгәедта. Йәхинымәр дзураәгау ма бакодта: «Ирыстон. Ирыстон.
Фыдәлты зәэх...»

Ирбег ныронг хъуыдыидәр никуы акодта, Ирыстоны кәй цәрү
вәмәе уымәй тыңг амондджын кәй у, ууыл. Ирон зәэх, ирон сыйджыт
ын тыңг зынаргъ кәй у, уый цыма нырма ныртәеккәе бамбәрста.
Әмәе йә хәлафы дзыпп асгәрста: уым дзыппы арфы урс хәңүилү
тыхтәй әфснайд у, Дурджын Бәрзонды кувәндөнәй цы ирон
сыйджыт рахаста, уый. Хъавгәе йә система, бацыд Ахмәты сыйнәеджы
размәе.

— Баба!

Зәронд ләг йә цәститәе байгом кодта.

— Баба! — дзуры йәм Ирбег.— Мәнәе ацы урс хәңүилү ирон
сыйджыт и. Із дын ай Арыхъхы Дурджын Бәрзонды кувәндөнәй
әрхастон...

Джихәй бazzадысты Ахмәт дәр, Орхан дәр. Ірәеджиау ризгәе
къухтәй Ахмәт райста сыйджыты тыхтон. Йәе рустыл ай авәрдта,
йәе риумәе йәе әрбалхъывта. Стәй йәе ризгәе къухтәй райхәлдта:
мәнәе Хуыцауы диссар! Мәнәе ирон сыйджыт! Зәронд ләг
хъәрзәгәу бакодта әмәе сыйджыт йәе нывәрзән бафснайдта.

Назихат Ахмәты хъәрзынимә әрбауади әмәе ләппутән афтәе
зәгъы:

— Бафәллади. Фынәй кәнүн ай бауадзут...

...Цалдәр боны рацыди. Ахмәт фәсәрәндәр. Иннәе хәттитәй
уәлдай хәринағ дәр әрцагыурдта. Мәлйини кой дәр нал кодта.

Иубон куы уыди, уәд Орхан әмәе Ирбег әмбәхсгуитәй
хъазыдысты туркаг ләппутимә. Цындыгәнәг-иу туркагау дәсү
онг банимадта әмәе-иу ләппуты агураә ацыди. Иухатт куы уыди,
уәд Ирбег дәр баңынди кодта йәе цәститәе әмәе нымайын
байдыдта... туркагау. Бирә дзырдә базыдта туркагау, ноджы
фылдәр дзырдә та әмбаргәе кодта.

Ирыстонмә цы бон здәхтысты, уый размәе бон дәр та Ирбег
әмәе Орхан хъазыдысты сарайы. Чысыл фалдәр, сәрдигон
хәдзары әффинтә цәттәе кодтой хәринағ, фыхтой тәңцъар
уәлибәхтә. Иу рәстәг куы уыди, уәд уаты дуар байгом әмәе
дзы кәртмә рахызти Ахмәт. Мидбылты худгәе иу гыццыл аләууыд

Йәэ ләдзәжды әңцой, стәй сындағай фәрасты сәрдигүй хәдзармә.

Ағасынтае йәэ размә раудысты. Дзуринц әем тарстхуызы.

— Баба! Рынчынәй қәмәе раңытә? Ахаудзынә..

Ахмәт йәэ халас әрфгүитыл уәлдәр схәңцыд әмәе и мидбылты худт тынгдәр разынди:

— Ма мын тәрсүт, мәе чындытыә! Аңз ... ирон зәххыл қәуын әмәе н 'ахаудзынән.

Чындыты фәдисмә кәңәйдәр фәзындысты Ахмәты фыртта. Исләмәт әмәе Тургай, семәе Мурат дәр, афтәмәй.

Фыртәе фәххәңцыдысты сәе фыды қәңгтил әмәе йын әфсәрмитәгәнгә буц уайдәзәфтәе кәнинц:

— Уый цы митә кәенис, баба? Цом фәстәмәе дәе сынтағмәе.

Ахмәт йәхі фәххәңдых кодта әмәе афтәе зәгъы:

— Ма мын тәрсүт, мәе ләппутә. Аңз н 'ахаудзынән. Аңз кәдәй уәдәй... ирон зәххыл қәуын...

Фыртәе сәе фыдән фәтарстысты, әвәццәгән, йәэ зонд йәхәибар нал у, зәгъы. Фәләе Ахмәты ныхас фидардәр әмәе хъәрдәрәй хъуысти:

— Ма мын тәрсүт, мәе хъәбултә! Ма мын тәрсүт, мәе чындытыә! Аңз ирон зәххыл қәуын фыццаг хатт. Аңмәе мын қәрыны нығс радта! Аңмәе мын қәрыны хъару радта!

Ахмәт йәе күхы фезмәлдәй ләппутәм фәздырдта. Уайтагъд йәе цуры февзәрдысты Ирбек әмәе Орхан.

Зәронд Ахмәт Кодзырон йәе хъәбысы әрбакодта Ирбеджы әмәе зәрдәуынгәгәй афтәе зәгъы:

— Мәнәе мәе Хұыңауы минәвар – мәе ирвәззынгәнәг...

Уыцы рәестәг кәстәр чынды Назихат уатәй згъорәғау ракодта әмәе йәе тиутән әфсәрмитәгәнгә афтәе зәгъы:

— Арыххұыы рагъәй Ирбек ирон сыйджыты армыздаг әрбахаста урс хәңцилы тыхтәй. Уәе фыд мын әй йәе дзабырты байзәрын кодта әмәе афтәмәй раңыди.

Ахмәт та ие 'рфгүитә фәбәрзонддәр кодта, Ирбеджы ноджы тынгдәр әрбахъәбис кодта әмәе та загъы:

— Аңз ирон зәххыл қәуын! Уәдәе ирон зәхх қәй адджен у, қәй зынаръ у! Уыйрынчын ләгән әвдадзы хос у, мәе хуртә...

Адәм иууылдаәр, сәе қәститәй худгәе, джихәй бazzадысты...

Дыккаг бол Кодзырты Ахмәты кәрты дуармә фәзындысты бур уәрдәттә – такситә. Батманташы қәрджытә та әрбамбырд сты,

Ноугаे 'мæ худгæйæ хæрзбон загътой сæ уазджытæн. Хъæугæрон, тиыр дурты раз Ирбет машинае бауromын кодта. Цалдæр боны размæ пызы тымбыл дуры сæр Ирбет йæ туркаг æфсымæр Орханимæ иумæ Абеты чиныг кастысты. Ныр ын йæхинымæр хæрзбон зæгты. Дуры раевын хъарм бур сыджыт урс хæцьили атыхта, мыдхуыз уираг дур ма йæ дзыппы авæрдта зæмæ фездæхти машинæмæ.

Фæндагыл йæ мад Мæдинæтæн радзырдта, Нана йын тæвдзæхсгæ кæй кодта, сыджыты армыдзаг-иу Турчы ма ныуудз, зæгъгæ. Мæдинæт фыццаг бадис кодта йæ фырты зондахаст зæмæ зæрдæйиуагыл, стæй афтæ зæгты:

— Амæ дын Нана нæхи ирон сыджытæй загъта, уым-иу æй ма ныуудз, зæгъгæ. Ди та...

Ирбет йæ ныхас фæразæй кодта:

— Мамæ, уый дæр... ирон сыджыт у. Батманташ ирон хъæу у. Цас ирон мыггæтæ дзы ис! Уый зæмæ дын Кодзыртæ, Хосонтæ, Хъуысатæ... Цъæхилтæ дæр! Ирон хъæуæн йæ зæхх дæр, йæ дур дæр ирон у...

Стамбул йæ изæрп рухситæ куы ссыгъта, раст уыцы рæстæг бæлцæттæ бахæццæ сты рагон сахармæ зæмæ æрфысым кодтой хистæр æфсымæр Исмæты хæдзары. Уæдæ ма ахсæв хорз фæньяхæстæ кæнæм, зæгъгæ, Тургай дæр бazzад йе 'фсымæры хæдзары. Амæ зæцæгæй дæр: фæсæмбисæхсæвтæм зæрдиаг ныхæстæ фæкодтой, уæддæр сæ дзуринаæтæ къаддæр нæ кодтой. Цалдæр хатты æхсызгонæй æримысыдисты, мыггаджы кæстæр Ирбет мыггаджы хистæр Ахмæты куыд адзæбæх кодта, уый зæмæ та-иу бирæ фæхудтысты.

Дыккаг, бон, уæдæ Стамбулы уынгты атезгью кæнæм зæмæ сахары диссæгтæй истытæ фенæм, зæгъгæ, парапт сты. Фæлæ Стамбулы диссæгтыл лæг афæдзмæ дæр зылд нæ фæуыдзæн. Уæддæр хорз зæмæ æппæт дунейыл хъуыстгond æрвхуыз мæзджыт хæстæгмæ федтой. Уый фæстæ аргæутты дзуринаг диссаджы базармæ бафтыдысты. Фысымтæ сæ цæгатаг æфсымæртæн, сæ буц чындæн æхсызгон лæвæрттæ бакодтой. Уæдмæ сæ тæхыны рæстæг дæр æрбаввахс зæмæ хæдтæхæджы асинты раз кæрæдзийæн хæрзбонтæ загътой. Кæрæдзийæн ныфсытæ бавæрдтой: ацы хатт та, Хуыцауы фæрцы, сæмбæлдзысты ирон арвы бын Ирыстоны зæххыл.

Æвæдза, диссаг та куыннæ у, диссаг: фæссихор дæр ма Кодзырты бæлцæттæ Турчы зæххыл лæууыдысты. Ныр мæнæ

Арыхъхъы рæгътæ разындысты. Чысыл фæстæдæр Нана и бæлцæттæн цины хъæбыстæ фæкодта, æгайтма дзæбæхтæ æгасхæдзар ссардтат, зæгъгæ, Мурат æмæ Мæдинæт, райсом и куистмæ цæуын хъæуы, зæгъгæ, Дзæуджыхъæумæ фæраст сты

Ирбег æнафонтæм Нанайæн Турчы хабæртæ фæдзырдта Фынæй кæныны размæ нана йæхиуыл дзуæртæ бафтыда:

— Табу Дурджын Бæрзонды дзуарæн! Дзуары фæрцы амондджын къаҳдæф акодтат æмæ фæстæмæ дзæбæхæй сæмбæлдыстут и хæдзарыл. Хъусыс, лæппу! Цы сыджыты армыдзаг ахастай дем, уый райсом сæмбæлын кæн йæ бынатыл.

Хурыскастыл Ирбег фестади æмæ сæгътæ æдсæныччытæ кизынмæ аскъæрдта. Нана ма йæ фæдыл адзырдта:

— Дысон дын кæй бафæдзæхстон, уый дæ ма фeroх уæд!

— Хорз, Нана, хорз! — йæ фосы гыццыл дзуг хъæуысæрмæ здахгæйæ загъта Ирбег.

Айшеты хæдзары ракомкоммæ цы къуыбыр ис, уырдæм куы схæццæ, уæд алырдæмты афæлгæссыд Ирбег. Фæлæ Айшетыл йæ çæст не 'рхæцыд.

«Цæй æмæ уал сыджыт кувæндоны зæххыл сæмбæлын кæнен. — хъуыдитæ кæны Ирбег.— Бæргæ, кувæндонæн йæхи сыджыт куы уыдаид! Фæлæ нæ мыггаджы хистæр Ахмæтæн куыннæ баххуыс кодтайн?!»

— Цымæ фыдæлты зæхх афтæ адджын, афтæ зынарь цæмæн у? — йæхи фæрсæгай кæны Ирбег, фæлæ йæхицæн бæльвирд дзуапп раттын йæ бон нæу æмæ йæхинимæр загъта: «Изæры Нанайы бафæрсæзынæн, ныр та уал кувæндонмæ суайон».

Ирбег уыцы хъуыдитимæ йæ ных сарæзта Дурджын Бæрзондмæ, Уæлмæрдты фахсыл дзыхълæуд фæкодта æмæ джихæй бæззад. Айшет хус сугты æргъомимæ хъæдæй æрçæйцыди! Лæппуы зæрдæйы цыдæр цин февзæрд æмæ йæм, дæ райсом хорз, зæгъгæ, туркагай сдзырдта.

Айшет лæппуы æвиппайды нæ базыдта, стæй йын цы загъта, уый дæр нæ бамбæрста. Æмæ та йæм Ирбег ногæй бадзырдта:

— Гюнайдын, Айшет!

Айшет сагъдауæй аzzад: базыдта Ирбеджы æмæ йæ сугты æргъом нæудзармæ аппæрста.

— Æгас цу, мæ лæппу! — йæ саугага цæсттытæ цины æрттывд фæкодтой Айшетæн æмæ Ирбеджы йæ хъæбысы æрбакодта.

— Фехъуыстон, Туркмæ ацыдтæ, уый,— æхсызгонæй дзырдта

зәронд ус.– Бәргәе, мәе кәлмәрзән мын Туркмә күң ахастаис, мәе райгуыраен бәстәйи дымгәтәм күң фәуыдаид, уәд әй күндүлдүкүнән дардтаин мәе уәлә!

– Ієвиппайды фәраст стәм, Айшет, әмәе дын уымән ницуал заттон.– Йәхи растгәнәгай затта Ирбег,– фәләе дын мәнәе Батманташи хъәуәй мыдхуыз уирагдур аербахастон.

Айшеты зәрдәе аербауынгәг әмәе Ирбеджы къухәй зырзыргәнгә тымбыл уирагдур райста. Йә риумәе йә нылхывытта әмәе йә хурсыгъыд къухтыл йә цәссиг әркалди. Ієрәджиау афтәе вәгъы:

– Мәе зәронд цәститы цәссигәнхъәл нал уыдтән, фәләе... фәләе мәе райгуыраен хъәуы коймәе мәе зәрдәе аербауынгәг.

– Батманташ дәе райгуыраен хъәу у?! – бадис кодта Ирбег.

Зәронд ус йә цәссиг сәрфәгә дәр нал кодта, афтәмәй дзырдта:

– О, мәе гыцыл къона, о! Ієз Батманташи райгуырдтән. Уәд әй түркаг ираэттә Тымбылдуры хъәу хуыдтой.

Ирбег та ногәй ныддис кодта:

– Уыцы тымбыл дуры сәр мәе түркаг аeffсымәр Орханимә Абеты чиниг кастыстәм.

Айшет йә сугты аергъомыл аербадти, йә фәллад къухтәе йә роцъомә сарәэста әмәе цәссигкалгә кости дард кәдәмдәр – күссары арвәрәттәм.

Ирбег әмбәрста Айшеты зәрдәйиуаг: фәндиди йә зәронд усы йә сағъәстәй фәхицән кәнын әмәе йә афарста:

– Тынг бафәлладтә, Айшет? Дәе сугтәе дын хәедзармәе ныххәессон?..

Айшет хүссар арвәрөнмәе раздәрау джихәй кости әмәе йәххицән дзурәгай ныхәстәе кодта:

– Ієцәгәй дәр, тынг бафәлладтән... Мәе райгуыраен бәстәе мысынәй... Мәе фыдәлты зәхх уарзынәй мәе сау зәрдәе басыгъди... Мәе мад дәр, мәе фыд дәр Теркәй Туркмә фәкуыдтой, удыхосән агуырдтой армыздаг сыйджыт фыдәлты зәххәй...

Ирбег йә гыцыл зәрдәйә әмбарын байдыдта: әвәццәгән, фыдәлты зәххәй зынаргъдәр, уарзондәр ницы ис ацы дунейы... Айшеты әнкъард цәсгомми көсгәвйә Ирбег фәхъуыды кодта, йәе риуы дзыппы цы диссаджы хана ис, уый. Хъавгәе йә систа әмәе йә зәронд усмәе әнәвдүргүйш рәдта.

– Ай циу? – әнәбәрлы биғирсти Айшет.

— Батманташы хъæугæрон стыр дуры рæбынæй рахастон армыздаг сыджыт,— æнкъардæй загъта Ирбег.— Дурджын Бærzonдмæй йæ хастон...

Айшет хъавгæ райхæлдта урс хæцьил æмæ федта, çæræнбони çæмæ бæллыди, уыцы удыхос: йæ райгуырæн зæххы сыджытын армыздаг...

Айшет йæ сугты æргьюмым бадгæйæ бирæ фæкуыдта, ст. т. 111 уæлмæрдты фахсыл ссыди йæ мад æмæ йæ фыды ингæнтайм Сыджыты иу æмбис йæ мады ингæныл байзæрста, иннæ æмбис йæ фыды ингæныл.

— Райгуырæн зæххы сыджыт уын хæлар уæд,— загъта ма Айшот амондджынхуыз æмæ зæрдæрухсæй раздæхти йæ сутгæм.

Уыцы рæстæг Ирбег сугты æргьюм ие 'ккой скодта æмæ ракасты Айшеты разæй. Зæронд усы арфæтæн кæрон нал уыди. Ирбег дар йæхинимæр цин кодта. Уымæн æмæ Айшеты куы базыдта, уæдни нырмæ йæ афтæ хъæлдзæгæй, афтæ амондджынæй никуы федта

КъУЫРМА БÆЛОНЫ КÆУЫН...

Арыххъы цы дзедзыртæ зайы, ахæмтæ, æвæцçæгæн, æги Ирыстоны дæр нæй. Сæ ирон номæй дæр сæ æрмæст Арыххъы хонынц. Иннæ хъæуты — тула. Гъемæ тутайæн — тутайы ад дзедзырæн та — дзедзыры хæрзад.

Уæд ма цыппæрæм къласмæ цыдтæн. Нæ сыхы хæдзæрттæ кæмæ цавæр бæлас ис, кæцы дыргытæ тæгъддæр сçæттæ вæййынц уыдæттæ мæнæй хуыздæр ничи зыдта. Уыцы рæстæг ма адам мæгуыр уыдисты æмæ хæларæй цардисты. Цæхæрадони çæхæрадоны астæу кай ничи быдта: худинаг сæм кasti. Æми мæнæн дæр уæлдай нæ уыди: нæхи бæлæстæм хызтайн, æви-иу Туаты, кæнæ Карсанаты бæлæсты цъуппытæй акастайн. Суанг ма иу хъæуысæр Дзыгойты цæхæрадæттæм дæр схæцçæ дæн. Уæда мын Фалæсых дæр æнæсгæрст никуы уыди.

Уæлдай араехдæр цыдтæн Кадиты урс дзедзырбæласмæ. Иуæй сæ дзедзыр адджындæр уыди, иннæмæй та сæ чызджытæ рæсугыд уыдисты. Æмæ сæм кæд хæцаг куыдз уыди æмæ дзы лæппута тынг тарстысты, уæддæр мæныл никуы сraйдта. Уый нæ, фæла ма мын-иу Силæм мæ къух дæр асдæрдта йæ сырх æвзагæй Рæвдауæгай. Лæппутæ-иу мыл дис кодтой: куыннаэ мыл хæцы Силæм! Æз-иу сын загътон, хистæртæй кæй хъуыстон, уыцы ныхас

«Куыздз зәрдәе зоны». ІЕцәгәй та хабар афтәе уыди, аәмәе Силәемы къәбыла Пирапп мах хәәдзары схъомыл. Інәе кәәрәдзи фәразгәе дәр нәе кодтам. Імәе мәе Силәем бирәе хәәттыты федта Пираппимәе. Йәе къәбылаимә иудадзыг иумәе кәй хъазыдыстәм, аәфсымәрты җард кәй кодтам, чизоны, уый тыххәй мәе рәвдидта Силәем. Чизоны... Кәнәе та, кәд аәцәгәйдәр куыздз зәрдәе зоны...

Гыццыләй, фәеллад цы у, уый аәппындәр нәе зыдтон. Фәеләе-иу сихоры тәевды дзедзырбәласы дзуарәвәрд къалиутыл аәрхүиссыйдтәен. Імәе-иу сатәджы дзәбәх афынәй дәен. Уәд мәм-иу Пирапп та бәласыбын аәнхъәлмәе касти. Сыхәптәе дәр мәе-иу уайтагъд базыдтой: «Гәвди та дзедзырдзуан кәны».

Імәе аәцәгәй дәр: дзедзырдзуан арәх кодтон. ІЕвәецәгәен, ацы ныхас ныры сывәлләттәе аәмбаргәе дәр нал бакәндзысты. Фәеләе мәе сабидуджы заман сывәлләттәе дзедзырдзуан арәх кодтой. Хабар афтәе уыди аәмәе сау дзедзырылничиул аәрвәссыйд хъаастәе аәмәе бабытәй дардәр. Фәеләе – урс дзедзыр! Цалдәр комдаджы фаг-иу уыдис. Ноджы – хәәрзад. Фәеләе дзы морә дзедзырән аәмбал нәе уыди: хурдзыд аәмәе хәәрзад. Бынтон аәмбисонд та сырхбын морә дзедзыр уыди. Хәәрзәф, мыдау адджын. Йәе хәәрзәфәй-иу сәр зилгәе кодта. Імәе-иу цуан ахәм дзедзыртыл кодтам гыццыләй... Раст ахәм дзедзырбәлас зади скъолайы кәрты. Фәеләе йәем сывәлләттәе аәввахс бацәуын дәр нәе уәэндысты. Уымән аәмәе бәлас уыди, скъолайы директоры бинонтәе цы хәәдзары җардысты, уымән йәе тәеккә раз.

Иу райсон уыци бәласмәе хәстәг мәхи байстон. Тыңг бәэрзонд бәлас уыди. Хәәдзары тохнайә дәр бирәе бәэрzonдdәр. Імәе йәем схизынмәе дәр нәе хъавыдтәен. Афтәе йәе, зәгъын, хәстәгмәе фенон. Йәе уырынгә-уырынгә дәрзәг зәнгыл, зәгъын, мәе арм авәрон. Фәеләе... фәеләе аәнхъәл куыд нәе уыдтән, хъуыддаг афтәе рауади. Цәвиттон, хурдзыд аәмәе рәғъәд дзедзырты хәәрзәфәй мәе сәр зиләегау ракодта. Зонгәе дәр ай нәе бакодтон, бәласы цъуппыл куыд февзәрдтәен, уый. Афтәе бәэрzonдdәй никуыма ракастәен! Сыхаг хъәутәе афтәе хәстәгмәе никуы федтон: кәңцыдәр хъәеу дзы Хуымәлләг у, кәңцыдәр – Хъаххъәедур, кәңцыдәр та – Зилгәе. Хъәутәем бирәе куы фәекастәен, уәд та хъулонцъиуты аәфтуәттәем кастәен, стәй аәхсызғонәй хордтон сырхбын морә дзедзыртәе сатәгәй.

Бәласы хурмада хан къалиуты дзедзыртәе уыдисты бәлвырд ставдәр, уәелдай шүлжындаер. Імәе уыдоны 'рдәм мәхи байстон.

Къалиуы кәрөнмә хәстәг ма бафиппайдтон ноджыдәр иу әфтуан. Әфтуанәй мәм хүүлонцъиуы ләппынта бүнмә аәркастысты сырх дзыхтә фәхәлиу-фәхәлиу кәнгәйә. Әвәеццәгән, ахъуыды кодтой, мәнәнә нәм нә мад аәрбацәуы, зәгъгә. Фәлә сә мады хүзән дәр, сә фыд хүзән дәр күнәе уыдтән, уал әфтуаны күсчы фәстәмә аәрәмбәхстысты. Мәнәнән ма ләппин цъиуты фенеңмә ахәм фадат кәд уыдзәни, зәгъгә, әфтуаны 'рдәм мәхі баивәзтон...

Әз къалиуты хъару әмәе мәе уәз дәр хорз аәнкъардтон, уым гәсгәе мыл сайд никуы аәрцыд. Фәлә бәласыл хаттай ахъом къалиутә вәйиы: чидәр сә асәтты, фәлә ногәй банаңхәссың бәласы цонгыл. Уыдан вәйиыңц сәртәг, сонтәй сәттаг. Гье аәмәәз цы къалиуыл фәцәйхызтән, уый разынди раст ахәм къалиу. Къалиуы къәрцц ма айхуыстон, стәй хәдзары аәмбәрзәндурты кәрәттә аәрцәвгәйә зәххыл мә тъәпп фәцыди. Уый цапир тъәпп уыди, зәгъгә, мәм мәэджиты кәртәй цалдәр ләәджи фәдисы цыд аәрбакодтой. Әнәнхъәләжды мәе уәлхүү февзәрди фаләсихаг цъәхдзаст чызг, йә ном – Дзыкку. Ма алыварс чи амбырди, уыдоны, кәй зәгъын ай хъәуы, се 'ппаты нә бахъуыды кодтон. Уымән әмәе уләфгә дәр нал кодтон, аәрмәст ма мә рәбыныкъәдзтәй мәе фәрстә аәлвәстон. Әвәеццәгән, мын афтә аәнцендәр уыди... Әраәджиау күн суләфидтән, уәд мәе фәрстә нымайәгай асгәрстон аәмәхъазгәйә афтә зәгъын:

– Фидар фәрстә!..

Адәм дәр аәхсызгонәй суләфидысты әмәе бәласы бәрзойл цъулпыл фәлгәсгә, дистә-тәмәстә кәнгәйә, фәйнәрдән ахәлиу сты.

Иунәг Дзыкку ма ләууыд мәе разы, әмәе уымәе дәр йә ми/ фәдзырдта, рауай, Дзыкку, дыууә къласы ма нын ис аәфсаны/ әмәе сәе аәххәст рамәрзәм, зәгъгә.

Әз бинтон аәраәджиау бафиппайдтон, Дзыккуйы күухы цылын кәй ис, уый. Чызг фәстәрдәм къаҳдзәфтә кәнгәйә, йә мидбылты баҳудти.

– Фидар фәрстә! – фәәзмәгай мәе акодта Дзыкку әмәе хәдзира ауон фәци.

Уәдәй фәстәмә Дзыккуйыл цал әмәе цал хатты сәмбәлдтан уынджы дәр әмәе скъолайы кәрты дәр әмәе та-иу йә цәститтөй худгә афтә фәкодта: «Фидар фәрстә». Әмәе, раст зәгъгәй...

мәнән хъыг никуы уыди Дзылкүйы ныхас. Фәлә, аэз бәласәй кәй рахаудтән, уый скъоладзаутә, әвәңцәгән, базыдтой. Ахуыргәнджытә дәр ай кәрәдзийән дзырдтой. Скъолайы директормә дәр ай фәхәңцә кодтой. Иу бон мәм директор Хъыбызы Барис йә кусәнуатмә фәдзырдта. Уым байяфтон, скъолайы хәдзарафон хъуыддәгтә чи кодта, уыцы ләг Хъуысаты Ахберды.

— Мәнә ацы ләппу тутабәласәй рахауди. Нал нае хъәуы уыцы бәлас, Ахберд,— акал ай. Сывәлләттән фыдбылызы хос у...

Мәнән мә цәсттыыл ауадысты хъулонцьиуы ахстәттә, гомдзых бәгънәг цынутә аәмә мә зәрдәә әрбауынгәг: мән тыххәй ма хъулонцьиуы ләппынта дәр фесәфдзысты. Директор мын фембәрста мә зәрдәйыуаг аәмә афтә бакодта:

— Дә рәедыд кәй бамбәрстай, уый — хорз. Фәлә кәугә та цәмән кәныс? Ныр дыл дәс азы цәуы — ләджы бындзәффад дә...

Æз дуаргәрон сәргүбырыәй ләууыдтән аәмә мә хәңчили дзабыртәм цы цалдәр цәсссыджы архауд, уыдон мын мачи фена, зәгъгә, мәхи иуварсырдәм фәзылдтон.

— Борис Михайлович,— ләгъэттә кодтон директорән,— аэз никуал схиздзынән уыцы бәласмә. Бәлас ма акалут: хъулонцьиутән дзы... фондз аeftуаны ис... сәе гыццыл ләппынтиимә...

Директор джихәй бazzад:

— Хъулонцьиутә зәгъыс?.. Ләппынта дәр сын ис?..

Æз дзургә ницуал кодтон, әрмәст ма мә сәр тылдтон, о, зәгъгә.

Борис Михайлович йе 'ргом Ахбердмә раздәхта:

— Цымә хуыздәр нә уайд, Ахберд, хъулонцьиутән фәйнәгәй ахстәттә куы саразиккам, уәд?

— Бәлвырд хуыздәр уайд,— сразы Ахберд дәр.

Скъолайы директор йе стъоләй систа диссаджы кърандас: иуәрдигәй — цъәх, иннәрдигәй — сырх. Æмә мын ай мә къухмә радта:

— Нывтәе кәнын, дам, уарзыс, зәгъгә, фехъуыстон...

Скъоладзаутәе директорәй тынг тарстысты. Æз дзы мәхәдәг дәр аедас нә уыдтән. Фәлә, әвәдза, әңгәгәй та тынг хәларзәрдә адәймаг уыди...

Мәнән иугәр ахәм диссады кърандас мә къухы куы бафтыди, уәд әвәстиатәй баләууыдтән мә «кусәнуаты» — Бомбәйы

дзыыхъхъы, уыцы ранмæ-иу постæйы кусджытæ хатгай ракалдит, чи сæ нал хъуыди, ахæм гæххæттытæ. Мæн та тынг хъуыднын уыдон: сæ сыгъдæг быдыртыл сын кодтон алыхуызон нывтæ. Нир дæр мын ис кусæн уат – æрмадз. Фæлæ, æвæдза, æз Бомбæй дзыыхъхъы «цæргæйæ» цы цинтæ бавзæрстон, цы бæллицы банкъардтон, ахæмтæ «ме стыр» царды никуал федтон. Æмæ мын мæ сабионтæ, æвæццæгæн, уæлдай адджындæр уый тыххæй сты. Хатгай афтæ дæр ахъуыди кæнын: цымæ цы уыдаин абон, æз уыци дымгæ бон Бомбæйы дзыыхъхъ куынæ ссардтаин, уæд.

Уæд мыл авд азы йедтæмæ нæма цыди, фæлæ, æвæдза, күнд диссаг у: уыцы сæрдыгон райсом мæ зæрдæйы куыд рæсугъд амни хъармæй бazzади!

Арыхъхъы æнæ дымгæ бонтæ арæх нæ уыди. Æмæ уыцы бол дæр дымгæ кодта. Райсомсарæй алы хъæзттытæ фæкодтон: Хү Ададжы фахсыл арцихъæдтæ æрдынæй æхстон, æрхы сæрты иу билæй иннæ билмæ сæррæттытæ кодтон...

Уыцы сæрдыгон райсом æрхуыды кодтон æндæр хъаш дымгæдзал! Дыууæ армытæпæны кæрæдзимæ куы бани кæнди, уæд уиййас тымбыл гæххæтт ралыг кодтон. Йæ кæрæттæ йын хæсгарддæфтæ фæкодтон: иу гæбаз дзы иуырдæм тасын кодтон, иннæ та – иннæрдæм. Æмæ дзы цы рауд, æнхъæлут: дымгæдзап! Уынгмæ йæ рахастон.

Сонт дымгæтæ 'мæ зилгæдымгæтæн мæ цалх уынын дæр ніп фæкодтон: аугътон сæ. Уалынмæ фæзындысты фæлмæн дымгæтæ æмæ гæххæтцалх фæндаджы хъæбæрыл авæрдтон. Гъæйт мардзæ, зæгъгæ, дымгæдзалх мæ разæй агæпп кодта: тулы 'мæ тулы! Æз йæ фæстæ – згъорын æмæ згъорын!

Бæргæ, сыхы лæпппутæй искæуыл куы амбæлдаин: ма сæумæрайсомы цин мæ худгæ цæсттыты чи федтаид, ахæм. Фæла: уæддæр мæнæн уыцы райсом рауди диссаджы хорз: дымгæдзап мæ ныххæццæ кодта Бомбæйы дзыыхъхъмæ. Æз уым нывтæ дæр кодтон. Фæстæдæр та дзы æмдзæвгæйы рæнхъытæ дæр агуырдтон. Уæлгоммæ хуысгæйæ-иу сыгъзæрин æврæгъты пирæнгæмттæ нымадтон.

Мæ мад Ве хорз зыдта мæ хъазæн бынат æмæ-иу хæдзармæ æрæгмæ куы цыдтæн, уæд мын-иу Бомбæйы дзыыхъмæ хæринаң рапвыста. Ацы ран мæ зæрдыл æрлæууыд иу хабар. Уæвгæ мæ цымæ рох та кæд уыди?

Æхсæзæм къласмæ куы цыдтæн, уæддæр ма-иу Бомбæйы

дзыыхъхъы баләууыдтән. Суанг-иу кәсәндөнәй чиниг күңай район, уәеддәр ай үңци дзыыхъхъмә хастон. Бирә-иу фәекастән, чиниджы нывтә-иу постәйи гәххәттыл кърандасәй фәекодтон, фәецарәзтон. Ёмә дын мәем иу фәэззыгон бон Бомбәйи дзыыхъхъмә фаләсихаг чызг күңай 'ркәсис! Дзыккуйә зәгъын. Мәхинимәр тыңг бадис кодтон. Ноджы тыңгдаәр та цин бакодтон. Фәләе әвиппайды мә зәрдыл әрбаләууыд: ныртәккә та мын мидбылхудгә зәгъдән, «фидар фәрстә», зәгъгә. Фәләе диссаг: нал мын загъта үңци ныхас! Ёвәццәгән, бафиппайдта, гыццыл ләппу кәй нал дән, уый.

— Ве дын хәринаг әрәервыста,— мә хъуыдтыә мын фескүүдта Дзыкку. Чызг цыма мә размә әрьизгъоринаг үүди, афтә мәем фәекаст. Фәләе дзыыхъхъы кәрон ләүгәйә аззади, фәйнәрдәм акәстытә кодта: мыйиаг ай исчи күңай фена Бомбәйи дзыыхъхъмә цәүгә. Дыууә къаҳдзәфы ма әркодта әмәе хәринаджы тыхтон дурыл авәрдта. Стәй тыңг хионхуызәй афтә зәгъы:

— Вейи конд уәлибәх... Хъармәй дын ахәр.

Ёз хәрдмәе кәсиг Дзыккумә: арв дәр — цъаҳ, Дзыккуйы җәстытә дәр — цъаҳ. Ёрмәст Дзыккуйы җәстытә — рухсдәр... цардбәллондәр... рәесугъидәр... әхсизгөндәр... Ёз цалынмә мә зәрдәйи арвырдыныл әппәтү хуыздәр дзырд агуырдтон, уәдмә Дзыкку цыдәр әрбаци.

Ёз ма уый фәстә дәр бирә фәхъуыды кодтон: уәдәе Дзыкку мә размә цәүүиннәе әрциди? Тәрсгәе кодта? Ёмә цәмәй? Кәнәе кәмәй? Мәнән ам, Бомбәйи дзыыхъхъы мә алыварс әнәмәтәй цәрүнц гәләбутә, сыйкаджын сагхъәндилтә, чыкгуыратә... Ёрхуыз дәллагхъуыр гәккуыритә мә рәэстү разгъор-базъоры дугътә кәнүнц... Уәртә күтәртү астәу хәмпәлцини дәр йе 'фтуаны әнәмәтәй бады... ничи мә тәрсгәе кәнүн, никәйи тәрсын кәнүн. Уәд Дзыкку цәүүиннәе әрциди мә размә? Ныр фараестәм къласмә күңай цәүүи, уәд ... цәмәй тәрсы?.. Уәвгә, әвәццәгән, чызджы зәрдә әндәрхуызон у. Цавәр, цы хуызән? Кәй зәгъын ай хъәуы, аз уымән ницы зыдтон әмәе әнцад-әнцойә мәхициән нывтә кодтон Бомбәйи дзыыхъхъы.

Дыккаг бон цалдәр хатты мә зәрдыл әрләууыд Дзыкку. Афонмә кәм и? Цымәе цы кусы? Ёви йә уроочытә кәнүн? Чи зоны та йә мадән әххүйс кәнүн скъолайы къләстә әфснайынмә. Хаттай-иу дис дәр бакодтон: Дзыккуйы хотә цәүүиннәе әххүйс кәнүнц сә мадән? Стәй сә дарәс дәр ногдәр цәмән вәййы?..

Фәстәдәр бынтон әнәнхъәләджы фехъуистон: Дзыкку, дам, сидзәр чызг у. Гостәхан, дам, йә мад нәу, фәлә – йә фыдың Ацы ныхәстәе дондзау устытәе кодтой, Дзыккуйы скъолайы кәртмән донхәсгә күй федтой, уәд. Устытәй ма иу афтәе дәр загъта:

– Уәдә сидзәр цәй мәгуыр у: мады рәвдый чи нә зоны, фыдың домбай ныхас чи нә хъусы, мадызәнәг әфсымәрәй ныфсджын чи нә у...

Иннае устытәе дәр ма йәм фәйнәе ныхасы бафтыдтой:

– Мәгуыребон... Мәгуыребон...

Æвәдза, мән күйд тынг фәндиди, Дзыккуйән истәмәй иу гыцыл баххуыс кәнүн. Уәд та йә бәсты дон күй хәссин. Фәлә цы ахъуыды кәндзән Гостәхан?..

Фәззәг рахысти әрәгвәззәджы фәндагмә. Зәрватыччыда дыуәе күурийи размә атахтысты Хъармбәстәм. Дзывылдәртта дәр арвы дзәнгәрджытә цәгъдәгә фәтәхынц. Зәххы миг, Арыххыырагъәй хъәуысәрмә әрхәецә вәййы, фәлә та сихәрттәм арвы цъәхмәй йәхи сисы. Æрәгвәззәджы сәлфынәт уарынты размә ма хур фәлмәнәй йәхи равдыста.

– Сидзәрты хур у, – хуртуан хәлиу кәнгәйәе загъта Ве. – Уадәәмә сәе батава, уадәәмә сәе бахъарм кәна.

Мәнән мә зәрдыл әрбаләууди Дзыкку, әмәе мә мады афарстон:

– Кәмәй зәгъыс, Ве?

– Хәст бирәты къона фехәлдта, бирәе сывәлләттәе бazzадысты сидзәрәй.

Æз Дзыккуйы тыххәй бафәрсын, цәмәдәргәсгә, әфсәрмы кодтон, фәлә мә зәрдәйи цыдәр тых фәүәлахиз:

– Æмәе Дзыккуйы фыд дәр хәсты фесәфт?

Дзыккуйы фыды кәй аерымысыдтән, уый, әнхъәлдән, Вемәе диссагай фәкасти әмәе суанг йә хъәләсү уагыл дәр фәзынди:

– Хәстәй ма бәргәе раздәхти, мәгуырәг, – тәригъәдгәнәгау дзырдта Ве, – фәлә цәфтәй. Æмәе йә хурыйузызән гыцыл чызджы сидзәрәй ныуугъта.

Æрәджиау дәр ма мә хъусты зәлыйдысты Вейи ныхәстәе: «...хурыйузызән гыцыл чызджы... хурыйузызән гыцыл чызджы...» Уый Дзыккуйы афтәе рахуыдта мә мад: «...хурлы хуызән гыцыл чызг!»

Уәевгәйәе та Дзыкку гыцыл чызг нал у. Уалдәжджы-иу скъоламә мидбылты худгә күй фәцәйцыд, йә къухты сирене цупал,

афтәмәй, уәд әм-иу әвәццәгән, Уалдзәг йәхәдәг дәр хәләг кодта. Фәлә үыцы фәэззәг, җәмәдәр гәсгәе, әңкъард үиди Дзыкку. Йә мидбылты дәр-иу баҳудти, фәлә үәеддәр үый үиди әңкъард мидбылхудт.

Адәмыл сидзәрты хур күң ракаст, үыцы хъарм фәлмән бон та әз дәр бадтән Бомбәйы дзыхъхы әмәе нывтәе кодтон.

«Мәе ныв дәр ма скән», – мәе хъустыл ауади Дзыккуйы хъәләс. Әз мәхиуыл бадис кодтон: «Әвәдза, фәстаг рәстәг Дзыккуйы хъәләс мәе хъусты күнд арах зәел!»

«Цәүүинәе исты дзурыс? Тәргай дә?» – мәе хъусты та азәлдисты Дзыккуйы ныхәстәе.

Әз хәрдмәе скастән әмәе джихәй бazzадтән. Мәе зәрдәйи гуыпп-гуыпп мәм әндәрхуызон райхъуысти: «Дзык-ку! Дзык-ку! Дзык-ку!»

Дзыкку, әвәццәгән, ахъуыды кодта, ай, мәнәе цыдәр әфсәрмыйтәгәнаг ләппу у, зәгъгәе, әмәе мәе разы баләууыди.

– Мәнәе дын сойыфых гуылтәе парвыста Ве, – загъта Дзыкку әмәе тыхтон халынмәе фәци, – ахәр-ма дзы, хъармәй.

Мәнән мәе хуыз мәхимәе, әнхъәлдән, әрцыди әмәе әз дәр фәныфсұжын дәен:

– Ди дәр ахәр.

Дзыкку баҳудти әмәе йә дәндәгти урсәй йә саулагъз цәсгом ныррухси. Афтә хәстәгмәе никүни федтон Дзыккуйы. Әмәе мәхинимәр бацин кодтон: «Мәнәе хәстәгмәе цы рәсугъд у!» Әрвхуыз, сыйғадәг цәститтәе. Сау әрфгүйтәе кәрәдзимәе әрбахәстәг сты: лыстәг әрдүты фәлм сәе кәрәдзиуыл банихәста...

– Әфсәрмы ма кән: ахәр, – дзуры та Дзыкку әмәе мән разәнгард кәнүни тыххәй йәхәдәг дәр гуыләй акомдзаг кодта. Әз дәр фәссихәртты әххормаг кәм нә үыданын әмәе сойыфытәй мәхимәе фәкастән.

– Дәз зәрдәмәе фәцыдысты? – мидбылты баҳудти Дзыкку.

– Тыңг хорз үыдысты, – худын әз дәр, – фәлә Вейи конд не сты.

Дзыкку ныххудти:

– Мәхи конд сты! Әңгәй дәр дәз зәрдәмәе фәцыдысты?

Мәе зәрдә та йәхи риуы күлтүл ныххоста: «Дзык-ку! Дзык-ку! Цы хорз чызг дәе, Дзыкку!»

– Әңгъя, үәдә! – үәлпейи кәцәйдәр райхъуыст Гостәханы

мәстү ныхас. – Хуыцаубоны йә чындыз аервитын, ай та къуыптыы
әмәе дзыхъхъыты зилы. Уәдәмә дәе дәлдәрныхъхаинаг мады
түг зилы де уәнгты.

Æз сонтаң мәе къәхтыл аләууытән. Мәе къухтәе аербатымбыл
кодтон. Фәләе кәмә?..

– Басайрәет! – иу аексидав ма ныл аерәппәрста Гостәхән
әмәе дзыхъхъы былгәрәтты цы бурдзалыджы хус къутәртәе уыди,
уыданы ауон фәци.

Æз Дзыккуйы рахиз къухы кәстәр аенгуылдэмәе хъавга
бавнәлдтон: мәе зәрдәйи ныфсы муртәе йын иууылдәр
ләвәрдтон.

Дзыкку мәем комкоммә аербаксти. Гыццыл раздәр ма хурау рухс
дәр әмәе тавгәе дәр цы дыууә цәсты кодтои, уыдан доны
зылдысты. Йәе развәндаг хорз дәр нал уыдта, афтәмәй арасты
сәхимә. Рәестәгәй-рәестәгмә-иу йәе гыццыл уәхәсджыты
фестъәлфыдысты әмәе-иу уәд йәе хъуымбыл даргъ дзыкку йа
нарәг астәуыл базмәлыд.

Æз мәхинимәр хъуыды кодтон: иу каст ма мәем уәеддәр
ракәндәзән Дзыкку. Фәлә... нал ракости.

Уый фәстәе дыууә боны сәлфынәг фәекодта. Майрәмбоны хур
ракаст. Сабаты дәр – афтә. Цалдаң боны цәстытигътәй агуырдтон
Дзыккуйы. Нәе йәе ссардтон скъолайы дәр, нәе йәе федтон уынджы
дәр. Фәләе мәе хъустәе бирәе әенкъард хабәртәе фехъуыстой
Дзыккуйы, дам, зилгәйаг ләг ракуырдта. Болиатәй, әви
Борыхъуатәй иу чидәр. Хуыцаубоны, дам, әй хәсгәе кәнинц. Ома,
райсом.

«Ay, уый та күйд? – джихтәгәнгә мәхи фарстон. – Скъола та?
Цымәе йәе скъолайы директор фехъуыста? Кәд әй фехъуыста, уәд
чындыхъәсджыты хәстәг дәр не 'рбаудаңдәзән Дзыккуйы
хәдзармә...»

Уыцы хъуыдитимә ныххәецә дән Бомбәйы дзыхъхъымә. Бадын
мәе «кусәнуаты», фәләе иудадзыг дәр Дзыкку мәе цәстытыл уади.
Дзыккуйы худгәе ныхас мәе хъусты зәлыйд.

Фәстагмәе сферд кодтон: Дзыкку сәхимә кәугәе күйд
фәецәйцыд, афтәмәй йәе гәххәттыл сныв кәнен. Йәе сау дзыкку
йын йәе нарәг астәуыл күйд ныв кодтон, раст уыцы рәестәг бәхтү
къәхты хъәр айхъуыстон. Иу бараг мәем дзы дзыхъхъы былаш
әркаст уырдыгмә. Базыдтон әй: Дзыккуйы сыхаг – Мәеккәби.

– Йәе фәндаг ауылты уыди!! – сонтхъәр кәнни Мәеккәби.– Нан

йә федтай, Гәвди?!

– Кәмәй зәгыс, Мәккәби? – фәрсын ай.

– Зилгәйаг уазәг-ләппу! Дзыккуй разгәмттә радавта. Райсом та – чыңдәхсәв, мәнәе мә Хүңцау федта!

Иннә барәджы хъәр хъәуастәүәй әрбайхъуисти:

– Ардәем, ардәем, Мәккәби! Дәләе, дам, Күройы фәндагыл фәцәүү!..

Мәккәби ма мәм уәлбәхәй иу каст әркодта әмәе мә худгәе күү федта, уәд мыл фәххәр кодта:

– Цәуыл цин кәңыс, әрра?! – әмәе йә бәх әрцәфтә ласта. Дардәй дәр ма мәм фәдисәтты баҳты къәхты хъәр хъуисти.

Цәуыл, дам, цин кәңыс, әрра? Ау, цәуыннәе хъуамәе цин кәнөн? Кәд Дзыккуй разгәмттә адатой, уәд Дзыкку... чыңдзы нал ацәудзәни. Фәстәмәе та скъоламәе цәуын райдайдзән. Уалынмәе зымәг дәр раләудзәни. Зымәгон та чыңдзыничуал фәцәүү!..

Фәләе мә цин бирәе нәе ахаста.

Хуры аныгүүлынмәе бирәе нал уыди, афтәе хъәуастәүәй къәрцәмдәгъед райхъуисти, стәй чыңдәхасты зарәжды ныхәстәе: «Нана, дә буц чызджы дын абор хәесгәе күү кәнәем!..» Мә зәрдәйи гүипп-гүипп та мәм әргомәй райхъуисти: кәд, мыйяг, Дзыккуй фәхәссинц Зилгәмәе... әз та ам Бомбәйи дзыххұы бадын аңцад мәхициән...

Хъәуастәе күид баләууыдтән, уымән ницы базыдтон. Адәмы хъәр-хъәләбайә әвиппайды бамбарән ницы уыди. Фәләе әрәеджиау алцыдәр бамбәрстон: Мәккәби әмәе йе 'мбәлттә зилгәйаджы байяфтои күроймәе фәндагыл, фәнадтой йә, разгәмттә йыл скодтой әмәе йә чыңдәхәссәгай сәе баҳтыл әрбахәеццәе кодтой хъәуастәумәе. Адәм худтысты, ләппу та кәугәе кодта. «Чыңдзы худ»-иу йә сәрәй күү әрхаудта, уәд та-иу ай «чыңдәхәсджытәе» ләппуйы сәрүр ногаә авәрдтой. Бәргәе мәсты кодтон Мәккәби әмәе йе 'мбәлттәм, фәләе мәе бон ницы уыди әмәе мәхинимәе күидтон. Мә зәрдәйиуаг мын мачи бамбара, зәгъүгәе, хәрисбәләсты аууәтти нәе хәдзары баләууыдтән хурныгуылдыл...

Хурныгуылды фәстәе та Фаләсихы цы хабәрттә әрцыди, уыдон цәрәэнбонты мәнәй никүи ферох уыдзысты. Дыккаг бон сәе Фаләсихы дондзау устытә диссагән дзурәгай кодтой хъәуастәе.

Цәвиттон, разгәмттәдавәжды Кадиты хәдзармәе күиддәр

бакодтой, афтә зилгәйәгтә дәр фәедисәй әрбахәццә сты. Арыхъхыаг фәесивәдимә сын дәрзәг ныхас аңайдағы, дәрзәг ныхас уайтагъд уайдзәфта әмәе әртхыирәнтәм рахызы. Къуыбырысыхаг ләппутә, дам, фидарәй загътой: «Max Арыхъхыаг рәсүгъдәр чызджыты Зилгәйы родгәстән нәе ратдзыстәм». Зилгәйәгтән ныхас фәхъыги, әмәе адәм әеддәг-миди ауадысты.

Иу рәестәг Дзыккуйы хоты цъәхахст райхъуысты: «Аскъәфтои йә! Дзыккуйы аскъәфтои!» Адәм фәхъус сты әмәе сәем нар. уындже хуырвәндагәй әрбайхъуыст бәхтү къәхтү хъәр. Зилгәйәгтә ма рафәдис кодтой, фәләе чызгскъәфджыты. Къуыбыры сыйхи күы бамидәг сты, уәд фәедисәттә сәе бәхтү фәуырәдтой. Уымән әмәе йә зыдтой: Къуыбыры сыйхмә бирәен, дәр нәе уәндү...

Дыккаг бон райсомәй әз араст дән Къуыбыры сыйхмә Дзыккуйы агурағ. «Дардмәе йә уәддәр фенон», – дзырдтон мәхинимәр. Уәевгәйә та Къуыбыры сыйхмә афтә аңон баңауән нәе уыд: да размәе агъуыд күйтәе кәңәй рагәпп кодтаиккой, уыйбәрәг на уыди. Әмәе мемә арцихъәдтә ахастон. Фатау цыргъ уыдысты әмәе бахъуаджы сахат күйтәй хи баиргъәвән уыдаид.

Хъуысаты әрвдзавд тулдзбәласмә күы схәццә дән, уәд ма хъустыл ауад кәйдәр кәуын фәесүс хъәләсәй: «Дзыкк-ку-у-у! Дзык-ку-у-у! Дзык-ку-у-у!» Әрәджиау әй фембәрстон: тулдзбәласы къалиуәй къуырма бәлон уасыд ие 'мбалмә. Бәлоны әмбал та бадти чылауи бәласы хус къалиуы кәрон. Хорз мәм зынди: фәенүкхүз марғ; йә цәститә – бурбынырх, әрттиваг; йә рәсүгъд лыстәг хъуырыл – нарәг сау уаддзаг, хъуырбәттәнау. Әвәццәгән, җәмәйдәр фәтарст: ныппәррәст кодта әмәе әваст цыдәр әрбаци...

Ацы сыйхмә мәе балц бынтон дзәгъәлы кәй у, уый мәе бауырныдта: Къуыбыры сыйхи Дзыккуйы ссарынәй хъәусәр җады сыйгъәрин кәсаг ссарын бирәе аңондәр у.

Хъәуы хистәртәй-иу афтә хъуыстон: Къуыбыры сыйхыл, дам, Персы әмәе Уәрәсейи әффәдтә күы 'рбадой, уәддәр сәе нәе басәтдзысты. Әмәе әңәгәй дәр: сәе хәедзәрттә Сырдоны хәедзарау – әмбәхст рәтты. Чи сәе әрхыбыл җәрү, чи – къуыбырыл, чи – дзыхъхъы. Се 'хсән – нарәг къахвәндәгтә. Хәмпәл әмәе арцихъәдәй әттәмәе нәе зыныңц хәедзәрттә. Хур сәем уырдәм бакәссы, хур сыл уым аныгуылы. Афтә дәр вәййы әмәе

къуыбырысыхæттæ къуыригай кæрæдзийы дæр нæ фенынц. Ныхас та дзы афтæ дардмæ хъуысы æмæ сыхæттæ бирæ хæттыты кæрæдзийы нæ уынгæйæ, кæрæдзийымæ фæныхас кæннынц: «Бибо, дæ ардуан ма мын бонæмбисмæ авæр». «Бауырнæд дæ, Кæку, æндæрæбон æй Мæхшæрипп ахаста». Аерхы билæй райхъуыст æндæр хъæллæс: «Кæку, мæ къамбецы æфсондз-ма мын рахæсс – хъæугæ мæ кæнны...» Кæнæ исчи æрæхснырста, зæгъгæ, уæд æгас Къуыбыры сыхыл арвы гæрахau айхъуысы. Аемæ дардæй кæрæдзийæн арфæттæ фæкæннынц: «Анæнiz у, Бечмырзæ!» «Хорз дæ хай, Йæлæмымрзæ!..»

Бирæ къахвæндæттыл фæуадтæн: кæм – уырдгуыты, кæм – хæрды. Сыхы устытæ мæ-иу афарстой: «Исты уæ фесæфт, дзæбæх лæппу?» Аемæ мын-иу сæхæдæг дзуаппдæттæгай загътои: «Кæд уæ исты фесæфт, уæд дæхи удхарæй мауал хæр дзæгъæлы: нал æй скардзына...»

Уыцы заман адæмæй бирæ фос сæфти. Къуыбыры сыхмæ-иу бæх, кæнæ гал, кæнæ фыс куы бафтыдаид, уæд ыл дæ къух ауигъ – нал æй скардтаис. Ахæм ран уыдис къуыбыры сых – æндæр дуне, æндæр æгъдæуттимæ...

Фæссихæрттæм хæстæг мæ бон бынтондæр базыдтон æмæ фæстæмæ раздæхон, зæгъгæ, мæхинымæр куыд загътон, афтæ аерхы билæй райхъуыст сылгоймаджы ныхас: «Мишурæт, уæхимæ дæ, цы?» «Ам дæн, ам, Шæунет!» «Дысон, дам, Мæхшæриппы фырт чызг раскъæфта». «Маладец лæппу!» «Цас маладец у, сидзæр чызджы раскъæфæг?!» «Афтæ уа?» «Афтæ, мæ хæдзар, афтæ: нæ Ыын фыд ис, нæдæр – мад, нæдæр – æфсымæр, мæгуыребон...»

Мæнæн уыцы ныхæстæм мæ зæрдæ æрбауынгæг æмæ мын Къуыбыры сых мæ цæссыгтæ ма фена, зæгъгæ, разгъордтон нæхимæ. Дзирапаты дуармæ куы 'рхæццæ дæн, уæддæр ма мæм æрвдзавд тулдзбæласæй хъуысти къуырма бæлоны кæуын фæсус хъæллæсæй: «Дзык-ку-у-у! Дзык-ку-у-у! Дзык-ку-у-у!..»

Уыцы бонæй ацы бонмæ рацыди бирæ азтæ. Фæлæ ныр дæр искуы бæласыл къуырма бæлон куы фенын, уæд æрлæууын. Аемæ цыфæнды æнæвдæлон куы вæйиын, уæддæр æм бирæ фæкæсын, бирæ фæхъуысын. Уымæн æмæ мæ сабибонты заманæй фæстæмæ зонын: къуырма бæлон у æппæты æнувыддæр маргъ, йæ «зарæг» та – æппæты рæсугъддæр, сыгъдæгдæр, зæрдæбындæр...

ХОХОЙТИ Энвер

РАДЗУРДТӘЕ, САГЬАСТАӘ, ХОДАЕГИ ХАБАЕРТТАӘ

Дәс анзи нәбал адтән тәккәе уарzonдәр бунат мин ка 'й зәнхи түмбуләгбәл, кәddәри бәмпәг әма сәхъунәй фәлмәндәр астьонәе, мә базургин сәнтти имонау авдәнәе, еци Тилләггүни гъәуи. Ёнзәй күд «гъәздүгдәр» кәнгәе цәун, уотә мә кәсгәи җәститәбәл, уәдта цубур фунти дәр асәгай баләүүн бәгъәнбадәй Курәнти дони билтәбәл. Уогә, е ма нур цәй Курәнти дон әй әнәе гүргүргәнагә курәнтиәй?! Етә цәмәдәр гәсгәе ихәлд әрцудәнцәе. Ке, цума, кәми бахъор кодтонцәе? Цәттәе гъуддаг фехалунән цанәбәрәг стур зунд гъәуй? Е әй күнзүнді бәрәггәнән.

Мә цәдәгъи бонти алли синхән дәр сәрмагондәй әхе куройнае араәст адтәй. Уомәе гәсгәе и цәугәедони дәр уони номәй исхудтонцәе. Уалдзәгәй ба сауәнгәе фәэzzәгмәе – скъолай ахури нәүәг анзи райдайәнмәе, раст хъәстәе әма бабузтау, нә уод-нә җәстәе адтәй уоми цъәппнакә кәнүн. Уо, кенәе ба скъолай уроккити фәсте, гъәуи фәтән гъәунги цәугәй, нәүәгфунх дзолти тәәф финдзихъәлтәе ци әхсицгон агайгәе рәввүдүд кодта! Дессаг, нури хәмпос дзолтәе әма гахгүн къерети тәәф ба уотә изолмә җәмәннәбап хъәртүй?! Ёвәедзи сәе, әннатәе, маддәлтәе нәбал кәнүнцәе, фицуңцәе, әма кәд уомәе гәсгәе уотә 'й? Ёви...

Ёнәмәтәе сабидоги базургин гъолон цубур әнзә!.. Ци фәцайтәе, хәппуод тәрхъостә әма гәппой хъоппәгъәстә хәепситая, уәхе кәмити баримахстайтәе? Бәргәе ма уәе ахид сонтагорә фәеккәнүн, фәндури тәнау – Даргъ таги коми, кәddәриккон кәсалгүн сатәг Хусфәрәки, дууә къоләе төгъебәл федарәвәрд тилләггүни стур гъәуи къумти, уәдта ә фаләмбулай итигъд будурти дәр. Ёма ци? Некуд әма неци!

Гъо, әнәе мән бафаерсгити, нә зәрөнд, ругтәй әма хәлаурти тәнәг хизтәй идзаг, тугурәй гәлст әрцудәнцәе бугъти кәрәмәе, фәстагдәр ма мин нә ургәфтүд, уорс дадалетәгигин мадә

Фаринкъа ци къимбусин дзабуртә бахудта, етә дәр. Уонән сәе әнәсайд баредзә уидә ә фудхуз рапес къохи қәңгәрийнә. Цәмәй нәуәг үәфстә цурддәр әма хуәздәр райвәстайонцә, уой туххәй ба, цид, сәе фәсбуарунтә цъифти мәе къәхтәбәл искәнинә. Бәзгин ругәвдулд нәйтәбәл мәе берә арф фәйтә нур әма җал фудуаг къәвдай хәләфәхснад никкодтонцә. Етт, әдта уонәбәл ма үәди хузән еу-уәхәни зәрди фәндөн ратъәбәртт кәнә!

Ци бацәнцә кенә ба ме 'мдогон бәгъәнзәнгитә, нартихуари кәрдзини (гудуни) үәләнгай фесардхуз, бауәргин җәндәг-иуәндәг биццеутә: Солтанбег, Аузбий, Резван, Дзикъобий, Азнаур, Зәрәбий, Ахтол әма хуәдәфсармә, даргъдзиккогин, бакастгин кизгуттә: Дзекъула, Дзерассә, Уәзданнә, Барина, Дзуле, Синкъя...

Æ зәрдихаттәй нәмә тәkkә хәстәгдәр – Хъәрәбий ба уәд ци косағ әй, кәми фәуүй?.. Тәkkәдәр, барә сәе ку адтайдә, уәд, әвәдзәдзәгән, әхсәвеуат дәр махмәе кодтайонцә. Уәлдай әновуддәр ба нәбәл Хъәрәбий уидә. Еуемәй, фондз хуәрәй еунәг әңсувәр, иннемәй ба – җәуәти хестәр. Кәстәр ба, дан, къәсивадәг, боц хаст фәуүй. Нәгъә! Уобәл ба әз некәцидәрхузи исарази уодзәннән. Уәхән нийергутә ин әз нәе зудтон. Сәе фидә Cayхал еу рәстәги гъәуи еумәйаг хәдзара ради бәстгәсәй куста, уәдта җалдәр анзи зумәги Хъәэллари будурти, сәрдигон гәккогуасән даргъ бонти ба уалә Ассий әмарән-бәрzonди, Хәреси, кәми ба Дзинагъай сәрмә Скъәтти коми кенә ба Уәллаг коми Сонгути коми ә фиййауи даргъомау ләдзәгбәл некәд исустурзәрдә әй.

Сәе мадә Диgorхан дәр ә хъал-ә бонәй гъодоцәгәй инсәй анзәмәй фулдәр нәе бакустайдә. Мет уаргәй ибәл, фонсаен хуәруйнаг хәссәгәй, ә устур раздарәни кәрәенттә ниссәлиуонцә әма ехи гагатә листәг дзәнгәргути нидән гъәр кәниуонцә. Уой уәләмхасән ба ма уалдзигон, сәрдигон будурти куститә кәнидә әхсәдгутә әма тилләгәфснайгүти әмрәнгъә. Cay хонхәй, дан, сау дор хауй, кенә ба – сәгъә ци уа, дәркъә дәр уой. Сәе җәуәт ку фәббаргъондәр әнцә, уәд етә дәр дугай-әртигай гектартә тилләг әма халсарти хумтәмәе хәдзаргинәй базелиуонцә.

* * *

Уогә ба ци тағыд тәхүнцә уоләфуни нимайгә бонтә? Мәнәе фиццаг майрәнбон дәр раләудтәй. Нәе агъазиау гъәуи бәрәг

астәу устур тукани цормаэ автобусмәе адәм кәрәдзей фәесте хезүн райдәйттонцә. Тухуаст әхцәүән мин адтәй нәе әвәсмард кәст. Фәлтәрмәе кәсун. Гъе-гъе-гъе, уәеддәр си наехе зәнхәе-мингий райгурән бәстән ба әмбал күд нәййес! Зәрди хурфи цидәр хең, хатән ахәссүй. Еске бәстәе ба, дан, күдзи бәстәе ай. Уотә, уотә!

Паддзахади размәе әфсәеддон ихәс федун гъәүй. Еугур симди ку бацәуай, уәед кәронмәе семун гъәүй. Цәмәдәр гәсгәе әфсади службәе кәнунәй нуриккон фәсевәә ба авәдәнтәе кәнунцә, тар күумти ләвархуар урутә әма миститау, сәхе асхъод кәнун райдайунцә. Max рәстәги афицер исун стур җәстиварди адтәй. Уомәе гәсгәе нәе фидәе Ахъбердий дәр фәндәе адтәй, цәмәй науциппар әңсүвәремәй, уәеддәр еу еци зин надбәл раңудайдә.

- Биццеу, ду хестәр дә... Кәд мәе дәе фидәбәл нимайи, уәед әфсәеддон дәсниадәе райсәе. Нәе цард: нәе ес-нәе бон ни ескети гъәуай кәнун нәе гъәүй? Мадта күд! Max дзамани фиди фәндәбәл «дууә» зәгъән нәе адтәй...

Автобуси арәсәни ләугәй мәмәе цәмәдәр гәсгәе уота кастәй, цума нәе иуазәгуарзагә гъәумәе әрцәуәр бәлцәннән сәе фулдәр хай зонгитә әма әмгәрттәе разиндзәннәнцә, фал. Уәлдай хъәбәрдәр сәхемәе адәми әргом раздахун кодтонцә еу кизгутти күуар. Ёрмәстдәр си еунәг адтәй цубургомаудәллагури, иннетәе ба – аллихузи әлкъивд хәләфти, сәе астәутәе ба – игон. Сәе нафити кәрәннәттәбәл цидәр әрттевагәе дортәе ауыгъд. Къохдарәнти мицъатаяу, әваст ферттивтонцә. Уони фәууингәй, уайтагъд мәхе меднимәр дести баңудтән:

- Күд син бантәстәй уәхән әнәргүуди гъуддаг бакаенун! Нафәмәе уотә әвналәнтәе ес? Уомәй, цума, ци зәгъунмәе гъавунцә әви си ци рамолуйнаг әнцә? Се 'рдәмәе ку бакастдән, уәед мин цума кадәр әнәнгъәләги мәе тәнуадолае никъяэрцү кодта, уотә мәе мәстәй радән. Сәе бәсти фефсәрми дән. Ёрмәст уонәмәе ба мәе мәстәвдулд уавәр, раст куйий гъуни әхсәукуяу фәеккастәй, гъома, сәмәе некәци әрдигәй зиннүй. Сәе кәрәдзәмән, ходгәе-идзулгәй, нидәнгомау цидәртәе дзурдтонцә. Е ба дин нәе кәеддәри үәргәе-нәргәе, әғъдаубәл федархуәңгә Тилләггүни әригон адәм – ирәзгәе фәлтәр! Ёнгъәлдән әма ардәмәе дәр европаг «цивилизаций» комитулфәе әрбахъәрттәй. Yo, бәргәе сәе нәе гъудәй. Ци бакиндәуя? Гъуләггагән, ләгъуздзийнадә үурддәр пурхәнагә 'й. Хуарз гъуддаг ба хъәбәр зинтәй ә «къәхтәбәл» әрләуүй.

Еу рацәргә борхелә уосә, уони әрәстәфгәй, әхе нәбал ниууорәдта. Мәстәй ә гуринцойнә – даргъ къәлосхүаңын, циргъ әфсәйнаг кәрөнгин ләдзәг дәр и мәлләг къохтәй зәнхәмә әрхәудтәй әма ә уәргутә фәрсәрдигәй ә фудхуз къохтәй әрхуаста, гъәр дзоргәй:

- Ё, сумах фәүүинуну бәсти фәлтауги ку рамардайнә! Ту! Ту! Ту! Ёнәбакәнгутә! Неке сәмәе кәсүй? Уә хурст җәсгәмтәе уәбәл бампулонцә! Мәнә цитәе уинун! Мадта мах дәр кизгуттә адтан! Аци «маймулихузтә» дәр сәхемә силгоймәгтәе кәсунцә, әвәдзи?! Мә мадә әма фидистән дзәхәрай мәргтәтәрсунгәнһәнтән дәр мә нәе гъәунцә. Уәд анән сәе нийергутә ба ма ци гәс әнцә? Сәе зәнәгмә сәе, гәрр, әдта, куд нә евдәлүй әви сәбәл дингәсәнтәе әма смотәнтәе нәйес?! Сәе кәстәртәе нәлгоймәгти хәләефтәй сәе къәдзәе кылдуңтә балвастонцә. Бәдәйнәгтәе ник пъолцитәбәл дәр нәбал әнвәрсунцә! Сәе җәститәе кәсәнцәститәй әхгәнүнцә. Неке сәмәе кәсүй?! Ма, дан, кизгутти коргутәе нәбал ес. Ё хәдзарә тар къирәй ка җәгъдүй?! Нәе фал әма синдзи бунаәй синдзәе зайуй...

Әз и мәстәйдзаг силәстәгән, раст зәгъгәй, әртәрепъәд кодтон. Ёллаугәннәгай имәе мәхе лигъзласәе бакодтон:

- Уо, нәе мади хай, устур хатир мин бакәнәе, ке дәмәе әндеун, уой туххәй! Зонгәе дәр дәе нәе кәнун. Ка 'й зонуй, уотә дәр зәгъдзәнәе: «Дәу ба мәнмәе ци гъуддаг ес? Ёнхусгәнәг мәе нәма гъәүй. Ци мин кәнгәе ай, уой әнәе дәуәй дәр базондзәнән.»

- Нәннәе, нәннәе, хуарз ләхъуән! Дзәгъәли дәмәе уотә кәсүй. Дугусси, ду әңгәр нийергүти къохти ке исгъомбәл дәе, е бәрәгт әй дәе әнхемәе уәздан әздәхтәй дәр. Никки ба ма мәе фурттәй дәр кәстәр унийау дәе. Уәдта нәлгоймагмә силгоймаг уотә куд гъәуама әндеуя? Гирцәе каст хестәрти, ләгти җәститәмәе кәд кодта әңгәр әфсийнәе, мадә, кизгәе? Ци-тәе дзо-рис?!

- Уотитәе ма нур ку гъуди кәниуонцә бәргәе. Уони барәе уәд, фал ду ба дәе нервитә дзәгъәли мабал косун кәнәе. Ёнәе уой дәр адәймаги цард мәләти цубур әй, раст әрцъинкдори фәппәрттая. Етәе ба сәе хәдзәртти хестәрти ку ниамиуонцә, уәд адәми астәумәе әрдәгигәннәй нәе рацуудайуонцә.

- Хуарз ләг, кәстәртәе сәе бийнонти айдәнәе әнцәе, се 'гъдау сәбәл әндегәй естихузи әнәфәэззингәе нәе фәууий. Куд нәе фегъустайсәе уәхәен әмбесонд: «Хуәнхаг сәгъәе будури кылепп кәнүй?»

- Хуцагуд, е ба уотә 'й! 'Ма дин стур горәти гъәуама кәемини бафсәрми кәенонцә? Сәе раңуд, сәе баңуд алли афони дәр саңа евгед әй. Ёнәе дзуларә байраг ба фәснәйтәмә ивазагә фәүүи Раст гъеуутә нәе фәсевәдәй дәр беретә адәми гъәр ағирил нәбал ләдәрунцә. Цәй ахур? Ёхатәбәл! Цәй ағфарә шәмә циуавәр фиддәлти ағыдаутти мәтәе сәмәе ес?!

Автобусәй ағасемәй фәстагдәр ма еу нәлгоймаг рахистаны Ёвәдзи, мәнәй берә хестәр нәе адтайдә. Ёдзинәг им никкастән. Ё хъоппәгъ сау цәститә бустәгидәр әндәм. Раләстәнцә. Сәе дәлдәститә таргон тәлмитау зиндәнцә. И фәтән тәрнихбәл ба хеваст царди зулунгомау ауәдзитә ард хәнхитәй сәхе зонун кодтонцә. Ё гъолон рехә әнәдастар әвелауцәгомау радаргъә 'й. Кәд, мийаг, ести исфәлдистадон косәг әй? Кенә ба, ка 'й зонуй, саударәг әй? Гъо, әңгәгәйдәр саударәг әй. Ё хъәппәлтә әма къахидарәс мәләти әвзалуку әнцә. Цалдәр хатти ме 'рдәмә әңкъард, фарсти кәститә аәрбакодта. Кәд рагъуди кодта: «Уәд аци ағфәеддон болкъон ба мәнин ка 'й?»

Ёма нәе фәррәдудтән: уотә раудәй и хабар. Горәй-горм мәмәе аәрбаңудәй, уәдта нилләг, асуст хъурәй баләдәрун кодта.

- Бахатир кәнәе, дәе хуарзәнхәй, әңсуваер!

- Неци кәнүй. Табуафси...

- Ду, Хәнәзонти Елберди (фәсномугәй ба – Мәтъәлбек) нән дә?

- Уәлләгъи, цитгин Хъуран әма мәлектәй дин ард бахуәрун мәе бон әй, хъәбәр раст зәгъис.

- Ёрмәст дәе аәз ба нәе зонун: ка дәе әма кәңәй...

- Ка, ку зәгъай, уәдта сумахәй еу бекъә уәлдәр үәрәг Ләуханти Хъәрәбий, Дзәгъиндәг дәр мәе хониайтә, биццеута уогәй. Зонис әй, махмә алкәбәл дәр әе паспорти финстәй уәлдә, ма цалдәр фәсномуг номәвәрди фәүүи.

- Куд нәе зонун, куд нәе! Барәнә-уай, барәнә! Дәуу нәе мәстән марианә нәхе конд зарәй. Кәд әй нәбал гъуди кәнис, уәд дин әй нуртәккә дәе зәрдәбәл дәр аәрләуун кәндзәнән.

- Гъәйдә-уай! Цәехуән зари кой кәнис?

- Тукаңән әе дәлләй Сәрәбий –

Бәгъетцәстә, сунтой ләг, гъей!

Ләухантәмә ба мән – Хъәрәбий,

Е «ниццағъта» сәе тилләг

Циргъ къәпейәй. Дзәгъиндәг...

Уой, уәрәйдә, гъәдин ләг,

Хәенкъәл, гъой, уәрәйдә, гъей!..

- Уо, хуәрзимисә уай! Уоци мәестмарәни зари дзуртә нәүаәгәй аәргъуди кәнунбәл цал аәма цал хатти архайнә, фалә кәми... Аци фәстаг рәестәги алцидәр аәгәр цурд иронх кәнун райдәдтон. Мадта ди байруагәс уәд, раздәр Астәүккаг Азий – Таджикистаны, нур ба Сибири фәүүн. Уәрәсей аәфсади службә кәнун. Мә аәртәе бицьеий мадә урассаг аәй. Расть зәгъгәй, аәнхәст урассаг исхонән ин нәбал ес. Мах аәгъдәуттә зонуй аәма сәе кәнунбәл дәр, ае бон күд аәй, уотә архайүй. Къеретәе, бор-борид сойнивдулд дзикка аәма къумәл рафициунмә арәхсүй. Сауәнгә ма нәе синхонти дәр цалдәр хатти уонәй байуазәт кодта. Диғоронау дәр дзәбәх ләдәруй, ефәстаг дзуртәй уәлдай. Диорун ба ае бон аәнхәст цурд нәма 'й, фәекъкуәзүй «хъәбәр нисани» хәецә дамуғатәгин дзуртәбәл. Нәкәси, аәма е дәр еци иронх кәнуни гүддагәй гъаст кәнүй. Ци ин аәргъуди кәнән? Ёвәдзәгән, нәе дууей дәр уорсхалатгин Гиппократи фәедонтәмә аәнхусагорәг цәүн багъәудзәнәй...

- Ё, уә цәрәнбонтә берә аәрбаонцә! Е дин аәцәг алайнаг ләги миутә! Махмәе, Иристони-Аланистони аәфхуәрд зәнхәбәл фидәелти рәесүгъд аәгъдәуттә аәма зәэллангәнагә гъәздуг аәвзаг берә бийнонтә сәе сәрмә дәр кү нәбал хәссунцә. Сәе сәрисәвди сәе не Сфәлдесәг фәесарәйнаг аәвзәгтә ахур кәнунбәл фәеккодта. Хъәбәр рәхги нәмә нәхе аәвзагәй дзоргутәй англисәгтә, немуцәгтә, французаәттә фәеффулдәр уодзәнәнцә. Ёма дин е ба аәцәг аллайаги аәма ходуйнаги устур игакә!

- И рагон мулдэуги аәмбесонд сәбәл кү не 'рцәүидә. Уомән дәр, дан, ае исәефт кү аәрциудәй, уәд ибәл базуртә базадәй.

- Хъәрәбий, нәе гүди кәнис, нәхе Гәләу күд зәгъидә, уой?

- Сумах Гәләу рохсаг уәд! Е берә зундивдулд зәгъдиттә кәнидә. Ди си кәэцитәй зәгъис, цо аәма 'й базонә!

- Күд кәэцитәй? Уәрдуни туххәй күд зәгъидә?

- А! Уәрдуни дууә гали цәдәй кү ласонцә, уәд син цифәнди уаргъ дәр рәуәгдәр уодзәнәй. Уотә цурд нәе фәеллайдзәнәнцә. Кәрәдземән нифси хуасә уодзәнәнцә. Нифси ба алкәми дәр ләугәе хонх аәй.

- Нә-пъә! Еци «уәрдун» нәй. Уомәй дин нәе зәгъун.

- Мадта?

- Мадта, кү зәгъай, уәдта: ке уәрдуни бадай, уой «зар», дан,

кæнæ. Кенæ ба цифæнди гъуддаг дæр ниггæлеритæ уй.

- Растбæлдзорæг фæуу! Раst нæзагъта?
 - Раst дæр уотид раst нæ, фал æгæр раst.
 - Еци дзамани нæхестæртæ бæргæ лæггай лæгтæ адтæнцæ...
 - Дæүүэй уотæ ба рағфиддæлтæ дзæгъæли ковиуонцæ: фиданы
от лæгдæр-сагартæндæр уæд, зæгпгæ.

- Уотæ ба, мæнмæ гæсгæ, цума некæдбал уодзæнæй.

- Маддæлон ӕвзаги туххæй раст баханхæ кодтай, ӕдæуагæ. «Есхи хуми циргъ ӕхсирф ун» - нури доги берети хузæн, сæ фулдæр хай-урскъохтæ интеллигенци, уотемæй, мæнмæ бустæги ӕгадæ кæсүи Урussаг ӕвзаг зæнхи цъарæбæл тæккæ зиндæрбæл нимад ӕй исахур кæнуну гъуддаги, мадта фæсарæйнаг – нури моди ӕвзæгтæ дæр уотп ӕнцонтæй исахургæнæн кæми 'нцæ?!

- Уаєддær махæн ба нæ фулдæретæ: горæти цæргутæй, уаєддær гъæтути дæр уони фæнзгутæ исахид æнцæ. Туххæйти дæр сæхе уони «æмдзосæ-æмдзикка» кæнуңцæ. Дæумæ ба еци усхъуммæ фæззинд куд кæсүй?

- Арвбæл мегъти астæу хед аразæгай мæмæ кæсүй уоци хабар. Нæ пъуди кæнис, дæлæユе 'рваддæлти зæронд лæг Аскæрбек, «цал» дæндаггай зелуй», уруссаг æвзагмæ куд ратæлмац кодта, уой?

- Кәңәй мәе хор кәңәй?

- Мадта бабаёй евгъуди рæстæгæй еума цау дæр æримисæн, байгъосæ! «Ну, конеснæ, зизн па зубам идот!»

- Дзæбæх ма сæ гъуди кæнис! Тæккæдæр-мо-ло-дец!

11

Нæ фиди къохтæй араэст зæронд агорин хæдзарæмæ, еуκах-
дуκахæй, еу æртæ сахатей фæсте мæ фусун исхастон. Йæгæйдæр,
изæрмeltæ кæнун райдæдта. Йæрвон, хуæрзфунх зелгæ тумбул
губорай, зæрийнæ хор, раст цума киндзdzон кизгæ цæбæлдæр æви
кæбæлдæр фæттæргай æй, уотæ æхе æносон, бæрзæндтикаæсагæ
сæрустур Уазай хонхæй зингæ евварсдæр, - фæрсæрдигæй, æхе бабæй
паримæхсæгай кодта. Йæрмæст æ сүгзæрийнæ, лигъз фаст даргъ
дзиккотау, нивæнст тунтæ ба, цума тæлтæг думгæ итигъд арви
кæрæнттæбæл пихцилтæй рапурхитæ кодта, уотæ æргом-æргомæй
зиндтæй изолмæ. Тиллæггүни тьæши сæри Къамати синхæй кæсгæй.

Ставд сиугин фонс хуәрзгъуд ама гъудгондәй хәәдзәртти фәсцәгәттәмә сәхе парахатәэдәхт бакодтонцә ама син, раст, цума, ерис кодтонцә уотә, синәр цаегъудан райеудагъ аей. Изәйрон,

зингцæстæ æстъалутæй ивулд, итигъд арви сатæгдзийнадæмæ фæллад гъæубæсти адæм, цибæлæй æннъæлмæ кæсгæй, сæхе сæ цæрæн хæдзæртти пазбунтæмæ райстонцæ. Нæ тумугь бийнонтæ æртæ фæлтæремæй, ка хурдасти цормæ фæстæмæ раудзгæ борхурст даргь къелабæл бадтæй, ка ба лæугæй таурæхънивæндæ зæрдибунай кодтонцæ. Уæдмæти мæмæ нæ бийнонтι хестæрхъниамæтгин фидæ хæдзарæмæ медæмæ фæлмæн хъурихаттæй фæдзæдзурдта.

- Биццеу, уа, биццеу! Ци фæдтæ?

- Уæй, уæй, нæ фидæ...

- Уæййаг нæмæ нерæнги ку неци ма ес! Кæми дæ? Payай рæхги ардæмæ! Мæнæ заманай нæуæгцагд къæпуй месинæй раниуазæ. Зонæ, мæ цæстæ, рæхги дин Уæрæсей уæхæн равгæ нæбал уодзæнæй. Ёрæгиау ба ма дæхемæ фæсмони мæстгун бæргæ кæндзæнæ. Хе хуарз гъуддаг нæ цæсти цæмæдæр гæсгæ нæ ахедүй.

- Уомæй дæр ци мæнгæттæ дзорис. Нæхе сæрсæргæнгæ гæбæти месинæн ба си аргь нæййес. Е 'мсæр ниуæзтæбæл нерæнги некæми ма фембалдæн. Мадта уингæ ба кæмидæрти цидæртæ куд нæ фæккодтайна?..

- Адæймаг хуæрзхузтæ кæнунмæ ку фæууя, уæд си еци ниуазуйнаги хузæн дохтуреуæг неке кæнуй. Еуемæй, адæймаги ралагъз кæнуй, иннемæй ба – ахсæни кустæн дæр пайдайæй уæлдай зæран май-майиддæр нæй.

- Уотæ 'й, уотæ! Хуарз хуасийнæ, агоргæй нæ ергæ!

- Нæ фидæ, алцидæр хуарз, фал дæ еу цæбæлдæр бафæрсун æнгъезүй?

- Уæд цæмæннæ ба!

- Аци бон гъæуи астæуæй райдæдтон мæ цубур балци. Фæлладуадзæн парк æма астæуккаг скъолай дæр адтæн. Берети хæццæ си расалан-келан кодтон. Хæстæгутæ æма хуарз зонгитæй фондземæ тæфирифæсмæ дæр фæццудтæн. Дæхе загъдау: зиангини цæститæ уинагæ æнцæ. Нæхемæ мæ фæстæмæ раздæхти ба мæ цормæ изæйрон автобус дæр сахарæй æрхъæрттæй. Еу сахати æрдæгмæ хæстæг бандæлмæ кастæн, кæд си гъæуккæгтæй ескæбæлти фембæлинæ, зæгъгæ. Ёма куд æнгъæлис? Айдагъдæр си еунæг лæги фæууидтон. Уогæ, е мæн раздæр базудта.

- Кæмæй зæгъис? Хуцау æ зонæг!

- Кæмæй ку бафæрсай, уæдта мæнæ, Хъæрæбийи ма кæд гъуди кæнис?

- Хъэрәбийтә а гъәубәсти еу цуппар ләгей зонун. Кәәцимәй си зәгъис?

- Махәй еу тегъә уәлдәри Лаухантә кү цардәнцә...

- Нур дәр ма си етә ба рәстәгәй-рәстәгмә фәеццәрунца. Раст зәгъгәй, сә мадә Елбиуон Диgorхан әма зарагә, ковага фидә Саухал ба еу аст анзей размә «әецәг дуйнемә» фарас тәйемә (раздәр – хәдзари хеңау, уой фәесте ба таукел әфсийнә) әнәрбаздәхәгә фәстаг надбәл рандәнцә.

Еу рәстәги уони хәдзари Диgorгомәй раледзәг, се 'рваддәлтәй еу бийнонтә дәр рацардәй.

Нур ба си Хъэрәбий ә еунәг фурти рамәләти фәесте алли сабат әма хуңаубони дәр әрәхсәвеуат кәнуй. Афәйтгәнді фәесте ба ә бийнойнаг – тukanгәс Misigon Misорәти хәеццә ами нәүүгәй бабәй әрбундорон унмә гъавунцә.

- Уонән дәр, мән хүзән, сә бүн хәлхъой сахари әгириддәр нәбал гъар кәнуй. Уәләе – арв, мәнәе мадә-зәнхәе – ме 'вдесәнтә фәууәнтә: куддәр пенсимә рацәуон, уотә мә ләги фурт некәци дәр бал әмәнтъери горәти әрәстәфдзәнәй. Гъәүккаг адәймагән сахари, зәрбатгүти астъәнтти хүзән, уәладзгүти ци кустаг ес? Хускъастәти нимәдзәмә бахаун ходуйнаг әй. Еске хъиамәттәй цәрун әлгъист гъуддаг әй. Уой бәсти ба рамәлун берә хайрдәр әй.

- Горәти централон клиникон сәйгәдони дохтурәй косүй Хъэрәбий.

- Цәхән дохтур әй?

- Мәнәе, хъэрәухәлорә, тәнгъәэти әскъудтитән фәаперацитә кәнуй.

- Дә дзубандитәмә гәсгәе, е хирург әй.

- Гъо! Әрмәст куд дохтур әй? Ә сугъзәрийнә къохтәй беретән дуккаг цард баләвар кодта, әви...

- Гъәуама ләгъуз ма уа!

Нәхемә, ами астәүккаг скъола дәр сугъзәрийнә майдани хәеццә каст фәцәй. Раст зәгъгәй, уой фәестей хабәрттәмә ба ин уотә хъулай нә дән.

- Уой фәесте ба ә мадирваддәлтәй Зелахарти Соңик Дзәуәгигъәуи медицинон институти ахургәнәгәй куста, профессори ном хаста. Нә зонун, цардәгас ма әй әви рамардәй, уой. Әрмәст еу гъуддаг ба бәлвурд әй: Хъэрәбий уой фәрци дохтурбәл исахур кодта. Уотә некәд фегъустай: «Әнә базуртә

маргъ тæхгæ нæ кæнүй...»

- Хеуони æнхус гъæүй, æнаомаңгæ. Халæ халæн агъаз æй. Уæдта хуæрифурти адæм дзæгъæли хæдзари астæуккаг çæгиндзæ дæр нæ фæххонунцæ.

- Куд дохтур, уотæ ба ибæл хъæбæр æнвæрсунцæ. Æрмæст цитгин Гиппократи ардахуард ба си байронх æй. Æнæ фудибони мингай сомтæй, дан, дин æ къохтæ уотид уазал дони дæр нæ ниттолдзæнæй. Раздæрау æртигай къеретæ, гогузи мард æма карз ниуæстæй гъуддаг аразæн нæбал ес. Цæй зонгæ, цæй гъæуккаг æма ма, цæй хæстæг?! Бунтон фесинмæ æхе райийвта нæ рæстæг. Æ устурдæр рæуæннæтæ уæлдæр косæг хецауадæ æма хъазар æндæрапæйнаг хуастæ иссаенцæ.

- Гъо, нæ фидæ, гъулæг дæмæ ма фækкæсæд мæ загъд. Æдта, ду ба ходæги лæг дæ! Уотæ айдагъ ами нæй дохтури гъуддаг. Дæллæй, Уæрæсей, идард Сибири дæр хуæздæр нæй нæ ервæзунгæнгути куст. Æвæдзи, сæ мизд – мæйи бакуст æхца дæр берæ нæй. Цард ба, уинис æй дæхуæдæг дæр, бонæй-бонмæ хъазардæр æма уæззаудæр кæнгæ цæуй.

- Гъей, биццеу, мæ хæнцъойлаг, кæсалгæ æ тækкæ сæрæй æмбуйуй, е ди куд феронх æй? Алли «хецау» дæр æ дæлбарæ косгутæмæ естæмæти æнгъæлдзу фæууй. Дæ рæстæгмæ хецауæн еци æнæфинст закъонмæ гæсгæ ку нæ аргъ кæнай, уæдта – агорæ æндæр раян æндæр куст.

- Тækкæдæр «нæрст» дзиппитæмæ уорсхалатгингтæ тухаст лæмбунæг сæ гъостæ дарунцæ. Фицлагидæр бал-хуссæн бунат, уруссагай ба æй «койка-место» хонунцæ, дуккагæй ба и сæйрагдæр гъуддаг – операци æхуæдæг.

- Операцитæ дæр муггаггай æнцæ.

- Æнæмæнгæ! Ставкитæ – бæрæг бæлвурд æхцати нимæдзæ сæ хонунцæ. Ами цæйбæрцитæ æнцæ, уони нæ зонун, фалæ, далæ Екатеринбури ба мæ синхон, уруссаг зæриндзæгъдæ слесæр Юрий Работягин æ хъæрæухæлорæй æхсæйвон смени заводи кусти батухстæй æма бонивайæнти æ уосæмæ дзиппидаргæ телефонæй фæдеси дзурд æрбакодта: «Мæ дзæбæх зæрбатуг, Валентина Павловна, кæми дæ? Цурдæр зуймон биндзи исæфт кæнун! Æхца æртæ мини хирургæн раттун гъæуий. Е ба мин тагъдæр исопераці кæна. Зонæ, æхцатæ ма берæ уодзæнæй мах уодæгасæй...»

Æма куд æнгъæлис? Синхонтæн сæ къумрæбунти уойбæрцæ æхца нæ разиндтæй. Хуæздæйрадæн, лæги цардæмбал æ дууæ

сугъзәрийнæ къохдарæни цурд-цурдæй асландærбæл æрбауæншкодта.

- Іенамонд, æлхæнгæ догæ никкодта нæбæл, бицьеу, хъæбæр æнамонд дзаман. Алли алцæбæлдæр гъæуама хузгин къэркъæргæнгæ сифтæй ракалай... Еунæг ампъез дæр æншæхцайæй некæцирдæмæ бал рагæнæн ес. Е дин устур бæлах æма нецитæ! Уогæ, æгæргæнæг ба фæстагмæ æнæ нецæмæй байзайүи. Іегæр хуæрдæ адæймаги фарсбæл нæ хуæцуй, уæдта гъæди берæгтæн дæр, дан, нæ тайуй.

- ІЕ бицьеу рохс дзенети бадæд! Ци кари ба адтæй?

- Финдæс æма ибæл инсæй анзи мæйæ гъæуагинæй цудæй. І дæр дохтурбæл бæргæ исахур кодта. Нервити дохтурæй æдеугур и авд анзи бакуста.

- Хеçæн бийнонтæй цардæй æви æ ниййергути хæццæ?

- Цæй хеçæн бийнонтæ ин адтæй? Кæцæй?

- ІЕ куст цæмæдæр гæсгæ ниуугьта. ІЕ фиди рæуам хуæдтолгæбæл («Мерседес» æй хонунцæ) æнæгъæншæ къуæрегæйттæ æнæбæрæгæй фесæфидæ. «Сæрккаг» мин æй тæрегъæд ма фæккæнæд, фал æ зиани бони хъонцgæнæг адæмæнци фегъустон, уой дæбæл цæмæ гъæуама баримæхсон? Уæлмæрдхуæрнæги «Roxcar!» зæгъуни фингæбæл еу дууар уорсъохтæ, галæстукгин лæгтæ мæ фæрстæмæ бадтæнцæ. Етан мин дигорон-уруссагай хæлæмултæй уотæ балæдæрун кодтонцæ.

- Да! Очень жалко, конечно, Игоря Каабиевича. Слишком рано ушел от нас.

- Тæрегъæд адтæй. Іегæр рахæлæф кодта еци æлгьист æносон «рауæнмæ..» Іенæхаири адæмцæгъдæг «Хъилмабæл» е дæр беретау фæццæфстæй. Наркотиктæ хуарзæн некæмæн фæуунцæ. Уой уæлæмхасæн ба ма æ фиди нæуæг хъазар машинæ дæр æнашæ бæрæгæй фесавдæй. Е ба дин: тикис дæр – мард, фиу дæр – хуæрд.

- Передозировка! Это неоспоримый факт...

- Значит, наш коллега, не рассчитал. А, короче говоря, маxу дал!..

- Гъе уотæ 'й, бицьеу хабар. «Хъилматæ» - наркотиктæ тоги аргъ иссæнцæ. Мæгуr адæми цæуæт «Мерседес»-тæ, нæ фал хумæтæг велосипедтæ дæр нæ балхæндзæнæнцæ сæхе хъиамæттæй. Дæзæронд лимæн ба æгæр тæнзæрдæ лæг разиндтæй, фæлмæн гъæдæ ба золкъæ бахуæруй. Уæдта сувæллæннтæн æгæр хуарз уавæртæ ку кæнай, уæд е дæр хуарзмæ нæ кæнуй гъuddаг. ІЕ еунæг бæдолæн алли фадуæттæ дæр исараzта, цæмæй макæмæй дæлдæр

уа хъæппæлæй дæр, къахидарæсæй дæр. Е 'взаг ци искæрдидаæ, уой æвæстеватæй балхæнидаæ. Ёма ци? Ё фиди æгас хуарздзийнæдтæ иннердæмæ разилдæнцæ, дони бунмæрандæнцæ. Ё уарzon хъæболæ ин æносмæ æнæкæрон тæхсgæ маst ниууагъта. Бæдоли рист ба, дан, зæнгæ æма зæрдæ сæттүй.

- Тухаст рæститæ бæргæ дзорис, нæ фидæ, хуæрзæруæфæуүйнаг. Мадта си мах дæр баçардан æма фæууидтан дзабурти, уæдта æмпьюзт хъæппæлти доги?! Кенæ губуни æгъдауæй ба?! Дзиликъу, кæурæги, цъæхула, зæнкæ, гæнгæли, пурусадзauæнæй, кæсалгдзауæнæй, уæрццитæ ахæссунæй еститæ бафæразтан! Итигъд будуртæ, тар гъæдтæ, унгæг мæскъти билтæ, гъæдти къохтæ нæ дуккаг «рæстæгмæ хæдзæрттæ» адтæнцæ.

- Мадта, махмæ ба еунæг уæ мадæ æма мæхе пенситæй уæлдай кæцæй, цæй æхцатæ хауï? Нæ гъæуи еумæйаг хæдзараðæ, колхоз æй хонианæ, нур фæххæлæйфаг æй. Хойтæ бæхи мардбæл куд никкæлунцæ, уотæ уобæл дæр гъæуи адæм сæ цæф давуни æгъдауæй фæккодтонцæ. Тæккæдæр, гъæуи алли синхи дæр гъæууонхæдзараðон техникæй хæдзаррæбунтæ еу ести фæуундзæнæ. Адин кæми адтæй, зæпгæ, ба еу бафæрсæг нæййес. Уогæ, кæсалгæ, дан, æ сæрæй æмбууий...

Мадта, нæ раздзæхæра æма хе фонс дæр цанæбæрæг устур пайдатæ хæссунцæ? Зонис æй, нæ бийнонтæ фараст адæймаги æнцæ. Дууæ студентти æма æртæ скъоладзаяемæн ци берæ цидæртæ гъæуï?! Айдагъ нади хæрзтæн æхца федуни гъуддаг ба? Уæдта сахайраг çард дæр хъазар куд нæй? Дæ балгъетæг Дзæуæгигъæуи адæймаги царæстъегъæг базарти евгет фæууæд, уæд дæ фæстаг хæдонæ дæр ма уæйæгæнгæ æрцæудзæнæй. Гъе-гъе-гъе!!! И алли бони хорхæлхуæцæг æгъдæуттæбæл ба дзоргæ дæр нæбал кæнун. Лæгуат баçан, лæгуат. Roxcarrag Xetæгкати Къостай загъдау, мах хузæн мардмæ нæ цæунцæ æндæр рауæнти...

- Гъо, гъо! – арфи нæфт уолæeft искæнгæй, аразий дзуапп равардта изолæй бæлццон, хестæр фурт Елберди, æ курхон фидæ Ахъбердийæн æма идардæр се 'хсæвæр кæнуни гъуддаг кæронмæ хъæртун кодтонцæ.

ГÆРТАН ЁВИ ИВАР?

Цардхуз, борхелæ, ниллæггомау автоинспектор, асфальтæй æмбæрзт фæтæн надбæл лæугæй, бауорæдта æригон шофер

Сандири. Лæхъуæн æ рæуæг хуæдтолгæ «Жигули»-бæл бадтæй. / Бакомкоммæ ба – паддзахадон автоинспектор, æ рапес къох æ ходи фарсбæл бамбæлун кæнгæй, балæдæрун кодта: «Дæ бон хуарæ! Хестæр лейтенант Нæрстдзиппiti Лæмарбек! Дæ шофери гæгъæдитæ исаккаг кæнæ, табуафси, æркæсунмæ!»

Сандир цурд-цурдæй æ мора костюми галеу медæггаг дзиппæй исиста и гæгъæдитæ æма сæ арæхстгай бадаргь кодта паддзахадон автоинспекций косæгмæ.

- Мæнæ дин атæ ба мæ гæгъæдитæ...

- Дæ къохтæ цæбæл резунцæ? Аэзинæ и «нанай цæстисуги» дæхо 'ртадтай?

- Цитæ дзорис, æзинæ хулл дæр мæ гъæлæсмæ не 'счастон, æхе раст кæнунбæл фæцæй и шофер.

- А ба ма дин ци 'й, æмбал шофер? Нæ дæ лæдæрун... Айæ гæртан æй æви... Гæгъæдитæ игон кæнгæй, хинцфæрсæ кæнун фæййагайдта и автоинспектор, светофори сурх рохсбæл машинæбаскъæрæг нæлгоймаги.

- Нæ уинис, ци æй, уой?! Аэмхуæцгæ мин соми...

- Аэма ду ба уой зинис, зинаргь Сандир, - зустæй дзоруй инспектор, - гæртан дæттунбæл ахæстдони дæ «тъæпп ке фæццæудзæнæй...»

- Гъ-гъи-гъи, æма е, æмбал хестæр лейтенант... - Е 'цæгæй истухстæй уорæд шофер. – Уогæ, алкæддæр лæвардтонцæ æми, куд уинис, уотæ æз дæр мæхе ихæсгини бунати «къуру бæлæуи» хузæн куд ниуудзон?

- Алкæддæр дæттисæ? – æ сæр фарсти тилд бакодта милици æригон косæг.

- Нæмтæ, парольтæ, нимæдзтæ, постти номертæ... Уæртæ, ма автомашинæмæ цæугæ æма кæрæй-кæронмæ финсгæ, - инспектор æ «гъолон гъæдæй» - райамудта метхуз «Жигули» 'рдæмæ.

- Ба ди æруагæс уæд, еци хабæртæ æз æгириддæр нæбал гъуди кæнун, - патрулон автотранспорти исбадгæй, къуæзгæ дзоруй. Уæдта, раст зæгъгæй, мæ рапес къох хъæбæр ресуй. Цæститæ дæр ey цалдæр анзи сахъат æнцæ. Мадта гъуддаги гæгъæди ниффинсунмæ дæр бустæги хъулай нæ дæн...

- А-гъя! – десхузæй искарста инспектор, - мадта сохъур, къохой æма æнахургонд «къудурон». Уотемæйти ба рæуæг хуæдтолгæбæл, биндзу, кумæ тахтдæ? Медицинон къамиси цæугæй дæр æмхуæцгæ, ауæхæн «къæркъæргæнагæ, хузгин тæнæгæ гæгъæдитæ» равардтай?

- Нæ-гъæ! Ци-тæ дзо-рис, дæ хуцаи хаймæ уæллæмæ искаæсæ! –

реуи арфæй исуюлæфгæй, нæ исарази æй Сандир. – Дацций истæн, медкъамисий цæугæй ба цъасæ къапек дæр некæмæн... Æваст æй балхæдтон еу мæ зонги фærци.

- Е ба ма дин дуккаг нæуæг хабар! – фæйитингдæр кодта æ дзурди æздæх инспектор. – Æмбал шофер, ду ба рагæй ардæмæ дæр гæртæннæдæттæг ку дæ. Нæ милици оперативон къуармæ дзорун багъæудзæнæй...

- Дæ мадæ, дæ фиди хатирæй, уæхæн уæззау гъуддаг ма бакæнæ, нæ гъæуй! Ма мæ бастъалæ, игъоси... - лихститæ кæнүй машинæскъæрæг. – Не-кæд-бал... Уо-тæ не-кæд-бал ба-кæн-дзæ-нæн. Уæдта рæдуйгæ ка нæ ракæнүй! Цæй, фицлаг æма мин фæстаг хатт фæууæд аци хабар.

- Ци некæдбал бакæндзæнæ?

- Рамæуадзæ, дæ еунæг Хуцауи хатирæй!.. Дæ хуарз дин цæрæнбонти дæр мæ зæрдæбæл дардзæнæн.

- Куд дæ рauадзон? Уæд ду цитæ дзорис? Дæ асæги дæ æви фунтæ дзорис?.. – кæнгæ дестæ кодта хестæр лейтенант. – Гæртан дæттун... æма уотæ идарддæр.

- Бафедун æнгъезуй, цæмæй мæн гæртани туххæй маке батухсун кæна?

- Гæртан гæртани туххæй?.. – гъудити ранигъулдæй и инспектор.

- Æмбал инспектор, раст нæ дæ, барæ ба дæ ес. Е гæртан нæй, - ивар æй. Ивар, æндæр хузи ма ин куд исхонæн ес? Некуд! – сабур кæнунбæл фæцæй лигъз хъурихаттæй Сандир и æригон наелгоймаги.

- Ма-гъя! Нæ зо-нуn? – фарсти тилд бацæйкодта æ сæр инспектор.

– Ауæхæн хабар ба мæ царди медæгæ фицлаг хатт фегъустон.

- Гъæйдæ, æма дессаг устур гъуддаг искаhæнæн! – лихститæ кæнгæй, е 'рух исаразта милици косæг æрдæмæ æма хæлæф-хæлæфæй бабæй æ галеу фарси пиджакки реуи дзиппæмæ нивналдта. Уоми е 'хçатæй «над» дзиппæ зингæ «туппурдæр» хумæтæги нæ зиндæй.

- Е дин аргъавд гъæр! – нидæнхъурæй искаhста инспектор, игъæлдзæг шофер æма æ рæуæг автомашини фæсте кæсгæй. – Уа, дуйней фарнæ, ауæхæн гъудибæл хуæст адæймæгутæ паддзахадон нæдтæбæл фулдæр æма араæhdæр исаккаг кæнæ!!!

Боззæрдæ автоинспектор æ хуæдтолги бадтæй. Æхемæ «цæстæ æрникъулдta» æма æрвхуз къæркъæргæнагæ æхçатæ хæлæфæй нимайунбæл фæцæй...

СИЛГОЙМАГИ «СОСАЕГДЗИЙНАДАЕ»

Уодацау бабаёй нэеуяг киунуги аргъаунхай ё «мондэгтэе уагты». Уалинмэе ё сэргьи хуяархэндони ё цардэмбал Сээрзелийн аялалдаудтэй. Нэлгоймаг силгоймаги фээззиндмэе еци рэстэгийн гыйн-гай, не 'нгъялмэе кастэй. Ёваст сэе дзансахъ иссудаёй 'ма уой адэбэл бээзгин киунугаёе кьюхтэй аялалдаудтэй.

Силгэстэг мэстгүн, рэхуайгаёе каст бацэйкодта ёнагъюн суваэллэнти фидэмэе ёма цъумур тэфсегутаёе ёнгъяевзунбалийн балдаудтэй.

- Мэе лимаён уоститаён сэе лягтэе ёцэг цаяргэстэе 'нцэе. Мэнхин ба - даргъяэлвэстэе - хъанцел, хускъастьяа ёй. Къелабэл ку 'сбадын кэсунбэл, уяд си алцидэр ёма алкедэр феронх унцэе. Ци мэрддаги сүгъди киунугутаёе ёнцэе? Хэдзари бийнонтаён си ци пайдын ёс? Ёнгъяэнэе ёстдээс анзи сэе хэцүү ёхсэввэй-бонхай фэййархайдтон. Сауянгэе ма си мэе цэститэе дэр фэссахъяа ёнцэе. Нур ба дууёе цэстэй бэести цуппэрдзэстутаёе исдээн. Ёна бээзгинавгаёе кэсэнцэститэй аялалдаудтэй.

- Уа, мэе Зэрдээ, - тухстхузэй, аяллаугаёнгаёе, исдэурдта хэдзари хецау. - Дуйнейсфэлдесаёгмэе уяллаа ёскээсэе ёма рэстбэлдзораёе фэууо: мэе бон цэмхийн фэууий, уомхийн дин дахь кьюхтэе нэе фээррэуаёе кэнуун?..

- Хъябээр, гъю! - фээттург кодта бийнонты ёфсийнэе Сээрзела. - Сэе бугьтэе, хуяаруйнхэгти уялдэйттэе ёндэмэе ёнхэсдзоргити рагхэссунцэе. Тэеккаёдэр мэе зонгэе силгоймэгтээмэе хицэй ка наашаа рамаёлуй. Ёрмажур тикисау, се 'нкъяйттээмэе ёппунхэдзохдэр сао гъос куд дарунцэе! Аллихузи дэр сээмэе уозаёлунцэе. Куд дессаги ёновуд ба сэбэл ёнцэе, куд?! Мэнхин ба мэнхин мэе ляг, гулдуул базау ёви толдзэе боцкъайау, бонхай-бонхай нээрсэги нээрсий. Рэхги ибэл, ёввэдзи, ёе астэуяэлвасаён ронхе дэр нэбэл хъяртдзэнхай. Ёртиkkаг уялладзугэй ёй ёндэмэе некумэе ё къах хэссүй. Кэми и киунугути хэцүү аялалдаудтэй, кэми ба аллихузон уадзимистэе финсийн аялалдаудтэй. Ке гъяунцэе дэе финститэе кенхе ба и киунугутаёе, бустэгидэр ба нэхе ёвзагбэл финстэй. Фулдэретэе нэхэрдигонау дзорунмэе дэр сэе сээрмэе нэбэл хэссунцэе. Бритъяати Елбиздихъой «уяэрэседзаути» халэе рагхадтонцэе ёма «сое сердце на тебя смеется», кенхе ба, мэе фарс ресүй 'ма мин хуасаёе раттуни бэести уруссаг ёвзагбэл тээлмаци хузи рафайлкъевунцэе: «стена болит, сено давай...» Уогаёе, адээмхай беретэе хъяеппэлтэе, хуяардээ

Тъауагәй сәхе кәэци 'рдәмә фәеккәенонцә, уой нәбал зонгәй, сәе сәртәе катайи баңаунцә. Ду ба ма и әнәхәири сор дзуртәбәл «цауән» кәенис. Ёма ма дә даруйнәйтәе ести пайда дәр кү хәссиуонцә, уәд бәргә. Ёхсәвигон нәе мәйнәуәггүн, хәедзегуни хузән ци низгули кәенис?.. Цирагъ нәбәл исасодзис, дәхеңән цидәртәе нидәндзорә кәенүн райдайи. Уотемәйти нин нәе нервитә бунтондәр фехалдзәнә.

- Уәе, не Скәнәг дә зундгиндәр фәеккәена, кәд ду бабәй рәеститәе нәе ләхорис. Евгүд мәйи еунәг бон дәр хузәнен кү нәе бауолафтаң. Уаләе, еци бәрзонд фәрстәе ѡма тугуртәе авгау кү ислигъз, уәдта айдәнау ба кү исәрттевун кодтон. Фәрсәрдигәй мәмәе ка кәд е 'нхуси усхъә әрбадардта? Де 'нсуваертәе, дә хуәртәе әви...

- Неке имәе кәсүй аци ирустмәе! – нәуәгәй бабәй ибәл әхе цъеугун каркау, ницавта и силәстәг. – Гъи-гъи-гъи! Бәдәйнаг нин хәедзари авәрттәе барәсугыдтәе кодта?! Ёндәр кәугәе нана нәе къәси къәсәрбәл кү некәд әрбафеңаудә, кәд ду әңгутәе нәе дзори... Фәрстәебәл никәст гәгъәдитә уайтагъд рәестыхтәнцә. Къирәйцагъд ба – еугур гъоләннәе даруй уаруни сесәмхузтәе мегъяту. Фицлаг еу әрдәмәе, уәдта инне 'рдәмә цъилобийәй цәгъудун бәргәе гъудәй. Ду ба – әнәфәууинд хуәнхаг дзигло. Къәйдортәй амад уәлиндэсәр хәедзәрттәе байронх ун дәр дин бәргәе әнгъезүй. Сахари инсәй анзәмәй фулдәр цәрис, фал дә цудигъәдәе ба әесхъиудфеңд әй. Дә къахист, раст цума хъулуфти фәецәуис, е кенәе ба хъандзалтәбәл ләууис, уотә 'й.

- Ёма мәе хурститәй ци зәгъидзәнәе? Уәртәе, дуәрттәмәе, къәрәзгитәмәе, гъаргәнән батарейтәмәе ләмбунәг әркәсай, цума сәе хузәе искалдтонцә әви нәгъ?! – уотә әхе раст кәенүнбәл фәецәй киунугәкәсәг әма финансәг.

- Уони ба хъәбәр рәэхги рәестәги фәүүиндзинан. Куддәр әрбауазалтәе кәна, тәвдәе дон донуайән хәтәелтәбәл зугъуттәй кү уайа, уәд хәтәелтәе әма батарейти хуәздәргъәуагә хурститәе, хелаги тәнәг цъарау, авәртти пъолтәбәл куд равзурдзәнәнцә...

Сувәлләннти мадә, цәф арсай, дугъ-дугъ кәнгәй, тәбәгътәе нихсадта. Ё къохтәе ниссәрфта әма ә нараң астәутәбәл хуәңгәй, ә къәдзәе къәхтәбәл хәбәецәләудт әрпәйкодта.

- Ци зәгъидзәнәе, «Дидин» - мудибиндзити сәмбүй хурфи?.. – ә хурст цәститәй баңгъетт каст кәнгәй, әхе бабәй ә ләгихаймәе бахатта.

- Гъо, гъо, зундикъубус! Раст дæ ду! – исарази æй æсхъæл, слу бæзгин беçъогин, - бугътæ дæр, хæдзари куститæ дæр аци бонаты фæстæмæ мæ сæрмæ хæссун.

- Уомæй ба ди неци рауайдзæнæй, мæ нæрст насæхуз лæггонд, фудзæрдау æнæнвæрсон худт никкодта Сæрзела. – Де 'цæгæй зæгъис, нæ лæг, æви бабæй цидæрс айæн уадзимисæ дзубандити кæнис?!

И киунугæмæ æ гæмæх сæр гæзæмæ æркъолæ кæнгæй, нæлгоймаг баходæзмолтæ кодта, уæдта ма æ дзурдтæлтæмæ бафутда:

- Цæгæй дæр зæгъун æма ма æвдозæнæй дæр...

- Ду æй ахид фегъосис: ес уруссагау дзурд «альтернатива» Мæнмæ гæсгæ ин æ нисанеуæг дæр лæдæрис?! – æ цубурæльвид фунукхузхурст дзиккотæ фæрсмæ рафаçгæй, рафарста и къæніх къæбæргæнæг. – Зонис æй ду дæр: æз алкæддæр фæскуст сахат, кæми ба фулдæр дæр радзебæл ун, ду ба мæ уæд дæ æнæууилд, турусхаг фæрститæй баќум кæнис... Цæй, куд зæгъис мадта, єу æма инсæйæймаг æноси фæстеизад игурд?

- Уо-гъо-гъо, е ба ма дин еума уæлдай «гиззитт...» - туzmæгæй, зæрди арфæй нийнифтæй. Ёгурæ æ фæстæмæрауадзgæ фæлмæн къелайæй хæрдмæ исæнхуæрста. – Дууæ устур гъуддагемæн са: ахсгиагдæри æвзарун альтернативон зæгъдауæйц. Уæлдай фæрститæй дæ, цæй, ци тухсун кæнон? Ёнуой дæр дæ мæнæ хохолæгæй ку марун. Нæкæси, Сæрзела, æма дæ еци сахат-кæми ба никки фулдæр рæстæг, уотæ æхсицgæ цæмæн фæгъгæунцæ æви багъудæнцæ?..

Силгоймаг æ хьоппæгъ цæстити 'нгасæй æ дæргъæлвæстæ лæги гурæ, æ лæгун сæрæй сауæнгæ æ агъазайа къæхти уалдæнгæ, цалдæр хатти рабарæгай кодта. Уæхæн æнахур кæститæй и нæлæстæги бауæр күддæр рабизиртт æй. Ё рапес къох, æ астæуæй фæрразмæ кæнгæй, æ даргъ амонæн æнгулдзæ лæг æрдæмæ парапт кодта, æ дзубанди изолдæр лæдæрунгæнгæй:

- Гæр, пъæди исчомбæл дæ? Нуриккон силгоймагмæ, дæумæ гæсгæ, гъæуама æхе сосæгдзийнæдтæ ма уа? Телевизори сериалтæмæ дæр еумæ ку фækкæсæн, гæллæхха...

- Ёнæмæнгæ, мæ уарзgæ, раст æй ниггæмæрзæ кодтай! Гъæуама уа... Дæу хузæн мудикъос æфсийнæн æ лæг силгоймаги «сосæгдзийнæдтæн» бæлвурд рæстæг раттунмæ ихæсгин æй. Адæми хæццæ цæрун зонун гъæуй. Ёной дæр адæйmag минкъий

цәрүй аци мәнгәе дүйней. ІЕма си куд фулдәр бакайай, уотә хуәздәр әй. Никки ба ма европаг цивилизаций къәпхәнтә дәр кәд зәранхәссәг нәе 'нцә нури дзиллитән?! – Аразий дзуап равардта и нәлгоймаг әма науаңгәй ә гури уәзәе бадәнбәл аеруадзгәй, и әрдәгкаст уадзимис идардәр аргъаун райдәдта.

«Кәдәй-уәдәй мәе Ромео хуәзголи фәндөн, мах пайдайән гъуддаг лухгонд әрцудәй, - уотә ә меднимәр зәрдәхцәүән гъуди кодта Сәрзела, сәе бийнонти цъумур хъәппәлтәе әхснәңгәй.

ІЕма, дан, курхон хестәртәе раст н' адтәнцә, хумәтәги нае зәгъиуонцә: «Силгоймаги ци бафәндәуя, бустәгидәр ба ә ләг фәлмәен уодихатти хеңау ку уа, уәд е еу афони ә арми әфтүйгә дәр бакәндзәнәй!»

ПОЭЗИЙ ӘЕРГЪАЕУ ЛИРӘ

(Реквием. Ерун си әәдзард, искурудиатгин поэт Гибиэти Рамазани фурт Оскари рохс ном.)

«Хотел бы стать я, край родной,
Твоей строкой, твою песней...»

(Абрам Бахшуни)

Фатау әй рәестәг... ІЕнхъуәт сәрди фелаугә феңдуд бабәй ә хъаури баңдуңдәй. Мәнәугәрдәнтә изол наебал әңцә. Сүгзәрийнә тилләг... Ивулагә цийни гъуддәгутән ку бағъәүидә бәргә! ІЕдәуагә, имә алкедәр устур цибәләй әңгъәлмә фәккәсүй.

Дәр гъәздүг меддүйней дин Дүйней Фарнае тәтонәй байтудта берә исфәлдистадон мүггәгутә. Ду ба сәе, әвәдзи, әстәфгә дәр наема әәркодтай?! Фәрсәй кәсгәй, дзәбәх зиннунцә уәлиуон «әстъалугртә» ІЕрфәнифәдау. Зәрди талатә гүппәй имонау деденгутә калунцә. Хуәрзәнгорағғаг-алциләдәрагә кәсәги! Рагагъон хуәрзадә рәзәз зәрдә агайгәй фәэззиндәй... Дәр фәэззәг дәбәл афойнадәбәл идзулдәй-ивулдәй әрцәуәд, мәе Хор! Кәдима-идиба дин берә еститә бантәесидә! ІЕң Пәнәй цард, дзиллә дәр фулдәр домагә әңцә. Пән, дан, зурзурбазуртә думгәе әма кырхуз мәйи хеңау әй! Гъо, гъо, бадиәруагәс уәд!

Әлләх, әңгъәлдән, әма дә зарагә Уарзтбәл кедәр фәрдүгилтә, пъерф, хъопбәгъдәстә кизгән науаңгигурд әмдәвгитә бакәсүни бол дәр ма дәр нае фәңгәй... Цәмәй

фæттæрсæгау кодтай, мæ хæнцъойлаг, çæмæй? Гæрр, дæхоми
удæнкъайæн, зæрдæмæ хæстæгдæр ун çæмæннæ
баугътай? Царди æвзонг силгоймаг-æмдзобæл куд иш
бамвæрстдæ? Кæд, мийаг, дæхе тергади гъæуай кодтай, до
æрвон, изæдæмкæдзос уод дин есле ку фæцъумур кашы
уомæй... Æви ди бустæгидæр феронх æй, æцæг Уарзондзийнадан
çæститæ ке нæйиес, фал идæрддæгти ба фур хæстæг ке кашы
е!?

Ци беритæмæ дæмæ æнгъæлмæ кастан, нæ кæстæр
хъутазгъæлæс Борæмæлгъæ, уодвæлдес рæстзæрдæ æнсувиш
ци берæ çæмæдæрти... Дæ æргом-æргомæй, комкоммæ дзорага
арф, гъар çæстингас æхгæд къума æвеппайди разиндтæй. Цуми
çæмæн? Уогæ адæймаги цард æзнат денгизи хъопбæгь финкæу
æй.

Ци киндæуа? Ку нæ зонун! Ци тухуаст æнæбон ан, æдта, адзили
размæ? Кæмæ бадзурдæуа, кæчи æнхуæçфарс уæйуми
хуæрзæнхуси фæдбæл? Еци цусунæгæй дæ, раздæрау, æнн
ристæй ка раздаха?!

Уох, дæ-дæ-дæй, гъе! Мæ цори уинун æлгъист, тæрегъæддæ
нивæ. Айдагь ду ба æй фиццаг хатт нæбал уинис, уæдта æй уинг
дæр некæдбал фæккæндзæнæ. Дæ æммадæлон æнсуваæтæ
дæмæ зæрдæй æма устур нифсæйдзаг гъудитæй хæстæгда
финсæг æнсуваæтæ дин сæ берæгъон, бæлсагæ усхитæбæл,
тæхсагæ зæрдисугтæ зæйгуртæй æгъзалæги-æгъзалгæй, гъæрзæ
кири дæ æнæзмæлгæ лæхъуæни гурæ, уотемæйти æносма
æнæрбæздæхгæ «фусунуати» уомæл, æргъин Мадæ-Зæнхи ехæн,
устур гъæбесмæ фæххæссунцæ...

Ду нæ зонис, гъай-гъайдæр, куд хъæбæр ни нæ ададзис, уой...
Æвзаг æппун нецибал кæрдуй. Хъур мæстæй æнод кæнүй. Зæрдæ
тонунмæ бæгъавуй... Дæ-дæ-дæй!

Гъо, фал уæddæр цитгин еунæг устур Хуцауæй ба боз ву
гъуддæгæй: игонаæй æргъæу кири æносмæ, дæ æвзонг сугъдан
уоди пеллон арти цагъдæй игурд, çæрæццаг итигъд базургин æцæв
Поэзи дзиллæн зæрдтаг хъазар лæварау байзадæй! Поэзий æносон
æргъæу лирæ...

Æнæнгъæлæги арт ниххуссуй, нæргæ кадæ, устур ном, ирд
исфæлдистадæ ба нæгъæ, некæддæр! Æгайтидæр ма уæддæр
уотæ æй!

ÆХГÆД КИРÆ

Йа, хорти хор-зæрийнæ!.. Ду барагæй дæр тæтон æфсийнау иуарæги иуарис дуйнебæл дæ ивулд цийнæ. Уомæ гæсгæ ди хъæбæр беретæ зæрдæбоз æнцæ. Уогæ, дæуæй дæр ахид фæззæгъунцæ: æгасебæл, дан, æмхузæн нæ хъæртуй. Уомæ гæсгæ ба ди корун æма мæнмæ дæр еу хатт сæрмагондæй байдзулæ, кенæдта еунæг дзурдæмæ æрлæууæ, лæмбунаæг ærbайгъосæ. Цубур дзурдæй, еу фарст дæмæ раттунмæ гъавун. Æрмæст мæ раст балæдæрæ. Мæ загъд зæрдихудт ма расайæд! Ахид фæдзæзорунцæ: æгæр æууæнкæ хорбæл дæр нæйиес. Æрмæст æз ба, еци зæгъддæлтæ цæй фæдбæл «райгурдæнцæ», уой ку нæма ниггæмæрзæ кодтон...

Дæ имонау гъардзийнадæ ивулæги бæргæ ивулуй. Æвæдзи, нæ изолмæуниагæ кардзуд адæм раст фæззæгъунцæ: раттæги къох, дан, ревæд нæ кæнуй. Ци раттай, ескæмæн зæрди бунæй, ци хуарздзийнадæ ракæнай, е, дан, дæмæ цалдæрвæремæй къуар хатти фулдæремæй-еу уæхæни æнæрæздæхгæ нæ фæууодзæнæй. Дæттун, дан, цæсти, уæдта зæрди рохс æй. Дæумæ ба куд кæсүй еци гъуддаг?..

Гъе, кенæ æввæстæ, агъазайа тæбæгъи хузæн-зелагæ, æнкъард мæйæ ду ба?! Хори хуарздзийнадæ дæубæл дæр рагæй ардæмæ бæрæгæ æй. (Уогæ, хуарз ка я, е айдагь æхеçæн хуарз нæ фæууий. Уомæ гæсгæ ба æ ном дæр зин дарæн æй.)

Æ гъар, ивлагæ рохсдзийнадæй дæ ирæзгæ гурæ паракатæй нийийрд уй. Еци рохсæй махæн дæр нæ æнæфферонхæнгæ рагбонти-уарзондзийнади доги еу æма дууæ хатти таукелзæрдæй нæ бахай кæнисæ. Гъо, фалæ мæнмæ ба дæумæ дæр еу фарста ес æма дин æй, цæй, мадта, раУгом кæнон! Алли хатт мадзора, æлхийæрфуг, æнкъард цæмæн фæууис? Ка 'й зонуй, ду дæр ескæбæл фæззæрдихудт дæ? Æви дæу дæр еске ескæд «цæхгун сайд» ракодта?! Кенæ ба ду дæр, мæн хузæн, мадæ-хормæ хицæ кæнис? Æвæцæгæн, дæ зæрдæ исгъигæ 'й, изæрæй ба сауæнгæ сæуми уæнгæ сатæги унæй? Ке зæгъун æй гъæуий, хъæбæр дæ фæндуй бонигон дæр арви «гурæбæл» и зонгæ, къæлос надбæл рабали кæнон.

Сумах ба, уæд, сумах, уайсадæг, къуру æви къуæтти бæзæрхгутæарæст хуæнхтæ... Гæрр, еунæг хатт уи еу хъипп-сипп

куд некаёд неке фегъуста?! Каргун бэргээ адтээ. Гъо, фало, у
аэнти нимаёдзээ ба уин бэрэг бэлвурдэй нури уаёнгээ ку ма зонуй. Берээ ка фэууина, берээ афэйтээ ка «батар кэна», зондээр е фулдээр фэkkænүй. Эрмэст мадзоратэн ба дзангири зиндээр эй аци аэмэнст, аэвллон догамээ кэсун. А дуйнээ уаелиуон цард аэцагжидээр ахгээд кирээ эй. Нерэнги уой бийтийн кэнуун ку неке бон ма иссэй. Уэ сэргти, уаёдта уэ бунтийн (аэхсэвэй-бонэй) цэйбэрцээ аэмбохгээ «цъаехъалтээ» фэууий? Уи фэсмэкчур, аэнкъард хорниххауди аэвэндонэй ниххуссуй, мэдэбэх зонгээ цыис-цыис, фэппэрт-фэппэрт цыилингай, тьюн нээзин цирэгти рохситау, бони рохс. Хори мэтэгэмхуз арттианди рамаёллэти фэсте и берэнимаёдзон астъалутээ дзэндэйн арттевагэ тэбар-тубургэнгэй, цума райгурунцээ, уотэ дэр матми фэkkæсүй...

Берээ ибэл фэдэдзорэн, минкъий ибэл фэдэдзорэн: гъо, цифэнди кэд эй, уаёддээр и цардэн ба кэрон нэйийе. Еуетээ: занхи кьоребэл аентэст ирээзэгойтээ аёма цэрэгойтээ, евгъуд бонтуу, кьуэретау, мэйтау, аэнстау, аеноостау, адэймэгутау рамаёлунцээ. Уони бунэти ба иннетээ райгурунцээ. Еу фэлтээр аэйьевуй ииний Царди цалх зелэги зелуй...

ЦЭМЭ МАРЭН УАРЗТ

Уо, аэзинээ дэр ма, цэстэй-цэстэмээ,
Кэрэдзэмээ игонзэрдэй ку кастан,
Гъе, фалэ абони ба аеноостэмээ
Уарзти хъур аэнгом-къумэлхий ниббастан...

Уарзэг адэм, раст уодтээ, алли карити уарзэнттээ цума цэмэн аэйьевунцээ уотэ аэнцонтэй сээ зэрдихатт уарзэнттэмээ, уарzonдзийнадэмээ? Е кэд рэстэгмээ эй адэймаги уоди рахас тэви иннердэмээ-зэрдити уазалдзийнадээ – фиццаг бэрэггэнэн уарzon адэймаг ди изол кэний алкэдмээ... Дзэгъэли нэх хонунца аэцэг Уарзт, рэсог Уарzonдзийнадээ еуэй-еу ахургэндтээ «нэз». Цэйдээрбэрцээ рэстэграцуди фэсте кэдзос уарзти цийнээ, сэумон артэх хормэ исусэгай, исусунрайдайуй. Хъауритээ сэттагаа аэрхэндэгдзийнадээ зэрдитэн фудэннэни хузэн хеваст аэлдареуяа фэkkæнүй.

Раздэриккон дзамани, дан, уарзт адтэй гъаёздуу адэмий

хөөрхөөфсэн фэрээнэ. Ахма, гъай-гъай дэр! Уонән уидәе уягъдәе рәстәг, аңдәрхүзи гъаугае фәргәнәнтәе. Верәе дзилләе цардәй тонкъардәй, әнәе уарзт-иуонгмардәй. Уогәе, уоми уотә дессагәй дэр ци ес?! Тәлаф-тулуф мәлдзугута сәумәй-изәрмә – әнәнцойнәе, кодтонцәе гәрзуртәй әнауяэрдон, хедәртад фәллойнәе. Кәмән адтәй зәрди фәндөн бауоләфуни рәстәг? Циуавәр уарзт кенәе ба – цаёй Уарзондзийнадә?.. Хур-хургәнагаे тикиси фунтә-әнахуст, нәуягкond хъябунтәе.

Уо! Е адтәй евгъуд доги. Нур ба, нур?.. Нур ба – аегасәй дэр «уарзунцә...» Уарзт сәе гъауј. Уарзтмәе бәллунцәе. Фал куд уарзгәе й, уой ба, и мәгурдәйрәгтәе, нерәнги ку нәма зонунцәе. Нәуяг еу әема инсәйәймаг доги нәеузәнхәй тилләг исесунмәе бәргәе гъавән. Ахур кәнән уарзунбәл әема уарзт әнәргүйтәй нәе марунбәл.

Дәе уодәй әентәст гъардзийнадәе цәстуарзонәй дәттүн зонәе әема дәуе уодзәнәй әнәгъәнәе дуйне дэр. Зәрдәй ку уарзай, дәуе дэр әнәхийнәй тайгәе уарзт ку кәнонцәе, уәд Цард-цәугәедони дууә устур билгәрони дэр баст уодзәнәнцәе федар хедәй. Уарзтәй ба игуруй исон бон, цъаех талатәе... Айдағъдәр уотемәй нәе уәлләбәл царди цайуаг әема әзмәлгүтәе ивуулунцәе. Гъо, фаләе ду ба, ду?! Уонәбәл нәе рагъудитәе кодтай әппундәр. Бәргәе мәе робасау рафәлевунмәе гъавтай әема дәе сайд фәсмойнаг фәңцәй. Аерәгйауи фәсмөн ба, дан, тухст зәрдәе әнәффәрсити кәрдүй.

Уогәе ба еу номдзуд финансәй ци раст бафеппайдта: «Ци баримахстай, е фесавдәй, ци равардтай, е ба дәуе ай.»

БУДУЙРОН КҮЕРЕНӘЕГИ ГУЗАВӘ

...Счастье лишь миг, лишь пустая мечта.

Аветик Исаакян.

Ах – хумәтәг деденәг. Мәе цормәе – фаләмбулай мәе зәйнәе дзугуртә-дзугуртәй... Сәрди, фәззәги, раст цума мети сәнтуорс гәбинатәе бор мингий къерегондти кәрәннтәбәл еске арахстгайти банихаста, уотә еуварсәй кәсгәй фәззинунцәе.

...Зәрдирад будуйрон къеренәг әема мәе ивуулд кәстәртәе. Ах рәстуод, иситт уарзтәй гъаездуг. Игон зәрдитәе рәвдауән. Цъаехцәстәе мадәе аәрдзи хъалхаст әема имонау әнәхәрәмумгъәе исфәлдист. Фәтәнреу сатәг зәнхәе, никки ба ма сурхрос

ходгæбилтæ хори зæрийнæ лæфинттæ æма æнæкæрон æхцæуан гъолонзæнгæ уорс байраг рæусæннтæй æлвист. Даргъомту листæгзæнгæ æма тæссонд базуртæмгæс ирд дедентæ, сæ астру ба – хоруу, тумбул, раст мудхуз губорау, идзирткæсагæ цæстити, цæпосæр... Е ба дин мæ гурае.

Æхсæйвон рæсог цæппæртæ æртæхæй исрасуг ун, раст цума æвзон кизгæ æ бацеу царди фиццаг хатти сонт, адгин батæй. Хори ивæзæтун тунти табедзæй мæ синхон рæсог, авгæмхуз æртæх цубур рæстæгмæ цардæй æнæнгъæлти фæффудæнгъæл уй – байсусуй. Æз ба си ме 'махи деденгуту дзугурти хæццæ æрæскьютун, næ руттæ рандæ кæнæн: на си фертайæн, нихсæн.

Мæхецæй æппæлун, зæгыгæ, мæ маке бандъæлæд. Ируст-фæлиид ун нæй мæ бон. Дудзæсом зæран хæссүй. Кæд уи, мийяг, не 'руагак кæнүй, уæдта, далæ, еци пæр-пæрбазургин гæлæботæ æма гүн гувгæнагæ, æвæллайгæ мудибиндзити дæр бафæрсетæ, кæддæра уин мах туххæй лæгъузæй еститæ зæгъдзæнæнцæ. Уарzon уодтау нин барагенæй хæлæфносæ кæнун нийгайайунцæ. Мæ зæрдæ, гъай-гъли дæр, фæттæнæг уй 'ма син æз дæр ме 'вадзæ адгийнаг, таукел, иуазæгуарзагæ æфсийнау, балæвар кæнун.

Гъулæтгæн, næ цубур цард æ тæмæни ку бацæуий, уæдта æцæг зин тох фестуй. Тæлтæг, зуст зумгитæ næ хæццæ гъæбесæй хуæцуун райдайунцæ. Къолуозæ ирдгитæ дæр нæбæл кæми фæййаяуæрдунцæ?! Естигарау зæнхон искондадæ næ кæд фенгъæлунцæ?!. Гъа, уони æнæргъуди «миутæбæл» дæр ма бабухсун æнгъезуй. Гъо, фалæ, на адзалхæссæг ба фæстагмæ фæззиннүй. Аци æнæхатиррохс дуйнематан, еу инней æнамондзийнадæн рантæсүй. Мæ хьоппæль цæститæй уазалзæрдæ кæрæф лæги къохи нæуæтгæст дæргъæллангхъур циргъ, цæвæг изолмæ ку баунун, гъе уæдта мæ дæргъæлвæстæ гурае, къузуртæ бауæр бæрзæ бæласау, бадзой-дзой кæнүй. Æ агъазайау, фæтæн уеси гъæдæг æрбасихъхи хæццæ æрцæуий мæ царди сугтæивулæн кæрөн: айдагъ мæнæн næ, фалæ æгæс игуæрдæнæн дæр.

Ка мин зæгъдзæнæй, дессагæн цума, аци уæлиуон цардæй ескæд еске бафсаstæй?!

Ка мин балæдæрун кæндзæнæй, цума аци игоңдуар зæнхон, æнæраст дуйнæбæл еске исустурзæрдæ æй?!

Неке, некæми, некæддæр...

Exx, уæдта, естихузи идзулд цъæх арви бунмæ зæнхон хъауритæдæттæг сугъзæрийнæ хъаймагъæй бафсæдæ!

ЗИНГИН АЕСТЬАЕЛФАГАЕ 'Й

Рагәй нәбап фәеуидтон еу кәеддәри әмгъәүккаги. Аерәги ба кәдәй-уәдәй устур сахари фәелладуадзән парки бацәүені фембалдан. Мән аәрастәефгәй, ә цъәх сәр еу гәзәмә хәрдмә исцәйиста. АЕ къәсхуртәарәэт гурә, нәүәгбид кауи меҳау, дәргъәй-дәргъәмә исраст кодта. АЕ фудхузгомау реутә. Тәнәг фәйнәги гәппәлау, зингә фенхуәрсәгай кодта. АЕ даргъ къохти мәлләг үрзтә и хорсуғыд үәсгомбәл бунмә хәләффәй аәрдаудта әма листәг хъурихаттәй баләдәрун кодта:

- Дессәгтәй ци кәенис? АЕ, мәнә ма ке фәеуидтон! Мә фуни әви мә асәги?.. Уәд кәми фесафтә, дорогой Сафарбек Сапаркеевич?

- Цитә дзорис, мә хор ракәнай? Де 'знат фесәффәд. Мах ма исәфунмә ба әевгъаян. Мә раздәри кусты ма косун. Нә нуриккон ирәзгә фәлтәрән фәндагамонәг, рохситауәгүнбәл зәрдәй архайун...

- АЕдта, ду дәр үәйбәрцә фәразис нимайгә сомтәбәл губурфәсонтәй косун? Де 'нәнездзийнадә үәбәлти исафис? Ахур ба ма ка кәнүй? Ке ма гъәунцә ахургәнәги зин куст, уәдта ахургондзийнадә үәбәлти исафис? Ахур ба ма ка кәнүй? Ке ма гъәунцә ахургәнәги зин куст, уәдта ахургондзийнадә дәр?

Ләг ә царди әмбес ку батар кәна, уәд гъәуама бийнонтә хәссунгшъон уа әви куд? Еске дәлбазуртәмә ести амаләй бабурунмә исарәхсә әма е ба үардәй ести хуарззийнадә фәеуинай. Маймайдәр макәмә қәсә, гъәла ма уо. Неке дин неци фәеуодзәнәй. Нури рәстәги ма ка ке мәтәй мәлүй? Алке әхе фагә дәр ку нәбап әй...

- Рауәнәй-рауәнти хъәбәр раст зәгъис, господин Синдирихан Санкафсарович. Фал мә үәсгом райиевә-байиевә кәнүн ба, не 'мдогон кедәртау, нәй мә бон. Зонис әй ду дәр: дудзәсгонәй нә рапурдтән. Уәхән нуриккон ацъагъуәй әгириддәр нә фәххайгин дән.

- Үәхүән ацъагъуи кой кәенис? Ба мин әй ләдәрун кәнай.

- Гъома, ә Хуцауи хаймәе ка ковуй, уәдта ма кусты медәгәе ә хеңаугонди дәр Уәллаги әмбәрзәндәмәе ка есүй, уәхән тәрегъәддаг зәнхонти әз нә ләдәрун. Нә дзурдзәүгә фиддәлтә сәе еунәг Хуцаумә иғонреуәй ковиуонцә. Үони уедагәй исәвзурстән әз дәр. Етә нин ци рәскуғыд әғъдәуттә

әема фәткитә нийуагътонцәе, уони әэз дәр күд нәема кәенон?!

Ци 'й баримәхсән, нәе фәсевәәд ахид фәснәедтәэм... әңцонтәй рахезунцәе. Цәмән? Әвәеццағән, айдагъ скъолати архайдәй изолмәе рахъәртән нәйиес... Уәдта мәе кусти скъолати хеңауән әе къелтәе дәр күне 'стәрун. Мәхебәәл гъәуама адәми җәмән баходун кәенон? Есгәәд әй мәе сувәлләентти җәстәем... еске кү бадара?.. Уәхән нилләгдзийнадәе мәннәмә ниммәленни хузән кәсүй. Фал нәе нури гъуддәгти ләгтән ба бал цубур рәестәгмәе пайдатәе кү хәссүй. Хуарз әй зонис ду дәр: хеңау рәестәгмәе фәуүүй. Абони-сәрустурәй унаффәгәнәег, исон ба фәрсаг ләг, еуварси – раст зонгәе адәймаг.

Хуңа Иристони цитгин әй. Гъо, әңгәгәйдәр, табу – Әхеңән! / уаз номмәе, уәдта ин әхемәе дәр кәедзоскъохтәе, сугъдәгзәрд... әема хуәрзуодәй ковун гъәүүй. Фәливид, сәркүүәр, ихәлд әема давәги күвдитәе Сәрккаг дәр, дан, нәе есүй...

Мәе дзурд кәронмәе конд дәр әңхәст нәема фәєтәен. Мәе зонг... ләгән ба әе къәсчур, даргъ җәсгон цидәр әнхур гъоләенттәе әеваси радардта, раст цума ибәл әевеппайди ести зин хабар сәмбалдәй, уотә. Мәстгун каст мәмәе әрбакодта, уәдта мәе әнәсдзоргити уоми еунәгәй дзәгъәли хузән фәууагъта.

Ка 'й зонуй мәбәәл әе зәрдәе рахудтәй?.. Зинггин ба, дан, әстъәлфагә әй, и раст ләг ба – әстәфагә.

МАДИ ӘЛХҮЙНӘ

(Хыйса Османови мотивимәе гәесгәе)

Әксәргәәдәй-лигъзамад къуәцәл. Әе дууәе кәронебәел ба – дууәе уәдәрти. Къуәцәли сәрккаг хай еу минкъий ставддәр әй. Уобәел ес кардәй лух «надгонд». Абәлти җәүүй әлвиист халәе. Уомәй никки бундәр ба – фиццаг уәдәртәе. Кадәр ибәл нивтәе искоңта: бәэрзонд къәдзәхтәе, иннердигәй ба – җәүгәедон комбәл размәе цума тундзүй... Ләндзәги кәрон зингәе листәгдәр әй. Е ба дин мәе нийерәг ургәeftуд мади даргъ әлхүйнәе.

Әлхүйнә зелгәе-зелгәй, нәе мадәе авдәйнөнән мади зартәе кәенидә. Әе хәңцәе 'й райсидә иуаззәгути, уәдта хорбадәентәемә дәр. Некәд әй некәми уағъта. Әма е дәр, раст цума әе еузәрдион лимән адтәй, уоййау, алкәеддәр уидәе әе фарсмәе. Әнәфәллайгәй, кәми – хәрдмәе, кәми ба – бунмәе зелгәй, берәе әнзти фәрсәй-фәрстәемә адтәй әе «хеңауи» хәңцәе...

Абони ба? Ієлхуйнæ мæнæ ӕдзæм æма æнкъардæй бонтæ ӕрветүй. Цæмæн? Уомæн æма æ «хецау рандæ 'й» изолмæ алли алкæдмæ. Седзæрау, кæрзуæлгоммæй, ме стъолæбæл лæууий нæ мади алли æнзти ист хузти фарсмæ. Ієлхуйнæ имæ цума нидæн гъæлæсиуагæ 'й, корæгай дзоруу: «...рауæллæуай, дæ Хуцауи хатирæй. Ієз дæбæл исмæрдæрхун дæн. Дæ гъар къохтæй бабæй мæ барæвдауæ, уæдта мæ низзелæ, фиццаг дзæбæх рæстæги куд уидæ, уотæ». Нæ мадæ ба и хузиститæй – еугур мадзора. Изолæй ме 'рдæмæ æнкъардкæсæ кæнүй. Ієма мин тухуаст гъулæг фæууй, е сабур ке æй, еци гъуддаг. Нæ радзубандитæ кæнүй нæдæр мæн, нæдæр ба е 'мбал-æлхуйни хæццæ.

Ієдзохдæр æд сосæг æнкъард æма игъæлдзæгдзийнæдти хæццæ ӕрмæстдæр дæумæ хæлæф кæнинæ, мæ изæдæмгæстæ уарzon мадæ. Дæу хузæн мæмæ игъосун неке зудта. Дæ бон адтæй нифсæвæрæнтæй базуртæ басадзун. Ієма бабæй дæ цорæй хъаурæгиндæр, уæдта зæрдæдаргæ-æууæнкгиндæрæй рандæунæ мæ нæуæг балçити. Нуу ба, нуу?.. Ду мæ хæццæ, гъуллæггагæн, нæбал дæ. Изолти-изолмæ æнæбари рандæ дæ. Мæ хæццæ дæ бæсти и «кафагæ» æлхуйнæ ӕризадæй. Ахид æй мæ тæнурз къохтæмæ исесун. Кæд си, зæгъун, дæ уоди гъайрадæ байзадæй æма мæ имонаутавæ бакæнидæ. Гъо, фалæ... Рæстæгмæ сæнttæ сайд æма æскъæфагæ æнцæ. Бæргæ мæмæ мæ фунти дæр æрбацæуис, æцæг, хъæбæр цубур-мæстмæлæни рæстæгмæ. Дæ ирд сорæт æдзохдæр мæ цæстити размæ фæллæууй. Мæнæ бабæй нæ фæсçæгати-даргь фæстæмæрауадзgæ къелабæл тута бæласи хорauуони синхи уостити хæццæ бадис. Цурд-цурдæй лæмбунаæгиситт çыоппитæй халæ æлвесис. Рахес къохи – æлхуйнæ, къæхти цormæ ба – агъазийу æнгомтухт къубулойнæ. Барагенæй исбадтæн дæ фарсмæ.

- Гобеон Маро-мæ царди растæмбес, ниууадзæ дæ куст. Еуварси бал æривæрæ дæ косæн дзаумæуттæ. Цæй, естæбæлти бабæй нæуæгæй лæмбунаæг æрдзорæн. Ієнæ дæуæй нæ дзæхæратæмæ хъамилкæрдæр фемхицдæр æй. Синхи каргун уоститæ дæр нæбæл цума естæбæл фæббоститæ æнцæ, уотæ нæмæ се 'рух ку нæбал æздахунцæ... Нæ кæддæри фæрнгун хæдзарæ дæр цума күддæр фækкъуури æма фækкъуæдти æй...

- Уо, Биццеу ку дæ? Ієрбацудтæ?! Ієз дæмæ рагæй ку æнгъæлмæ кастæн. Мæ фарсмæ исбадæ. Ма гагыигæ уо. Нурутæкки çыопп æлвист фæууодзæнæн. Уæ цуппарей бийнонтæн дæр гъæуама цындатæ

әмә даргъхъургин уәллаггуртә исбийон. Зумәги сәе дардзинайта. Уадзә, е ба мә и кәстәртә ма иронх кәнонцә. Уинун, дәе җәстити цидәр әнәкәрөн әнкъардзийнадә римәхст ес. Радзорай мин, радзорә, ци 'рцуудәй, мә зәрди үлеу, мә хестәр бәдололә? Май-майиддәр мәбәл маци баримәхсә. Әз дәе мадә дәен. Мәнәй хуәздәр ма дәе ка баләдәрдзәнәй?!.

- Мән туххәй әедухст уо, Маро. Әз дәр, иннетау тухамәлтә кәнгәй, царди бонтә нимайгәй әрветун. Ахид мә ристәфхуәрл зәрдәе аескүннүмә багъавүй. Мә кәундзәг хүрмә исхъяртүй. Ци хъәбәр мә фәндадтәй дәе хәццә зәрдәй-зәрдәмә радзорун... Ка 'й зонуй, әнәнгъәлти, сәртәг сабий уогәй, кәд дәе зәрдиҳудти ескәд баңудтән...

Ци хъәбәр нин нәе фагә кәнис, кәдзос уәлдәфай, хори фәлмән тафстай. Дәе «ранди» хәццә нәе цард, дәе цуппар фуртемән дәр, дзәвгарә фенкъард әмә фәүуазалдәр әй. Әерхунәг нин, хъәмай циргъ кәронәй рәтъозәгай, нәе зәрдитә ә кустаг исходта. Тәрсун еци мастиәй нәе әнәнездзийнадә күсләмәгъ уа...

Әнә дәе кү нәбал әй нәе бон, уо, нәе незәфхуәрд Мадә. Уогә, айдагъ мах мадә нәе адтә. Синхбәсти, гъәубәсти беретән мадеуәг кодтай. Әнккәтемән дәр цирагъ адтә. Әрмәст дәхуәдәг ба тар талинги амәттаг уотә ради җәмән фәдтә?! Куд неке бон дин иссәй дәе батухсти рәстәги естәмәй баңхус кәнун. Бәргәе ма нәе астәе нур дәр зәнхон хорай адтайсә...

- Бицьеу, мә зәрди аүиндзән! Мабал әфхуәрә дәхе. Зәнхонтәй неке бон ма баңәй нури уәнгәе дәр, ә мадән цитә 'й фәндадтәй, уони, сарсениләурстәй, кәрәй-кәронмә әрдзорун. Уотә әз дәр... Алкәеддәр нин уәләбәл царди нәе маддәлтә нәе рафагә унцәе, сауәнгәе ма нин хе сувәлләннәе кү фәууий, уәеддәр. Загъта нәйиес, мадә гъәүй алкәеддәр. Фал әку әрцәүй и рәстәг, уәд, мах-маддәлтә, рандәүән... идардмә. Бәлвурд райдайән әмә байдауән кәми нәйиес, уордәмә. Алли алкәедмә... Зәрдәедзоргәй. Фалә... Бицьеу, нәуәгәй ба еу-уәхәни уәеддәр әнәефембәлгәе нәе уодзинан. Бамәбәл әууәндә, цард уотә конд әй. Уомә гәсгәе ба си мән бон дәр еу ести райиевун кү не 'ссәй.

- Бамин хатир кәнәе, уо, нәе цардгъәуагә ниййерәг мадә!..

«МӘ ЗӘРДӘЙЫЛ НЫФФӘЛДӘЕХТИ ФӘНДҮР...»

(Мамыкъаты Хъазыбеджы чиныг «Æрвон рухс»-ыл афәлгәсст)

Мамыкъаты Хъазыбег

Литературәиңтасағ ахуыргәндә раджы аәрцидысты бәлвырд-бәстон хъуыдымә: әңәг поэзийән иу ныхасәй зәгъән наәй, уымән әмәүый сусағ әмбарынад у. Аәмә уый иттәг раст у: уәлтәмәнадәй – сферләндистадмә стыр монон фәндаг ис. Поэты ныхас – Хуыцауы ләвар у. Дзыллә дәр уымән фәлдиси поэты хъәләсәй йәх хъысмат.

Фыццаг поэтән әнә Хуыцау уәвгәе наә уыдис.

Уый сферләндиңтә дуне хуры бынмә тыгъадады әмә дзы поэзийы комуләeft бауагъта. Бәллын әмә фыссынән әнә кәрәдзи уәввән наәй. Аәрвон зынджы цәхәр алы удыхъәды дәр ис, фәләе цыренәй ссудзыны, «адәмы зәрдәты мидисәгәй судзыны» хъомыс кәмә ис, уыдонәй иу у Мамыкъаты Хъазыбег. Автор, сабиау, сыгъдәг зәрдәйи хицау у. Аәмә йәем уый тыххәй гурынц адәймаджы аәрдзон, хұымәтәг, удәгас әңкъарәнтә – уарзты, хъасты, кад әмә рады уазнысантә:

Сыгъдәг дән аәз. Ыстъялыйау – рәсүгъд,
Аәрвон зәдау – бәрзонд әмә әназым.
Сывәллонау аәгәрон цинтә нуазын
Фәффәнды мән. Аәлутон мын хәссүт!
Йәх худ мын сисы алы хатт рәестуд,
Аәмә аәз дәр – мә зонгуытыл йәе разы.

*Æвәрпү уый йә сагъәстә тәразыл –
Бәрзонд рәестәзинад ие стырдаәр мәет у.*

Хъазыбег дзырдаивадыл, сылгоймагау, кәй ауды, әргом ныхас кәй у, поэзи дәр аәм ие 'ром уый тыххәй здахы. Дзырды хәзнатә агурагәй: нә фәиппәрд йә мадәлон әевзагәй: уарзы йә, нуазы йә, тауы йә, әнкъары йә... Йә уды рухс адәймагыл аәрбауләфы, хәжхон уддзәфай, - сатәгәй, әрдзонәй, арфәгондәй. Хъазыбеджы поэтикон уацмыстар: йә уды азфысты әевдисәнтә сты, аәмәс сәе рәестәжды чиниг дәр уымән рауд. Йә рәенхъытән сәе тых уый мидәг ис аәмә дзы наәй аәмбәхст бынаеттә. Поэт аәмә ие 'мәдәвәгәтән – тәрхоны ләгхъысмаң у, сагъәс – ахуыргәнәг, әнкъарән та – саби! Сәе иуыл дәр хинаї үәуән наәй. Ахәм сәфәлдистадон уавәр ын йә лирикон хъайтары уыцын иу рәестәг иннәгдзинады уацары дәр әеппары аәмә дзыллон архайды хъәбысмә дәр:

Мәе цәсттытән фәетар кәнен сәе ирд –
зәрәхсидыл сәууон зарәг нәе зарынц.
Мәе царды бәхән бамынәг йәс сирд,
әрбазынд аәм әергәронәй фәестагрындз.
Ныр нуазы арв зәрәхсиды сырх сәен,
йәе кәртәй сәфы хур-тынты хәльин кау.
Кәд хауын аәз цъәх әерттыты аәхсән –
кәм тох кәненци дыууә хохы фырыттау.
Хъәудзән мәе уым әрду-хидыл уәецаң
сәе бәрәг астәу уон аәмә уонән,
хъәудзән мәе уым пахампарату ләууын
йәе къәсәрлыл фылбон кәнае хәрзбонән.

Авторән йәе хъуыдайы сабыр цыд, йәе фәелгонц рәенхъытә мах хәстәгдәр кәненци цардмәе, әргом нын кәненци рәестәжды мидис аәмә нәе хонынц, цы зәххыл цәрәм, уый фидәенмә. Чиниджы аннотацийы дәр хуымәтәжды фыст наәй: «Поэт сагъәс кәнен адәймаджы вазыгджын ахастдзинәдтыл, монон сыгъдәгдзинадыл, зары фәеллойыл...» Æмәе уый ын бамбарән наәу (поэт зәхкусәжды хәдзары райгүрд), уымән аәмә йәе туджы ис монад аәмә кусын. «Æрвон рухсы» авторы аәз аәртын азәй фылдәр зонын, аәмә мын уыдан әевдисәниүәг кәненци мәе хатдзәгтү әңгәгдзинадән. Аертүн азы ма дзураәг сты ноджыдәр иу вазыгджын хъуыддагыл: Хъазыбег у мәе рагбонты хәлар. Рәестәжды фәелварәнтә йәе нә фәрәдийын кодтой, күйд уыдис, ахәмәй – ирон поэтәй – бazzад.

«Æрвон рухсы» рәенхъытә нын күйд равдыстой, афтәмәй

рæсуғъд ныхæстæй æмæ ихсыд хъуыдтыæй поэзи нæ гуыры, уый цардыхос исы æрмæстдæр ног комулæфты фæстиуджытæй. Кæддæр нын нæ иумæйаг ахуыргæнæг Джылкайты Шамил не 'вонджы бонты афтæ фæдзæхста: «Поэт – æрдз æмæ аивады æнусон быцæуы мидæг æвдисæн у. Уыцы æвдисæнады рындзæй райдайы сфаæлдистад. Уырдыгæй та фæндаг байғом вæйи дунейы поэтикон сурæттæм». Аз ацы ран нæ адæмон поэты ныхæстæ хуымæтæджы не 'римысыдтæн. Поззи бæрнон хæс у æмæ дзы бæрнон къахдзæф куы акæнай, уæд дæ иу бон дзуапп дæттын бахъæудзæн Аивады бардуаджы раз. Хъазыбæгæн аивадон бæрндинад йемæ райгуырд. Ацы чиныгæй иунæг æмдзæвгæ дæр чи бакæса, уый дæр мын мæ ныхæстыл баууæнддæн. Уымæн æмæ йæ поэтикон уацмыстæ адæймагæн, зæрнæджытау, хæссынц æнционад, æхционад æмæ уæлмонцад:

Æфстau зынгæй нæ судзы пецы арт,
Æфстau рæнхъытæй нæй фыссæн æмдзæвгæ,
нæ райсдынæ æфстau ды искæй цард,
дæхи цард дæр нæ ратдзынæ, нымдæнгæ.
Хуыцаu дын радта царды зынг лæвэр,
æмæ йæ ды хъуыры æгънæгæн дар!..

Ацы рæнхъытæ уый тыххæй æрхастон æмæ уыдон равзæрдисты уды хъизæмар æмæ царды рæстдзинадæй. Чи зоны искæйы зæрдæмæ фæцæуой æндæр æвдисæнтæ, фæлæ мæнæн, авторы поэтикон уынынад цы æнкъарæнтæ хæссынц, уыдон зынарғæдстү. Зæрдæ æмæ зонды фæлдзусад алчидæр йæхирдыгонау банкъары; чи арвы дуар гомæй фене, кæуыл Хуыцауы арфæ сæмбæлы, чи та уæлтæмæнады суадоны ныххауы. Мамыкъаты Хъазыбæгæн та йæ «зæрдæйыл ныффæлдæхти фæндыр. Тæлтæг риуыл ныттынг сты йæ тæнтæ. Ныггуыпп ластой йæ сонт уды кæуæнтæ. Сæ азарæй æгас дуне ныммыр...» Армæстдæр æцæг поэтикон дæсныйад чи банкъары йæ зæрдæйы, уыцы поэтæн бавæййы йæ бон зæгъын ахæм базырджын ныхæстæ. Ацæг поэты фæрцы «æгæрон фæзтыл раивылы мелоди», æртæхы нæм æрвон æфсург – фæлгонц:

Йæ цæссыджы – зæххон цин æмæ дис,
Нæрæмон барæг ын бавнæлдта йæ барцмæ:
Тæхæм уæлмонцон зæрдæты гуыпп-артмæ.
Цæрыны ныфсæй ма зонæм æфсис!
Бæлцон дзыллæтæ банкъуысой нæ зæрдæ
æмæ тырной æвæлмæцгæйæ цардмæ.

Мамыкъаты Хъазыбеджы әмдзәвгәты дыккаг әембырдгонды иш райдианәй – йәе кәронмә әңкъарәм иудзинады комуләeft: пошт әмәе адәмы бастдзинад. Фәстаг, әнусон темәйыл нәе аәрләууын фәндү бәстондәр. Зынглонд күүдү, афтәмәй мах сабыйы бонтай фәстәмәк Къостайы «Аэз дзылләйә къаддәр күү дарин»-ын хъомылгонд стәм. Цытджын поэты бәрзонд фәдзәхст чиньдҗы авторәй рох никүү уыдис. Йе 'мдзәвгәты ирон адәймаг у әнусы әемсәр. «Хәс фидыны» мотив дәр йәе поэзийы афтә бәрзонд әввәрдү:

Мәе хъуыды – цәф сагау,
мәе фехситт – әдзәм,
дзыиххәлиу кәсагау –
мәе афтид кәрддәзәм.

Дзырдаивад чиньдҗы авторәен кувәндоны әемуәз кәнүү. Уый әүүәндү аивадон ныхасыл, йәе цыт әмәе йәе цардхъомысыл, стәй фыдәхыл кәй фәүәлахиз уыдзән, ууыл. Хъазыбег күүдү поэт, Хуыцауыл аеууәндәг адәймаг, афтә зәххон хъуылдәгтү дәр уыны әервон айдәнү тәелмәнтә. Ахәм сагъәсты биндурыл фыст әерцидысты «Чырыстийы мәләт», «Скув-иу», «Чырысти райгас», «Аервон рухс», «Чырыстимәе аерцу».

Мамукъайы-фырты сфердыштадон фәндагмә ләмбынәг күү 'ркәсәм, уәед наем ирддәрәй разыны уырнон агураенты суадон. Уыцы донгуыраены комуләeft ай аеркодта ацы уацмыстә ныфыссыны уәлтәмәнгадмә. Ранымад әмдзәвгәты уырнинагәй зыны, поэт Хуыцаумә фәндагыл йәхицән ног дуне кәй байгом кодта, уый. Фәлварәен фәндаг ай аеркодта зын, фәләе аердзон хатдзәгтәм... Аәмәе уырнон ләжды номәй дзуры:

Сыгъдәг Чырысти Аревәй зәхмәе 'рхызт, -
фәләе Йәе адәм флагрумәй фәнадтой,
ыстәй Йын дзуарыл байтыгътой Йәе рыст.
- Хуыцау дәе кәд, аерхиз Дәхәддәг дзуарәй!
әхстай Йыл, дуртау, хъал ныхәстү тутт...
Йәе былтыыл сдардтой доны хуыппән дэмари,
Аәмәе рыст Буарәй ахицән рыст Уә...

Чырыстийы мотив аердзон хуызы әевзәры ацы әмдзәвгәты мидиси. «Аервон» әмәе «зәххон» быцәутү ахаст гуырын кәнүү трагикон әңкъарәнтә. Йесойы хъизәмары нывтәм «Нызмәльид зәхх... Фәудаист и арв дәр...». Фыдгул йәе арц сферәзста уәеддәр: «Ныррахуиста йәе фарс Йесойы Марлән. Ныццарында

«уәлахиздзауы» хъәр...» Куырмы фәндаг у тар әмәе әвәд... Не 'скарста йәе зонд, Йесо кәй басаста йәе мәләтәй – мәләт! Ацы поэтикон уацмысы хъуыды автор адарддәр кодта йәе иннәе 'мдзәвгәе «Скув-иу»-ы. Лирикон хъайтармә «арвәй чидәр әрхаты», җәмәй ңығаңды зын уавәры дәр хъуамәе йәе зәрдыл дара, Хуыцауән табу кәнын кәй хъәуы, уый. «Табу»-ы мотив әрдзон хузы ләдәрсү иу рәнхъәй иннәмәе әмәе фәвәййи «Чырыстийи Сығыдәг Удән» кувынәй: «Фыд, Сығыдәг уд. Чырысти. Табу Дәхицән! Аммен!».

Поэт «Әрвон рухс» әмәе «Чырыстимә әрцу»-ы ңәуыл ныхас кәнен, уыци әүүәлтән рахонән ис рухсгод сағъәсү ратәдзәнтәе. Әнәмәнг, уый фәрцы автор әстәдзәвиндәр разын «Хуыцау» әмәе «Чырыстийи» сурәттә ныв кәненімәе. Уымән әмәе «рухсгод ңәстәнгас» тынгдәр фенкүүсын кәнен сәе бынатәй адәймаджы бәрзонд әнкъарәнтәе, әмәе нын уый фәстәе уәвүинад әрәэмбырд кәнен әрвон рухсы алываарс. Ахәм уавәры поэты ңәстәнгас, Әрфәнни фәдау, әрцахсы Чырыстимә фәндаджы цымыдисаг араентәе. Поэт уыци нывтә хъуыды кәнәе мысгә не 'рәкәнни, фәләе исү әрдзы хъәбисәй әмәе йәе зәрдәйи րәбүинәй. Афтә күн нәе уыдаид, уәд йәе бон нәе бауыдаид «дзәнәтты рог дунейи» сഫәлдисәджы сурәт равдисын. Алы бәллиццаг удән дәр йәе сәннити ңәрси «аргъауы бәстәе», йәхси дуне әмәе йәхси Хуыцау:

Уый алкәмән дәр йәе зәрдәйи дуар хойы

Фәлмән къухәй әмәе йәе хоны җардмәе.

Уый ахаста нәе тәригъәд әеккөйә

Әмәе ысси әңгәс фәндаг уәларвәмәе.

Мамыкъаты Хъазыбегмә ис рәсүсүд сағъәсты бындурылы амад рәнхъытәе зәххон уәвүинады тыххәй дәр. Әмәе уыдонән сәе хуыздәртәй иу у номарән «Л-йән». Уымән схонән ис интимон әнкъарәнты алдымбыд. Ам уарзты тых йәе хъомысы авналәнтәе байғом кодта әргомәй, байтыгта йыл сығыдәг әмәе рог әүүәлтү рухс. Әмәе нәем дзы разын «сусәг уарzonы фәлгонц, әмәе сусәг зәрдәйи хъәләс:

«Әзәдә ңәстистыг әрүүддзынән ңәппүзыртәй, мәе уды әндахыл сәе бакәнддзынән хъавгәе әмәе сәе хъаггәндзынән авгай...». Уарзты зынгән җард къонайы ңәхәр дәтты, балц та – фәлварәнты бынат. Уыци дыууә хынцинағән раст дзуапп чи ссары, уый разыны амондджын. Арфәгонд у әмдзәвгәйи лирикон хъайтар дәр. Уымән дард балцы йәе уарzonы «ңәссүйтә» фестадысты «дзәнгәрджытә».

Уыдонаңын «гүйрүн кәнүнцү» йәе ныфсы аеууәлтәе аемәе йын йәе уарзатын зәлтәе хүйссын нәе уадзынц. Уый, Хуыцаумә кувәгай, «әенусон азәлдән» йәе зонгуытыл аэрләүүү аемәе йәе зәрдәе байдзаг вәййи. Ныфс, Уарзат аемәе Ёууәнкәй.

Уыцыстыр уазнысантәе иу ранмәе – иу зәрдәемәе куы аәрәмбырул вәййиңц, уәд сәе цинәй «фестъәлфы, стъалыйау, сау мыр» аэмидзы райгуыры «Зарәг». Йәе зәлтәем «дуне ныссабыр, бафынәй мәйи, йәлхұс» аемәе йәем хаты лирикон хъайтар йәе бәеллиц: «Мәйи аевист уадындз, зар мын рухс фынтае сау нымәетыл. - /Авд хойы қавәрдәр суармәе/ зғырынц Ёрғаны фәедыл». Семә фәтәхы йәе рагбәллици-уарзон, «хүртәе, мәйтәй фәелыст чындыз» иума «ссардтой нәргәе уарзты суадон аемәе сәе дойны сәттынц...». Фәлсағыфәндүү цин дәр бирәе нәе хәссы:

Ахастой дзагәй къәртматәе,
байсәфт сәе фәедыл мәе цин, -
райхъал дәен джихәй, әңкъардәй,
атахт фыны бардуаг – зин.

«Ёрвон рухсы» аәртүрккаг хаймәе автор бахаста «Тәәлмаңтәе». Аемәе ирон чиныгкәсәг, авдәнүү сывәллонмәе фыңцаг хатт күйдәркәсә, уыйау цин кәнүн оригиналон тәәлмаңтыл.

Кәй зәгъын ай хъәуы, уый аңцион хъуыддаг нәеу. Уымән аемәе ирон аемәе уырыссаг стихамады аәхсән бирәе хицәндизнәйтәе ис. Тәәлмаңгәнәгәй уыцы аәцәгдизнад рох нәеу, аңдәр сын афтәе сыйдәгәй нәе бахъахъа хъәйттаид сәе бәрцбарәнты аеххәстад. Афтәе зәгъән ис сәе мидисамад, сәе хуыз, сәе сурәтты уагәвәрдәй дәр.

Йәе уацмысты мидәг цы фәлгонцтыл аәмбәләм, уыдонаң мидисы қыфәндүү лыстәг аеууәлтүү дәр уд куы баудзы, уәд дидинәг акалынц. Ирыстоны зәххыл ыңғариддәр табу кәнинаң ис, уыдонаң дәр Хъазыбөгәй рох не сты. Йе мәдзәвгәтүү чингүйтән дәр рухсонаң нәемтәе («Мәйи сонатәе» аемәе «әрвон рухс») хуымәтәджен нәе радта. Алы аәцәг поэтән дәр йәе уацмысты, йәе хъайтарты зәрдәемәе ныккәсүн аемәе сәе ирон чиныгкәсәгән равдисын аңцион хъуыддаг нәеу. Фәләе нәе курдиатджын поэты къухы уый аәнтыстджынәй бафтыд. Аемәе нәе уымәе гәсгәе нәе хъуыдты хал балхынцъ кәнүн фәндүү ахәм фәндиагәй: «Мамыкъаты Хъазыбөг, мәе рагбонты хәлар! Размәе цу, уәлтәмәнады барцыл хәң аемәе дәе сабиты хурәй амонджен у!».

ÆДЗОХ ИМИСУН...

Фидибæсти устур тугъди рæстæги Сурх-Дигорæй берæ фæсевæд рандæй немуци нихмæ тохунмæ. Беретæ си тугъди будури байззадæцæ. Мæн æртæ 'нсувæремæй дæр дууæ – Адам 'ма Роман уоми байсавдæнцæ. Тугъдмæ сæ ку 'рвистонцæ Чиколай военкоматæй, уæд ма сæ еуей барæ адтæй фæстæдæрмæ байззайуæнæй, фал си неке бакумдта, кæд ни тугъди будури еске ку фæццæф уа, уæд ин иннæ фенхус кæнидæ, зæгъгæ. Фал сæ уоми ба фæххеçæн кодтонцæ.

Адам фæммардæй Хъирими тугъди будури, Роман ба уацари баҳаудтæй Польши зæнхæбæл 'ма уоми концлагери рамардæй. Иристонæй еци концлагери æ хæццæ берæ адтæй, 'ма нин тугъди фæсте етæ кодтонцæ æ хабæрттæ. Ме 'ртигаг æнсувæр Додтий ба тугъди размæ рандæй æфсадмæ службæ кæнуунмæ. Тугъди рæстæги е дæр уацари баҳаудтæй Польши зæнхæбæл, 'ма концлагери фæгъгъезæмæрттæ кодта. Æхуæдæг куд дзурдта, уотемæй концлагери немуцæгтæ уацайрæгтæй гириз кодтонцæ, æфхуардтонцæ сæ. Æнтуди хузæн хуæруйнаг син сæ котелекти æркæниуонцæ, 'ма сæмæ рагъæркæниуонцæ, рацотæ, ке ма гъæүй, зæгъгæ, уæдта сæ хæл-хæлгæнгæ расориуонцæ, ке райяфиуонцæ, уони шомполтæй надтонцæ. Еу хатт бабæй гъæр кæнуунцæ: «Ке ма гъæүй, етæ рацотæ!» Æз, дан, евварс лæудтæн 'ма гъудитæ кæнун, нур бабæй и цъаммартæ еу дуuemæн æркæндæнцæ хуæруйнаг, уæдта бабæй сæ нæмдзæнцæ. Ка бацудæй, уони ку расурдтонцæ, уæд мæн дæр рауидтонцæ, 'ма мин мæ сæри фарс шомполæй ниццавтонцæ. Мæ сæри фарсæй еу гæппæл сæри гъунти хæццæ шомполбæл райзадæй, мæ сæри тог æркалдæй, 'ма нецибал балæдæрдтæн.

Уой фæсте мин госпитæли загътонцæ, еу сахат фæсдагдæр дæ ку 'рбахастайуонцæ, уæд дæ нæбал фæййервæзун кодтайанæ, зæгъгæ.

Додтий ледзун фæндæ исходта, æ хæццæ ма ци ирон лæг адтæй, уой хæццæ. Еухат сæ поезді кумæдæр ластонцæ лагерæй. Кү 'рталингæй, уæд куддæртæй поезді сæрмæ ислæстæнцæ, уæдта

кәемидәр поезд әң үзү ку фәссабурдәр кодта, уәд рагәпни
кодтонцә.

Додтий әхе хъәбәр ницавта зәнхәбәл ма нецибал
баләдәрдәй. Бонивайәнти әхемә 'р҆цудәй, ма е 'мбали хашы
будурти, кәми ба гъәдрәбунти, сәхе римәхсгә, үздәнцә. Бони
сәхе баримәхсионцә, әхсәви ба үздәнцә. Стонг дәр күд
адтонцә, 'ма дзәхәрадәндти, картофи бунәтти агурдтонца,
байзадәй, уәхән листәг картофтә - хомәй сәх хуардтонцә.

Еухат бафтудәнцә еу гъәугәронмә, еу устур гъәздуг хәдәләри
размә. Талинги багъузтәнцә сарамә, 'ма си иссердтонцә әйкин
Еу-дууинсәй айки радавтонцә, фал ку раңаңынцә, уәд саң күй
исрәйдәй. Хәдзари хеңау раудаң топпи хәңцә. Фал талинги
әнхәст нәе рандиудта, кәцирдәмәе ралигъдәнцә, уой би
баләдәрдәй. Додтий әма е 'мбал еу бомбити къагъдмәе күд
ниггәпп кодтонцә, уотә топпи гәрәхстә рапгъустәй, 'ма
сәртәбәл сикит әркалдәй, топпи фәйтә кәми исуадәнцә, оци
къагъди биләй.

Додтий берә гъезәмәрттә финст ка фәедзэордзәнәй! |
әнамонд концлагерәй дзәбәх бәрәггәнән аәрбахаста әң саң
фарсәл - җәф кәми адтәй, уоми сурх-сурхид бауәр байзада
носәй. Ёгас наебал әй, рохсар уәд.

Немуц Чиколамә ку 'схъәрдтәнцә, уәд нәе гъәуи адам
гъәдәмәе фәллигъдәнцә. Max дәр Къибирти хәңцә
уосонгәгонд исходтан гъәди 'ма цардан уоми. Уәдмәе нин немуц на
гъәу байстонцә, 'ма адәми хәдзәртти әрцардәнцә. Гъәуи
старостәй равзурстонцә Ёфсанти Мисости. Гъәуи фулдәр адам
гъәдәмәе ке фәллигъдәнцә, уой немуц ку базудтонцә, уанд
әрбафәедзахстонцә, җәмәй адәм әрцәуонцә сәх хәдзәрттәмә.

Max нәе нифс нәе хастан, тәрсә си кодтан, 'ма нәе үздан. Уәд еу
изәр хуәдтәхәг аәрбатахтәй, ма мах ци адаги цардан гъәди, уой
уәлбилтә бомбитә әргәлста. Max нәе фуртәессәй на
әртдзәститә донәй фәххуссун кодтан. Кәми цардан, еци адаги
уәлбилтә, будури нартихуар әфснайд кәми 'р҆цудәй, уоми сәумәй
нәе ғынитә хезунмәе ку фәттардтан, уәд фәууидтан әхсәви
бомбитә кәми 'ркалдтонцә, еци къәгътитә. Уой фәест
әрбафәедзахстонцә немуц науаңгәй: «Етә тәрсуни бомбити
адтәнцә, фал ку не 'рбацәуайтә гъәумәе, уәд уәе әңгәй
бомбитәй ницәгъдзинан».

Уәд гәнән наебал адтәй 'ма әрцудан нәе хәдзәрттәмә. Гъәу

нemuцæй идзаг. Цардæнцæ нæ хæдзæртти.

Махæн дæр нæ еу уат æрахæстонцæ. Цардæй нæмæ еу кæстæр пойтенант æма цуппар салдати. Нæ фарсмæ Къибиртæмæ дæр уотæ. Цардæй сæмæ еу хестæр лейтенант æма цалдæр салдати. Аци хестæр лейтенант адтæй бæрzonд хуæрзкond лæг, хъæбæр кæдзос дзурдта уруссагай.

Партизантæ nemуци æнцæд нæ уагътонцæ. Хъæбæр арæх æрбалæбориуонцæ. Сæ ракеттæй бони хузæн бæстæн ниррохс уидæ, æма бæстæн гæрахъæр исуидæ. Max ба уæд фур цийнæй мæлианæ, 'ма рауаианæ дзатмамæ мæ хуæрæ Катя ма мæ фиди 'нсувæри биццеу Сандрι хæццæ æма кастан къæрæзгитæй. Уæд нин и nemуцаг æфицер нæ сæртæбæл æ къохæй бунмæ архуæцидæ, къæразгæй уæ сæртæн ма даретæ, зæгъгæ:

Цидæр дæсæймаг тоги 'нкъарæнтæй нæмæ уотæ кастæй, цума nemуц берæ рæстæги ами нæ байзайдзæнæнцæ. Сандр ба си æ оминæ уидта, алкæд ин сæ мотоциклтæ, ма машинтæ æхснун кодтонцæ.

Махмæ исигъусиуонцæ, nemуц Украина 'ма Белорусий силгоймæгтæн куд батухæ кæнунцæ, куд сæ 'фхуæрунцæ, еци хабæртæ. Уæд хестæртæ бафарstonцæ Къибиртæмæ ци хестæр пойтенант цардæй, уой, ами уæхе уæздан ку даретæ, ку не 'внаletæ max силгоймæгтæмæ, уæд Украина 'ма Белорусий силгоймæгти ба уæ салдæтæн çæмæн æфхуæрунцæ, зæгъгæ. Е син загъта:

- Махмæ Гитлерæй ес бардзурд. Кавкази адæн хъæбæр тæвдæ тог æнцæ, æма нæ бабухсдзæнæнцæ уæхæн æфхуæрдтитæ, æма куд неке бандеуа уони æфхуæрун, æндæра, дан, нæ никмæ исистдзæнæнцæ.

Немуц нæма исхъæрттæнцæ Кавказмæ, уæд Адамæй райстан фæммарди гæгъæди, 'ма мæ мадæ nemуцæй æ тоггин уидта, кæд æнæй есge фатæй фæммардæй мæ фурт, зæгъгæ. Еци рæстæги уарунтæ арæх цудæй. Немуцæтæ сæ цулухътæ нæ ниссæрфиуонцæ, уотемæй балæсиуонцæ сæ цъифæ къæхти хæццæ, пъолбæл дууæ 'нгулдзей бæздæн лækъæрдæ никххъæбæр уидæ. Мæ мадæ уобæлдæр мæстæй мардæй.

- Нæ лæг аци хæдзарæ кæнунбæл æ къохтæ тъæпхæлдтæй фæххаста мæрдтæмæ, нур ба сæ аци лæгмартæ, цалинмæ ами уонцæ, уæдмæ бамбууйн кæндзæнæнцæ.

Æз, çæмæй уотæ хъæбæр мабал тухса, уой туххæй райсинæ æфсæйнаг пъолхафæн, æма уомæй никхæфинæ дзатмай пъол дæр,

æма етæ кæми цардæнцæ, еци уати пъол дæр. Аци уати цардæй оу немуцаг, æ ном Адамс. Сæ пъол син ку ниххафинæ, уæд мæмæ фæдздоридæ, æма мин радтидаæ кæми къанфеттæ, кæми печенитиæ. Ёз печенити къаропкæ дæр райсинæ, мæ киндзити хæццæ гъазуннæ.

Немуцæгтæ хъæбæр берæ посылкитæ истонцæ сæ хæдзæртæ алли хузи дзаумæттæ, содзинæ 'ма хæли уæнгæ. Нæ дзатма ба идæт адтæй, сæ тугъдон нæдтæбæл ке байстонцæ, уæхæн аллихузон товартæй. Уруссаг сурх æфсæйнаг кири хурфи туххæй цудæнцæ советон хъумæцтæ.

Уæд еухат еу æндæр немуцаг æрбацудæй, махмæ ка цардæй, уонæмæ. Дзатмабæл ку фæццæйцудæй, уæд мах уати къæразгæбæл мæ киндзити хæццæ рауидта печенити къаропкæ. Уотæ бандылдæ, кæд син сæ посылкитæй радавтан, зæгъгæ. Рандæй, уæдта еу-дууий хæццæ æрбацудæй, æма нæбæл нæ уати дуар раггæдтонцæ. Еци бон комендантмæ адæм æрæмбурд кодтонцæ, æма нæ мадæ дар уоми адтæй. Дзурдтонцæ син, цæмæй маке маци еса æнæбафæргæ, немуц давун нæ уарзунцæ, зæгъгæ. Ести ку иссерай гъæунги, уад дæр æй ма исесæ, ке уа, е æй æхуæдæг агордзæнæй, зæгъгæ.

Мæ мадæ ку 'рбацудæй, уæдта немуцæгтæ байгон кодтонцæ на дуар æма ци дууæ посылки къаропки райстонцæ къæразгæй, уони ин æ размæ æркандтонцæ. Мæ мадæ æхе ниххуста, уотæ ку загъттай, салдат мин сæ равардта, æви мæ сайгæ бакодтай æма естæмæ бавналдтай, зæгъгæ.

Ёз загътон, Адамс мин сæ ке равардта. Уой дæр бафарстонцæ, æма гъуддаг рабæрæгæй. Фал уой размæ посылки къаропгитæ ку фæууидтонцæ, уæд деголæ кæнунмæ фæцæнцæ æма хуссæни бари буни ходæ «бudenovkæ» рауидтонцæ, 'ма раæрра æнцæ, сумæ партизанти хæццæ баст айтæ, зæгъгæ. Дуар дæр нæбæл уад исæхгæдтонцæ. Аци «бudenovkæ» ба, Додтий тугъди размæ службæмæ ку рандæй, уæд æй æ хæппæлти хæццæ исæрвистæ. Сандримæ дзæбæх кастæй, 'ма 'й æ сæрбæл ракæнидæ, - ал буденовец дæн, зæгъгæ. Комендантмæ нæ никкодтонцæ. Старостæ Мисостмæ дæр фæдзæурдтонцæ, æма син е загътта, мах партизанти и неке зонæн, уæдта партизантæ уæхæн ходтæ нæ дарунцæ, зæгъгæ. Уой адæбæл нæ рауагътонцæ.

Немуц ку рандæнцæ уæд ма нæ кæркдони иссердан нæ кæркитан ийдæгъ сæ сæртæ. Темурти Сабеонетæмæ цидæр хецауонд цардæй, æма рæуæг машини еу ирон силгоймаги радавæ-бадавæ кæнидæ. Махмæ ка цардæй, уонæмæ дæр æ хæццæ æрбауайдæ. Уæд цæуагæ

ку кодтонцæ, уæдта еци силгоймаги дæр рабадун кодта. Кү ранæхстæр æнцæ Сабеонети тургъæй, уæд сæ Сабеон ралгъиста, фудфæндæтæбæл фæццотæ, зæгъгæ. И уосæ иронau ке зудта, уой Сабеон нæ зудта. Рандæнцæ, уæдта еу дæс минутей фæсте фæззиндæнцæ фæстæмæ. Немуцаг бацудæй хæдзарæмæ. Сæ кизгæ Маряйæй дон ракурдта, дуаргæрон ислæудтæй æма гъæуæйтæ кодта. Пеци дуармæ Сабеон бадтæй, пеци фарсмæ ба сæ кæстæр биццеу, авданzon Сергей, рæсугъд суvæллон. Иннæ дууæ биццеуи идардæр зæнхи хустæнцæ. Немуцаг агувзæ къæразæбæл февардта, æ дзиппæй гранат фелваста, ма 'й мадæ ма Сергейи астæумæ фехста. Гранати гуппмæ истахтан ци 'рçудæй, зæгъгæ. 'Ма де 'знат уæхæнмæ æркæсæд! Маря хъес-хъесгæнгæ ратæхæ-батæхæ кæнуй, Сергей зæнхи пеци рази мардæй, æ тæнуадолæй тог кæлуй. Сабеон - зæнхи хъан, æ реуæй, æ фадигъолæй тог кæлуй. Адæн æрбамбурдæнцæ, ма ке бон ций, уой æнхус кæнуй. Сабеони æ тey Къала сæхемæ фæлласта. Сергейбæл фæккудтан, фал æй байвæрæн нæбал иссæй, æма еци мæрдзæгти арæстæй байззадæй хуссæни.

Уæдмæ фæззиндæнцæ, Гитлери æртæст æфсад ке худтонцæ, еци эсесовтæ. Нæуæгæй нин нæ хæдзæртæ етæ æрахæстонцæ. Фал Темуртæмæ ба нæ бандиудтонцæ цæрун: Сергейи мард кү фæууидтонцæ, уæд сæ гъæуугæтæ басайдтонцæ, тифæй рамардæй, зæгъгæ.

Цудæй токкалæн хуæститæ. Дур-Дур нæхеуонтæ байстонцæ. Нæхе æфсæдтæ нæ гъæурæбунмæ æрбахъæрдтæнцæ. Нæхе гъæугкаг Сабети Борæтий хестæр фурт, æ ном ин нæбал гъуди кæнун, нæ гъæу немуцæй уæгъдæгæнгæй гъæугæрон фæммардæй, æма немуци кү фæссурдтонцæ, уæд æй исластонцæ сæхемæ æма 'й байвардтонцæ нæхе уæлмæрдти.

Фашисттæ сæ фæсте будурти хъæбæр берæ фидбилизтæ ниууагътонцæ. Дууæ анзей фæсте дæр ма трактортæбæл хумæгæнгæй фехæлидæ минæ, æма фæммарионцæ адæм. Сурх-Дигорæй Дур-Дури астæу будурæн ба абони уæнгæ дæр ма байзадæй æ ном «минити будур».

Немуци фæсте Сергейи байвардтонцæ, Сабеонæн ба æрдзæбæхæй æ реу, фал æ кæх ба хъæбæр берæ рæстæг нæ дзæбæх кодта. Ёгас нæбал æй е дæр, рохсаг уæд. Гъе, уæхæн хабæртæ, мæхе цæститæй ке фæууидтон, етæ.

ТАХЪАЗТИ Федар

ДИГОРГОММÆ АДÆНИ АÆРБАЛИГъД

Цалдær анзей размæ студентти хæццæ Дигоргоми практикин уогæй, Хъодзасти Аугбе, Мадзаски цæрæг, Стур-Дигори зилди цитрин муггæгти туххæй дзоргæй, æ дзубандий уæхæн хатдæг исходта гъома, дан, ами, Стур-Дигори цæрæг н' адтæй, æгас муггæгта дипл æрбаледзæг æнцæ: ка Балхъараэй, ка Уæллагири комай, ко Гурдзийæй, ка Кæсæгæй, зæгъгæ. Фал æй уотæ ку бафарстон, кифд æгасæй дæр ранимад рауæнтæй æрбалигъдæнцæ, æма ами ба ноко цардæй, уæд сæ дигоронау ба ка исахур кодта, зæгъгæ, ушил фæкъкъех æй, уæдта загъта: "Уобæл ба нæ расагъæс кодтон".

Уæхæн гъудибæл хуæст æрмæст Хъодзаси-фурт нæй. Арап фегъосæн æма бакæсæн ес, Дигоргоми, дан, цæрæг нæ адтæй, зæгъгæ. Уогæ муггæгти таураххæтæмæ ку 'ркæсæн лæмбунæг, ушил берæ муггæгтæ сæ рацæуæн нимайунцæ æрбаледзæг фиддæлбæл.

Еци фарста мæ сцæмæдес кодта æма ме 'ргом раздахтон аци гъуддагмæ лæмбунæгæй æркæсун. Куд арфдæр нигъулдтæн и фарстай, уотæ ирддæрæй æма бæлвурддæрæй æргомгæнгæ цудай Дигоргоми адæни фæззинди истори. Зæгъун гъæуий уой, æма, æцæгæйдæр, берæ муггæгтæ æрбаледзæг ке 'нцæ Дигоргоммæ. Уогæ адæн Дигоргоммæ еци-еу рæстæги не 'рбалигъдæнцæ, фал еци миграцитæ адтæнцæ, тækкæ минкъийдæр, фондз хатти – Хæносæй XIX æноси уæнгæ.

Аланти паддзахади Темур-алсаҳын æфсæдтæ ку ниппурхæн кодтонцæ, уæд, ке зæгъун æй гъæуий, адæн бундзагъд нæ фæцæнцæ. Фал Темур-алсаҳын иссуди размæ дæр æма æ фæстæ дæр Цæгат Кавкази еминæ ралæудтæй. Еци еминæ Европи схудтонцæ, хъæбæр берæ адæн ке фæццæгъдуни æй, уомæ гæсгæ, "сай мæлæт". Аланти паддзахадæ уотæ искунæгæй æй, æма гъæутæ раздæр кæд хъæбæр æнвахс адтæнцæ кæрæдзэмæ, уæд Темур-алсаҳ æма емини фæстæ ба еу гъæуæй иннемæ адтæй цалдæр боней цуд. Уомæ гæсгæ еци рæстæги анзфинстити аланти кой нæбал ес. Фал, кæд истори нин аланти паддзахади мæлæти фæстæ и адæни

туххәй неци хабар бал әрхъәртүн кодта, уәд Дигоргоми ба байзадәй берә таурәхътә, кәцитәмә гәсгәе әңгъезүй еци цохонд рәстәгутә банхәст кәнун.

Историктән расагъәссәр ай еци гүуддаг дәр, әма историон таурәхътәбәл рафәлгәсгәй бафеппайән ес: Иристони иннае кәмтти таурәхъти хонхмә будуйраг адәни әрбалигъди туххәй некәми үзүрд, кәд әма Дигоргоми ба байзадәй аллихузон таурәхътә будуйрағти миграций туххәй хуәнхбәстәмә. Аци таурәхътән сәе фулдәр баст әңцә тәтәр-мангол әма Темур-алсахъи әрбаләбурди хәеццә. Фал ес еу таурәхъ, кәци ә медесмә гәсгәе ай әнккәти рагондәр, уомән әма си нәдәр тәтәр-манголи, нәдәр Темур-алсахъи, нәдәр ногъайи, нәдәр кәсәги кой нәйиес. Еци таурәхъ ай Астани хәеццә баст.

Астани таурәхътә беретән зундгонд әңцә. Тъәпән-Дигори берә муггәгтә сәхе нимайунцә уой байзайәггагбәл. Фал, куд рагон таурәхъ, уотә адәмәй Астани туххәй, ке зәгъун ай гәәүй, берәе гүуддәгтә феронх киндәй. Уомә гәсгәе ба фәэззиндәй Астани фәлғонц аллихузи тәғсергәнәг теоритә. Еци теоритән сәе фулдәр әңцойнәе кәнунцә ә номи этимологибәл (гъома, ә ном ци нисан кәнүй, уобәл). Фал еци этимологи дәр исхонән ес “адәмон этимологи”.

Адәмон этимологимә гәсгәе Астани ном, дан, рацудәй нимәдзон “ast”-ай, аст фурти, дан, ин ке адтәй, уой туххәй. Фал, еуемәй, әхе Астанәй рацәугәбәл ци муггәгтә нимайунцә, етә астемәй фулдәр әңцә (Гәуистә, Налойтә, Сқыодтатә, Тепсихъотә, Охъазтә, Tayasitә, Цъебойтә, Цохътә, Цакъотә, Гулутә, Зәлетә, Гасантә). Дуккагәй ба, аст муггагебәл ку әрәнцайән, уәddәр си логикае нәйиес. Нимәдзонимә гәсгәе исхундәй әстәймаг, кенә әвдәймаг ка райгурой, еци сувәллон. Зәгъән, “Авдан” номәй исхониуонцә әвдәймаг сувәллони. Фал ку исустур уа, уәд ин авд фурти ке райгурдзәнәй, уобәл гүуди дәр неке кодта әма ном дәр, гъай-гъай, уобәл баст нәй. Астани уотә уой туххәй хундәй, әма ин аст фурти адтәй, уобәл зин баууәндән ай. Әхуәдәр әстәймаг сувәллон адтәй, уой туххәй ба нин еунағ таурәхъ дәр неци зәгъүй.

Астани туххәй аллихузи таурәхътә байзадәй. Кәрәдзәмәй берәе нә хеңән кәнунцә, фал алли варианти дәр цидәр хеңәндзийнадә фәэззиннүй, кәци нин бәлвурддәрәй әнхәст кәнүй Астани фәлғонц. Ә таурәхътә берәе руәнти финст әрцудәнцә, цалдәр си мухургонд әңцә Геци Афәхъой киунугә “Дигори коми муггәгти

равзурд"-и дәр. Іма дәңцән уони нәбал хәессүн (таурах), кәрәедзей хәецә рабарун ке бафәндәе уа, е сәе уонәми дәр (бакәедзәнәй), фал әрхәесдзәнән, мәхүәдәг ци таурах) ниффинстон 1985 анзи Рухәни мәйи Нари гъәүккаг Хуадони Буцойәй, уой.

Хуадони-фурт куд дзурдта, уомә гәсгә Астан адтәй цауанинен кәци аербафтудәй будурәй хонхмә цауәнгәнгәй. Еу рауән ба, дан, ае бәхәй аерхизтәй, рауоләфон, зәгъгә. Кәрдәгбәл аехе баҳын кәнгәй рафунәй ай, ку райғыл ай, уәдта ае бәх нәбал раудит Агорунтәй исамадта, аема еци агоргәй еу хәедзарәбәл исцураев 'й. Хәедзарәмә бауздәй аема уоми байяфта еу аеригон силгоймаги. ІЕ ном хундтәй Диғорхан (Хуадони-фурт куд загъта, уомә га Диғоргоми ном дәр, дан, еци силгоймаги номәй раңудәй). Астанаен ае бәх дәр еци силгоймагмә разиндтәй. Астанән ае зәрдәм фәеццудәй и силгоймаг аема байзадәй ае хәецә цәргә. Райгурда син аертә фурти: Тәэраз, Гагу аема Дзандар. Ку рабайләгъ аенди, уәд хестәр фурт Тәэраз фәэллигъдәй Уәлллагири коммә аема он раңудәнцә Тәразонтә (иронау – Цәразонтә), астәүккаг фурт Гагу фәэллигъдәй Донифарсмә, аема уомәй ба раңудәнцә Гагуат. Кәстәр фурт Дзандар ба байзадәй ае фиди хәедзари аема уомәй ба раңудәнцә Тъәпән-Диғорә.

Амәй рагондәр таурахъ Диғоргоми цәргуги фәэззинди туххай нәййес диғорон фольклори, аема зәгъүн әңгъезүй: Астани байзәеддәйтә аенцә Диғоргоми рагондәр аема бундорондәр цәргуги. Аци гъуддагән ма ес аендәр әвдесәнтә дәр (уонәбап аерләудзинан фәстәддәр).

Астанән ае ном ку 'взарән, уәдта бафеппайун гъәүй уой, аеми ном араәзт ай нимәәдзонәй нәе, фал дууә дзурдемәй – асәма стан. Асәй Диғорә аема Ири номхундә осетин, гурдзиагау – оси. Диғоронау ма әэмбәелүй нәмтти райдайәни кенә кәрони: *Батраз, Тотраз, Осбәгъатәр, Ас* аема аенд. Дуккаг хай – стан ба нури ирон әвзаги игъусүй – стон, кәци ай рагон ирайнаг дзурд, аема нисан кәнуй "страна". Іембәелүй берә әвзәгуги: *Дагестан, Таджикистан, Узбекистан, Иристон* аема аенд. Уомә гәсгә ба ном "Астан", зәгъүн әңгъезүй, араәзт ай *ас+стан – асстан – астан* (дууә сый ку фембәелунцә, уәд диғорон әвзаги закъянттәмә гәсгә араәх сәе еу рахауй) аема нисан кәнуй "*ассти бәстәр*" (гурдзиагау "оси" = *ас+ "-ети" = стан/стон – Осетия*). Гъома, ном "Астан" ай диғорон әвзаги нә бәсти рагон ном, кәци нур игъусүй гурдзиагау – Осетия.

Цийфэнди ку уа, уәddәр нин Астани таурәхътәе әвдесунцәе, рагдзаманти ци цаутәе цудәй Диғоргоми, уони. Астани хәецә баст аей Диғоргоми фиццаг җәргүти фәэzzиндә.

Абоний җәстәнгасәй зин зәгъән аей, Астани таурәхътәе нин кәци рәестәгбәл дзорунцәе, уой, фал, әнәмәнгәе, еци дзаман исхонун әнгъезүй Астанти дөгә.

Астанти доги, кай зонуй, берәе адән нәе цардәй хуәнхәести. Уомәе гәсргәе ба аланты паддзахадә ку бабун аей, уәед будурәй хонхмәе ледзун райдәйттонцә әема ком идзагтәнгәе цудәй адәмәй.

Еци процесстәе әвдесәг таурәхътәеу аей Задәлески Нанай хабәртәе.

Задәлески Нана сувәлләенттәе ку 'рбакодта медхонхмәе, уәед уой банимайән ес Астанти фәесте будурәй Диғоргоммәе адәни фиццаг миграцибәл. Таурәхътәмәе гәсргәе бәрәг аей, Задәлески Нана сувәлләентти хәецә ку фәэzzиндәй хонхи әема сәе Морги ләгәти ку хаста, уәед уонәй әңдәр дәр ма коми җәргүтәе ке адтәй.

Таурәхътәмәе гәсргәе Задәлески Нана сувәлләентти хәецә медхонхмәе әрбахизтәй Сурхи 'фцәгбәл. Уой хинцгәй зәгъән ес, әема будурәй еци миграци адтайдәе Ирәфи донаәй Ырәдони дони астәу зәнхитәй, кәци хаудтәй Скәсәйнаг Аланимәе.

Задәлески Нанай таурәхътәе нин, кай зонуй, дзорунцәе тәтәрманголи хәецә тохи цаутәбәл нәе, фал Темур-алсахы әффәедти әрбаләбүрди туххәй. Тәтәр-манголи туххәй таурәхътәе Диғоргоми нәе байзадәй, фал, таурәхътәмәе гәсргәе, Темур-алсахь ба әхуәдәг дәр ма адтәй Диғоргоми. Үксәуи гъәуи цалдәр мүтгаги сәхе нимайунцәе Темур-алсахы байзәддәгтәбәл.

Уәедта ма таурәхътәмәе гәсргәе, Диғорәе Темур-алсахы әффәедти хәецә ку тох кодтонцәе, уәед си еу къуар әрбайервазтәй медхонхмәе. Медхонх райеудагъ аей карз тох әема сәе Диғорәе әлхъевун райдәйттонцәе. Темуронтәе ледзәги фәецәнцәе, фал син комәй будурмәе рахезән нәбал адтәй әема Уәлллагкомәрдәмәе сәхе райстонцәе. Зиди әффәргбәл Уәлллагири коммә байервазтәнцәе, фал сәе уоми ба уәлллагирыгәттәе бундзагъд никкодтонцәе.

Еци цау, ке зәгъүн аей гъәуи, миграцимәе комкоммәе неци барәе даруй, фал нин уобәл дзорәг аей, әема Темури әффәедтәе медхонхмәе ку 'рбайервазтәнцәе, уәед медхонхи җәргүтәй, бустәги ба Тъәпән-Дигори, берәе фәецәгъдуни адтайдәе. Уомәе гәсргәе ба будурәй медхонхмәе фулдәр миграцитәе баст әңцәе Тъәпән-Дигори хәецә.

Дуккаг миграци ба баст аей Диғор-Хъабани хәецә.

Берæ таурæхътæ байзадæй Дигор-Хъабанбæл. Дигоргоммæ ку 'рбацуудæй æ адæми хæццæ, уæд æ адæнæй еу хъаун æрçардæнцæ. Хæнæзи. Еци рæстæг ба Хæнæзи цардæнцæ Седанатæ. Седанатæ, кай зонуй, æнцæ Астанти дзаманæй уоми çæргутæ. Таурæхътæ кул дзорунцæ, уомæ гæсгæ Седанатæ Хæнæзæй исистадæнцæ, мах даир, дан Дигорæ ан, фал еци Дигорæ нæ ан, зæгъгæ, æма фæллигъдæнцæ. Сурхи 'фцæгмæ, нур Задæлески сæрмæ бæрzonд къæдзæхбæл ци мæсуги ихæллдзæгтæ ес, уордæмæ. Таурæхътæмæ гæсгæ Седанатæ нæ фæндадтæй Дигор-Хъабани адæни хæццæ нихъог кæнун, фал си сæ хæццæ схæллæмулæ ун дæр нæ фæндадтæй.

Дигор-Хъабани хæццæ, æвæдзи, берæ адæн æрбацуудæй, æми будурæгтæ ке адтæнцæ, уомæ гæсгæ кæми æрçардæнцæ, уой исхудтонцæ Тъæпæн-Дигорæ, кæд æма си тъæпæн рауæнтæ зин иссерæн æй, уæддæр.

Будурæй кæцæй æрбалигъдæнцæ, уой æвдесæг ба нин, кай зонуй, сæ раздзæуæг Дигор-Хъабани ном æй: *Дигор + Хъабан* (нури Кубань), тъома, «Кубанские дигорцы».

Нуртæккæ бæрæг нæй, Дигор-Хъабани адæн цæмæй хæцæн кодтонцæ медхонхи Дигорæй – Астантæй, фал Тъæпæн-Дигори адæнæй сæхе хæцæн кодтонцæ Донифарсæгтæ дæр. Етæ дæр Седанатæу уотæ фæззæгъиуонцæ: "Max дæр Дигорæ ан, фал еци Дигорæ нæ ан".

Донифарси еу уæхæн рæстæг дæр æркодта, æма цидæр емини фæццæгъдуни уогæй ма си байзадæй æстæн адæн. Фал, уоххай, иннае Дигори хæццæ ку схæллæмулæ уонцæ, зæгъгæ, кизгæ дæр нæ лæвардтонцæ, кизгæ дæр нæ худтонцæ æндæдонифарс. Адæн си берæ ке н' адтæй, уомæ гæсгæ хонун райдæдтонцæ фиди 'нсувæри кизги, фиди хуæри кизги. Адæн ку сберæ 'нцæ, уæдта еци 'гъдау ихæлд æрçудæй æма хæстæгдзийнадæ нимайун райдæдтонцæ цуппæрдæсæймаг къæпхæнмæ.

Дигор-Хъабани фæсте, æ фурт Айдарухъ Тъæпæн-Дигори уоли ку адтæй, медхонхмæ будурæй æрбалигъдæй Бадели æ адæни хæццæ. Фæйнæхузи таурæхътæ Баделий нимайунцæ фæйнæ рауæнемæй æрбаледзгæ. Фал, бæлвурдæрæй ба Бадели æрбалигъдæй Мадзарæй. Мадзарæ адтæй уæди рæстæги Цæгат Кавкази устурдæр горæт. АЕ бунат адтæй Ставрополи крайи нури Буденовски фалдзæстæ. Мадзари цардæнцæ алантæ, тюркаг адæнтæ, кавказаг адæмихæттæлтæ. Тюркаг адæн си ке фæффулдæр æй, уомæ гæсгæ алайнаг адæни, кай зонуй, æфхуæрун райдæдтонцæ, æма етæ дæр

урдигәй лигъдәнцәе. Еци лигъдәннәй адтәй Бадели дәр.

Кавкази къартәмәе ку 'ркәсән, уәд Мадзарәй хонхмәе цәугәй, исбуцәе уодзәнәе Терки донбәл. Іма Терки донбәл, кай зонүй, Бадели нә бафәразта бахезун, донгәрәттәе цәүгәй. Ирәфи донмәе ку схъәрттәй, уәдта донгәттәе гъәуама аәрбафтудайдәе Дигоргоммәе.

Дигор-Хъабан дәр, кай зонүй, уотемәй аәрбафтудайдәе медхонхмәе, аәрмәст Хъубанәрдигәй иссәугәй.

Баделийәй берәе фәстагдәр не 'рбафтудайдәе Цәргәс дәр. Уогәе Цәргәси размә Стур-Дигори цардәнцәе Хәмицатәе. Хәмицатәе аәма Цәргәсати туххәй дәр берәе таурахътәе байзадәй, фал цәмәдессар ай еци таурахътәе еу вариант. Еци вариант мин радзурда Толдзгуни цәрәг Хәмицати Ким. Уой дзубандитәмәе гәсгәе, Хәмиц хъарағыуләй куста Даргъоми. Даргъом ай устур будур, нури Лескен аәма балхъайраг гъәу Ташлы-Талай астәу. Еци дууяе гъәуей аәхсән нур ци араһ ес, Іерсити сауәедони рази, уоми XIX әноси уәнгәе дәр ма араенгәс, хъарағыул фәеуидәе. Еци араени уәнгәе хъәрттәнцәе Донифарси зәнхитәе. Іма Хәмиц дәр Донифарси араентәе гъәуай кодта. Фал уәди рәстәги Даргъоми фулдәр хай кыру гъәдәй аәмбәрзт адтәй.

Еу кәми адтәй, уоми ба ногъайаг хан ае фәсдзәуинти хәеццәе цауәнгәнгәй, аәрбафтудәй Хәмици размә. Ханән ае зәрдәмәе ци нәе фәеццудәй, Хуцау ае зонәг, фал уәлбәхәй Хәмици е 'ксәй аәрцавта. Хәмиц имә уәлбәхмәе испәбүрдта, аәраескъафта ай, ае зәрди ин хъәма ниссагъта, аәхуаәдәтга бәхмәе исгәпп кодта. Фәсдзәуинтәе й бәргәе ма расурдтонцәе, фал ай нәбалрайяфтонцәе.

Хәмиц Уазай аәфцәгбәл аәрбахизтәй медхонхмәе, Биләгидонбәл аәрхизтәй аәма иссудәй Стур-Дигорәмәе. Уоми ае зәрдәмәе фәеццудәй аәма си цәргәе байзадәй.

Еци хабәртәе аәрцуудайонцәе еу XVI әноси райдайәни, уомән аәма уой фәесте Ногъай ами нәбал цардәнцәе, сәе бәсти еци зәнхитәмәе иссудәнцәе кәсәг. Зәгъүн әнгъезүй, Баделийәй берәе фәстагдәр нәе адтәй аци цау.

Хәмици фәесте ба аәрбалигъдәй Цәргәс. Таурахътәмәе гәсгәе е ба аәрбахизтәй Стур-Дигорәмәе Балхъарәрдигәй. Стур-Дигорәмәе Балхъарәрдигәй ке 'рбалигъдәнцәе адән, уобәл дзорәг нин ай и ном "Стур-Дигорә" дәр.

Сомехаг рагон къартәбәл нури Балхъар ниссангонд ай "Аш-Тикор" ("Ас-Дигор"), нури Дигорә ба – "Тикор" ("Дигор"). Іма дзурд "аш-тикор" – "ашти-тикор" равардта "асти-дигор". Ке зәгъүн ай гъәүй, рәстәги фәесте ба аәвзаги, аәнцендәр дзоруни туххәй, "Асти-Дигорә" рахизтәй "Астур-

Дигорæ"-мæ. Гъома, Балхъарæрдигæй ци Дигорæ аэрбалигъдæй, етæ сæ ном сæ хæццæ аэрбахастонцæ, Дигор-Хъабан куд аэрбахаста "Тъæпæн-Дигорæ", зæгъгæ, сæ будуйраг ном, уотæ.

Устур-Дигорæмæ аци аэрбалигъд банимайæн ес цуппæрæймаг миграцибæл Дигоргоммæ.

Куд уинæн, уотемæй цуппар миграций дæр рагон æнцæ æма нæйиæс уотæ зæгъæн: еци мутгæтæ уордигæй аэрбалигъдæнцæ, еци мутгæтæ ба – уордигæй, уомæн æма уæди рæстæги муггæтæ нæма фæэзиндæй. Мутгæти фæэзинд æригондæр æй.

XIX æноси райдайæн устур фидбилиз аэрхаста Дигоргомæн. Хуæнхаг адæнæн сæ фулдæр еминæй фæццæгъдуни 'нцæ. Уæди рæстæги Дигоргоми цардæй еу 20 минемæ хæстæг æма ма си еминæй райервазтæй 4 минемæ хæстæг.

Хæзникоми дæр еци рæстæги цалдæр дигорон гъæуи адтæй, æма еминæй фæццæгъдуни 'нцæ. Ци ефстæгутæ ма си райервазтæй, етæ ба Донифарсмæ аэрбалигъдæнцæ. Адæнæй ке искунæг æй Хæзником, уомæ гæсгæ и зæнхитæ бахаудтæнцæ балхъайрæти къохи æма уони хезнитæ иссæнцæ.

Хæздæр н' адтæй Дигорæн дæр æхе уавæр. Цæргутæй искадавар уогæй, ци адæн си цардæй, етæ дæр уотæ тагъд на ахедтæнцæ. Уæллагири ком устурдæр ке адтæй, уомæ гæсгæ си адæн дæр фулдæр фæййервазтæй еминæй, æма ком тагъддæр байдзаг æй адæмæй. Дигоргоми фагæ зæнхитæ ке адтæй, уомæ гæсгæ имæ Уæллагири комæй адæн ледзун райдæдтонцæ. Еци-еу рæстæг берæ адæн аэрбалигъдæй Уæллагкommæ. Уомæ гæсгæ ирон æвзаг нæбал исхæттæй дигоронмæ æма си рауадæй хæцæн æздæх.

Уæллагири комæй берæ адæн аэрбалигъдæй Тъæпæн-Дигорæмæ. Фал уордæмæ еци-еу рæстæги, уæдта берæгæйттæй ке не 'рбалигъдæнцæ, уомæ гæсгæ дигорон æвзаг фæттухиндæр æй.

Балхъари кæмтти цæргутæ дæр тагъддæр нийвулдæнцæ æма уордигæй ба аэрбалигъдæнцæ Устур-Дигорæ æма Донифарсмæ. Ке зæгъун æй гъæуи, уордиги балхъайрæтæ нæ лигъдæнцæ, фал ма си ци дигорæнтæ байзадæй уæди уæнгæ, етæ.

Зæгъун гъæуи уой, æма Туйгъанти Мухарбек æхуæдæг куд финста, уомæ гæсгæ си е 1915-аг анзи ма феййафта гъæу, кæцими дзурдтонцæ дигоронау. Фал и гъæу бабæрæг кæнуунмæ ку фæццудæй 30-аг æнэти кæрони, уæдта си нæбал иссирдта, дигоронау ка дзоруй, уæхæн адæмæг.

Дигоргоммæ аэрбаледзиуонцæ æндæр рауæнтæй дæр. Фал етæeutай

адәймәгутәе уиуонцәе, уомәе гәсргәе ба коми демографий уавәрбәл арф фәд нәе ниууаптөнцәе. Уәхәен еугай әрбаледзгутәе әңционәй исдиғорон уиуонцәе. Үонаәй уәлдай күарапәй, беремәй ка әрбаледзидәе, етәе ба сәе хәеццәе әрбахәссиуонцәе се 'Гъдәүттәе, фәттитәе, культурон хеңәндизйнәйтәе, кәңитәе исуиуонцәе аегас Дигори хәзна.

Зәгъән, раздәр Дигоргоми нәе зудтонцәе "Уасгерги" ном. Ку ковиуонцәе, уәед фәэззәгыиуонцәе "Батраз", "Уастур" кенәе "Дигоризәед". Нур дәр ма зәрәндәй фөгъосән ес, ковгәе ку фәккәнунцәе, уәед, Уасгергий бәсти "Уастур", зәгъгәе. "Уасгерги" ном ба сәе хәеццәе әрбахастонцәе, Уәлләгири комәй ка 'рбалигъдәй, етәе.

Цубур хатдзәег искаңгәй, зәгъән ес:

1. Дигоргоми дигорон адәм цәрунцәе недзамантәй. Бундорон цәргутәбәл банимайун әнгъезүй Астанти, уомән әмә Астан, еу әердигәй, ай мифологон фәлгонц, иннердигәй ба ин наәйес исбаәльвурд гәнән, ци рәстәги фәэззиндәй, уой. Астантаәмә хаунцәе Донифарсаг Гагуатәе дәр - таурахътәмәе гәсргәе Астани фурти цәуәт.

2. Астанти нәе нимайгәй, куд бундорон цәргутәе, Дигоргоммәе фиццаг миграци баст ай Темур-алсахы әрбаләбурд әмә аланты паддзахади исәевди хәеццәе. Фиццаг әрбаледзгутәе адтәнүнцәе, Задәлески Нанай хәеццәе ци сувәлләенттәе әрбахистәнцәе медхонхмәе, етәе.

3. Дуккаг миграци ба баст ай Дигор-Хъабани хәеццәе, кәци ае адәни хәеццәе Дигоргоммәе әрбалигъдәй Хъубани будуртәй. Дигоргоми Тъәпән-Дигори фәэззинд дәр Дигор-Хъабани хәеццәе баст ай.

4. Іертиқкаг миграци ба баст ай Баделий хәеццәе, кәци Дигоргоммәе әрбалигъдәй ае адәни хәеццәе Мадзарәй.

5. Цуппәрәймаг миграци адтәй Стур-Дигорәмәе Балхъарәй.

6. Фәндәзәймаг миграци ба адтәй XIX әноси райдайәни. Еци рәстәег Дигоргоммәе лигъдәнүнцәе алли 'рдигәйті, фулдәр ба – Уәлләгири ком әмә Балхъарәй.

Гъе, уәхән уавәрти X-аг әносәй XIX-аг әносмәе әхсистәй дигорон адәм. Әма, кәд историй тъәфтәбәл нәе байзадәй, зәгъүн әнгъезүй, дәс әносей әңдәргъци ци цаутәе цудәнүнцәе Дигоргоми, етәе, уәддәр ин и кәәдзос гәгъәди байдзаг кәнүнән устур ағъаз ай дигорон адәми дзоргәе исфәлдистадә.

АДÆМОН СФÆЛДИСТАДÆЙ

ГОБЕТИ ДЕХАЙ ЗАР

Уай, Деха, мæрдти рохсаг фæууай,
Уæрæйда, ра, уæрæйда, ра, гъей!
Уай, Силтанухъи ба ци арæхъ ес, ци арæхъ ес,
Уæрæйда, ра уæрæйда, ра, гъей!
Уай, Гобетæмæ ба хуæрзтæ 'ма дзæбæхтæ
Ци арæх ес силгоймæгтæй,
Уæрæйда, ра, уæрæйда, ра, гъей!
Уай, муггагмæ хуæздæр силгоймаг
Гобети кизгæ ку адтæй
Уæрæйда, ра, уæрæйда, ра, гъей!
Уай, рохсаггаг, Деха,
Дæ ном æносмæ-имисуйнаг,
Уæрæйда, ра, уæрæйда, ра, гъей!
Уай, Силтанухъи ба арф арæхъ ес,
Æ билтæбæл ба – билбатуг,
Уæрæйда, ра, уæрæйда, ра, гъей!
Уай, Гобети муггагмæ ба хуæрзтæ ци арæх ес.
Зæрин игурдтæ 'ма зæрбатуг,
Уæрæйда, ра, уæрæйда, ра, гъей!
Уай, паддзахи дуарбæл финст адтæй
Æ кафун æма æ зарунæй,
Уæрæйда, ра, уæрæйда, гъей!
Уай, адæми зæрдæ барохс кæнидæ
Æ циргъ зунд æма игъæлдзæгæй,
Уæрæйда, ра, уæрæйда, гъей!
Уай, æхе уарзун кодта æрцæугутæн
Æ цъæхснаг зартæй æма дзубандитæй,
Уæрæйда, ра, уæрæйда, гъей!
Уай, гъæздуг æлдæрттæ – е скъæфгутæ,
Сæ фæсдзæуинттæ – сæ хуæрзгæнгутæ,
Уæрæйда, ра, уæрæйда, гъей!

Уай, ескәмән æ уосæ еске раскъæфун
Æгадæ адтæй æ лæгæн, æма æ кафун...

Уæрæйда, ра, уæрæйда, гъей!

Уай, Гобети Деха, гъе, уæхæн адтæй,
Устур-Дигори ба кадгинæй цардæй,

Уæрæйда, ра, уæрæйда, гъей!

Уай, уæлиндзи сærbæл tolгæ сæ кодта,
И карз арахъæй синон лæвардта,

Уæрæйда, ра, уæрæйда, гъей!

Уай, сæ хæдзæрттæмæ сæ æгадæй æрвиста,
Сæхе ба син кардæй фæлдиста,

Уæрæйда, ра, уæрæйда, гъей!

Уай, зæрингурд къохтæ-тунæ уафунмæ,
Æнæзийнадæ – нимæт толунмæ,

Уæрæйда, ра, уæрæйда, гъей!

Уай, цæлласæн ба ин – фæлмæн кæнуунмæ,
Цолахъ ба ин-халæ ласунмæ,

Уæрæйда, ра, уæрæйда, гъей!

Уай, æлхуйнæ æд уæдæртæ-æлвесунмæ,
Цолахъ æд халæ – æлвасунмæ,

Уæрæйда, ра, уæрæйда, гъей!

Уай, местьолтæ йе фæлмæн уæд худта,
Цохъа æма баслæхъи тунæ уфта,

Уæрæйда, ра, уæрæйда, гъей!

Уай, уосгори къахæй сæрмæ исаразунмæ,
Киндзи фæлустæй истахунмæ,

Уæрæйда, ра, уæрæйда, гъей!

Уай, кæмарий рæсугъд уой къохæй цудæй,
Суѓзæрийнæй цæгтæ нæ зиндтæй,

Уæрæйда, ра, уæрæйда, гъей!

Уай, киндзæ хорau гъе уæд æрттивта,
Тузмæги зæрдæ гъеуæд фæлившта,

Уæрæйда, ра, уæрæйда, гъей!

Уай, æ дæсниадæ идардмæ игъусуй,
Æ хуарзи кой ба нур дæр не 'сусуй,

Уæрæйда, ра, уæрæйда, гъей!

Уай, Гобетæ, Хуцаумæ баковетæ,
Кæмæи ес уæхæн силгоймæгтæ,

Уæрæйда, ра, уæрæйда, гъей!

ҮАЕХАЕТАЕГИ ФУРТ ГУЙМАНИ ЗАР

Уай, уалæ Уорси сæрæй ба
Уорс Елиай гæрæхтæ ку цæуй, ку, гъей!
Устур Дигори ба Уорс Елиай гъæртæ
Ку игъосунцæ устур нихæси, гъей!

Сæ хестæртæ уотæ ку дзорунцæ:
- Ци æнцæ еци Уорси сæри Елиай гæрæхтæ, гъей?
Ку бадес кæнунцæ ци уодзæнæнцæ
Уорси бæрzonди, зæгъгæ, гъей!

Етæ Уорс Елиай гæрæхтæ нæ уодзæнæнцæ
Нæ аци афони аци хорбони, гъей!
Етæ Уæхатæги фурти минкъий Гуймани
Хæтæли гъæртæ ку уодзæнæнцæ, гъей!

Уæхатæг ниууайсат кæнүй
Æ еунæг фурт Гуйманæн, гъей!
Цъæноди сæри ку хезүй сугъзæрийнæ
Уорssiуæ гъолон рæсугъд дзæбодур, гъей!

Уомæн рамаруни фæтгæ
А зæнхæбæл Хуцауæй ку нæййес, гъей!
Ка æй рамара, уомæн ба
Цæруни фæтгæ а-зæнхæбæл нæ уодзæнæй, гъей!

Ка нин æй бабæрæг кæндзæнæй
Е ба ка уодзæнæй, зæгъгæ, гъей!
Хестæртæ кæстæртæмæ бадзорунцæ:
- Марауагътæ, ба 'й бæрæг кæнетæ, гъей!

Туалий-фурт æмбалхуар саузæрдæ
Хъасболат ку рагæпп кæнүй, гъей!
Æз æй бабæрæг кæндзæнæн,
Мæнбæл баууæндæтæ, зæгъгæ, гъей!

Æмбалхуәр Хъасболат æхе
Барæвдзæ кæнүй Уорс Елиай сæрмæ, гъей!
Цæунтæ байдайуй сау зæрдæ
Хæстæгдæр нæдтæбæл, гъей!

Уалæ дзæгъедриндзи сæри исæйяфуй
Уæхæтæгï фурти минкъий Гуйманi, гъей!
Сирди мард æстъегъгæй,
Фæллад мæгур цауæйнони, гъей!

Æмбалхуар Хъасболат ку дзоруй,
Ци сирд дин Хуцау равардта, зæгъгæ, гъей!
Гуйман имæ уæд бадзоруй, еумæ нин æй
Хуцау равардта æма фækкæсæ, зæгъгæ, гъей!

Сугъзæрийнæ уорсиуæ дзæбодури
Косарт ин ниуудзун кæнүй, гъей!
Уæхатæгï фурт Хъасболати
Фæливш дзубандитæмæ байгъосуй, гъей!

Далæ, Куйдари федари, уай,
Галæргъæуттæй хезунцæ æма, гъей!
Гъе уонæмæ никкæсун ку гъæүй
Аци фæдбæл аци афони, гъей!

Фæйхонуй 'ма ин е 'фсæнбун
Хонхи дагъи ницæвуй арфгомау, гъей!
Райсайуй æма æй къæдзæхи
Айнæги сæрæй къæхæнæй ракæсун кæнүй, гъей!

Уæхатæгï фурт ракæсæ-бакæсæ кæнүй,
Æма некæми неци уинуй, гъей!
Уæдта ин е 'фсæнбун фелвасуй хонхи дагъæй,
Æма коми дæлайа рамедæг уй, гъей!

Еу гъæр ма уæлæмæ фækкæнүй Гуйман,
Мæ тогесæг тæгæри зелгæ сифæ, зæгъгæ, гъей!
Гъе уотемæй мæгур Гуйман
Мæрдтæмæ бацудæй кедæр къохæй, гъей!

Æ сау Селæн ба æ хæццæ ку адтæй
Уæхатæги фуртæн, гъей!
Æ сау Селæн къæдзæхи сæрбæл
Сæдæ зилди ку никкæнуй, гъей!

Уайун байдайуй æ сау Селæн,
Уæдта Куйдари сæрæй ку ниннеуй, гъей!
Æма имæ коммæ бунмæ уайун байдайуй,
Æма ин, далæ, æ рони æвзаг рафтауй, ра, гъей!

Хорбадæни цетени æ размæ æ сау силæн
Се 'лвесуйнæгтæ æлхуйнæ 'ма уæдæрти хæццæ,
гъей!
Коми ба, зæгъуй, æ сау Селæн рони æвзаги
Хæццæ хæдзарæмæ ку тундзуй, гъей!

Сау Селæн рони æвзаг цetenæмæ ку ниггæлдзуй,
Уæдта æй ку базонуй, ке нæбал адтæй, уой, гъей!
Ниффæдес кодта, уай, Устур Дигори гъæунгти,
Уайун байдайуй æ сау силæ, гъей!
Æ сау Селæн ба гъæргæнæг æй, гъей!

Æ силæ уæд ку бахъæртуй,
Уай, далæ, æведзуд рауæни коми нарæги, гъей!
Уæхатæги марди пурхæнтæмæ,
Æ хъримаг уоми нæбал уотемæй, гъей!

Æмбалхуар Хъасболат ку фезнæм æй
Æма Устур Дигорæй фесхъæтæг æй, гъей!
Æ фæд дæр ин неке базудта
Уотемæй æхе гъæуæй раиста, гъей!

Анзи дæргьи ин майрæнбæннæтæ фæккæнунцæ
Мæрдти roxsaggag Уæхатæги фуртæн, гъей!
Æ фæстаг афæдзи кæндæ ин ку кæнунцæ, -
Фегъосун кодтонцæ хæстæгутæ 'ма синхонтæн, гъей!

Æрæмбурдунцæ хæстæг-къабазæй
Фæстаг roxsag зæгъунмæ хæдзарæмæ, гъей!

Хъонц къенунцæ мæрдуадзи лæугутæн,
Сæ размæ балæуунцæ æрцæуæг адæнтæн, гъей!

Еци бон сæ рæсти ку æрцудæй
Дууæ лæги цауæни хуæрзарæстæй, гъей!
Сæ хъrimæтæ сæ рæгтьти, уотемæй
Балæуунцæ мæрдуадзи,
сæ къохтæ æррæуегъгæй, гъей!

Фингæмæ сæ ку бакæнунцæ
Исадунцæ адæми рæнгъæбæл, гъей!
Хæстæг къабазæй сæ нæ фæсмæрунцæ,
Гурусхæ кодтонцæ æмбалхуар Хъасболатбæл, гъей!

Æмбалхуар Хъасболат æ рехæ рauагъта,
Æ цæсгом æндæрхузи исходта, гъей!
Саузæрдæ æ цæсгом баҳуардта,
Гъе уæddæр ма адæммæ æхе бавдиста, гъей!

Æма тæгæри сифæ ниуазæни ку ниххауй,
Ниуазæнæй сифæ исесгæй, ку баходуй, гъей!
Ци дессаг æй, фарæ аци афони
Цауæни еу лæг дæр ма уотæ загъта, гъей!

- Мæ тогесæг тæгæри зелгæ сифæ, зæгъгæ,
Цума тæгæри сифæ тог райсдæнæй, гъей!
Кæрæдзэмæ дес кæнгæй бакæсунцæ,
Уæдта исистунмæ баѓавунцæ, гъей!

Цума ци амондзæнæй
Аци тæгæри зелгæ сифæ, гъей?!

Еци рæстæг сæ бакомкоммæ фингæбæл
Уай, Хъодзаси-фурт Диgorи курдалæгон, гъей!

Бадт ку фæцæй æнæзонгæ лæгтæн.
Æма æ конд хæтæл ку бафæсмæруй, гъей!
Æмбалхуар Хъасболати ку базонунцæ,
Адæми тæрхони уæд баҳауй, гъей!

Гүймани масть си ку исесунцæ,
Æ сай силæ ибæл гъеуæд зар искаенуй.

АЛАУРДИЙ ЗАР

Табу, табу, табу дин кæнæн, рохс Алаурди, гъей,
уæрæйдæ, ра, уæрæйда!
Уæларвæй нæмæ параст æй рохс Алаурди, гъей,
уæрæйдæ, ра, уæрæйда!
Уæларвæй нæмæ сугъзæрийнæ асийнæбæл
æрхезуй, æр, гъей,
уæрæйдæ, ра, уæрæйда!
Мадæ Майрæн ба, зæгъуй, зонæнгин ку адтæй, гъей,
уæрæйдæ, ра, уæрæйда!
Мадæ Майрæн æ размæ рацудæй, ра, гъей,
уæрæйдæ, ра, уæрæйда!
Дæ фæндаг кумæ дарис, хуæнхаг изæд, гъей,
уæрæйдæ, ра, уæрæйда!
Хуæнхаг адæммæ мæ балций сæр, - гъей,
уæрæйдæ, ра, уæрæйда!
Далæ зæнхæмæ дæ раттуйнæгтæмæ, гъей,
уæрæйдæ, ра, уæрæйда!
Мадæ Майрæн ин уæд ку ниннепе кæнуй, гъей,
уæрæйдæ, ра, уæрæйда!
Ме 'взурæг – раттуйнæгтæ де 'уазæг, гъей,
уæрæйдæ, ра, уæрæйда!
Куд нæмæ сергæ-семгæй æрцæудзæнæ, гъей,
уæрæйдæ, ра, уæрæйда!
Уотæ нæ гъазгæ-ходгæй ниууадзæнæ, гъей,
уæрæйдæ, ра, уæрæйда!
Нивонд дин кæндзинан уоди бæсти, гъей,
уæрæйдæ, ра, уæрæйда!
Нæ уорс уæрик дæ хъурмаллæхъæн, гъей,
уæрæйдæ, ра, уæрæйда!
Борæ нæл фустæ ба дин-алли анзæн, гъей,
уæрæйдæ, ра, уæрæйда!
Уай, табу, табу дæхецæн уа, рохс Алаурди, гъей,
уæрæйдæ, ра, уæрæйда!
Фонси Фæлвæрайæй – де 'хсæрфæмбайлаг, гъей,

уәрәйдә, ра, уәрәйда!
Фәзи хумәй ба дин-къерейаг хуар, гъей,
уәрәйдә, ра, уәрәйда!
Цәгати хуарәй ба дин – бәгәниаг, гъей,
уәрәйдә, ра, уәрәйда!
Уосгин ләхъуәнән ба дин-косартгәнәг, гъей,
уәрәйдә, ра, уәрәйда!
Киндзэдон кизгән ба дин – къересгәнәг, гъей,
уәрәйдә, ра, уәрәйда!
Æригон ностәлтәе ба дин-донхәсгутә, гъей,
уәрәйдә, ра, уәрәйда!
Уосгор ләхъуәнтәе ба дин-къерехәсгутә, гъей,
уәрәйдә, ра, уәрәйда!
Фәрнгун зәронд ләг ба – дәе къерековәг, гъей,
уәрәйдә, ра, уәрәйда!
Табу, табу дин кәнән,
сүгъзәрийнәе сурх Алаурди, гъей,
уәрәйдә, ра, уәрәйда!
Дә 'ргом нәмәе ма раздахә,
сүгъзәрийнәе сурх Алаурди, гъей,
уәрәйдә, ра, уәрәйда!
Дә къилдунмәе дин ковдзинан,
сүгъзәрийнәе сурх Алаурди, гъей,
уәрәйдә, ра, уәрәйда!
Табу дин кәндзинан, Алаурдий рохси дзиуарә, гъей,
уәрәйдә, ра, уәрәйда!
Нәе феддуйнәєттән нин
хуарз агъазгәнәг фәууай, гъей,
Табу, табу, табу дин фәууа, гъей!
Де 'зәлу дус сәбәл дзәбәхәй радауай, гъей,
Табу, табу, табу дин фәууа, гъей!
Дә феддуйнәєттә нин фулдәр фәууонцә, гъей,
Табу, табу, табу дин кәнән, гъей!
Зәрдәрохсәй ба – дзәбәхәй кәнонцә, гъей,
Табу, табу, табу дин æрбая, гъей!
Фадәнги рәсугъудзийнадә сәбәл
дзәбәхәй рауадзай, гъей,
Табу, табу, табу дин æрбая!
Хумәлләги пакъуйәй рәуәгдәрәй рацәя, гъей,

Табу, табу, табу дæхецæн уа!
Æ цæститæй нин игъæлдзæг ракастæй, гъей,
Табу, табу дæхецæн уа, гъей!
Мади зæрдæ рохс кæндзæй-цæсти æнгастæй, гъей,
Табу, табу дæхецæн уа, рохс Алаурди!
Сугъзæрийнæ надбæл дæ фæндаг фæууа, гъей,
Табу, табу дæхецæн уа!
Мадæ Майрæн сæ дзæбæхæй байрæзун кæна, гъей!
Табу, табу дæхецæн уа!
Дзиуарæ æфтудæй зæруамæ цæра, гъей,
Табу, табу дæхецæн уа!
Дæумæ ковдзиннан,
сугъзæрийнæ сурх Алаурди, гъей,
Табу, табу дæхецæн уа!
Сугъзæрийнæ рохси дзиуарæ сурх Алаурди, гъей,
Табу, табу дæхецæн уа, гъей!
Дæ рунтæ дин баҳуæрæн, сурх Алаурди, гъей,
Табу, табу дæхецæн уа!
Дæ фæндæгтæ – бæмпæг нæдтæ, гъей,
Табу, табу дæхецæн уа, гъей!
Дæ бадæн ба – сугъзæрийнæ зæлдагæ, гъей,
Табу, табу дæхецæн уа!
Изæдти уæллæй дæ бадæн уа, гъей,
Табу, табу дæхецæн уа,
Алаурдий рохси дзиуарæ, гъей!

*Гобети Бекири дзурдтæй Гобети Валодий финст,
Сурх-Дигорæ, 1976 анз.*

АДӘЕМИ ИСТОРИЙ ТӘЕККАЕ

УСТУРДӘР 100 ЦАУИ

Редакцийәй. Нәе дзубанди кәнәен идарддәр. Max цалдәр анзей дәргьци журналкәсгүти зонгәе кодтан дүйней 100 тәеккәе номдзуддәр адәймәгти цард әма сфаәлдистади, уәдта дүйней дессаг хабәртәе әма цаути хәвцәе. Уой фәәдбәл нәмәе ци финстәгутәе әрбацуудәй, уонәй, уәдта аәнәуюй дзухи дзурдәй дәр бәрәг адтәй, журналкәсгүтәе ни арази ке адтәнцәе. Іәма, әңәзәйдәр, ке нәе фәңдуй зонун, тәеккәе устурдәр адәймәгтәбәл нимад ка цәүй, уони биографитә, сәе царди аәнахур хабәртәе, ци саразтонцә политики, науки, культуры, тугъдон әма дини гъуддәгти, нәе цивилизаци үәмәй фәгъельәздүгдәр кодтонцәе, адәм адәм үәмәй уонцәе, уой түххән ци әмбесонди зунд әма хъаурәе равдистонцәе.

Адәми айдагъ литературон уадзимистә кәсун нәе фәңдуй. Max зонун фәңдуй, дүйне ци әй, әма ибәл цитәе цәүй, адәймаг ку фәэззиндәй уәдәй нурмәе, уонити зонун дәр. Адәймаги үәмәдесән кәрәннтәе нәййес, дун-дунейән кәрәннтәе куд нәййес, уотәе.

2005-аг анзәй фәстәмәә журналән ә фадуат куд амонуй, уотәе цубурәй дзорән. адәми историй тәеккәе устурдәр 100 цауи түххән дәр.

Пайда кәнәен киунугә «Кәд, қәми, куд әма үәмән әрциудәй ө?» («Раягүдәди хәдзарә Ридерз Дайджест». Лондон. Нью-Йорк. Сидней. Коннектаун. Монреаль.), энциклопедитә, интернет әма индэр информагутан.

ФИЦЦАГ ДУЙНЕОН ТУГЪД

«САУ КЬОХ» РАМАРДТА ЭРЦГЕРЦОГИ САРАЕВИ

Хоргин гъар сәумигон австриаг-венгриаг престоли бундар устур герцог Франц Фердинанди поезд бахастангәй гораёт Сараевмәе, австриаг провинци Босния аёма Герцеговини центрмәе. Эрцгерцогән цалдәр хатти бәргәе дзурдтонцәе сосәг полици косгутәе, даә фәндәе райиевәе, ма ранастангәе уо Сараевәмәе, даә нихмәе цидәр фидбилиз аразунцәе национал-экстремисттәе, зәгъүгәе. Фал сәмәе эрцгерцог нәе байгъуста, мәе визит, дан, фенгондәр кәндзәнәй престол аёма провинций кәрәдземәе, сәе рахастдзинәйтәе син аюуәнкәй фәффедардәр кәндзәнәй.

1914-аг анзи 28-аг июни сәуми 9 сахати аёма 14 минути адтайдаә, уотәе поездәй рахистәнцәе эрцгерцог аёма ае бинойнаг. Перронбәл сәе хизта провинций губернатор инәллар Оскар Потьорек. Перронмәе хәстәг ба кадигин иуазгутәмәе әңгъәлмәе кастәй kortеж 6 машинемәй, цәмәй Франц Фердинанд аёма ае уоси иуазәгуати баласонцәе мәримәе.

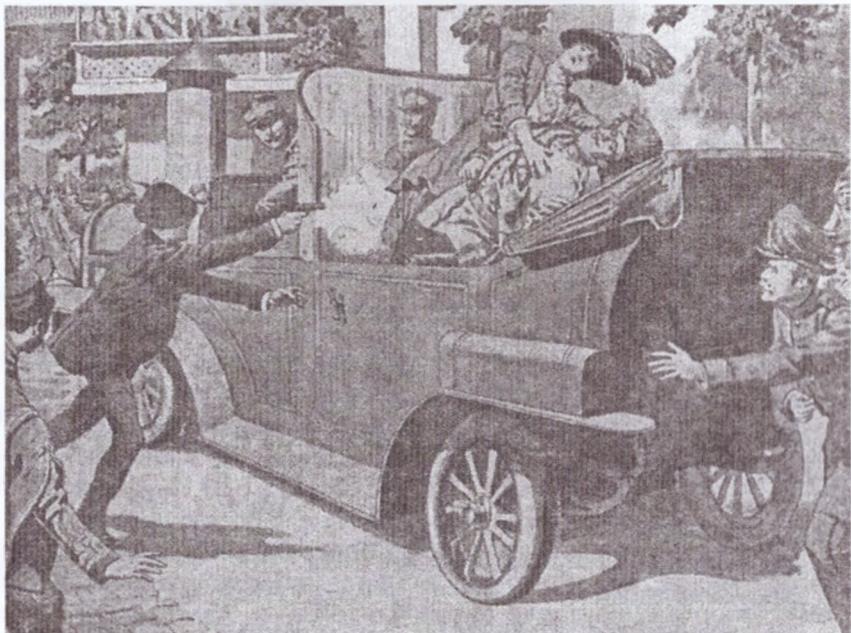
Эрцгерцогбәл хъәбәр федудтонцәе аэрвхуз хъумацәй худ инәллари формәе аёма шлем, мадта герцогиня дәр ахемәе адәми куд нәе әркәсун кодтайдаә ае дарәсәй - адтай ибәл уорс ципле пъолци, ае астәубәл сурх ронә, ае сәрбәл ба ае фур уорсәй тәмәнтәе калдта е шляпәе.

Франц Фердинанди портреттәе аерауигътонцәе, ци гъәунгтәбәл цудәй, уой хәдзәртти фәрстәбәл аёма тукәннти къәрәзгитәбәл. Фал сосәг ахсәнадә «Сау къох», зәгъүгәе, уой иуәнгтәе ба Австрий, уәлдайдәр ба ае хеңәуттәе Франц Фердинанд аёма ае 83-анздзуд фидинсувәр император Франц Иосиф I-аги нимадтонцәе, Босний адәмбәл тирани аәфсойнәе ка даруй, уәхән знәнгтәбәл.

Франц Фердинанд аёма ае уоси kortеж кәбәлти цудәй, уоми адәми ахсән ләудтәнцәе «Сау къохи» тәеккә фанатикондәр иуәнгтәе - 20-гай әнзтәе дәр сәбәл нәма цудәй. Кортеж хедбәл

куд фæццæйцудæй, уот аðеми ~~аðсонай~~ рагæпп кодта æригон лæхъяен æма машинæ бæл фехста бомба. Бомбæ машини сæрæй зæнхæмæ æрхайдтæй ~~æмн~~ фехалдæй. Райгъустæй адæми пъær æма цъехахст

Эрцгерцог Франц Фердинанд æ лæггадæгæнгутæй дууей фервиста хабар базонуни туххæн. Етæ дууæ афицерей сæ тоги мæцгæ байяфтонцæ. Машини сæ байвардтонцæ æма сæ хæстæгдæр госпитæлмæ баластонцæ. Франц Фердинанд дæр æ уоси хæццæ госпитлмæ раастæнцæ цæфти бæргæ базонуни туххæн. Еци рæстæг адæми æхсæнæй рагæпп кодта æндæр æригон лæхъяен, æ къохи дамбаца, уотемæй. Полицæйаг æй бæргæ райахæста, фал ин æ зæнги истæг ницавтонцæ «Сay къохи» иннæе иуæнгтæ. Дамбацагин балæбурдта машинæмæ, фицаг фехста Франц Фердинанди, уæдта æ уоси. Сæ дууемæн дæр сæ тог калдæй, уотемæй рамардæнцæ машини.

...Франц Фердинанд дæр æ уоси хæццæ госпитæлмæ раастæнцæ цæфти бæргæ базонуни туххæн. Еци рæстæг адæми æхсæнæй рагæпп кодта æндæр æригон лæхъяен, æ къохи дамбаца, уотемæй...

Терезин (Terezin) - Гаврило Принцип -
эрцгерцог Франц Фердинанди марæг ...

КУД РАЙДÆДТА ФИЦЦАГ ДУЙНЕОН ТУГЪД?

Эрцгерцог Франц Фердинанди Сараеви ку рамардтонцæ, уæд аæгас Европæ дæр зудта, аци аæгъустаг хабар æ фæдбæл устур æма æверхъау цаутæ ке расайдзæнæй, уой. Австриаг-Венгриаг импери ба æхе цæттæ кодта сербтæй æ mast райсунмæ. Император Франц Иосиф æ хæстæгдæр æмцæдесон немуцаг кайзер Вильгельмæн фегъосун кодта æ фæндæ: аæгас фудти уедагæ дæр

Сербий медæг æй, аëма гъшуама ѿуварсгонд æрцæуа дуйней политикон аренæй.

Франц Иосифи еци фæндæт тугъд ке расайдтайдæ, е гурусхаг н' адтæй, фал австрийæгти сæхе агрессорти хузи бавдесун дæр нæ фæндадтæй, уомæ гæсгæ 1914-аг анзи 23-аг июля Сербимæ барвистонцæ ультиматум дæс пунктемæй. Сербтæн еци ультиматуми домæнтæ исæнхæст кæнуни туххæн лæвæрд цудæй æдеуурæй 48 сахати. Сербтæн сæ коституцимæ гæсгæ ультиматуми берæ пункктæн банхæстгæнæн н' адтæй, фал тугъдæй дæр куд нæ тарстæнцæ, аëма сæ фур тухстæй фæндон бахастонцæ: нæ гъуддагмæ æркæсæд Іегасадæмон тæрхон Гааги.

Австри Сербий фæндæбæл не сарази æй, аëма 28-аг июля Франц Иосиф бардзурд равардта æфсадæн, цæмæй е сæхе цæттæ кæна тугъдмæ. Дуккаг бон Уæрæсе æхемæ райста балкайнаг славянти гъæуайгæнæги ихæс, аëма е дæр е 'фæдти цæттæ кæнуни райдæдта тугъдмæ.

31-аг июля Герман, е 'фæдтæ тугъдмæ хуæрз цæттæ кæмæн адтæнцæ, е, Уæрæсей размæ æривардта цæхгæр домæн, 24 сахати æмьудмæ е 'фæди мобилизаци куд бауорама, уой туххæн. Уой уæллæмхасæн ма Герман Францийæй курдта, цæмæй е маке фарс тоха, Герман аëма Уæрæсей æхсæн тугъд ку райдайа, уæд. Фал Уæрæсе дæр, Франци дæр не саразинцæ еци домæнтæбæл. Іема уæд Герман æвеппайди тугъд расидтæй Уæрæсейæн.

Герман Уæрæсей хæццæ тугъди ци бон бацудæй, еци бони изæр байахæста нейтралон Люксенбург, уæдта е 'фæдти æривардта æфсæнвæндæтæбæл, цæмæй Бельгимæ бампурса. Дууæ боней фæсте кайзер тугъд расидтæй Францийæн дæр.

4-аг августи гермайнаг æфсæдта бацудæнцæ Бельгимæ. Фал 1839-аг анзи бадзурдмæ гæсгæ Англис æхемæ Бельгий сæребарæ гъæуай кæнуни ихæс ке райста, уомæ гæсгæ е дæр тугъди бацудæй Германи нихмæ.

1914-аг анзи сентябри гермайнаг æфсад байахæссунмæ гъавта Париж, фал Уæрæсей æфсад Скæсæн Пруссимæ ке лæбурдта, уой фæрци немуцæтæн нæ бантæстæй сæ фæндæ исæнхæст кæнуни, Франци аëма Англис ба Франций цæгат-скæсæни фицлаг тухгин цæф никкодтонцæ гермайнаг æфсæдтæн.

1914-аг анзи уруссæтæ ниппурх кодтонцæ австриаг-венгриаг æфсæдти Галиций.

Фицлаг дуйнеон тугъди архайдтонцæ 38 паддзахади. Токкалæн

тохти кәрәдзей дәрән кодтонцә дууә коалиций: еуәрдигай Центрон паддзахәтә (Герман, Австриаг-венгриаг импери, Турк, Болгари), иннердигәй - Антантә (Уәрәссе, Франци, Устурбритани. Серби, фәстәдәр уони фарс әәрләудтәнцә Япон, Итали, Румыни, Америки Еугонд Штаттә аёма әндәртә).

Түгъди райдайәни француузәтә, бельгийәтә, англисаен немуци тухгин җәфтәй сидзимудзи үудәнцә, устур бәлләхтә сәбәл уадәй, уотемәй. Фал җәдесон әффсәдтә нихкүпәрд равардтонцә немуцаңтән җәугәедон Марни биләбәл (Франции, кәлүй устур җәугәедон Сенәмә) ци токкалән тох раудаёй, уоми, уәдта уой фәсте Па-Де-Калей - Еврази аёма Устурбританий сакъадахи әхсән донбакәләни. Кәрәдземә нихәй-нихм ләудтәнцә знәйтә, салдаёттә бадтәнцә акъоппите, берета си мардәй фәэззигон уарунти цыифи, зуймон цъемос уазалти, сәрдидон хори тъәепмәе, гъезәмарәй сә мардтонцә урутә, әхсәукъитә, сә бауәр системәй нәбал зиндтәй. Фал знәйтәй уони әхсән ци синдзә телтәй каутә адтәй, уони салдаёттә лух кодтонцә аюма үудәнцә, зинг фәттә сәбәл ехуарәгау калдәй, уотемәй ләтәй ләгмә атаки айдагъ кәрдтә аёма әәрцити хәеццә.

1915-аг аёма 1917-аг әнзти немуци Антанти әффсәдти нихм спайды кодтонцә газәй.

Уәрәссе әффсадбәл түгъди ци әверхъяу фидбилизтә үудән, уой әнгъәл ә фуни дәр неке адтәй. Түгъдмә фиццаг анз ко ракодтонцә, уони нимәдзә исхәеццәй 5 милиуанемәй фулдәрмә, әдеугурәй ба түгъди рәестәги әффсадмә мобилизационд әәрцудәй 15 милиуан адәймагемәй фулдәр.

Уруссаг әффсадбәл устур зиантә үе үудәй, уомән ци боран ангъосаңтә ес, уони әхсән уәлдай бәлвурддәр зиннуңци әффсади командәгәнгутә Устур къниаз Николай Николайи фурт аёма түгъдон министр Владимир Сухомлинов кәрәдземә ци әнәуинон раҳастдинәдтә дардтонцә, етә. Устур къниаз, - а юм дууә метремәй бәрзонддәр, әрттевгәе цъәх җәеститә ин, -адтәй, әффсад фулдәр үе уарзтонцә аёма нимадтонцә, уәхән адәймә, Сухомлинов ба - бундзуд нард ләг, магоса, паддзахи ә лиг, әвзагәй сайдта, мәңгәттә дзорунбәл нә аурста.

Паддзахмә хәестәгләуд хеңауадәй, уәдта хумәттә адәмәй дәр беретә фудгин ккодтонцә паддзахи уоси Александра Федоровна, е, дан, немуци аёй, аёма әхеуонтән, оны гермайнәттән, сосаңгәй әнхус кәнүй, аёй син шпион. Никки ба ма

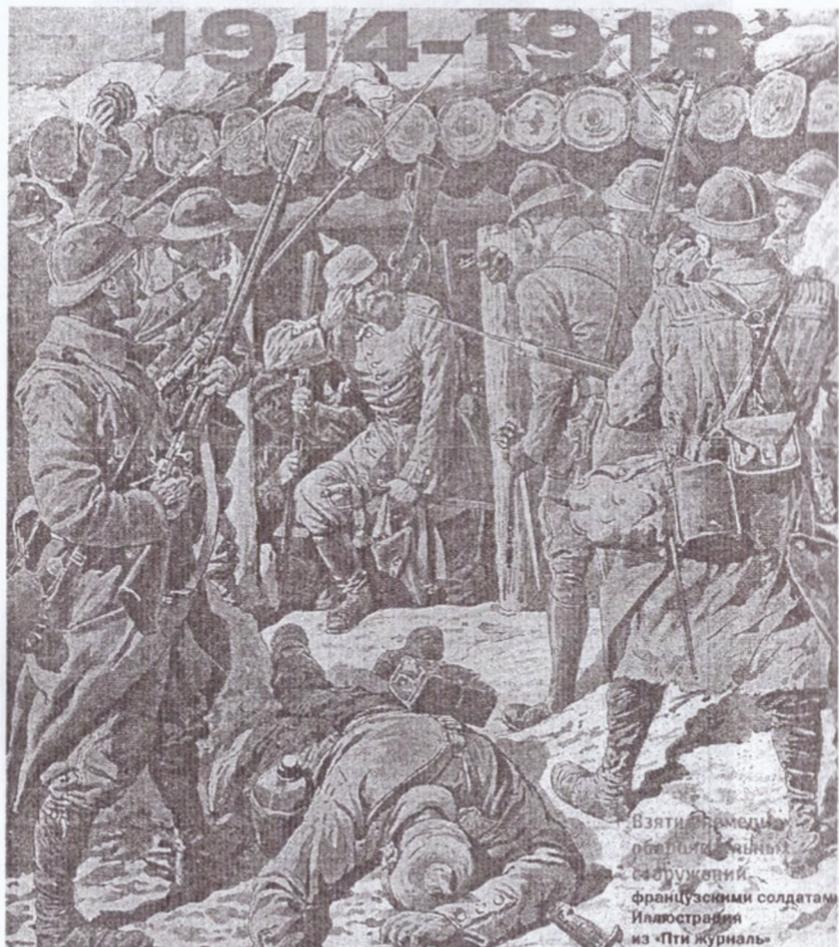
Уруссæгти атакæ

Уруссаг кизгæ тугъди

10 мин уруссаг уацайраги...

Французаётгээ байстонцээ немуцаётги түгъдөн федэрттээ, уацари
райстонцээ, уордигээй сэбээл ка тухтэй, еци әффсәэддонти. Аци хузээ ист
аёй уәдиккон францулаг журналэй (1916-аг анз, 3-аг сентябрь.)

æхемæ Распутини ке 'рбахæстæг кодта, паддзахади гъуддæгтæ ин æ къохи ке бакодта, е расайдта устур эмæнситæтæ. Паддзахи галауани берæ хуæдзо æма мæнгард адæм фæндæгæнæг иссæнцæ. Еци гъуддæгтæ исæвди къахмæ тардтонцæ Уæрæсей империй.

РАСПУТИН, МИЛИЦÆ АЕМА СТАНА

1905-аг анзи 1-аг ноябрь паддзах Николай II-аг æ бонуги финста: «4 сахатебæл ранæхстæран Сергиевкæмæ. Цумдтан цай Стана æма Милици хæццæ. Базонгæан Хуцауи адæймаг Григорий хæццæ».

XIX-аг æносæй XX-аг æносмæ бахезæн къæсæрбæл Уæрæсей историй æнæнгъæлæги агъаззаг роль пъазтонцæ черногораг къниази дууæ киндзdzон кизги Милица æма Стана (Анастасия). Уонæн бантæстæй паддзахи æгас галауан дæр, уæлдайдæр ба императори бинонти сæхе бæгъдаунд бакæнун.

Милица лæгмæ æрцудæй Устур къняз Петр Николай фуртмæ. Уæрæсей дæр, Черногорий дæр дес кодтонцæ, куд æма ци амалæй бантæстæй хумæтæг къниази кизгæн Уæрæсей кадгиндæр уосгори, паддзæхти бинонтæй еуей æрахæссун, зæгъгæ. Стана дæр æнæхай нæ фæцæй амондæй - ракудта æй аристократтæ Лейхтенбергти хæдзарæй рацæуæг къниаз.

Ке кой кæнæн, еци дууæ кизги æууæндтæнцæ хингæнгутæбæл, æууæндтæнцæ еуæй-еу адæймæгтæн уæлæрдзон, космосон нимæхст тухтæ (магия, оккультизм) лæвæрд ке ес, цæмæй иннетæбæл сæ тухгин æндæвд зинна, уой туххæн.

Гъе, еци дууæ хуæри базонгæ кодтонцæ паддзах Николай æма æ уосæ Александра Федоровнай Распутини хæццæ, етæ ин скодтонцæ фæндаг императрици цæрæнтæмæ. Гъуддаг ба уотæ адтæй. Милица æма Стана еу уæхæни дзубанди кодтонцæ Распутини хæццæ аллихузон неэти туххæн. Распутин загъта, æз, дан, алли нез дæр дзæбæх кæнун. Нур паддзахи еунуг фурт, æ бундар ба сæйгæ адтæй, уæди рæстæги дзæбæхгæнæн кæмæн н 'адтæй, уæхæн незæй - гемофилийæй: минкъий цæрæмухстæйдæр тог ку рагъарида, уæд ин баурамуни мадзал наæбал уидæ. Еци нез мадæй хезүй фуртмæ.

Хуæртæ хабар фегъосун кодтонцæ императрицæн. Е æй Галауанмæ æрбахудта. Æма, æцæгæйдæр, паддзахи минкъий биццеуи къохи лухæй тог гъарун ку райдæдта, уæд æй цидæрхузи Распутин бауорæдта. Уæдæй фæстæмæ императрицæн хæтæн-

хауәг дингәнәегәй зинаргъдәр адәймаг зәнәхәбәл нәбал адтәй.

Григорий Ефими фурт Распутин райгурдәй 1869-аг анзи Тобольски губерний. Физикон тухәй адтәй хъәбәр хъаурәгин Ниуазта, силти фәдбәл хаттәй. Инсәй анземәй ибәл минкүй фулдәр ку рацуудәй, уәд ракурдта бонзонгә сабур кизги. Распутини фидә алли анз дәр цәуидә моладзандонәмә. Еүүәхәни фәссәйгәй әма ә бәсти ә фурти парвиста моладзандонмә. Распутин уордигәй фәстәмә раздахтәй әррай хузәнәй, зардта, ә къохтә тилдта, фәйнәрдәмә дзагыир цәститәй кастәй, аргъауәндөни дәр фәссоң гъәләсәй нәтәгая зардта. Уомәй фәстәмә ниуазгә нәбал кодта, тамаку нәбал думдта, фидәзгъәлбәл ә къох исиста, әхе фуд гъезәмарәй мардта ком даргәй, берәгай сахәтти дәргыци, ә уәргутәбәл ләугәй, күвтә әма күвтә.

Еудзурдәй, императрицә Александра Федоровна Распутини әхемә уотә 'рбахәстәг кодта, әма фәстагмә е Уәрсейән фәндәгәнәг иссәй, сауәнгә ма министртә дәр, уәдта әндәр устур күсти ләуд адәм дәр уой фәндәй әвәрд, кенә ба сурд цудәнцә сәе бунәттәй.

Григорий Распутин адтәй тухгин экстрасенс, гипнотизер әма психотерапевт. Уой фәрци берәе адәмти медхъаурә расәедтидә, ә дәлбарә сәе бакәнидә, әма ин етә дәр ә фәндөн әнхәст кодтонцә. Нәүәгәй ниуазун райдәдта, сәхемә 'й худтонцә ездон силгоймәгтә, къниазти, паддзахадон устур косгути кизгуттә әма уоститә, әма сәхуәдтә курдтонцә, цәмәй Распутин сәе хәццәе бакъоләе кәна. Силгоймәгти хәццәе хәтунәй фәлләд нә зудта и мәнгард әма зундгин силгунц хәтәнхаяуәг.

Фал, ай-гый, адтәй уәхәннәдәр, Распутини нихмә карзәй ка дзурдта, паддзахи Галауан ходйнаг әма аллайаг фәккодта, зәгъәгә. Әрмәест императрицә уәхән адәммә уазал цәстәй ракәсидә, фәэззәгъидә, хәтәнхаяуәг моладзани кой, дан, мин мабал исказнетә. Николай II-аг дәр ә уоси коммә кастәй, әма Распутини аллихузи дәр гъәуай кодта. Фал әй уәддәр 1916-аг анзи рамардтонцә Галауанмә хәстәгләуд ездәннәтә Д. Романов, Ф. Юсупов әма Пуришевич.

Гъе уәхән уавәрти әрийиафта Фицлаг дуйнеон түгъд Уәрәсей империй. Уомә гәсгәе зәгъән ес, ә бундор ихәлун райдәдта Фицлаг дуйнеон түгъд әма революций размәе.

Распутин паддзахи инавләртти хәеццә (бадуй).

1915-аг анзи уруссаг артиллери нигъгъосәй - немуцаи 300 әхстемән дзуапп ләвардта әрмәстдәр еунәг әхстәй. Уруссәгтәбәл устур зиантә цудәй, уотемәй са Польшә, Галици, Литва, Курлянди әма әндәр рауәнтәй сурдтонцә немуцаг әфсәйтә.

Уәрәсей 1917-аг анз райдәдта Феврали революци. Уой фәесте большевиктә әнционәй, әнә тогниккалдәй байстонцә хеңауди әнәкәрон бартә. Е уруссаг әфсадән әндагон знәгти цәфәй фүддәр адтәй - тугъдон әгъдау фехалдәй, хауәццаг фәңәй, большевиктә салдәтти разәнгард кодтонцә, цәмәй са тохәнгәртә гәлдзонцә әма сәхәлдәрттәмә ледзонцә, уомә гәсгә беретә лигъдәнцә тугъди будурәй. Уәд арәзт әрцудәй Германи хәңцә, Уәрәсейән аллихузи дәр зиан ка хаста әма ин ә тугъдон кадә дәлләмә ка тардта, еци Брестаг федуди бадзурд. Уомә гәсгә Уәрәсейәй Германи дәлбарәмә баҳаудтәнца Польшә, Прибалтика, уәдта Белоруси әма Фәскавкази еу хай. Уәрәсе ба гъәуама бағистайдә контрибуци 6 миллиард марки.

Герман ә тухгиндәр знәгтәй еуей- Уәрәсей - ку раевварс кодта, уәд фәттухгиндәр кодта ә тугъдон нимпурститә Нигулән фронти. Фал ин Антантә бәрзәйсәттән цәф никкодтонцә. 1918-аг анзи сәхе састибәл банимадтонцә, немуци фарс ка хуәстәй, етә: Болгари (29. 9.), Турк (30. 10.), Австри-Венгри (3. 11.), Герман (11. 11.)

Фиццаг дуйнеон тугъдмә мобилизационд әрцудәй 74 милиуан адәймаги, фәммардәй си 10 милиуани, уонәй уруссәгтә - 1,8 милиуани, Германәй - 2,1 милиуани, Австро-Венгрийәй - 1,1 милиуани, Туркәй - 804 мини, Англисәй - 715 мини, Италийәй - 580 мини, Америкәй - 114 мини. Цәфти нимәдзә ба хәңцә кодта 20 милиуанемә, 10 милиуан адәймаги ба рамардәнцә стонг әма эпидемитәй.

Адәми историй Фиццаг дуйнеон тугъди размә уәхән әверхъяу бәлләхтә некәд әрцудәй.

Еци рәстәги Уинстон Черчилль, уәди Устурбританий министртәй еу, дзурдта: «Человечество никогда еще не было в таком положении. Не достигнув значительно более высокого уровня добродетели и не пользуясь значительно более мудрым руководством, люди впервые получили в руки такие орудия, при

помощи которых они без промаха могут уничтожить все человечество. Таково достижение всей их славной истории, всех славных трудов предшествовавших поколений. И люди хорошо сделают, если остановятся и задумаются над этой своей новой ответственностью. Смерть стоит начеку, послушная, выжидающая, готовая служить, готовая смести все народы «en masse», готовая, если это потребуется, обратить в порошок, без всякой надежды на возрождение, все, что осталось от цивилизации. Она ждет только слова команды. Она ждет этого слова от хрупкого перепуганного существа, которое уже давно служит ей жертвой и которое теперь один единственный раз стало ее повелителем».

Аци курухон дзубандийәй абони дәр еунәг дзурдән дәррагәлдән нәйиес. Историк, литератор М.К. Лемке әхе фәндәй рандај түгъдмә штабс-капитани чини. Е 1916-аг анзи 27-аг январи ә бонуги финста: «Түгъди ку уай, уәд әүүәннән дзәнә: әфсад тохуй, ә бон күд әй, уотә; Петроград әма Мәскүй ку уай, кенә әндәр рауән түгъди фәскъилдин, уәдта әргом уиндзәнә: әгас бәстә дәр давуй, цәбәл хуәст кәнүй, уой. «Ка ци фәнди кәнәд, әгасәй дәр цагъди фәүүәнтә, сайтани амәддаг уәнтә, әрмәст мәхеңән маци уәд, әма күд фулдәр ратонон әма радавон, е мә хай» - уотә гъуди кәнүй дзиллон әма паддзахадон давәг.»

Аци дзубандитә цума абони царди туххән дәр загъдәнцә, уотә уәмә нә кәсүй?

Еудзурдәй, Уәрәссе е 'сәвди къаҳбәл әрләудтәй. Политикон әма экономикон уәззаяу кризис, уәдта түгъди састи бунати ке байзадәй, хәдзарадә әдзәллаг уавәрмә ке 'рхаудтәй, етә, уәдта әндәр берә кәүйнаг гъуддәйтә сәе фәдбәл расайдтонцә Феврали революци. Хуәдхуәңәг паддзахади бундор никкалдәй. Дзиллитә исистадәнцә, рацуудәнцә стачкитә әма демонстрацитәмә. 27-аг феврали әгасдзиллон забастовкә рапизтәй әдгәрзтә исистадмә, әфсәйтә әрләудтәнцә исистәг адәми фарс. Революций фарс ка әрләудтәй, еци әфсәйтә байахәстонцә хецауади галауантә, Петрогради тәккә агъаззагдәр паддзахадон пункттә.

Рәстәгмә хецауади сәргы әрләудтәй эсер Керенский Александр Федорович [1881 - 1970], адвокат, 4-аг Паддзахадон думи депутат (1912-17). Уой размә Александр Федорович адтәй юстиций министр

(март—май 1917), тугъдон ёма денгизон министр (май—сентябрь).

21 июлæй фæстæмæ - м и н и с т р - с æ р д а р (премьер), 12 сентябрæй - сæйраг командæгæнæг. Октябри ёдгæртæ исистади бон, 7 ноябri, Керенский Александр Федорович фæллигъ-дæй столицæй. 1918 рандæй Францимæ, 1940 анзæй фæстæмæ цардæй Америки, редакци кодта газет «Дон», ниффинста имисуйнаæтæ Октябри революций туххæн ёма сæ раугъта хеçæн киунугутæй.

Æ царди фæстаг бонмæ тох кодта Советон хеçауади нихмæ, æ бон куд адтæй, уотæ.

Фиццаг дуйнеон тугъди авиаци æ тухæ ёма æ дессаги гæнæнтæ равдиста. Зундгонд уруссаг тæхæг Петр Нестеров историй фиццаг хатт æ хуæдтæхæгбæл 1913-аг анзи ци сæрбехъулон зилдтигæ аркæнидæ,

уони схудтонцæ «мард æлхий» («мертвая петля»). 5 къуæрей дæргъ-ци æ хуæдтæхæг тохи бацудæй 28 хатти, 1914-аг анзи 8-аг сентябрь æхе баскъардта немуцаг худтæхæг-сгарæгбæл, ниппурх æй кодта, фал æхуæдæг дæр фæммардæй.

БОЛЬШЕВИКТӘЕ БАЙСТОНЦӘ ХЕЦАУАДИ БАРТАЕ

Науә «Аврорә» якорбәл ләудтәй Невай цәүгәдони. 1917-аг анзи 24-аг октябри дзармадзанти гъәр фегъусун кодта дүйнейән, революци ке райдәдта, уой. Большевиктә баләбурдтонцә Зўймон галауанмә, - еци рәстәг уоми Рәстәгмә хецауадә бадтәй е 'мбури.

Владимир Ленин, Уәрәсей социал -демократон косәг партий большевикон базури фәтәг Цюрихәй Петроградмә әрбаздахтәй 1917-аг анзи 3-аг апрели поезди федар әхгәд әма геппәвәрд вагони - Германи хецауадә байархайдта, цәмәй ибәл фәндагәл маци әрцәуя, уомән әма Ленин федар дзурд равардта, Уәрәсей Фицаг дүйнеон тугъдәй ке ракәндәнәй, әма уруссаг әфсад Германи нихмә ке нәбал тохдәнәй.

Вокзали Ленинән салам ләвардтонцә хъәбәр берә адәм - косгутә, салдәттә, большевики лидертә, зардтонцә «Марсельезә». Дуккаг бон Ленин фегъосун кодта, Уәрәсе, дан, либералон парламентон республикә нәе уодзәнәй, фал «косгути Советти әма салдәтти депутатти республикә».

Уой размә Ленин уотә нимадта, әма, дан, Уәрәсей фадәттә нәма ес пролетарон революцийән. Рәстәгмә хецауадә, ә сәргыи Александр Керенский, уотемәй, зәрдә бәргә байвардта зәнхкосгутән зәнхә, адәмән ба сабурдзинадә раттуни туххән, фал фәстеуат кодта ә дзурд исәнхәст кәнунбәл, әма адәми фулдәр хай Ленини фарс фәцәнцә.

1917-аг анзи феврали социал-демократон косәг партий иуәнти нимәдзә хәццә кодта әдеугурәй 30 000 адәймагемә, июли ба сәе нимәдзә исисрәзтәй 240 000-мә. Еғыу Уәрәсей империй уойбәрцә къуар цанәбәрәг ахидтәй, фал Уәрәсе исәвди къахбәл ке ләудәтй, тугъди ке фәххуәрдәй, адәми цард уотә әәдзәллагмә ке әрхаудтәй, уомәй дәснийәй испайда кодтонцә большевиктә, дзиллити ардудтонцә, разәнгард сәе кодтонцә әәдгәртә исистадмә - революцимә.

1917-аг анзи 26-аг октябрьи (нæуæг нимадæй - 8 ноябрь) большевикон хецауадæ раугъта историон декреттæ сабурдзинадæ æма зæнхи туххæн. Еци бонæн е 'хсæви арæзт æрцудæй Советон хецауæдæ - Адæмон Комиссарти Совет - æ сæргъни æрлæудтæй В.И. Ленин.

Ленини мæлæти фæсте партион диктатурæ иссæй дуйней историй тækkæ æгъатирдæртæй ey. Stalin Ленини тækkæ хæстæгдæр æмбæлтæ æма фæдонти раевварс кодта хецауадæй, уæдта сæ 1930-аг æнзти фесафта - ке æхсæгæ фæккодтонцæ, ке ба лагерти фуд уавæрти рамардтонцæ.

Æнæуой адæмæй дæсгай милиуантæ ахæст æма мард æрцудæнцæ, цæмæй историй æрдзон цуд тухæййивд æрцæуа æма зæнхæбæл ралæууа коммунистон дзенет. Аци рауæн зæгъун æмбæлуй уой, æма еунæг Stalinи фудæй не 'рçудæнцæ еци æверхъяу бæллæхтæ - Троцкий æма æ фарсхуæцгутæ дæр хуæздæр н' адтæнцæ.

1921-аг анзи Lenin финста Горькиймæ: «Æз уотæ хъæбæр бафæлладдæн, æма мæ бон æппундæр нецибал æй». 1923-аг анзи мартъий мæйи Leninни ницавта æртиккаг инсульт æма адæймаги хузæн нæбал адтæй. 1924-аг анзи 21-аг январи 6 сахати æма 50 минутебæл рацохæй. Цудæй ибæл 54 анзи,

Сæйгæ Lenin æма æ юсæе Krupskaya.

Революций фæтæгтæй еу, Сурх Ієфсади сæйраг аразæг Л. Троцкий (Бронштейн) дзурдта (тæлмац æй нæ кæнæн, цæмæй æ дзурди гъæдæ бæрæг уа, уой туххæн): «...Мы должны превратить Россию в пустыню, населенную белыми неграми, которым мы дадим такую тираннию, которая не снилась никогда самым страшным деспотам Востока. Разница лишь в том, что тиранния эта будет не справа, а слева, и не белая, а красная, ибо мы прольем такие потоки крови, перед которыми содрогнутся и побледнеют все человеческие потери капиталистических войн.»

1920-аг æнзти Троцкий кадæ хъæбæр бæрzonд adtæй большевиктæ æма косæг адæми æхсæн. Еу adæymagi культ федаргæнгæ цудæй. Фал хецауеуæг кæнунбæл медпартion тохи Троцкийбæл фæууæлахæзæй И. Сталин. Троцкий тард æрцудæй, ци устур паддзахадон бунæттæ ахæста, уонæй. 1928-аг анзи æрвист æрцудæй Алма-Атамæ, анзи фæсте ба 'й Сталин бæстæй дæр фæссурдта.

Эмиграций уогæй Троцкий æ политикон архайд нæ ниууагъта, 1938-аг анзи саразта Цулпæрæймаг Интернационал, ниффинста берæ киунугутæ революций историбæл, литератуron-критикон статьятæ, имисуйнæттæ «Мæ цард», Сталини туххæн дæр рауагъта хеçæн киунугæ, хонуй æй тиран, æма седүй Советон Цæдеси фæллойнæгæнгутæмæ, цæмæй се рагъæй рагæлдзонцæ Сталини тогæйдзаг æфсоинæ. Æма дин Сталин уæхæн гъуддæгтæ хатир кодта! 1940-аг анзи æй Медгъуддæги адæмон комиссариати (НКВД) агент Рамон Меркадерæн рамарун кодта.

Троцкий Сталини хуарз зудта, æма æхеçæн тæргæкодта, уомæ гæсгæ сосæгцард кодта горæт Койокани (Мексикæ). Фалæ Меркадерæн бантæстæй Троцкий хæццæ хъæбæр балимæн ун, æма ин æ хæдзари дуæрттæ игон адтæнцæ алкæддæр. 20-аг августи, Троцкий æ финсæн стъоли сæргъи куд бадтæй, уотемæй ин Меркадер æ сæр ехкъæртгæнæнæй (ледоруб) ниццавта. Троцкий дуккаг бон рамардæй, Рамон Меркадери ба Советон Цæдесмæ æрбагæлста разведкæ, хецауадæ ин устур кадæ скодтонцæ, равардтонцæ ин Советон Цæдеси Геройи ном.

Троцкий царди фæстаг сахæттæ...

ГАЖДАЙНАГ ТУГЪД, СТОНГ АЕМА НЕЗТАЕ ЦÆГЪДУНЦÆ АДÆМИ.

Хуæдхуæцæг паддзахади исæфтæн адтæй берæ ангьюсæгтæ, фал уонæй историктæ сæйрагдæрбæл нимайунцæ æртæ: еуемæй паддзах адæми цигъæуæгтæмæ ракастæй кудфæндий цæстæй, нæ рауагтæ нæуæг политикон реформитæ 1905-аг анзи, иннемæй æппундæр нецæмæ дардта, зæнхкосгутæ куд гъезæмарæ кæнунцæ, фуд куст æма неztæй куд цагъди кæнунцæ, уæдта «стонг бунттæ» ци æверхъau фидбилизтæ хæссунцæ паддзахадæн, уой дæр кæронмæ нæ балæдæрдтæй. Бунæттон хеçæуттæ æлдареуæг кодтонцæ, стъихтонцæ адæми цар, чиновникити аппарат думсгæ цудæй, кæррупци æрра берæгъau сагъудæй (нæ абори цард дæр еци æнаккаг гъуддæгтæй гъæуагæ нæй). Йертикаг бæллæх ба е адтæй, æма æфсади модернизаци скæнун æ бон нæ бацæй, æма уой фудæй милиуантæ тугъди будурти мæрдтæ æма цæфтæй байзадæнцæ, неztæ сагъудæнцæ.

Революци ба адæмæн зæрдæ ивардта, зæнхитæ, ка сæбæл косүй, уонæн байуарунæй, сабур цард æрфедар кæнунæй, æма еци лозунгтæ разæнгард кодтонцæ дзиллити, цæмæй хуæдхуæцæг паддзахади нихмæ æд гæртæ исистонцæ.

Фал уæддæр революци нæ фæууæлахез адтайдæ, Керенскийи хеçауадæ æхе зундгиндæрæй ку равдистайдæ адæми æма дуйней гъуддæгти, уæд. Фал Керенский æууæндтæй, Уæрæсе уруссаг - гермайнаг фронти ke фæууæлахез уодзæнæй, уингæ-унун нæ уидта, салдæттæ дæсгай минтæй дезиртиртæй ке ледзунцæ тугъдæй, уой. Е нæ, фалæ ма нæуæг бардзурдтæ дæр лæвардта, цæмæй Уæрæсей æфсад е 'мпурститæ фæккарзðæр кæна Германи нихмæ, æхуæдæгга Уæрæсей революци ke райдæдта, уой нæ феппайдта.

Гъе, уæхæн уавæрти райдæдта граждайнаг тугъд. Уæрæсе Фиццаг дуйнеон тугъдæй æхе ку раевварс кодта, уæд гермайнаг æма австро-венгриаг æфсæдтæ 1918-аг анзи байахæстонцæ дзæвгарæ хæйттæ Украинаэй, Белорусийæй, Прибалтикæй, Уæрæсей Хонсарæй. Еци анз мартый мæйи англисаг-французаг-америкаг æфсæдтæ æрлæуудтæнцæ Мурмански. Майи мæйи большевикити нихмæ исистадæй Чехословакаг корпус.

Сурх Афсади фиццагдэр ци полк арæэт æрцудæй, е.

1918-аг анзи сәрдәмәе Уәрәсей империй территориј 3/4-аг хай-бәл равзурстәй, советон хеңауди нихмәе ка ләүдтәй, уәхән берә аллихузон къуәрттәе аема хеңаудтәе. Советон хеңаудәе бавналдта Сурх ІІІФСАД аразунмәе, рахистәе «тугъдон коммунизми» политикәмәе.

Уорс ІІІФСАД дәр аенцад кәми бадтайдәе, Антанти аенхусәй аәрфедар кодта уорсити хеңаудтәе Сибири, Хонсари, Цәгати аема аендәр рауәнти. Е аәмпурсун райдәтә Волгәмәе, Симбирскмәе, Самарәмәе, Воткинскмәе, Туркестанмәе аема аендәр рауәнтаәмәе (адмирал А.В. Колчаки аәфсәйттәе), Курск аема Орелбәл Мәскүмәе аәмпурста инәлар А. И. Деникини аәфсад.

Колчак Александр Васильевич,
адмирал, Сибири Сәййраг Хеңау.

Инәлар Деникин
Антон Иванович.

Еци рәестәг инәлар Бичеракти Федари фурт Лазәри аәфсәйттәе байахәстанецә Баку, а кәстәр аенсуваәр Геуәргий аәфсад ба хеңауеуәг кодтоңцә Мәэздәги аема Цәгат Кавкази аендәр рауәнти, уәдта бампурста горәт Владикавказмәе. ІІ нихмәе тох кодтоңцә көрменисттәе.

Бичерахти Лазэр, Англиси ӕфсади
инәлар-лейтенант, лорд.

Бичерахти Лазэрән ӕмхузон зnaæттæ адтæнцæ
Деникин дæр, большевиктæ дæр. Деникин
хуæдхуæцæг паддзахи
фарс тох кодта, Лазэр ба
адтæй хуæдхуæцæг
паддзахади нихмæ, фал
большевиктæ адæми ци
тогуарәнти багæлstonцæ, е
ба бæгъатæр инæлар
нимадта устур фудракондбæл, ӕма гъай-гъай
агурдта ӕхе сæрмагонд
фæндаг, цæмæй Уæрæсей
политикон ӕма экономикон
цардæн ӕцæг демократон
бундор ӕвæрд æрцæуа,
ӕма фæллойнæгæнæг
адæм сæ мæгур ӕма
ӕлгъистаг цардæй
фæййервæzonцæ.

1919-аг анзи Сурх Ӕфсад байстонцæ Сибир ӕма Урал, Антанти
ӕфсæдтæ сæхе райстонцæ Хонсар Украинаэй, Хыиримæй, Бакуйæй,
Астæуккаг Азийæй. Еци анз фæззæги дæрæнгонд æрцудæй
Петрогради бунмæ Юденичи ӕфсад, 1920-аг анзи пурхонд
ӕрцудæнцæ Врангель ӕма Деникини ӕфсæдтæ дæр.

Граждайнаг тугъди рæстæг стонгæй, неztæй, террорæй,
тохти фæммардæй 8 милиуан адæймагемæй 13 милиуани
уæнгæ, Уæрæсейæй фæсарæнтæмæ фæллигъдæй 2
милиуаней бæрцæ, Сурх Ӕфсадæй фæммардæй 1 милиуан
ӕфсæддони.

Адæмон хæдзаради зиантæ исхъæрттæнцæ 50 миллиард
сугъзæринæ сомемæ, прмышленнон кустуæтти продукци
ӕрхаудтæй 4 - 13 процентемæ 1913-аг анзи хæцæ
рабаргæй.

КА РАМАРДТА НИКОЛАЙ II-ГИ Æ БИНОНТИ ХÆЦЦÆ?

Романовти династи Уæрæсей сæргын æрлæудтæй 1613-аг анзи, престоли еци муггагæй рацæуæг паддзах Михаил Федорович ку 'рбадтæй, уæд. Паддзæхтæ Романовти фæстаг бундар Николай II-аг паддзахеуæг кæнун райдæдта 1894-аг анзи, æ фидæ Александр III-аг ку рамардæй, уæд. Николай - дуйней тækкæ гъæздугдæр адæймæгтæй ey, немуцаг кайзер Вильгельм II-аги хуæрз æмхуæрифурт, цудæй ибаэл 26 анзи. Паддзахи престол æ евгед ку байзадæй, уæд гъенцъунгæнгæ дзурдта: «Æз çæттæ нæ дæн паддзахи бунати æрбадунмæ. Нæ зонун, паддзахадæн разамунд куд дæдтæй, уой». Æхе туххæн рæститæ ке дзурдта, е рабæрæгæй фæстæдæр - 1905-аг анзи, уæдта Фиццаг дуйнеон тугъд ку райдæдта, уой фæсте ба революци, уæд. Уомæ н' адтæй нæдæр Петр I-аги, нæдæр æхе фидæ Александр III-аги медхъяурæ æма разамонæги курдиадæ.

1917-аг анзи Николай II-аг, æфсади ин ци штаб-фатер адтæй, уордигæй рацуудæй Петроградмæ. Фал ин Пскови бауорæдтонцæ æ поезд, æма ци вагони бадтæй, уордæмæ бахизтæнцæ Гучков Александр Иванович (1862-1936), гъæздуг капиталист æма æхсæнадон архайæг, октябрристти партий лидер, III-аг Паддзахадон думи депутат, æ хæццæ адтæй депутат В.В. Шульгин. Етæ, Николай II-æй райстонцæ, е æхе престолæй ке цох кæнуй, уой туххæн манифест. Гъе, уотемæй никкалдæй хуæдхуæцæг паддзахади бундор.

Зæгъун ма æмбæлуй уой, æма Гучков карз тох кодта большевикити нихмæ. Революций фæсте фæллигъдæй Берлинмæ.

Рæстæгмæ хецауади сæргълæууæг Александр Керенский императори æд бинонтæ хæдзарон ахæстæй рапвиста Паддзахи гъæумæ æд гъæуайгæстæ, çæмæй сæбæл маци фидбилиз æрçæуа. Уоми рæсуугъд галауанти çæргæй, Николай II-аг дардта хумæтæги салдати дарæс, сæуæй-изæрмæ куста тургъи æма дзæхæрадони.

1917-аг анзи сæрæдмæ Уæрæсей хæлхьой æ тækкæ карзмæ ку рахистæй, еуæрдигæй большевиктæ тухгинæй-тухгиндæр кæнун ку

райдæдтонцæ, иннердигæй монархисттæ паддзахи æ бунати æрбадун кæнунчбæл æд гærзтæ ку тох кодтонцæ, уæд Керенский Николай II-и рапвиста идард сибираг горæт Тобольскомæ.

1917-аг анзи ноябрь большевиктæ байстонцæ хецауди бартæ. 1918-аг анзи уорсгвардионтæ æмпурсун райдæдтонцæ Тобольскомæ. Æма уæд Ленин бардзурд равардта, цæмæй паддзахи æд бинонтæ фæлласонцæ Екатеринбургмæ. Уоми сæе бакодтонцæ сæудегер Ипатьеви дууæуæладзугон хæдзари, хæдзарæ ба рапхудтонцæ «Сæрмагонд нисани хæдзарæ» («Дом осбого назначени»).

Император Николай II-аг æма æ уосæ Александра Фæдоровна (райгурцæй гессенскаг принцессæ Алиса-Виктория-Елена-Луиза).

Берæ рæстæгутi дæргъи дуйне нæ зудта, Николай-II-аг æ бинонти хæццæ цi бацæй, уой, уомæн æма большевиктæ нæ гъæр кодтонцæ æцæгдзинадæ.

Фал дуйнебæл уæхæн сосæгдзинадæ нæййес, еу боли сæр ка не сгъæр уа. Уæрæсей фæстаг императори большевиктæ 1918-аг анзи 16-аг июли æбесæхсæсви æ бинонти хæццæ Екатеринбурги Ипатьеви хæдзари пъадвали ке фехстонцæ, еци æверхъяу хабар дуйнебæл рапгустæй 1993-аг анзи.

КУД СÆ РАМАРДТОНЦÆ?

Адæмон комиссарти Совети унафæмæ гæсгæ 1918-аг анзи апрели Тобольскæй Екатеринбургмæ фæлластонцæ æма Ипатьеви хæдзари ахæстæй дардтонцæ Император Николай Александровичи, Императрицæ Александра Фæдоровнай, сæ фурти - Престоли Бундар 14-анздзуд Царевич Алексей, сæ кизгутти: 23-анздзуд Ольги, 21-анздзуд Татьяни, 19-анздзуд Марии æма 17-анздзуд Анастасия, паддзахи бинонти сæрмагонд дохтур Евгений Сергеевич Боткини, сæ хуæруйнаггæнæг Харитонови, паддзахи лæггадæгæнæг Труппи, уæдта паддзахи уоси цорибадæг кизгæ (фрейлина) Аннæ Демидовой.

1918-аг анзи 4-аг июли фæсæмбесхсæвæ уони еу уатмæ бакодтонцæ. Уоми хæдзари дзаумайæй неци адтæй, æма Александра Фæдоровна ракурдта, цæмæй уæддæр къелатæ æрбахæссонцæ. Æрбахастонцæ син дууæ къелай, еубæл сбадтæй императрицæ æхуæдæг, иннебæл ба сæ сæйгæ фурт Алексей. Дуйне ниссабурæй, сибиртт некæцæй игъустæй.

Уалинмæ бæрæг сигналмæ гæсгæ уатмæ æрбахистæнцæ 12 лæгмари: Я.М. Юровский, Г.П. Никулин, М.А. Медведев (Кудрин), П.З. Ермаков, С.П. Ваганов, А.Г. Кабанов, П.С. Медведев, В.Н. Нетребин, Я.М. Цельмс æма æндæртæ.

Юровский бакастæй маруни тæрхон. Æма æвеппайди уати фæрстæ æма къæрæзгитæ нирризтæнцæ æверхъяу гæрæхтæй, тог райвулдæй пъолбæл. Паддзах æма æ уосæ фæммардæнæцæ æвеппайди. Фал иннетæ мардæнцæ устур гъезæмæртти. «Алексей, е'ртæ хуæри, фрейлина æма ма Боткин æгас адтæнцæ, – уой фæсте æ имисүйнæгти финста лæгмарти отряди хецау Юровский. – Багъудæй ма сæ æхсун. Е мæмæ дессаг фæккастæй... мах алкæмæн дæр æ тækкæ зæрдæмæ гъавтан».

Паддзах æд бинонтæ марунмæ æрвиست ка 'рциудæй, етæ сæ зæрдæбæл федар дардтонцæ Свердлови фæдзæхст: «Дзорун гъæуй, ци 'нгъезуй, уой нæ, фал ци гъæуй, уой».

Паддзах æма æ бинонти исæвди хабæрттæ ка бæрæг кодта, етæ æрциудæнцæ уæхæн хатдзæгмæ: кизгуттæ, дан, сæ медæггæг дзаумæтти банимахстонцæ сæ налхъут-налмас хæзнатæ, æма, дан, фæттæ уонаæбæл ке суадæнцæ, уомæ гæсгæ нæ фæммардæнцæ.

Ка нæ фæммардæй, уони лæгмартæ мудзуратæй

Уәрәсей империй Престоли Бундар
паддзахи 14-анздзуд фурт Алексей.

Паддзах Николай II-и кизгуттә: 23-анздзуд Ольга, 21-анздзуд Татьяна,
19-анздзуд Мария, ёма 17-анздзуд Анастасия.

ниррæхуститæ кодтонцæ, æма уой адæбæл етæ дæр рахеçæн æнцæ дуйней рохсæй.

Паддзахи æ бинонти хæццæ рамарун кодта Янкель (Яков) Свердлов, фал Ленин еци æверхъау тæрхонбæл арази ке адтæй, уобæл дæр абони гурусхæ некебал кæнүй.

Паддзахи бинонтæ Адæмон комиссарти Совети унафæмæ гæсгæ цагъд ке æрцудæнцæ, уобæл большевики лидертæй фиццагдæр ка басастæй, е адтæй Троцкий.

Ипатьеви хæдзарæ гъæуайгæнгутæй ey - Стрекотин - æ имисүйнæги финста: «Æрбахастонцæ мæрсантæ, фиццаг рапахастонцæ Паддзахи мард. Ахæститæ сегасдæр сæ тоги хъумти хъæнттæй лæудтæнцæ пъолбæл. Паддзахи фурт ба къелабæл куд бадтæй, уотемæй байзадæй, цидæр æгъдуаæй пъолмæ нæ хаудтæй, æгас ма адтæй. Æма ин уæд комкоммæ æ сæр æма æ реу æхсун райдæдтонцæ, æма е дæр радаргъæй пъолбæл. Паддзахи кизгуттæй ey æ хæццæ ци къæбула æрбаласта, уой дæр фехстонцæ.

Мæрдти æвардтонцæ, тургъи ка лæудтæй, еци уæзласæн автомобили. Мæрсантæбæл кизгуттæй фиццагдæр ке æривардтонцæ, е æгас разиндтæй, нигыгъæр кодта, æ цæсгон æ къохтæй рапхæдта. Уомæй фæстæмæ ма æгас разиндтæнцæ паддзахи кизгуттæй æндæр, уæдта, Паддзахи Бинонти хæццæ ка цардæй, еци дама. Æхсун сæ нæбал бандиудтонцæ, уомæн æма дуæрттæ игонгонд æрцудæнцæ, æма гæрæхтæ æндæмæ ку фегъусонцæ, уомæй тæссаг адтæй. Уæд æмбал Ермаков, мæ къохи топп мудзурай хæццæ ке дарун, уой фæууингæй, загъта, æгас ма ка 'й, уони, дан, мудзурайæй рæхуайæ. Æз æ коммæ ку нæ бакастæн, уæд мин мæ къохæй мæ топп райста, æма æрдæгмæртти уотæ карз ниррæхуайидæ, æма-ey мудзурай финдз арф ниннæхсидæ пъоли. Е адтæй, ке мардтонцæ, уони æверхъаудæр усмæ. Етæ мæлун нæ фæразтонцæ, гъæрзтæнцæ, сæ гæндзæхтæ цагътонцæ...»

Николай II-аги, æ уосæ Александра Федоровнай, сæ фурт æма сæ цуппар кизгей, уæдта бинонти æууæнггин лækкадæгæнгути, сæ дохтур Боткини цьеубаæгнæг скодтонцæ лæгмартæ, кислота сæбæл никкалдтонцæ, уотемæй сæ фæлластонцæ Котляковски гъæди æрдози ци рагон шахтæ адтæй, уордæмæ, уоми сæ басультонцæ, сæ хъæзелæ ба син шахтæмæ никкалдтонцæ.

«Дуйне некæд базондзæнæй, мах абони ци бакодтан, уой» - загъта лæгмартæй ey. Фæл æ дзурд фæммæнгæ 'й: 1991-аг анзи шахти

иссирдтонцæ сугъд стгутæ. Англиси хуæздæр лабораторити анализтæмæ гæсгæ етæ æнæмæнгæ разиндтæнцæ паддзах æма æ бинонти стгутæ.

ИСТОРИЙ УСТУР СОСÆГ

1991-аг анзи паддзах æма æ бинонти стгутæ шахтæй ка иста, етæ стур деси бацуудæнцæ: стгути хæццæ нæ разиндтæнцæ сæрикъудуртæ. Уомæй никки дессагдæр ба е адтæй, æма паддзахи кæстæр кизгæ Анастасияй стæгдар шахти нæ разиндтæй.

Мæрдти сæртæ ци фæцæнцæ, уой туххæн финсунцæ Соколов (е 1919-аг анзи аци гъуддагæн æвæрд æрцудæй официалон слестгæнæгæй) æма англисаг журналист Роберт Вильтон сæ киунуги «Убийство царской семьи». Киунугæ Англисираг рацудæй, Уæрæсей ба 'й руагътонцæ 1990-аг анзи. Зундгонд куд æй, уотемæй паддзахи æд бинонтæ, æд лæггадæгæнгутæ ницæгъдуни Гъуддаги сæйраг архайгутæ адтæнцæ æмбæлттæ Голощекин æма Юровский. Етæ сæ сай фудракæндæ ку бакодтонцæ, уæд дуккаг бон сбадтæнцæ, Мæскумæ ка цудæй, еци поезды сæрмагонд вагон-салони, сæ хæццæ - æртæ уæззая асикки. Еци асиккити спъиртти æвæрд адтæнцæ паддзах æма æ бинонти сæртæ. Ласгæ ба сæ кодтонцæ Кремлмæ, Свердловмæ, цæмæй большевики хецауадæ баууæнда, сæ фуддæр зnaæтæ мард ke æрцудæнцæ, уобæл.

Фал Анастасия ци фæцæй, е абони дæр бæрæг нæй. Паддзахи кæстæр кизги туххæн берæ уацтæ æма киунугутæ финст æрцудæй фæсарæнти, берæ кинонивти иссæй сæйраг героиня.

1920-аг анзи, Романовти ку фехстонцæ, уобæл æртæ анзи ку рацудæй, уæд еу кизгæ - æ ном Аннæ Андерсон - æхе марунмæ гъавта æма Берлинни хедæй бунмæ рагæпп кодта. Фæййервазтæй, æма 'й бакодтонцæ психсæйгæдонæмæ. Уоми фæцæй анз, уæдта æвеппайди фегъосун кодта, æз, дан, паддзахи кизгæ Анастасия дæн. Уой адæбæл дуйнебæл фæххæлеуæй аллихузон хабæрттæ. Ка баууæндтæй Аннæ Андерсони дзурдбæл, ка ба федарæй, дзурдта, е Анастасия нæй, зæгъгæ.

1938-аг анзи Андерсон æ гъуддаг немуцаг тæрхондонæмæ балæвардта, цæмæй официалон æгъдауæй нимад æрцæуа уæрæсейаг императори бундар кизгæбæл. Тæрхони гъуддаг 32 анзи радаргъæй. æллунфæстаг, 1970-аг анзи Андерсони гъуддаг ниллухæй: тæрхондонæ 'й нæ банимадта паддзахи кизгæбæл.

Андерсон рамардæй 1984-аг анзи.

1990-аг анзи ДНК-ай анализ бавдиста: Андерсон мæнгæттæ дзурдта.

Аннæ Андерсон

Николай II-и кæстæр
кизгæ Анастасия.

НОМЕРИ ЕС:

ÆГЬУЗАРТИ Саукай.	ÆСКЪÆРНÆГУТÆ	
	(Радзурд, прозæй фінст æмдзæвгітæ, миніатурытæ, нивæфтудтæ).....	3
КОЛИТИ ВИТАЛИ - 50 АНЗИ!.....		51
ГИБИЗТИ Руслан.	ТУГЪДИ АЕРХЪЕЭТÆ (уацу).....	68
КъАДЗАТЫ Станислав.	«ЦАРДÆН НÆ УЫДЗÆН КÆРОН» (æмдзæвгæтæ).....	96
СКЪОДТАТИ Эльбрус.	ХАНС КЕНÆ БА КАРКИ ИГÆРИХÆЛД (Æхсæнадон трагеди).....	107
ЧЕДЖЕМТЫ Геор.	РАДЗЫРДТÆ. ТÆЛМАЦ.....	180
ХОХОЙТИ Энвер	РАДЗУРДТÆ, САГЪÆСТАÆ.....	218
ХОЗИТЫ Барис	«МÆ ЗÆРДÆЙЫЛ НЫФФÆЛДÆХТИ ФÆНДЫР...».....	245
МАЛИТИ Леска	ÆДЗОХ ИМИСУН.....	251
ТАХЪАЗТИ Федар	ДИГОРГОММÆ АДÆНИ АЕРБАЛИГъД.....	25
	АДÆМОН СФÆЛДИСТАДÆЙ.....	264
	АДÆМИ ИСТОРИЙ ТÆККАÆ УСТУРДÆР 100 ЦАУИ.....	273